ספורנו על בראשית

ספורנו על התורה

geulaquiz.com

הקדמה

א כַּוָּנוֹת הַתּוֹרָה

אָמַר הַגָּאוֹן הַמְחַבֵּר זַצַ"ל: מֵרֹב עֲבוֹדַת וְטִרְדַּת בְּנֵי עַמֵּנוּ, מֵאָז נֶעְתְּקוּ מֵאַרְץ אֲבוֹתָם, אָבְדָה בֵּינֵינוּ חָכְמַת טוּב טַעַם וְדַעַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּבְכֵן הִרְחִיבוּ פִּיהֶם רַבִּים, חֲלָלִים בָּאוּ וְחִלְלוּהָ, בְּאָמְרָם הֱיוֹתָהּ סָרַת טַעַם, עִם סְפְרֵי סִפּוּרֵי נִמְנָעוֹת וְדֵעוֹת אֲשֶׁר צוּתָה לְהַאֲמִין בְּלִי שׂוּם מוֹפֵת שִׂכְלִי מֵעִיד עֲלֵיהֶם, עִם הֱיוֹת הָאֱמוּנָה צִיּוּר דָּבָר בַּנֶּפֶשׁ, טַעֲמוּ אֵיזֶה טַעַם מַשֶּׁה לֵב לַחֲשׁוֹב שֶׁיִּהְיֶה כֵּן חוּץ לַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁיְּצוּיַּר בַּנֶּפֶשׁ. וְהִנֵּה כָּל זֶה דָּבָר בִּלְתִּי בְּחִירִי, לֹא תִפּוֹל עָלָיו מִצְוַת שׂוּם מְצַוֶּה, וּבְכֵן הָיוּ בְּעֵינֵיהֶם מְיוּפָּדִים עַל אַדְנֵי תֹהוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל. לָכֵן קַדַּמְתִּי אֲנִי הַצָּעִיר עוֹבַדְיָה יִשְׁמְרוֹ צוּרוֹ וְיִחַיֵּהוּ בֵּן כְּבוֹד מוֹרִי אֲדוֹנִי רַבִּי יַעֲקֹב סְפוֹרְנוֹ זִכְרוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא לְהוֹדִיעַ קְצָת מוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים עַל יְסוֹדוֹת הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי בְּתוֹרַת אֱלֹהֵינוּ בְּסֵפֶר קֶרֶאתִיו "אוֹר עֲמִים", נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה מִפִּי עֶלְיוֹן בְּתוֹרַת קָדְשׁוֹ בְּסִפּוּר מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית וְזוּלָתוֹ, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְתִּי שָׁם כִּיַּד הַשֵּׂם הַטּוֹבָה, דִּמְטוּבֵיהּ יֵיטִיב לְעַמֵּיהּ.

ב וּבִהְיוֹת הֶבְדֵּל מַעֲלַת כָּל פְּעֻלַּת מַשְׂכִּיל, בֵּין רַב לִמְעַט, כְּפִי מַעֲלַת הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בְּתוֹרַת אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר כָּתַב לְהוֹרוֹת גְּדֻלּוֹ וְטוּבוֹ, יִהְיֶה תַּכְלִית נִכְבָּד מְאֹד מִצַּד הַיְדִיעָה וְהַמּוֹדִיעַ, כַּאֲשֶׁר בֵּאֵר הֱיוֹת כֵּן בְּפֹעַל כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי". וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי אָמְנָם הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂהוּ לִפְנֵי בְּנֵי עַמֵּנוּ, הָיָה הַמְכֻוָּן בָּהּ לְקַדְּשָׁם וּלְזַכּוֹתָם בָּהּ לְחַיֵּי עוֹלָם לָרָצוֹן לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן מְקַדְּשָׁם, וְזֶה בְּהַדְּמוֹתָם אֵלָיו כְּפִי הָאֶפְשָׁר בָּעִיּוּן וּבַמַּעֲשֶׂה, כַּאֲשֶׁר הָיָה הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ בְּכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ".

ג וּלְמַעַן הַשִּׂיג זֶה נָתַן בְּתוֹרָתוֹ חֵלֶק עִיּוּנִי הַנִּקְרָא "תּוֹרָה" בָּרִאשׁוֹנָה וּבְעַצְמוּת, וְחֵלֶק מַעֲשִׂי הַנִּקְרָא "מִצְוָה" בֶּאֱמֶת, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם". וְעִמָּהֶם חֵלֶק סִפּוּרִי מַגִּיד דַּרְכֵי טוּבוֹ וְחַסְדָּיו וּקְצָת נִפְלָאוֹת עָשָׂה, אֲשֶׁר קְצָתָם שָׁם זֵכֶר לָמוֹ מִיָּד וְלַדּוֹרוֹת, כְּעִנְיַן רָקִיעַ שֶׁל יוֹם שֵׁנִי הַהֶכְרְחִי בִּירִידַת הַמָּטָר, וְגִבְהּ הַיָּם עַל הֶחוֹל וְלֹא יַעַבְרֻנְהוּ, מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ בְּגַלְגַּל רְבִיעִי שֶׁהָיָה מְקוֹמוֹ לְפִי טֶבַע מַעֲלָתוֹ בַּשְּׁמִינִי – כָּל אֵלֶּה בְּמַעֲשֵׂי בְּרֵאשִׁית, וְעִנְיַן נְטִיַּת מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּעִנְיַן הַמַּבּוּל, וְעִנְיַן "וַהֲשִׁמּוֹתִי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ" בְּגָלוּת יִשְׂרָאֵל מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יַכְחִישֶׁנּוּ זוּלָתִי אֵיזֶה עִקֵּשׁ מְבַקֵּשׁ לְהַכְחִישׁ אֶת הַמּוּחָשׁ. וּמוֹדִיעַ קְצָת פְּעֻלּוֹת רִאשׁוֹנִים וְאֵיךְ קְצָתָם הִשִּׂיגוּ אֲרֻחוֹת חַיִּים וּקְצָתָם נָפְלוּ בְּהֶפְכָּם, לְמַעַן יִתְבּוֹנֵן קוֹרֵא בָּם אֵיזֶה הַדֶּרֶךְ שָׁכֵן אוֹר.

ד אָמְנָם הַמְכֻוָּן בַּחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנּוּ, הַקּוֹדֵם בִּזְמַן בְּמַעֲלָה וּבְסִבָּה. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "נִמְנוּ וְגָמְרוּ תַּלְמוּד גָּדוֹל", הוּא בִּלְי סָפֵק לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים אֶת מְצִיאוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְשֶׁהוּא עֶצֶם מַשְׂכִּיל נִבְדָּל מֵחֹמֶר, מַמְצִיא כָּל זוּלָתוֹ, בִּלְתִּי נוֹשֵׂא קוֹדֶם, יוֹדֵעַ כָּל זוּלָתוֹ בִּידִיעַת עַצְמוֹ. וּבָזֶה הַחֵלֶק יִהְיֶה הוּא יִתְבָּרַךְ נוֹרָא תְּהִלּוֹת אֵצֶל הַמַּעְיִן, לֹא מִירֹאַת עֹנֶשׁ, אֲבָל בְּהַכִּיר רֹב גְּדֻלּוֹ. אָמְנָם בִּידִיעָה עַל הֱיוֹתוֹ גּוֹמֵל וְעוֹנֵשׁ, תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ יִרְאַת עֹנֶשׁ וְתִקְוֹת שָׂכָר בִּלְבַד (בִּלְבָּם).

ה וּמִזֶּה הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי הוּא לְהִתְבּוֹנֵן בְּדַרְכֵי טוּבוֹ וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וּבִפְרָט עַל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר בָּרָא בְּצַלְמוֹ בִּדְמוּתוֹ, לְמַעַן יִשְׁתַּדֵּל הַמַּעְיִן בִּבְחִירָתוֹ לְהִדָּמוֹת לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְדָבְקָה בּוֹ לְרָצוֹן לְפָנָיו, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא. וּמִזֶּה יִמָּשֵׁךְ הֱיוֹת הָאָדָם אוֹהֵב לָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּלִי סָפֵק, וּמַה גַּם עִם אֲשֶׁר בָּחַר בַּאֲבוֹתָיו בְּרַחֲמָיו וּבְרֹב חֶסְדָּיו. וּבִידִיעַת שְׁתֵּי אֵלֶּה יִקָּנֶה הַמִּתְבּוֹנֵן חַיֵּי עוֹלָם, בַּעֲשׂוֹתוֹ אֶת שִׂכְלּוֹ הַפֹּחֲיִי אֲשֶׁר אֵין לוֹ מְצִיאוּת בְּפֹעַל בְּתוֹלַדְתּוֹ, זוּלָתִי בְּכֹחַ בִּלְבַד, שֶׁיִּקָּנֶה בְּהִתְבּוֹנְנוּתוֹ עַצְמוּת כְּלִי נִמְצָא בְּפֹעַל, וְיִחְיֶה עוֹד לָנֶצַח כְּפִי טִבְעוֹ, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי הוּא חַיֵּיכֶם". וּמִמֶּנָּה כְּמוֹ כֵן יִמָּשֵׁךְ הִשְׁתַּדֵּל הַמִּתְבּוֹנֵן לְלֶכֶת בְּדַרְכֵי טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ, לְהִדָּמוֹת אֵלָיו בִּפְרָט לְהֵיטִיב אֶל הַזּוּלַת כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְרָצוֹן לְפָנָיו וּלְדָבְקָה בּוֹ, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "וְהִתְקַדַּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" – מַה הוּא חַנּוּן וְכוּ', וְזֶה שֶׁהֵבִינוּ מִמִּדַּת "וְאַנְוֵהוּ" – אֲנִי וָהוּא, כְּלוֹמַר אֶהְיֶה כְּמוֹתוֹ. וּבָזֶה יְאֻשַּׁר לְחַיֵּי עוֹלָם יוֹתֵר מִכָּל זוּלָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְכוּ' בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק". וּבְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וּבָזֶה יַשֵּׂג הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ בַּמִּין הָאֱנוֹשִׁי. וְכָל אֵלֶּה הַחֲלָקִים הָיוּ אֲצֻלִּים אֲבוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים וּבִקְצָת צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וּבְכֵן מָצְאוּ חֵן לְפָנָיו כַּמִּשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ.

ו אָמְנָם הַמְכֻוָּן בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי מִמֶּנּוּ הוּא עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשְּׁנִיָּה, וְזֶה לְכוֹנֵן בְּנֵי אָדָם וּלְהַדְרִיכָם אֶל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה. וְהִנֵּה זֹאת הַכַּוָּנָה הַשְּׁנִית בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי הַלָּז חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה: רִאשׁוֹן: כִּי אָמְנָם קְצָת הַמִּצְוֹות, כְּמוֹ תַּבְנִית הַמִּקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו וּלְבוּשֵׁי מִשְׁרָתָיו וַעֲבוֹדַת קָדוֹשָׁיו וְטָהֳרָתָם וּמַתָּנוֹת הַמִּשְׁרָתִים בָּם, הֵם כֻּלָּם לְכוֹנֵן לֵב טָהוֹר אֶל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה בְּהַכָּנָעַת מֵבִיא הַקָּרְבָּן בְּהִתְיַצְּבוֹ עָלָיו, וּבְכַוָּנָתוֹ בִּפְרָטֵי הָעֲבוֹדָה בּוֹ, וּבִתְפִלָּתוֹ וּוִדּוּיוֹ בְּעֵת סְמִיכָה עַל רֹאשׁ הַקָּרְבָּן, וּלְהַרְחִיק כָּל מֵעִיק וּמְטַמֵּא כְּמוֹ חֲבֶרֶת הַשֵּׂדִים וְרוּחַ הַטֻּמְאָה וְזוּלָתָם, וּלְעוֹרֵר לִתְשׁוּבָה בְּכָל אֵלֶּה וּוִדּוּי יוֹם הַכִּפּוּרִים וְעִנּוּיוֹ. שֵׁנִי: וּמֵהֶם לְהַרְחִיק דֵּעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת, וּבִשְׁמִירַת מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לִקְרֹא בָּהֶם בְּשֵׁם ה', גַּם לֶהֱמוֹן לְהַרְחִיק מֵהֶם דֵּעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת וּלְהוֹדִיעָם קִשְׁטָ אִמְרֵי אֱמֶת

וְדֵעוֹת אֲמִתִּיוֹת וְאֹפֶן שְׁמִירַת מִצְוֹוֹת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְהַהֲדָמוֹת אֵלָיו כְּפִי כֹּחַ הַמְקַבְּלִים בִּגְמִילוּת חֲסָדִים וְזוּלָתָהּ. שְׁלִישִׁי: וּמֵהֶם לְתַקֵּן מִשָּׁרְתֵי הַשֵּׂכֶל בַּתּוֹלָדָה כְּעִנְיַן בְּאִסּוּרֵי עֲרָיוֹת וְנִדָּה וְזָבָה וְזוּלָתָהּ. רְבִיעִי: וּמֵהֶם לְתַקֵּנָם בְּעִנְיַן מְזוֹנָם כְּאִסּוּרֵי מַאֲכָלוֹת. חֲמִשִּׁי: וּמֵהֶם לְאוֹת וּלְזֵכֶר הַבְּרִית שֶׁכָּרַת עִם אֲבוֹתֵינוּ עִנְיַן מִילָה וְשַׁבָּת. שִׁשִּׁי: וּמֵהֶם לְזִכָּרוֹן לָעוֹבֵד כְּעִנְיַן צִיצִית וּתְפִלִּין וּמְזוּזָה. שְׁבִיעִי: וּמֵהֶם בְּתִקּוּן הַנְהָגַת הַבַּיִת וְהַמְּדִינָה כְּעִנְיַן הַמִּשְׁפָּטִים וְזוּלָתָם.

ז וְהַמְכֻוָּן בַּחֵלֶק הַסִּפּוּרִי בָּהּ הוּא לְהוֹדִיעַ בְּנִסָּיוֹן הַקְּדֻמוֹנִים אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְהַמַּשְׂכִּיל, וְזֶה בְּהוֹדִיעַ דַּרְכֵי צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת וּפָרְטֵי פְּעֻלּוֹתָם אֲשֶׁר בָּם מָצְאוּ חֵן בְּעֵינֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, לְמַעַן יֵצֵא הָאָדָם בְּעִקְבוֹתֵיהֶם. וּלְהוֹדִיעַ כְּמוֹ כֵן קְצָת פְּעֻלּוֹת רִשְׁעֵי הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶל הֶפְכּוֹ, לְמִצֹּא עָוֹנָם לִשְׂנֹא לְמַעַן יִרְחַק הַמַּעְיִן מִכָּל דַּרְכֵיהֶם וְיִתֵּן תָּמִים דַּרְכּוֹ. וּלְהוֹדִיעַ כְּמוֹ כֵן הַנִּסָּיוֹן הַנַּעֲשֶׂה לַצַּדִּיקִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ לִפְעָמִים, לְהוֹדִיעַ בְּקֹהַל קְדוֹשָׁיו וּמַלְאָכָיו וּלְהַגִּיד כִּי יָשָׁר ה׳ בְּתִתּוֹ לַצַּדִּיקִים מַעֲלָה עַל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וּבְכֵן אָמַר הַמַּלְאָךְ לְאַבְרָהָם: ״כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה ... מִמֶּנִּי״ בִּבְחִירָתְךָ, וְזֶה כִּי ״לֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ״. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמַר ״לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ״, וְאָמַר ״לְמַעַן נַסּוֹתְךָ לְהֵיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ״, וְאָמַר ״כִּי מְנַסָּה ה׳ אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת״ – וְזֶהוּ שֶׁיֵּדְעוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְיַצְדִּיקוּ דִּינִי בְּתִתִּי לָכֶם מַעֲלָה עֲלֵיהֶם. וּלְהוֹדִיעַ אֵיךְ רִשְׁעֵי אֶרֶץ סָבְבוּ וְגָרְמוּ בְּרֹב רִשְׁעָם לְדוֹרוֹת רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, כְּעִנְיַן בְּחֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל יָדוֹ, וְחֵטְא דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיָה סִבָּה לְהִשְׁתַּנּוֹת הַזְּמַנִּים וְקִלְקוּל הַיְסוֹדוֹת וְהַמְּזוֹנוֹת וְקִצּוּר הַיָּמִים, וְחֵטְא דּוֹר הַפַּלָּגָה שֶׁסִּבֵּב בִּלְבּוּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְתוֹסֶפֶת בְּקִצּוּר יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְחֵטְא סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ שֶׁהָיוּ אָז מִבְחַר הַיִּשּׁוּב וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים, וְחֵטְא יִשְׂרָאֵל בָּעֵגֶל אַחַר שֶׁהֻשְׁכַּם בְּמַתַּן תּוֹרָה לְמַדְרֵגַת אָדָם הָרִאשׁוֹן קֹדֶם חֶטְאוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דַּעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים: ״חֲרוּת עַל הַלּוּחוֹת – חֵרוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת״. וּלְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת ה׳ וְדַרְכֵי טוּבוֹ, הוֹדִיעַ אֵיךְ כְּרֹב רַחֲמָיו הִטָּה כְּלַפֵּי חֶסֶד לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוּ בְּצַד מָה, וְתִקֵּן קְצָת עִנְיַן אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ נָאוֹת לִמְזוֹנוֹ מִכָּל זוּלָתוֹ לְהַאֲרִיךְ יָמָיו בְּצַד מָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה״ זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת, אָמַר לְפָנָיו: ״רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲנִי וַחֲמוֹרִי נֹאכַל בְּאֲבוּס אֶחָד?״ כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ ״תֹּאכַל לֶחֶם״ נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. וְעִנְיַן דּוֹר הַמַּבּוּל תִּקֵּן קְצָת בְּהַתִּירוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי לִמְזוֹנוֹ אֶת בְּשַׂר כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים זוּלָתוֹ וּבְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, וְתִקֵּן עִנְיַן יִשְׂרָאֵל בְּחֵטְא הָעֵגֶל בְּהָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם בְּאֹפֶן מָה, וְזֶה בַּעֲשַׂיַּת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וּמִשָּׁרְתָיו וְקָרְבְּנוֹתָיו, וּבְהַרְחִיק כָּל מִינֵי הַטֻּמְאָה וּבְמִינֵי הַטָּהֳרָה מֵהֶם בִּטְבִילָה וְהַזָּאַת מֵי חַטָּאת וְכַפֶּרֶת קְצָת הַטְּמֵאִים בְּקָרְבָּן, לְמַעַן יָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ״, וְזֶה עִם ״תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן״ וְ״כֵלָיו״, כְּלוֹמַר וְלֹא בְּאֹפֶן אַחֵר, וְעִם כָּל זֶה אָמַר יִתְעַלֶּה: ״הַשּׁוֹכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם״.

ח וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי אָמְנָם קֹדֶם לְחֵטְא הָעֵגֶל תֵּכֶף אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְכָל אֵלֶּה לְמַעַן הַשָּׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְלֹא נִצְטַוּוּ עַל עֲשַׂיַּת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וְכַהֲנָיו וּמִשָּׁרְתָיו, וְלֹא עַל שׁוּם קָרְבָּן לְחוֹבַת צִבּוּר אוֹ יָחִיד כְּלָל, זוּלָתִי אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ: ״כִּי לֹא דִבַּרְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח״. אֲבָל הוֹדִיעָם אָז תֵּכֶף שֶׁאֵינָם צְרִיכִים לְכָל אֵלֶּה וּלְשׁוּם אֶמְצָעִי לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח״. וְאָמַר שֶׁאִם יִתְנַדְּבוּ עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים יַסְפִּיק מִזֶּבַח אֲדָמָה, וְאָמַר: ״בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי״ – וְהוּא כָּל מָקוֹם שֶׁיִּקָּרֵא בֶּאֱמֶת בֵּית אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן בְּתֵי מִדְרָשׁוֹת וְזוּלָתָם – ״אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ״. וְכָל אֵלֶּה בְּאֹר תֵּכֶף אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, כְּאָמְרוֹ: ״כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם רְאִיתֶם וְכוּ׳״, וְאַחֲרֵי כֵן תֵּכֶף נָתַן הַמִּשְׁפָּטִים. וּבְכֵן בְּרֶדֶת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אָז מִן הָהָר אֶל הָעָם אֲשֶׁר עָמְדוּ מֵרָחוֹק בְּיִרְאָתָם, הִגִּיד לָהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי ה׳ אֲשֶׁר בְּפָרָשַׁת ״כֹּה תֹאמַר״ הַנִּזְכָּר, וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תֵּכֶף אַחֲרֶיהָ, וְלֹא הִגִּיד דָּבָר מִמִּצְוַת מִשְׁכָּן וְכֵלָיו וַעֲבוֹדוֹתָיו וּמִשָּׁרְתָיו כְּלָל. אֲבָל בָּנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיבוּ הַבְּכוֹרוֹת עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים בִּלְבַד, וַעֲלֵיהֶם כָּרַת הַבְּרִית, וְעָלָה אָז הוּא וְהַזְּקֵנִים, ״וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״ בְּעוֹדָם מְשֻׁתַּמְּשִׁים בְּחוּשֵׁיהֶם, כְּאָמְרוֹ: ״וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ״.

ט אָמְנָם אַחַר חֶטְאָם בָּעֵגֶל, גַּם כִּי בְּתִפְלַּת מֹשֶׁה בְּחִירוֹ נֶעְתַּר לָשֵׁאת חַטָּאתָם וּלְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, עַם כָּל זֶה אָמַר ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְכוּ׳״, וְלֹא בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי לֹא הֻשְׁכָּה כְּלָל אֶל מַדְרֵגַת מַעֲלָתָם שֶׁהָיוּ בָּהּ קֹדֶם. וּבְכֵן הוֹרָה בְּאֹפֶן תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו וּמְקוֹמָם וּמִשָּׁרְתָיו וְקָרְבְּנוֹתָיו וּמִינֵי טָהֳרוֹת, עַל הֱיוֹת תַּכְלִית הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ שֶׁיִּשְׂיְגוּ בְּנֵי עַמּוֹ שְׁלֵמוּת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית, עַד הַדְּמוּתָהּ לְבוֹרְאָהּ כְּפִי הָאֶפְשָׁר בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, לְמַעַן יִזְכּוּ לִחְיֵי עוֹלָם וְאָשְׁרָם, הַבְּכוֹר כִּבְכוֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִירָתוֹ. וְהוֹרָה עַל אֹפֶן הַשָּׁגַת זֶה בְּצוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת אֲרוֹן עֵץ, הַמּוֹרֶה עַל גּוּף נִפְסָד עַל נְקֵלָה, מְצֻפֶּה זָהָב מִבַּיִת וּמִחוּץ, לְהוֹרוֹת עַל חָכְמַת בְּתוֹרַת קָדְשׁוֹ הַמֵּאִיר בִּפְעֻלּוֹתָיו וְדַרְכֵי טוּבוֹ לְזוּלָתוֹ, וְעַל הֱיוֹתוֹ תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פ׳ בא לו): ״כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם, שֶׁנֶּאֱמַר ״מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ״, וּבְתוֹכוֹ שָׁם לוּחוֹת הָעֵדוּת אֲשֶׁר בָּהֶם כְּלָלֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְעָלָיו כַּפֹּרֶת עִם כְּרוּבִים מוֹרִים עַל עֲצָמִים נִבְדָּלִים מֵחֹמֶר כְּמוֹ הַנִּרְאִים לַנְּבִיאִים, וְהֵם פּוֹרְשִׂים כְּנָפַיִם לְמַעְלָה לְהוֹרוֹת עַל הִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְגָדְלוֹ וְטוּבוֹ. ״וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו״ מוֹרֶה עַל הֱיוֹת שְׁלֵמוּת שֵׂכֶל נְקֻיָּה עַל יְדֵי פּוֹעַל וְהִתְפַּעֲלוּת, וְזֶה בְּהַפְשָׁטַת הַמּוֹבִיל אֶל הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי מִן הַמַּדְמֶה וְקִבָּלָתוֹ עַל אֹפֶן מַפְשָׁט מֵחֹמֶר, וְהֵם פּוֹנִים אֶל הַכַּפֹּרֶת לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת זֶה הַשְׁלֵמוּת נִקְנֶה אֶל נָכוֹן בְּהַבִּיט אֶל הַתּוֹרָה הַמְכֻסֶּה בַּכַּפֹּרֶת, כְּעִנְיַן ״עַל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ״. וְיֵעֵד עַל הֵרָאוֹת הַשְׁכִּינָה שָׁם בִּמְקוֹם קִנְיַן הַשְׁלֵמוּת הַהוּא, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ ״וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם״. וְקָרוֹב לָזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ

אֶלָּא אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל הֲלָכָה בִּלְבָד״. וּבְכֵן צָנָּם שֶׁיִּהְיֶה מְקוֹמוֹ בֵּית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְלֹא יוּשַׁם שָׁם זוּלָתוֹ, וְצִוָּה שֶׁיִּהְיוּ סְבִיבָיו יְרִיעוֹת עִם הַכְּרוּבִים, וּלְפָנָיו מָסָךְ מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין כָּל זוּלָתוֹ כְּמוֹ כֵן עִם כְּרוּבִים.

י וְחוּצָה לוֹ מְקוֹם הַקֹּדֶשׁ עִם יְרִיעוֹת וּכְרוּבִים, וּבְתוֹכָהּ מְנוֹרָה בַּדָּרוֹם שֶׁהוּא יָמִין, מוֹרָה עַל תַּלְמִידִים מַעֲלִים נֵר תָּמִיד בְּעִיּוּן, וּמִזְבֵּחַ לְקְטֹרֶת מוֹרֶה עַל הֱיוֹתָם נוֹתְנִים רֵיחַ בַּמִּדּוֹת וּבַמַּשְׂכִּלוֹת, וְשֻׁלְחָן בַּצָּפוֹן שֶׁהוּא שְׂמֹאל מוֹרֶה עַל מְזוֹנָם הַמְבֻקָּשׁ בְּשִׂמְאלָם עַל צַד הַפָּנָּה הַשֵּׁנִיָּה, וְלִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ מָסָךְ בֵּלְתִּי כְּרוּבִים מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין הֶחָצֵר אֲשֶׁר בּוֹ הֶהָמוֹן, וְכָל זֶה נִקְרָא מִשְׁכַּן ה׳.

יא וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן מֵרָחוֹק חָצֵר הַמִּשְׁכָּן, אֲשֶׁר שָׁם מְקוֹם הֶהָמוֹן, בְּתוֹכוֹ מִזְבַּח הָעוֹלָה לְכַפֶּרֶת פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם, וְזֶה בְּתִשׁוּבָה וּוִדּוּי בְּעֵת הַסְּמִיכָה וְזוּלָתוֹ, וּבְמִינֵי הַקָּרְבָּנוֹת עִם כַּוָּנַת הַמֵּבִיא וְהַכְנָעָתוֹ. וְלוֹ קַרְנוֹת מוֹרִים לְהָרִים קֶרֶן לְעֲמוֹ וְלִדּוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם, בָּהֶם עַמִּים יְנַגֵּחַ, וּמְקוֹמוֹ לִפְנֵי ה׳, כִּי צְפוֹנוֹ לִפְנֵי פֶּתַח הַהֵיכָל, וְלוֹ כֶּבֶשׁ בִּדְרוֹמוֹ. וְשָׁם מִשְׁרְתֵי הַמְקֻדָּשׁ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, בְּרֹאשָׁם הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לָבוּשׁ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, וְזֶה לִכְבוֹד קוֹנוֹ וְשֶׁיִּהְיֶה מְפֹאָר וְנֶחְשָׁב בְּעֵינֵי תַּלְמִידָיו, אֲשֶׁר שְׁמוֹת אֲבוֹתָם בֵּין שְׁתֵּי כְתֵפָיו וְעַל לִבּוֹ מְפֻתָּחִים עַל הָאֲבָנִים. אָמְנָם הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל לִבּוֹ הֵם בְּמִלּוּאָתָם, מוֹרִים עַל תַּלְמִידִים שֶׁהִגִּיעוּ לְהוֹרָאָה בִּשְׁלֵמוּתָם, וְלֹא כֵן הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל כְּתֵפָיו. וּבְכֵן עַל הָאֲבָנִים אֲשֶׁר עַל לִבּוֹ אָמַר יִתְבָּרַךְ ״לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי ה׳ תָּמִיד״, וּקְרָאָם ״מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, כִּי בְּגָלָלָם יִהְיֶה לְפָנָיו מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכּוּת.

יב וְאַחֲרֵי כֵּהֵן הָרֹאשׁ הַכֹּהֲנִים הַהֶדְיוֹטִים וְהַלְוִיִּם, שֶׁכֻּלָּם בִּכְלַל תַּלְמִידָיו, יָפוּצוּ מַעְיְנוֹתָיו חוּצָה לֶהָמוֹן בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, כְּאָמְרוֹ ״יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל״.

יג וּבְכֵן עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת וּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ סָרוּ מִן הַבְּכוֹרוֹת מֵאָז שֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל, וְנִתְּנָה עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת לַכֹּהֲנִים בִּלְבַד, וּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ גַּם לַלְוִיִּם עִם עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה בַּשִּׁיר.

יד וְלָזֶה נָתַן לַלְוִיִּם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַעֲשַׂר דָּגָן, תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, חֵלֶק עֲבוֹדָתָם, וְלַכֹּהֲנִים מַתְּנוֹת כְּהוּנָּה וּתְרוּמַת כֹּל, עַל הֱיוֹתָם מְכַפְּרִים עַל כֻּלָּם בְּמִינֵי עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת וְזוּלָתָם. אָמְנָם מִינֵי הַקָּרְבָּנוֹת הֵם: עוֹלָה וְחַטָּאת וְאָשָׁם וּשְׁלָמִים וְתָמִיד מִמִּינֵי הַבְּהֵמוֹת, וְתוֹרִים וּבְנֵי יוֹנָה מִן הָעוֹף לְחַטָּאת וּלְעוֹלָה בִּלְבַד, וְסֹלֶת חִטִּים וְקֶמַח שְׁעוֹרִים וּשְׁעוֹרִים וְשֶׁמֶן וּלְבוֹנָה לְמִינֵי מְנָחוֹת, וְעַל הַכֹּל מֶלַח.

טו וְרָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי נִבְחֲרוּ לִזְבָחִים מִמִּינֵי הַבְּהֵמוֹת הַמִּינִים הַיּוֹתֵר נִמְצָאִים וּמוֹעִילִים לָאָדָם בְּהַמְצִיא לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה וּמָזוֹן בֶּחָלָב, וְהַיּוֹתֵר נְאוֹתִים בְּבְשָׂרָם לְמִזּוֹנוֹ בִּהְיוֹת מִזְגָּם וְכֹחָם הַחִיּוֹנִי דּוֹמֶה לְמֶזֶג הָאָדָם יוֹתֵר מִמֶּזֶג שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְלָזֶה יֵאוֹת שֶׁיִּהְיֶה דָּמָם הַנּוֹשֵׁא לְכֹחַ הַחִיּוֹנִי שֶׁלָּהֶם הוּא בַּנֶּפֶשׁ מְכַפֵּר. וּמִמִּינֵי הָעוֹף נִבְחֲרוּ כְּמוֹ כֵן הַיּוֹתֵר נִמְצָאִים וּנְאוֹתִים לְמִזּוֹן הָאָדָם, וְזֶה בִּהְיוֹתָם יוֹתֵר דּוֹמִים לוֹ בְּמִזְגָּם וּבְמֶזֶג דָּמָם וְכֹחָם הַחִיּוֹנִי, וְכֻלָּם נִרְדָּפִים וּבְלִתִּי רוֹדְפִים כְּלָל כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְיִחֵד לְעוֹלָה שֶׁהִיא כֻּלָּהּ לְגָבוֹהַּ הַזָּכָר בְּכָל מִין, וְלִשְׁלָמִים שֶׁהֵם קָדָשִׁים קַלִּים אִם זָכָר אִם נְקֵבָה. וְיִחֵד לְחַטָּאת בְּחַטָּא הַגְּדוֹלִים שֶׁבַּדּוֹר וְהֵם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ וְהַסַּנְהֶדְרִין אֶת הַפָּר שֶׁהוּא הַנִּכְבָּד מִכָּל מִינֵי הַנִּזְבָּחִים בְּגָדְלוֹ וְכֹחוֹ וְתוֹעַלְתּוֹ לָאָדָם וְהַדְּמוּתוֹ לְמִזְגּוֹ הַנִּזְכָּר וְלַעֲבֹד תּוֹלַדְתּוֹ. וּלְחַטָּאוֹת הַצִּבּוּר יִחֵד שְׂעִיר עִזִּים, כִּי אָמְנָם מִין הָעִזִּים רַב הַחֻזַּק לָאָדָם בַּשָּׂדוֹת וּכְרָמִים כַּאֲשֶׁר הוּא מְפֻרְסָם אֵצֶל עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה. וְאוּלַי לָזֶה נִקְרְאוּ הַשֵּׂדִים שְׂעִירִים לְרֹב הֶחָזֵק לָאָדָם בְּמַה שֶּׁאָפְשָׁר לָהֶם, וְלָזֶה קָרְאוּם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַזִּיקִין, וְלָזֶה נִבְחַר מִין הָעִזִּים לְמַעַן יְכַפֵּר בִּזְבִיחָתוֹ וְדָמוֹ עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב בְּהַכִּירוֹ גֹּדֶל הַחֵטְא עִם הֱיוֹתוֹ מַסְכִּים לְהַכְנִיעַ יִצְרוֹ הָרָע אוֹ לְאַבְּדוֹ מִכָּאן הָלְאָה. וְנִבְחַר זָכַר הָעִזִּים הַשָּׁלֵם בְּמִינוֹ לְחַטַּאת הַצִּבּוּר, וּלְחַטַּאת עַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא לְמַטָּה מֵחַטַּאת הַצִּבּוּר יִחֵד כִּבְשָׂה אוֹ שְׂעִירָה.

טז אָמְנָם קָרְבַּן עוֹלָה וְיוֹרֵד הוּשַׁם בְּחֵטְא שְׁבוּעוֹת וְטוּמְאוֹת מִקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו, וְיוֹלֶדֶת וּמְצוֹרָע, כִּי הֵם יִקְרוּ הַרְבֵּה בִּבְכוֹרֵי דַלִּים הַנִּכְשָׁלִים בְּכָמוֹ אֵלֶּה, לַחְשׁוֹב אֶל ה׳ תּוֹעֶה וְלָתֵת תְּפִלָּה בְּצָרַת עָנִיִּם וּמְרוּדָם.

יז וּבְעִנְיַן פָּרָטֵי עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב, רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן שֶׁהַכַּוָּנָה בָּהֶם הוּא שֶׁיִּקְנֶה מֵבִיא הַקָּרְבָּן קְבִיעוּת תְּכוּנָה בְּנַפְשׁוֹ בְּהִתְיַצְּבוֹ עַל קָרְבָּנוֹ, וְהֱיוֹתוֹ מְכַוֵּן אֶל פָּרָטֵי הַנַּעֲשֶׂה אָז בְּפֹעַל יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּקְנֶה בְּצִיּוּרוֹ וּבְמַחֲשַׁבְתּוֹ בְּזוּלַת אֵלֶּה. כִּי אָמְנָם הַפְּעֻלּוֹת בְּעֵת הֱעָשׂוֹתָן בְּפֹעַל לְהוֹרוֹת עַל דָּבָר, יְעוֹרְרוּ הַמְדַמֶּה גַּם אַחֲרֵי כֵן לְהוֹבִיל אֶל הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי וּלְהִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר אֲשֶׁר הוֹרוּ עָלָיו, וּבְכֵן יִקְבְּעוּ תְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ כְּעִנְיַן קִנְיַן סוּדָר לְקַיֵּם כָּל דָּבָר.

יח וּבְכֵן בִּדְבַר הַכַּפָּרָה בַּדָּם רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן: רִאשׁוֹנָה, שֶׁהַנּוֹשֵׂא לַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי הוּא הָאֵיד הַדַּק הַנִּמְצָא בַּדָּם. שֵׁנִית, שֶׁהַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי הוּא שׁוֹרֶשׁ לְכָל כֹּחוֹת בַּעֲלֵי הַחַיִּים. שְׁלִישִׁי, כִּי בְּכָל אֵלֶּה מוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן. וְהִנֵּה בְּהִתְבּוֹנֵן מַקְרִיב הַקָּרְבָּן שֶׁאֵין יִתְרוֹנוֹ עַל הַבְּהֵמָה זוּלָתִי שֶׁזֶּה הַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי בּוֹ וְהַנֶּאֱצָל מִמֶּנּוּ יִשָּׁרְתוּ בּוֹ לִשְׁלֵמוּת צֶלֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר בּוֹ עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה וּלְקִיּוּם הַמִּצְוֹוֹת אֲשֶׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית, וּבְכֵן יִסְכִּים לְכוֹנְנוֹ לָזֶה מִכָּאן וָאֵילָךְ, וְזֶה יְצַיֵּר בְּתֹת בְּפֹעַל הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ, וּבְכֵן רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה זֶה כּוֹפֶר נַפְשׁוֹ בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ ״כִּי הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר״.

יט וְאַחֲרָיו הַקְּטֹרֶת הַחֵלֶב הַנּוֹטָה לְמוֹתָר בְּבַעֲלֵי חַיִּים יוֹתֵר מִשְּׁאָר חֲלָקָיו, בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת בָּרִיא זוּלָתוֹ אוֹ בְּמִעַט מִמֶּנּוּ. הִנֵּה יְכֻוַּן הַמַּקְרִיב בְּתִתּוֹ אוֹתוֹ לַמִּזְבֵּחַ, שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹדֵף אֶצְלוֹ עַל הַהֶכְרֵחִי לוֹ לְלֶחֶם וְשִׂמְלָה נָתוּן לְכָבוֹד קוֹנוֹ, כְּעִנְיָן בְּדָוִד כְּאָמְרוֹ: "וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית ה' זָהָב כִּכָּרִים מֵאָה אֶלֶף וְכוּ'".

כ וְאַחֲרָיו אֵיבְרֵי הַחוֹשׁ וְהַתְּנוּעָה וְהַמָּזוֹן, אֲשֶׁר בָּם יִתְבּוֹנֵן הַמַּקְרִיב שֶׁרָאוּי שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלָּתָם מְכֻוָּנוֹת לְרָצוֹן לִפְנֵי ה', בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, וּבָזֶה יִדְבַּק בּוֹ כְּעִנְיָן בְּדָוִד, כְּאָמְרוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אַחֲרֵי בְּכָל לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינַי.

כא וְהִנֵּה קֹדֶם מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל הָיוּ הַקָּרְבָּנוֹת בָּאִים נְדָבָה בִּלְבַד, כְּמוֹ שֶׁנִּזְהֲגוּ בָּהֶם צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת. אָמְנָם אַחַר הָעֵגֶל הָיוּ קְצָתָם חוֹבָה לַצִּבּוּר, כְּעִנְיַן הַתָּמִיד וְהַמּוּסָפִין וּמִנְחָתָם וְנִסְּכֵיהֶם, וּקְצָתָם חוֹבָה לַיָּחִיד וְלַצִּבּוּר וְהֵם הַחַטָּאוֹת, וּקְצָתָם לַיָּחִיד בִּלְבַד וְהֵם הָאֲשָׁמוֹת. אָמְנָם נִסְכֵּי יָחִיד וְקָרְבַּן צִבּוּר בַּעֲבוּדָה זָרָה נִצְטַוּוּ אַחַר עִנְיַן הַמְרַגְּלִים, שָׁהָיוּ אָז יוֹתֵר מְקֻלְקָלִים.

כב וּבִלְעֲדֵי אֵלֶּה רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, שֶׁבְּקְצָת קָרְבָּנוֹת נָתַן דָּמָם עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב, לְהַזְכִּיר זְכוּת חַכְמֵי הַדּוֹר הַשְּׁלֵמִים אֲשֶׁר יוֹרֶה עֲלֵיהֶם הָאָרוֹן, וְהֵם אֲשֶׁר תַּכְלִית כָּל פְּעֻלָּתָם לִכְבוֹד קוֹנָם, לְהַבִּיט נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ, וְלִהְיוֹתָם דּוֹמִים לוֹ יִתְבָּרַךְ כְּפִי הָאֶפְשָׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְזֶה בְּהָבִין יִרְאַת ה' וְדַעַת קְדוֹשִׁים מִשָּׁרְתָיו שֶׁהֵם הָעֲצָמִים נִבְדָּלִים אֲשֶׁר יוֹרוּ עֲלֵיהֶם הַכְּרוּבִים.

כג וּבִקְצָתָם יִהְיֶה מַתַּן הַדָּם עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב, לְהַזְכִּיר זְכוּת הַתַּלְמִידִים שֶׁיּוּרוּ עֲלֵיהֶם הָעוֹמְדִים שָׁם אֶת פְּנֵי ה' כַּנִּזְכָּר. וְהָיוּ הַהַזָּאוֹת בְּקְצָתָם שֶׁבַע, לְהַזְכִּיר עִסְקָם גַּם בְּשֶׁבַע מִינֵי הַמַּעֲשִׂיּוֹת אֲשֶׁר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית כַּנִּזְכָּר. וּשְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אֲשֶׁר לְצַד הַהֵיכָל, לְהַזְכִּיר זְכוּת הֶהָמוֹן הָעוֹסְקִים בַּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי, גַּם כִּי אוּלַי יִהְיֶה עִסְקָם בּוֹ עַל צַד הַהֶרְגֵּל בִּלְבַד.

כד אָמְנָם בְּכָל חַטָּאוֹת אֵלֶּה הַפְּנִימִיּוֹת יִהְיֶה עוֹרָם בְּשָׂרָם וּפִרְשָׁם לְמַאֲכֹלֶת אֵשׁ חוּץ מַחֲנֵה שְׁכִינָה, וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלוּ, לְהוֹרוֹת עַל כּוֹבֶד אַשְׁמַת הֶהָמוֹן אֲשֶׁר פְּעֻלּוֹתָם מְכֻוָּנוֹת לְחַיֵּי שָׁעָה וּלְבַקָּשַׁת מוֹתָרוֹת, אֲבָל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה וּשְׁרִיַּת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם רָחוֹק מִכְּלִיּוֹתֵיהֶם וְלֹא יַעֲלוּ עַל לֵב אֶצְלָם כְּלָל.

כה וּבְקְצָת הַקָּרְבָּנוֹת יִהְיֶה הַדָּם עַל מִזְבַּח הַחִיצוֹן בִּלְבַד, מֵהֶם הָעוֹלָה אֲשֶׁר דָּמָהּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּזְרִיקַת שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵם אַרְבַּע, בָּהֶם יִתְבּוֹנֵן מֵבִיא הַקָּרְבָּן שֶׁרָאוּי שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלּוֹת הַכֹּחַ הַחִיּוֹנִי סוֹבְבוֹת לִכְבוֹד קוֹנוֹ, כְּעִנְיַן "אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפַּי וַאֲסוֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה'". וּבְכֵן תִּהְיֶינָה כָּל פְּעֻלַּת אֵיבְרֵי הַגּוּף וַחֲלָקָיו מְכֻוָּנוֹת לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וּבָזֶה יִהְיוּ לְרֵיחַ נִיחוֹחַ.

כו וְאַחַר הַקְּטֹרֶת הָאֵד הַדַּק מִן הָעוֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, יִהְיֶה קְצָת הַנִּשְׁאָר לְתִרוּמַת הַדֶּשֶׁן אֲצָל הַמִּזְבֵּחַ, וּקְצָתוֹ הַיּוֹתֵר שָׁרוּף יוּבַל אֶל מְחוּץ לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה, אַף אֶל מָקוֹם טָהוֹר, לְהוֹרוֹת עַל הֶבְדֵּל מַדְרֵגוֹת אִישֵׁי הֶהָמוֹן בְּעִנְיַן הֱיוֹת לְרָצוֹן לִפְנֵי ה'.

כז וּמִמִּינֵי הַקָּרְבָּנוֹת, קָרְבַּן הַחַטָּאת הַבָּא עַל חֲיָבֵי כָּרֵת, אֲשֶׁר נָתַן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ מִדָּמוֹ, שֶׁהֵם שְׁתַּיִם בַּמַּעֲרָב לְצַד הַהֵיכָל הַנִּקְרָא "לִפְנֵי ה'", מוֹרִים לְהָרִים קֶרֶן לְעֻמּוֹ וּלְשֶׁבֶי פֶּשַׁע, וְשָׁכֵן לֹא הִבְדִּיל מְקוֹם שְׁחִיטָה בֵּין חַטָּאת לְעוֹלָה כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּשְׁתַּיִם מֵהֵן בַּמִּזְרָח לְצַד חוּץ מוֹרִים לִידוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַבִּלְתִּי שָׁבִים.

כח וְאַף גַּם זֹאת מֵבִיא הַמַּקְרִיב עִם הָעוֹלָה, וְכֵן עִם הַשְּׁלָמִים, מִנְחָה לַכֹּהֲנִים מוֹרֵי צֶדֶק וּמְכַפְּרִים בַּעֲבוּדָתָם, וְנִסְכֵּי יַיִן שֶׁנִּצְטַוּוּ לַצִּבּוּר אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל בְּקָרְבְּנוֹתָם, וְנִצְטַוּוּ בְּקָרְבַּן יָחִיד אַחַר מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, מוֹרִים עַל הֱיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן מִכָּאן וְהָלְאָה מַשְׁלִיךְ מִנֶּגֶד כָּל תַּאֲוַת בִּלְתִּי הֶכְרְחִי לָרָצוֹן לוֹ לִפְנֵי ה', לֹא כֵּן בְּחַטָּאת וְאָשָׁם בִּהְיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן בְּבוֹאוֹ נָזוּף קְצָת.

כט וְשִׁיְרֵי דַם הַחַטָּאת הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי, לֹא עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי אוֹ צְפוֹנִי שֶׁהֵם לִפְנֵי ה', וּבָזֶה יְכֻוַּן מֵבִיא הַקָּרְבָּן שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת לֵב חָדָשׁ וְדָם חָדָשׁ לִרְוֹחַ חֲדָשָׁה לְהַבָּא, שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לִהְיוֹת קָרֵב אֶל מִשְׁכַּן ה' וְלֹא יָשׁוּב לְכִסְלָה.

ל וּמֵהֶם הָאָשָׁם אֲשֶׁר דָּמוֹ בִּשְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, כְּמוֹ הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים, לֹא עַל קַרְנוֹתָיו כְּמוֹ הַחַטָּאת, וְלֹא יִשְׁפֹּךְ שְׁיָרֵי הַדָּם, כִּי אֵינוֹ בָּא עַל חִיּוּב כָּרֵת, אֲבָל עַל מְעִילָה בְּקָדָשִׁים בִּלְבָד שֶׁהִיא לְמַטָּה מֵחִיּוּב כָּרֵת.

לא וּבַחַטָּאת וּבָאָשָׁם צִוָּה לְהַקְטִיר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַחֵלֶב וְאַלְיָה וְהַיּוֹתֶרֶת, שֶׁהִיא הַמָּסָךְ בֵּין אֵיבְרֵי הַנְּשִׁימָה וְאֵיבְרֵי הַמָּזוֹן הַמְּנִיעַ אֶת אֵיבְרֵי הַנְּשִׁימָה, וְהַכְּלָיוֹת שֶׁהֵם רֹאשִׁית אֵיבְרֵי הַזֶּרַע, לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת מֵבִיא הַקָּרְבָּן נוֹתֵן כָּל אֵלֶּה בְּגוּפוֹ בִּפְעֻלָּתָם מְכֻוָּנוֹת לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ מִכָּאן וָאֵילָךְ. וְכֹהֲנִים מְשֻׁלְחָן גָּבוֹהַּ

קָא זָכוּ בְּשִׁירֵי הַקָּרְבָּן, וְלָזֶה נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים מוֹרֵי צֶדֶק בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ אֲשֶׁר שָׁם עֲדַת אֵל מוֹרִים מֵישָׁרִים בְּתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָם, בְּשֻׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה׳, וְיִהְיֶה בָּזֶה תַּשְׁלוּם כַּפָּרָה לְמֵבִיא הַקָּרְבָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״הַכֹּהֲנִים אוֹכְלִים וּבְעָלִים מִתְכַּפְּרִים״.

לב וּמֵהֶם הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר כֻּלָּם דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְבָּרַךְ, בְּהַכִּיר הַמַּקְרִיב הַמִּתְנַדֵּב דַּרְכֵי טוּבוֹ וְתַגְמוּלוֹהִי עָלֵינוּ תָּמִיד.

לג וּבָכֵן דָּמָם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בִּשְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע, כְּמוֹ הָעוֹלָה, וְהָאֵימוּרִים לַמִּזְבֵּחַ כְּמוֹ בְּחַטָּאת וְאָשָׁם, עִם הַכַּוָּנָה בָּהֶם כְּמוֹ הַכַּוָּנָה בְּחַטָּאת וְאָשָׁם, וְזֶה בְּהַכִּיר בַּעַל הַקָּרְבָּן כַּמָּה קָטֹן מִכָּל הַחֲסָדִים אֲשֶׁר גָּמַל עָלָיו הָאֵל יוֹם יוֹם. וּמִשְּׁאָר הַקָּרְבָּן זָכוּ הַכֹּהֲנִים בֶּחָזֶה אַחַר הַתְּנוּפָה הַמּוֹרָה עַל קַבָּלָתָם הַדָּבָר מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהַשְּׁאָר נוֹתֵן הוּא יִתְעַלֶּה לַבְּעָלִים לִשְׂמֹחַ בּוֹ עַל מִדַּת טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהַבְּעָלִים יָרִימוּ מֵחֶלְקָם אֶת הַשּׁוֹק תְּרוּמָה לַכֹּהֵן, וּבְכֻלָּם מִנְחָה וּנְסָכִים כְּמוֹ בְּעוֹלָה עִם כַּוָּנַת הַמַּקְרִיב בָּהֶם כְּמוֹ בְּעוֹלָה. וְאִם עַל תּוֹדָה יַקְרִיב, שֶׁהִיא לְהוֹרוֹת עַל אֵיזֶה נֵס וְחֶסֶד פְּרָטִי שֶׁקִּבֵּל מֵבִיא הַקָּרְבָּן, יַרְבֶּה בָּהּ לֶחֶם חָמֵץ וּמַצָּה לְהַרְבּוֹת אוֹכְלִין לִשְׁמִיעַ בְּקוֹל תּוֹדָה, וּלְהוֹרוֹת בֶּחָמֵץ עַל תְּשׁוּעַת גֶּשֶׁם הַנִּפְסָד בְּחָמְלַת ה׳ עָלָיו.

לד וּבְכָל הַנֶּאֱכָלִים קָבַע זְמַן לַאֲכִילָתָם נָאוֹת לָזֶה, שֶׁלֹּא יֶחְדַּל בּוֹ טוֹב הַכַּוָּנָה הָרְאוּיָה בָּאֲכִילָה הַהִיא. וּבְכֵן הֶאֱרִיךְ זְמַן שְׁלָמִים, בְּכוֹר וּמַעֲשֵׂר, שֶׁהֵם לְשִׂמְחָה בָּם יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשְׂיו, וַיַּאֲרִיךְ יוֹתֵר זְמַן הַכַּוָּנָה בָּהֶם. וּבְתוֹדָה אָמְנָם שֶׁהִיא עַל נֵס פְּרָטִי, קָצַר הַזְּמַן, כִּי לֹא תֶּאֱרַךְ כָּל כָּךְ הַכַּוָּנָה בּוֹ.

לה וְעוֹרוֹת כָּל הַזְּבָחִים הַבְּלִתִּי נִשְׂרָפִים הֵם לַכֹּהֲנִים, שֶׁיּוּכְלוּ לִכְתֹּב עֲלֵיהֶם סִפְרֵי קֹדֶשׁ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים.

לו אָמְנָם מִינֵי מִנְחוֹת נְדָבָה הֵם כֻּלָּם דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּתֵּן לִמְשָׁרְתָיו, וְהוּא רַחוּם מוֹרֶה עַל הֱיוֹת הַמִּנְחָה לְרָצוֹן לְפָנָיו בְּהַקְטָרַת קֹמֶץ וּלְבוֹנָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וּשְׁיָרֵי הַמִּנְחָה נוֹתֵן לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָיו. וְהִנֵּה מִינֵי מַאֲפֵה תַנּוּר, מַרְחֶשֶׁת וּמַחֲבַת הֵם כְּפִי הַמִּין שֶׁהוּא יוֹתֵר חָבִיב אֵצֶל הַמַּקְרִיב, וְנוֹתֵן לְדוֹרוֹן אֶת הַיּוֹתֵר חָבִיב בְּעֵינָיו בַּמִּשְׁפָּט. אֶפֶס כִּי בְּמִנְחַת חוֹטֵא וְסוֹטָה שֶׁהֵם לְכַפָּרָה לֹא יִהְיֶה שֶׁמֶן וּלְבוֹנָה, וּמִנְחַת הָעֹמֶר שְׂעוֹרִים לָתֵת תּוֹדָה עַל הַבְּכוּרִים, וּמִנְחַת סוֹטָה קֶמַח שְׂעוֹרִים לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה בְּהֵמָה בְּהַסְתָּרָה גַּם אִם לֹא קִלְקְלָה. אֲבָל בְּמִנְחוֹת חוֹבָה שֶׁעִם הַזְּבָחִים אֵין שָׁם מִינֵי מַאֲפֵה תַנּוּר, מַרְחֶשֶׁת וּמַחֲבַת, אֶלָּא סֹלֶת שֶׁמֶן וּלְבוֹנָה אֲשֶׁר הַקֶּמֶץ מֵהֶם וְהַלְּבוֹנָה לַמִּזְבֵּחַ, וְהַשְּׁאָר לַכֹּהֲנִים וְרִשְׁאִים לְאָכְלָם בְּכָל מַאֲכָל כִּרְצוֹנָם, כִּי אֵין עִנְיָנָם תְּלוּי בִּרְצוֹן הַמַּקְרִיב.

לז וְעַל כָּל מִינֵי הַזְּבָחִים וְהַמִּנְחוֹת צִוָּה לָתֵת מֶלַח, לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹת הַתּוֹכָלִית הַמְכֻוָּן בָּהֶם דָּבָר בִּלְתִּי נִפְסָד, אֲבָל נִצְחִי וּמַצִּיל מִן הַהֶפְסֵד כְּעִנְיַן בַּמֶּלַח. אָמְנָם הַמְּלוּאִים הָיוּ חַטָּאת, עוֹלָה וּשְׁלָמִים, אֶפֶס כִּי נִשְׂרַף הַחַטָּאת שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּתְכַּפְּרוּ בְּאָכְלָם הֵם עַצְמָם אֶת חַטָּאתָם הַבָּא לְכַהֵן אֹתָם, וּכְמוֹ כֵּן נָתַן הַשּׁוֹק עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם כֹּהֵן זוּלָתָם שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי שֶׁיָּרִימוּ הַשּׁוֹק לָתֵת לוֹ תְּרוּמָה. אָמְנָם בְּעִנְיְנֵי קָרְבְּנוֹת הַמּוּסָפִין רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי עִם הֱיוֹת בִּקְצָתָן לְעוֹלָה פָּרִים, אֵילִים וּכְבָשִׂים, וְשָׂעִיר לְחַטָּאת וּמִנְחָה וּנְסָכִים, הִנֵּה בְּמוּסַף הַשַּׁבָּת אֵין בּוֹ קָרְבַּן חַטָּאת כְּלָל, כִּי אִם עוֹלוֹת כְּבָשִׂים לְכָפֶל הַתָּמִיד, לִהְיוֹת בּוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה לַמִּזְבֵּחַ, לְהוֹרוֹת עַל מַעֲלַת הַשַּׁבָּת בִּבְרָכָה וְקִדּוּשׁ עַל כָּל שְׁאָר הַיָּמִים, לִהְיוֹתוֹ יוֹם מְיֻחָד לַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בְּכָל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית וּמַעֲשֵׂיהֶם אֲשֶׁר כָּלוּ בוֹ, וּבְכֵן הָיָה מִן הָרָאוּי לְיַחֵדוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל בּוֹ לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ הַתַּכְלִית. וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן מִינֵי הַמּוּסָפִין אֲשֶׁר בָּהֶם פָּרִים, אֵילִים וּכְבָשִׂים לְעוֹלָה, וְשָׂעִיר לְחַטָּאת וּמִסְפָּרָם. אָמְנָם רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי מִן הַשּׁוֹר הוּא הַיּוֹתֵר נִכְבָּד מִכָּל מִינֵי הַבְּהֵמוֹת הַנִּבְחָרוֹת לְקָרְבָּן, וְזֶה בְּגֹדֶל גּוּפוֹ וְכֹחוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״מֶלֶךְ בִּבְהֵמוֹת שׁוֹר״, וּכְמוֹ כֵּן תּוֹעֲלָתוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, כָּאָמוּר: ״וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר״, וּבְטוֹב מִזְגּוֹ כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״מוּבְחָר שֶׁבַּבְּהֵמוֹת שׁוֹר״. וְאַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הוּא מִין הָאַיִל בְּרֹב תּוֹעֲלָתוֹ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּצַמְרוֹ לִשְׂמָלָה וּמְזוֹנוֹ, וְגַם בְּקַרְנוֹתָיו וַעֲצָמוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּשִׁלְהֵי קִנְנִין. וְאַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הַכֶּבֶשׂ שֶׁהוּא מִמִּין הָאַיִל, אֶלָּא שֶׁהוּא בִּלְתִּי שָׁלֵם, אָמְנָם הוּא נִכְבָּד מִן הָעֵז בְּתוֹעֲלָתוֹ לָאָדָם וְיוֹתֵר נִבְחָר לְקָרְבָּן מִן הָעֵז, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״כְּבָשִׂים קוֹדְמִים לָעִזִּים״, וְאַחֲרֵיהֶם מִין הָעִזִּים, וּבְכֵן נִבְחַר לְחַטָּאת בְּפֶרֶט בְּחַטַּאת צִבּוּר.

לח וּבְכֵן בְּמוּסַף רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְחַג הַמַּצּוֹת וְחַג הַשָּׁבוּעוֹת הָיוּ פָּרִים שְׁנַיִם, מוֹרִים עַל שְׁנֵי הַחֲלָקִים הָרִאשׁוֹנִים הַמְכֻוָּנִים בַּתּוֹרָה בִּכְלָל עַל צַד הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה כַּנִּזְכָּר, שֶׁהֵם יִרְאַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְאַהֲבָתוֹ הַנִּמְשָׁכִים לַחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנָּה. וְהָאַיִל אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם בְּמַעֲלָה מוֹרֶה עַל הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי בַּכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְהִיא הַתְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ לְלֶכֶת בִּדְרָכָיו בְּפֶרֶט בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה לְמַעַן הַדְּמוּת אֵלָיו כְּפִי הָאֶפְשָׁר לְרָצוֹן לְפָנָיו. וְהַכְּבָשִׂים אֲשֶׁר הֵם אַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הֵם שִׁבְעָה בְּמִסְפָּר, לְהוֹרוֹת עַל שִׁבְעָה חֶלְקֵי הַמַּעֲשֵׂי הַנִּזְכָּר לְעֵיל, אֲשֶׁר הֵם עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשְּׁנִית. וְאַחֲרֵיהֶם בְּמַעֲלָה מִין הָעִזִּים, וְהוּא נִבְחָר לְהַעֲבִיר אֶת רַעַת חַטַּאת הַצִּבּוּר בְּפֶרֶט בְּטַהֲרַת מִקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. אָמְנָם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים הָיָה הַפָּר בַּמּוּסָפִין אֶחָד בִּלְבַד, כִּי הָיָה עִקַּר הָעֵסֶק בָּהֶם בַּחֵלֶק יִרְאַת ה׳ בִּלְבַד וְלֹא בְּהַלֵּל וְזִמְרָה אֲשֶׁר הֵם מֵאַהֲבָה כְּמוֹ בְּשְׁאָר הַמּוֹעֲדִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״אֶפְשָׁר מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִּין וְסִפְרֵי חַיִּים וְסִפְרֵי מֵתִים לְפָנָיו נִפְתָּחִים וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה?״

לט וְכֵן בְּשִׁמְיני עֲצֶרֶת אֲשֶׁר הוּא מוֹרֶה עַל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ אוֹ הָעוֹלָם הַבָּא, אֵין שָׁם אֶלָּא פַּר אֶחָד בִּלְבַד. וְזֶה כִּי אָמְנָם יִהְיֶה רֹב הָעֵסֶק אָז בְּאַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְבַד, כְּאָמְרָם: ״הָעוֹלָם הַבָּא כֻּלּוֹ בְּיו״ד הֵ״א״ שֶׁהוּא מִדַּת רַחֲמִים שֶׁמְּמַנָּה הָאַהֲבָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם״ – אֲנִי

עִמָּכֶם בְּגַן עֵדֶן וְלֹא מִזְדַּעְזְעִים מִפָּנַי.

מ וְעִנְיַן הַכֶּבֶשׂ לְעוֹלָה בְּהָנִיף אֶת הָעוֹמֶר, הוּא דִּוּרוֹן לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל רֵאשִׁית הַקָּצִיר לְהַתִּירוֹ לְהֶדְיוֹט, כְּעִנְיַן בִּרְכַּת הַנֶּהֱנִין.

מא וְעִנְיַן קָרְבַּן שְׁתֵּי הַלֶּחֶם שֶׁהוּא בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁהָיָה עִנְיָנוֹ וְאֹפֶן הִגָּלוּתוֹ יִתְבָּרַךְ לְסַבֵּב לָנוּ יִרְאַת גָּדְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם", וְהָיָה כֵּן כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אוֹתִי". לָכֵן הָיָה הַקָּרְבָּן בְּמוּסָף פַּר אֶחָד בִּלְבַד, וּבִהְיוֹת כִּי אָז הָיָה לְיִשְׂרָאֵל הַהְדָּמוֹת לָאֵל יִתְבָּרַךְ לֹא בִּלְבַד בִּתְכוּנַת הַנֶּפֶשׁ לְהֵיטִיב לַזּוּלַת, אֲבָל גַּם בִּהְיוֹתָם אָז נִמְצָא בִּלְתִּי נִפְסָד כַּנִּזְכָּר. לָכֵן הָיוּ הָאֵילִים אָז שְׁנַיִם וְהַשִּׁבְעָה כְּבָשִׂים לְהוֹרוֹת עַל שִׁבְעָה חֶלְקֵי הַמַּעֲשֵׂי הַנִּזְכָּר עַל צַד הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית. וְבַח הַשְּׁלָמִים הָיָה שָׁם לְשִׂמְחָה עַל הַבְּכוּרִים הַמַּתִּירִים הֶחָדָשׁ לַמְּנָחוֹת לְחֵלֶק הַמִּזְבֵּחַ וּלְחֵלֶק הַכֹּהֲנִים. וְעִנְיַן חֲטַאת כֹּהֵן גָּדוֹל וְהַצִּבּוּר בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, עוֹלוֹתָם וְהַקְּטֹרֶת לִפְנֵי וְלִפְנִים הָיָה שֶׁיִּזְכֶּה כֹּהֵן גָּדוֹל לְהַכְנֵס וּלְכַפֵּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם הַמַּפְרֶה בְּיוֹם גְּזַר הַדִּין, כִּי בְּאֹפֶן אַחֵר לֹא הוּרְשָׁה כֹּהֵן גָּדוֹל לְהִכָּנֵס שָׁם, כְּאָמְרוֹ "בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ".

מב וּמִכָּנְוֹנוֹת הַשָּׁעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ הוּא לְהוֹדִיעַ לָהֶמּוֹן אֶת כֹּבֶד פִּשְׁעֵיהֶם, שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָתֵת אוֹתָם עַל רֹאשׁ הַשָּׁעִיר בְּסִמִיכַת הַכֹּהֵן הַמְּשִׁיחַ בִּתְפִלָּתוֹ, וְלָזֶה יָרֹה יֵיָרֶה הַשָּׁעִיר תְּמוּרָתָם לַהֲמִיתוֹ בְּמִיתָה מְשֻׁנָּה חֲמוּרָה, וּלְטַמֵּא הַמְשַׁלְּחוֹ לְהַטְעִינוֹ כִּבּוּס בְּגָדִים, וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלֶה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ שׁוּם חֵלֶק מִמֶּנּוּ, וּלְהַגִּיד כִּי חָסִיד הָאֵל יִתְבָּרַךְ וּמַגְבִּיר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וּמִדַּת רַחֲמָיו לָתֵת נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.

מג אָמְנָם הִתְמַעֵט פְּרֵי הֶחָג עַד שִׁבְעָה, הוֹרָה עַל הֱיוֹת יְדִיעַת הַחֵלֶק הָעִיוּנִי הוֹלֶכֶת וּמִתְמַעֶטֶת בֶּהָמוֹן עַד מוֹצָאֵי שְׁבִיעִית שֶׁבֶּן דָּוִד בָּא. וְהַכְּבָשִׂים הָיוּ כֻּלָּם בּוֹ מִמָּה שֶׁהָיוּ בִּשְׁאָר הַמּוֹעֲדוֹת, לְהוֹרוֹת כִּי יוּכְפַּל בֶּהָמוֹן עֵסֶק הַכַּוָּנָה הַשֵּׁנִית בְּרוֹב קָרְבְּנוֹתָם וּבְגִזְרוֹת דְּרָבָנָן, בְּמַעַט הַבָּטָה אֶל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה.

מד וְעִנְיַן פָּרָה אֲדֻמָּה רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ הִיא מְטַמְּאָה כָּל הָעוֹסְקִים בָּהּ, וּמְטַהֶרֶת אֶת הַטְּמֵאִים בְּעֶפֶר שְׂרֻפָתָהּ בִּלְבַד. וְזֶה בְּאוֹתָם שֶׁהֵם טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם בִּלְבַד, זוֹלְתִי הַמַּזֶּה וְהַמְקַדֵּשׁ אֶת הָעֶפֶר בַּמַּיִם שֶׁהֵם טְהוֹרִים, כְּפִי מַה שֶּׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. עִם הֱיוֹת כָּל אֵלֶּה חֻקּוֹת הַתּוֹרָה, לֹא נוֹדְעוּ אֶצְלֵנוּ כָּל טַעֲמֵי פְּרָטֵיהֶ אֶל נָכוֹן, עַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה: "אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי". וְעִם כָּל זֶה אֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהַרְהֵר אַחֲרֶיהָ הַטּוֹבָה הִיא אִם רָעָה, כִּי מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ הִיא הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב בְּלִי סָפֵק.

מה אָמְנָם כִּי אֵלֵינוּ דָּבָר יִגַּנֵּב וְנִקַּח שֶׁמֶץ מִנְּהוּ, כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן אֵיךְ עִנְיָנָהּ מְעוֹרֵר אֶל הַתְּשׁוּבָה וְהַטָּהֳרָה מִן הַמֵּתֶת הַנִּצְחִי. וְזֶה כִּי הִנֵּה יִקָּרֶה בְּעִנְיָנָם כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בִּתְרוּפוֹת הַגּוּפוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת, כַּאֲשֶׁר נְבַקֵּשׁ לְמָשְׁכָם מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה כְּדֵי לְהַעֲמִידָם עַל הַמְּצַע. וְזֹאת הַהַנְהָגָה, גַּם שֶׁתַּרְפֵּא אֶת הַחוֹלֶה, תַּזִּיק לַבְּרִיאִים בְּלִי סָפֵק, וְזֶה כִּי תִּמְשְׁכֵם מִן הַמְּצַע אֲשֶׁר הֵם עָלָיו וְתִדְחֶה אוֹתָם אֶל אַחַת הַקְּצָוֹות הַבִּלְתִּי נְאוֹתִים, כְּאָמְרוֹ: "וּנְעַקֵּשׁ דְּרָכִים יְפוֹל בְּאַחַת". וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן כִּי הַפָּרָה בְּאַדְמִימוּתָהּ תּוֹרָה עַל הַחֵטְא, אֲשֶׁר לִפְעָמִים נָחְשָׁב בְּעֵינֵי הֶהָמוֹן הַחוֹטֵא בּוֹ לְדָבָר מֵאִיר וּמוֹעִיל בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּעִנְיַן "עֲרֹב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר", וְהוּא אָמְנָם אֵשׁ אוֹכְלָה לַגּוּף וְלַנֶּפֶשׁ. וּבְכֵן דִּמָּה הַנָּבִיא אֶת הַחֵטְא לִשְׁנַיִם, כְּאָמְרוֹ: "אִם יִהְיוּ חַטָּאֵיכֶם כַּשָּׁנִים". כְּמוֹ כֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ עֵץ הָאֶרֶז וְהָאֵזוֹב הֵם שְׁתֵּי קְצָוֹות בְּגֹבַהּ וּשְׁפָלוּת, וְעִמָּהֶם שְׁנֵי הַתּוֹלַעַת הַמּוֹרֶה עַל הֱיוֹת שְׁנֵיהֶם חֵטְא, וְהַכֹּל נִשְׂרָף עִם הַפָּרָה. וּבְכֵן רָאוּי שֶׁכָּל הַמִּתְעַסְּקִים בְּאֵלֶּה הַמּוֹרִים עַל חֵטְא בִּהְיוֹתָם קְצָוֹות יִהְיוּ טְמֵאִים. וְנִבְחַרוּ לְטַהֵר מֵי חַטָּאת הַמֻּרְכָּבִים מִשְּׁנֵי הַקְּצָוֹות, שֶׁהֵם הַמַּיִם וְאֹפֶר שְׂרֵפָה, הַמּוֹרִים עַל אֹפֶן הַמְּשִׁיכָה אֶל הַמְּצַע. וְלָזֶה רָאוּי שֶׁהַמְקַדֵּשׁ, הַמַּרְכִּיב וְהַמַּזֶּה, שֶׁשְּׁנֵיהֶם יוֹרוּ עַל הַמַּלְמְדִים דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, יִהְיוּ טְהוֹרִים, וְשֶׁתִּהְיֶה הַהַזָּאָה בְּאֵזוֹב הַמּוֹרֶה עַל שִׁפְלוּת הָרוּחַ וְהַנְּטִיָּה אֶל הַהַכְנָעָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ: "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה". וְשֶׁתִּהְיֶה הַהַזָּאָה בַּשְּׁלִישִׁי וְתִשְׁנֶה בַּשְּׁבִיעִי לְהוֹרוֹת עַל הֶכְרַחַ קְבִיעוּת זֹאת הַתְּכוּנָה בַּנֶּפֶשׁ, וְכָל אֵלֶּה לֹא יִצְטָרְכוּ זוֹלְתִי בְּטֻמְאַת מֵת הַתּוֹרָה עַל הָעֵסֶק בַּנִּפְסָדִים בִּלְבַד.

מו וּבִהְיוֹת כָּל כַּוָּנוֹת הַמִּקְדָּשׁ וְקָדְשָׁיו הָיָה לְתַכְלִית נִצְחִי בְּכַוָּנוֹת לֵב טָהוֹר מְכֻוָּן לְדַרְכֵי חַיֵּי עוֹלָם, רָאוּי הָיָה לְהַרְחִיק בָּהֶם כָּל מִינֵי הַטֻּמְאוֹת הַמְּבִיאוֹת לִידֵי רוּחַ הַטֻּמְאָה, אֲשֶׁר עִנְיָנָם לִכְלוּחַ כַּוָּנוֹת לֵב טָהוֹר וְהַעְתָּקָתוֹ מִן הַתַּכְלִית הַנִּצְחִי אֶל תַּכְלִית נִפְסָד, כְּהַגָּדַת עֲתִידוֹת לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מוֹתָרוֹת בְּחַיֵּי שָׁעָה וְאֶל סְבָרוֹת וְדֵעוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת בָּעִיּוּן, כְּאָמְרוֹ "וְאֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ".

מז וּבְכֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ בַּטֻּמְאָה וּבְכָל טָמֵא יִתְחַבְּרוּ הַשֵּׁדִים, שֶׁהֵם מַדִּיחִים אֶת אָדָם מִן הַדֶּרֶךְ כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלָם, וּמְשַׁבְּרִים עָלָיו רוּחַ הַטֻּמְאָה בְּמִקּוֹמוֹת הַטֻּמְאָה אֲשֶׁר שָׁם רֹב מִשְׁכָּנָם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת: "הַלָּן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת כְּדֵי שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו רוּחַ הַטֻּמְאָה".

מח וְנִרְאֶה שֶׁהַשֵּׁדִים הֵם נִשְׁמוֹת רִשְׁעֵי אֶרֶץ, נִבְדָּלוֹת זוֹ מִזּוֹ לָרוֹעַ כְּפִי מַה שֶּׁהָיָה רַב רִשְׁעָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלָזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעֵרוּבִין פֶּרֶק שֵׁנִי: כָּל מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּנִדּוּי הוֹלִיד שֵׁדִין, רוּחִין וְלִילִין. וְלָזֶה נָטוּ קְצָת קַדְמוֹנֵי הָאֻמּוֹת.

מט וְשֶׁהֵם לְבוּשִׁים גּוּף מֻרְכָּב מֵאֵשׁ וַאֲוִיר, דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן וְזֶה לְשׁוֹנוֹ בְּפָרָשַׁת אֱמוֹר: "וְזֶה לִזְמַן קָצוּב לָהֶם בִּגְזֵרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּפִי מַדְרֵגַת רִשְׁעָם, לְמַעַן יִשְׁאוּ אֶת עֲוֹנָם בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּכְאֵב וְשֶׁבֶר רוּחַ, כְּאָמְרוֹ 'הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכְלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ וְכוּ' וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וְכוּ'".

נ וְשֶׁבִּהְיוֹתָם מֻרְכָּבִים מִשְּׁנֵי יְסוֹדוֹת, הֵם מֵתִים בְּהִפָּרֵד הַרְכָּבָתָם אוֹ בְּהַתָּכַת קְצָתָם. וּבִהְיוֹת אוֹתָם הַיְסוֹדוֹת דַּקִּים וְקַלִּים וּבְלִתִּי סוֹבְלִים שׁוּם אֶחָד מֵהַמַּרְאוֹת, הֵם בְּלִתִּי נִרְאִים וְשָׁטִין בָּאֲוִיר כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דַּחֲגִיגָה. וּבִהְיוֹת הַחֵלֶק הָאֲוִירִי בָּהֶם נִתָּךְ מִן הַחֵלֶק הָאֵשִׁי בָּהֶם, הֵם בְּהֶכְרֵחַ אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים תְּמוּרַת הַנִּתָּךְ כִּרְאִיתָא הָתָם. וְאַחַר לַחוּת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי יִבְחַר בְּלַחוּת כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וּמִינֵי הַשְּׁרָצִים אֲשֶׁר בָּהֶם דָּם, וְהֵם הַשְּׁמוֹנָה שְׁרָצִים הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה כַּאֲשֶׁר בֵּאֲרוּ הֵם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שַׁבָּת פֶּרֶק שְׁמוֹנָה שְׁרָצִים). אָמְנָם יִבְחֲרוּ יוֹתֵר בִּנְבֵלַת בְּהֵמָה וְחַיָּה שֶׁהֵם רַבּוֹת הַדָּם וְהָעִפּוּשׁ גַּם בְּחַיֵּיהֶם, וּבְכֵן מְטַמְּאוֹת בְּמַגָּע וּבְמַשָּׂא בִּלְבַד, לֹא בְּמִדְרָס. וְלָזֶה נִרְאֶה שֶׁהֵם מִתְחַבְּרִים לְכָל טָמֵא לֵהָנוֹת בְּרוּחַ טֻמְאָתוֹ, וְיוֹתֵר לְטָמֵא לָנֶפֶשׁ אֲשֶׁר טֻמְאָתוֹ יוֹתֵר נִבְחֶרֶת אֶצְלָם, וּבְכֵן הֵם מַשְׁרִים רוּחַ הַטֻּמְאָה עַל הַלָּן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת לְהוֹדִיעוֹ אֵיזֶה דֶּרֶךְ נוֹדֵעַ אֶצְלָם לְהַשִּׂיג מוֹתָרוֹת לְחַיֵּי שָׁעָה וּלְפַתּוֹתוֹ כְּשֶׁה לְאַבְּדוֹ, וְזֶה בְּעוֹד רִשְׁעָם בָּם וְאֵין אֶצְלָם דֶּרֶךְ לְתִשׁוּבָה.

נא וּבִהְיוֹת כָּל חֶבְרָתָם הָפְכִית לִקְדוּשַׁת דַּרְכֵי חַיֵּי הָעוֹלָם הַמְכֻוָּנִים בַּמִּקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו, אָסְרָה הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית בָּהֶם כָּל מִינֵי הַטֻּמְאָה.

נב וּבִהְיוֹת הַיּוֹתֵר נִבְחֶרֶת אֱצֶל הַשֵּׁדִים הִיא טֻמְאַת מֵת, אָסְרָה אוֹתָהּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים גַּם חוּץ לַמִּקְדָּשׁ, וְצִוְּתָה לִהְיוֹת הַטָּהֳרָה מִמֶּנָּה בְּהַזָּאַת מֵי חַטָּאת שְׁלִישִׁי וּשְׁבִיעִי, וְלֹא כֵן הִצְרִיכָה לַעֲשׂוֹת בְּשְׂאָר מִינֵי הַטֻּמְאוֹת.

נג אָמְנָם גְּזֵרוֹת הַטֻּמְאוֹת מִדְּרַבָּנָן רַבּוּ בְּבֵית שֵׁנִי, בִּהְיוֹת הַשֵּׁדִים מְצוּיִים אֶצְלָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ הֵם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְעִילָה פֶּרֶק קַדְשֵׁי מִזְבֵּחַ, וְזֶה לְהֶעְדֵּר שְׁכִינָה בְּבֵית שֵׁנִי, כִּדְאִיתָא שָׁלְהֵי פֶּרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא.

נד וּכְמוֹ כֵן רָאוּי לְהִתְבּוֹנֵן, שֶׁכְּמוֹ שֶׁנִּשְׁמוֹת רִשְׁעֵי אֶרֶץ בְּמוֹת גּוּפָם תִּלְבַּשְׁנָה מִינֵי גְּוִיּוֹת לְמַעֲצַבָה בְּרָעָב וּבְצָמָא וּכְאֵב לֵב וְצָרוֹת כְּפִי רִשְׁעָם, כֵּן נִשְׁמוֹת הַצַּדִּיקִים תֵּכֶף אַחֲרֵי מוֹת גּוּפָם יִלְבְּשׁוּ בִּגְדֵי יֶשַׁע בְּגוּף טָהוֹר וְזַךְ בּוֹ יִתְעַנְּגוּ זְמַן, וְנִשְׁמָתָן עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת לְהַרְגִּיל עַצְמָן אֶל הָאוֹר וְהַטּוֹב הַנִּצְחִי הֶרְאוּי לָהֶן בְּעוֹלָם הַנְּשָׁמוֹת, וְלֹא יֵעָתְקוּ מִן הַקֶּצֶה אֶל הַקָּצֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק שׁוֹאֵל: ״תַּנְיָא כָּל שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ גּוּפָם חַיִּים וְנִשְׁמָתָם עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת״. וְכָזֶה הָיְתָה בִּיאַת רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ אֶל בֵּיתוֹ אַחַר הַמָּוֶת כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק הַנּוֹשֵׂא. וְאוּלַי בְּכָמוֹ זֶה אוֹ זַךְ מִזֶּה מְאֹד הוּא הַנִּתָּן לְאֵלִיָּהוּ וּלְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּהֶרְאוֹתָם לַנְּבִיאִים וּטְהוֹרֵי לֵב, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ״ן זַ״ל בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא בְּאָמְרוֹ שֶׁזֶּה יִקָּרֵא אֵצֶל הַיּוֹדְעִים מַלְבּוּשׁ.

נה וְנִרְאֶה כִּי כְּמוֹ אֵלֶּה יִקָּרֵה לַצַּדִּיקִים אַחַר תְּחִיַּת הַמֵּתִים, אֲשֶׁר הַמְכֻוָּן מִמֶּנָּה הוּא אִשּׁוּר חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר קָרְאוּהוּ ״עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת״ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְעָלָיו פֵּרְשׁוּ בְּסִפְרֵי דְּבֵי רַב ״וְהִתְהַלַּכְתִּי בְתוֹכְכֶם״ – אֲטַיֵּל עִמָּכֶם בְּגַן עֵדֶן וְלֹא תִהְיוּ מִזְדַּעְזְעִים מִפָּנַי, וְנִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמַר ״לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם״.

נו וְנִרְאֶה שֶׁזֶּה הוּא תַּכְלִית הַחַיִּים הַמְאֻשָּׁרִים הַמְכֻוָּנִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בִּבְרִיאַת עוֹלָם, וּלְיִשְׂרָאֵל בְּמַתַּן תּוֹרָה, וְלַצַּדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת אַחַר תְּחִיַּת הַמֵּתִים, אֲשֶׁר תַּכְלִיתוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כְּאָמְרוֹ: ״וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ, אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם״, וְלָזֶה אָמְרוּ רֵישׁ פֶּרֶק חֵלֶק שֶׁהַכּוֹפֵר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

נז וְעַל זֶה הָאֹפֶן מֵהַחַיִּים אֲשֶׁר בְּתַכְלִית הָאֹשֶׁר הָאֶפְשָׁרִי לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּא שֶׁצַּדִּיקִים שֶׁבּוֹ מוּעָטִים וּבוֹשִׁים זֶה מִזֶּה מִפְּנֵי שֶׁאֵין מַעֲשֵׂיהֶם דּוֹמִין זֶה לָזֶה. וְעָלָיו נִרְאֶה שֶׁאָמְרוּ בִּבְרָכוֹת פֶּרֶק הָיָה קוֹרֵא: מַרְגְּלָא בְּפוּמֵיהּ דְּרַב, עוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה כּוּ׳, אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנֶהֱנִים מִזִּיו שְׁכִינָה. וּכְמוֹ כֵן נִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמְרוּ פֶּרֶק לוּלָב וַעֲרָבָה דְּמִסְתַּכְּלֵי בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְאִירָה וְעַיְלִי. וְעַלֵּיהֶם אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁהֵם מְעַטִּים עַד שֶׁנִּסְתַּפֵּק אִם שְׁנַיִם הֵם, וְלֹא יִפּוֹל זֶה בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת דְּלָא בְּצִיר עָלְמָא מִתְלָתִין וְשִׁתָּא צַדִּיקֵי דְּמִקַּבְּלֵי פְּנֵי שְׁכִינָה בְּכָל יוֹם כִּדְאִיתָא הָתָם.

נח הֵן כָּל אֵלֶּה יִפָּעֵל אֶל בְּרוֹב חֶסְדָּיו, הוּא יוֹרֶה בְּנֵי עַמּוֹ וַעֲבָדָיו לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, עַד מְהֵרָה יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים נְצָחִיִּים, עִם תַּכְלִית אֲשֶׁר הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ לְרָצוֹן לְפָנָיו, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא.

נט וּבִהְיוֹת כַּוָּנַת הַתּוֹרָה בָּראשׁוֹנָה וּבְעַצְמוּת הֱיוֹת הָאָדָם, בִּפְרָט יִשְׂרָאֵל, דּוֹמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה לְהַשִּׂיג הַנִּצְחִיּוּת מֵאֲשֶׁר. וּבֵאֵר הוּא יִתְבָּרַךְ הֱיוֹת זֶה הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ בְּכָל מִין הָאֱנוֹשִׁי בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כְּאָמְרוֹ ״נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ״. וְאַחֲרֵי כֵן בְּמַתַּן תּוֹרָה בֵּאֵר הֱיוֹת הַמְכֻוָּן שֶׁיַּשִּׂג הַנִּצְחִיּוּת לְעַמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ בְּתִחִלָּתוֹ ״וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ״. וּבְסוֹף הַתּוֹרָה בְּאָמְרוֹ ״ה׳ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם וּלְהִתְּךָ עֶלְיוֹן וְלִהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ״. וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת נָדַר לְיִשְׂרָאֵל הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר הִיא בְּלִי סָפֵק הַנִּצְחִיּוּת, כְּאָמְרוֹ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: תָּנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ, מֵתִים שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת אֵינָם חוֹזְרִים לַעֲפָרָם, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְכוּ׳ קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ״, מַה קָּדוֹשׁ לְעוֹלָם קַיָּם, אַף הֵם לְעוֹלָם קַיָּמִים.

ס הִנֵּה הִתְבָּאֵר שֶׁכָּל יְעוּדֵי הַתּוֹרָה לַטּוֹב וְהָפְכָם בְּחַיֵּי שָׁעָה אֵינָם לִגְמוּל הַמִּצְוֹוֹת וְלֹא לְעוֹנֶשׁ הָעֲבֵירוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה ״הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וְלֹא הַיּוֹם לְטוֹל שְׂכָרָם״. אֲבָל יְעוּדֵי הַטּוֹב הֵם הַכְּנוֹת הַהֶכְרְחִי לָאָדָם בְּחַיֵּי שָׁעָה שֶׁלֹּא בְּצַעַר, שֶׁבָּם יוּכַל לְקַיֵּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה.

סא אָמְנָם יְעוּדֵי הָרַע הֵם הֶסְרַת אוֹתָן הַהֲכָנוֹת מֵהֶם בְּסוּרָם מִן הַדֶּרֶךְ, וְיִסְתִּיר פָּנָיו וְהָיוּ לְאֹכֶל לְמִקְרֵי הַמַּעֲרֶכֶת הַמּוּכָנִים תָּמִיד לְהַמָּם וּלְאַבְּדָם. וְלִפְעָמִים יִהְיוּ עַל צַד עֹנֶשׁ אֵיזוֹ עֲבֵרָה לְבַלְתִּי הַשְׁמִידָם עֲדֵי עַד, כְּאָמְרוֹ: "רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם", אוֹ לְעוֹרֵר אֶל הַתְּשׁוּבָה כְּעִנְיַן "וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם", "וְיַסַּפְתִּי לְיִסְרָה אֶתְכֶם". וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְיִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל.

סב וְגַם כִּי בְּעִנְיַן הַגְּמוּל הַנִּצְחִי וְהֶפְכּוֹ אֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מַה, זוֹלָתִי קוֹל דְּבָרִים בִּלְתִּי צִיּוּר נָכוֹן, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אֲבָל עוֹלָם הַבָּא עַיִן לֹא רָאֲתָה כּוּ'". אָמְנָם רָאוּי לְהִשְׁתַּדֵּל כְּפִי הָאֶפְשָׁר לִמְצֹא דִּבְרֵי חֵפֶץ עִם אֵיזֶה צִיּוּר נָאוֹת מִמֶּנּוּ, כִּי הֵיכִי דְּנִמְטֵי לָן שִׁיבָּא מִכְּשׁוּרָא, וְזֶה בְּאֶמְצָעוּת הַקָּרוֹב אֵלָיו בְּמוּחָשׁוֹת אֶצְלֵנוּ, לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת ה', וְיִסְפּוּ עֲנָוִים בָּהֶם שִׂמְחָה.

סג וְהִנֵּה מִן הַמְפֻרָסָם הוּא כִּי תַּכְלִית כָּל גּוֹמֵל הוּא שֶׁיָּשִׁיב מְקַבֵּל הַגְּמוּל וְהַטּוֹב אֵיזֶה תַּעֲנוּג גּוּפִיי אוֹ נַפְשִׁיי, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם", וְכֵן הוֹרָה בְּאָמְרוֹ "אָז תִּתְעַנַּג עַל ה'".

סד אָמְנָם מִמִּינֵי תַּעֲנוּגִים הַנַּפְשִׁיִּים אֶצְלֵנוּ הֵם הַשִּׂמְחָה וְהַכָּבוֹד, עַד שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כָּל מְדִינִי בְּהַשָּׂגָתָם יוֹתֵר מִמָּה שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּהַשָּׂגַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וְזוּלָתָם מִן הַתַּעֲנוּגִים הַגַּשְׁמִיִּים, בִּפְרָט בִּזְמַן שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַצֹּרֶךְ לָהֶם הֶכְרֵחִי בְּצַד מָה.

סה וְהִנֵּה הַשִּׂמְחָה הִיא אֶצְלֵנוּ בְּהַשִּׂיגֵנוּ הַדָּבָר אֲשֶׁר נִרְצֶה בּוֹ וְהַהֶיפֵךְ, וְהִיא הָעַצְבוּת כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הֶפְכּוֹ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִחַס הַמְשׁוֹרֵר הַשִּׂמְחָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ "יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו", וְזֶה בִּהְיוֹתָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ וּרְאוּיִים לִגְמוּל, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא. וְעַל הֵיפֶךְ זֶה אָמַר "וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ", כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת.

סו אָמְנָם הַכָּבוֹד הוּא אֶצְלֵנוּ בְּהַשִּׂיגֵנוּ מַעֲלָה עַל זוּלָתֵנוּ, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִחַס הַמְשׁוֹרֵר אֶת הַכָּבוֹד בְּהֶחְלֵט לָאֵל יִתְבָּרַךְ, בִּהְיוֹת לוֹ מַעֲלָה בְּהֶחְלֵט עַל כָּל זוּלָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "ה' צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד". וְהֶפְכּוֹ, וְהוּא הַקָּלוֹן, יֵאָמֵר עַל אֹפֶן מְצִיאוּת גָּרוּעַ וְשָׁפָל מִזּוּלָתוֹ, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן".

סז וְאֵין סָפֵק כִּי הַחַיּוּת בְּכָל חַי הוּא כֹּחַ מוּכָן לַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לוֹ, וּבִהְיוֹת הַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לָעֶצֶם הַשִּׂכְלִי הַכֹּחִי הַנִּתָּן לָאָדָם הַנִּקְרָא צֶלֶם אֱלֹהִים, הִיא הַהִשְׂתַּדְּלוּת לְהַשִּׂיג בַּפֹּעַל אוֹתוֹ הַשְׁלֵמוּת אֲשֶׁר בּוֹ בַּכֹּחַ, וְהוּא הַהִדַּמּוּת לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלוֹ בְּעִיּוּן בְּמַעֲשֶׂה. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר יַשֵּׂג לוֹ זֶה, יַשֵּׂג לוֹ חַיּוּת נִצְחִי, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי הִיא חַיֵּיכֶם". וְכָל אֶחָד מֵאִישֵׁי הָאָדָם נִבְדָּל בְּמַעֲלָה מִזּוּלָתוֹ בָּזֶה, כְּפִי מַעֲלַת הַמַּשָּׂג בִּבְחִירָתוֹ בַּפָּחוֹת וּבְיֶתֶר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק עוֹשֶׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֲפָה לְפִי כְּבוֹדוֹ".

סח וּבִהְיוֹת כִּי הַתַּעֲנוּג, לְפָחוֹת בִּזְמַן שֶׁלֹּא נִהְיֶה צְרִיכִים מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וּשְׁאָר הַתַּאֲוֹוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת, הֵיוֹתֵר נִכְבָּד אֶצְלֵנוּ הוּא תַּעֲנוּג הַכָּבוֹד, וְזֶה בְּהַשִּׂיגֵנוּ מַעֲלָה עַל זוּלָתֵנוּ. וְתַעֲנוּג הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר הוּא הַשָּׂגַת אֵיזֶה דָּבָר אֲשֶׁר נִרְצֶה בּוֹ. הִנֵּה הַשִּׂמְחָה הָרָאוּי לְיַחֵס אֶל הָעֶצֶם הַשִּׂכְלִי הַנִּקְרָא אֱלֹהִים בְּהַשִּׂיגוֹ חַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרוֹ "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", אֲשֶׁר הוּא אָז בִּלְי סָפֵק בִּלְתִּי צָרִיךְ לְהַשָּׂגַת שׁוּם תַּאֲוָה גַּשְׁמִית, הִיא בְּהַשִּׂיגוֹ שְׁלֵמוּת בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ, כְּעִנְיַן בְּמֹשֶׁה כְּאָמְרוֹ "כִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ", בִּפְרָט בְּהַשִּׂיגוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה יָכוֹל עָלָיו בִּהְיוֹתוֹ בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי". וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "עוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה וְכוּ', אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶן בְּרָאשֵׁיהֶן וְנֶהֱנִין מִזִּיו שְׁכִינָה".

סט וְהַכָּבוֹד לָעֶצֶם הַשִּׂכְלִי לְחַיֵּי עוֹלָם הוּא בְּהַשִּׂיגוֹ הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לַצַּדִּיקִים, אִישׁ עַל חֲבֵרוֹ וְעַל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת". וְאֵין סָפֵק כִּי מַדְרֵגַת זֶה הַתַּעֲנוּג מֵהַשִּׂמְחָה וְהַכָּבוֹד לֹא תִּהְיֶה שָׁוָה בְּכָל הַצַּדִּיקִים, אֲבָל תִּהְיֶה נִבְדָּלָה בְּרֹב וּבִמְעָט אוֹ זוּלַת זֶה כְּפִי מַדְרֵגַת הַשִּׂכְלִיּוּת הַמֻּשָּׂג אֶצְלָם בְּבְחִירָתָם בְּחַיֵּי שָׁעָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ".

ע וְלָזֶה אָמְרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת עִנְיַן מַדְרֵגַת הַשִּׂמְחָה: "לֹא הַכֹּל לְאוֹרָה וְלֹא הַכֹּל לְשִׂמְחָה, צַדִּיקִים לְאוֹרָה וְיִשָּׁרִים לְשִׂמְחָה".

עא וּבְכָבָא בַּתְרָא פֶּרֶק הַסְּפִינָה אָמְרוּ בְּעִנְיַן מַדְרֵגַת הַכָּבוֹד: "כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק עוֹשֶׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חוּפָּה לְפִי כְּבוֹדוֹ, וְכָל אֶחָד נִכְוֶה מֵחוּפָּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ".

עב וְאָמְרוּ בְּמִנְחוֹת פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּא שֶׁהַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַבָּא בּוֹשִׁים זֶה מִזֶּה מִפְּנֵי מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁאֵינָם דּוֹמִים זֶה לָזֶה. אָמְנָם "הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ" הוּא בַּעֲשׂוֹתֵנוּ כָּל הָאֶפְשָׁר אֶצְלֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה. חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן בְּרֹב חַסְדָּיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֶּרֶק קַמָּא דִּבְרָכוֹת: "אַמַּאי קָא בָּכֵית? אִי מִשּׁוּם תּוֹרָה דְּלָא אַפְּשַׁתְּ? שָׁנִינוּ: אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם".

עג הַקְדָּמַת הַתּוֹרָה

לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ וְחַכְמֵי לֵב וּדְעוּ, וְהַשְׁקוּ צֹאן וּרְעוּ. אֲמִתָּה שֶׁל תּוֹרָה בָּא, וְטַעֲמוּ וּרְאוּ בָהּ. דְּנַמְטֵייכוּ שֵׂיבָא, לְיִרְאָה וּלְאַהֲבָה. מְחוֹלֵל כֹּל בָּרָא, וְיָצַר

לְכִבּוּדוֹ, וְהוֹדִיעַ הוֹדוֹ, בְּדָת מַתַּת יָדוֹ, עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה.

עד אֲנִי הַצָּעִיר עוֹבַדְיָה יִשְׁמְרוּ צוּרוֹ וְיחַיֵּהוּ בֶּן כְּבוֹד מוֹרִי אֲדוֹנִי רַבִּי יַעֲקֹב סְפוֹרְנוֹ זִכְרוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. לְקוֹל דִּבְרֵי כְּבוֹד מוֹרֵנוּ הָרַב חֲנַנְאֵל אָחִי יִשְׁמְרוּ צוּרוֹ וְיחַיֵּהוּ, אֲשֶׁר בְּקָנְאוֹ אֶת קִנְאַת עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מִבָּנִים לֹא אֱמוּן בָּם, נוֹתְנִים טַעַם לִפְגָם בְּשִׂכְלָ מִלֶּיהָ, סִפּוּרֶיהָ וְסִדְרָהּ. בְּשֶׁגַּם הִיא סְגֻלָּה, שִׂכְלָהּ מַחֲמַדִּים, נְכוֹחִים לַמֵּבִין וְאֵין אוֹמֵר הַשֵּׁב. הֵעִיר בִּי אֹזֶן לִמְצֹא דִּבְרֵי חֵפֶץ, מַגִּיד מֵישָׁרִים וּמֵרִים מִכְשׁוֹל עַד יֵצֵא כַּנֹּגַהּ צִדְקָהּ. אָז אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה מַה שָּׁמָץ דָּבָר מָצְאָה יָדִי בַּמְכֻנֶּן בָּהּ, הֲלֹא מִצְעַר הַמְשֻׁעָר אֶצְלִי יָעִיר רַבִּים וְנִכְבָּדִים לָתֵת אִמְרֵי שֶׁפֶר וְזִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. כִּי אָמְנָם טִרְדַּת וּמִקְרֵי הַזְּמַן יַלְדֵי יוֹם סוֹבְבִים כִּדְבוֹרִים, עַד אֶפֶס מָקוֹם וּזְמַן נָאוֹת לְהַבִּיט נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֵנוּ. וּבְכֵן הָיוּ כְּחוֹלְמִים בְּקֶרֶב בּוֹעֲרִים, קָרְבוּ וְיֵאָתְיוּן בַּמִּתְוַכְּחִים בְּאָמְרָם: מַה יִּתֵּן וּמַה יּוֹסִיף כָּל יְעוּד תּוֹרַת קָדְשֵׁנוּ בִּהְיוֹתוֹ גַּשְׁמִי בְּאֶפֶס תִּקְוַת חַיֵּי עוֹלָם, וּמַה יּוֹעִיל רֹב סִפּוּרֶיהָ עִם קְדִימַת הַמְאֻחָר בְּקֶצָתָהּ? וְאָתָה מֵרְבִבוֹת קֹדֶשׁ שְׁרִידֵי תוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה, לִפְעָמִים מַאֲמַר רִאשׁוֹנִים בִּלְתִּי מְבֹאָר, וּפְעָמִים תְּשׁוּבָה בִּלְתִּי מַסְפֶּקֶת לְהַתִּיר הַסָּפֵק, וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לָמוֹ. וְנַחְנוּ מַה נִּצְטַדָּק כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמוֹ, הֲלֹא בְּהַגִּיד פְּלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ מְאִירוֹת עֵינֵי כָל מַשְׂכִּיל בְּסִפּוּרָהּ וְסִדְרָהּ, הַמּוֹרָה לְצִדָּקָה גְּדֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְטוּבוֹ בַּחֲלֵקַת סְפָרֶיהָ וְסִיּוּמָן, בְּהַגִּיד חֶסֶד עֶלְיוֹן אֲשֶׁר נָתַן תְּשׁוּעָה אַחַר יֵאוּשׁ מֻחְלָט. כִּי אָמְנָם צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ וּלְהוֹרוֹת בְּאִמְרוֹת טְהוֹרוֹת, מְיֻסָּדוֹת עַל אַדְנֵי עִיּוּן וּמַעֲשֶׂה לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הוּא יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ: "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם". וּבָהּ הוֹדִיעַ כַּוָּנָתוֹ בַּמְּצִיאוּת בְּכֻלָּלוֹ וּבִבְחִירַת אֲבוֹתֵינוּ וּבִזְמַן מַתַּן תּוֹרָתוֹ, אֲשֶׁר שָׂמְמוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים, הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ. וּבִהְיוֹת תַּכְלִית הָעִיּוּן הַשְׂכֵּל וְיָדוֹעַ פָּרָשַׁת גְּדֻלַּת הָאֵל הַקָּדוֹשׁ אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵי כָל מֵבִין, וּבִידִיעַת דַּרְכֵי טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ בִּפְרָט כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיֶה הָאַהֲבָה, וְזֶה כִּי כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אָמְנָם הִשְׁתַּדֵּל בְּדוֹרוֹת עוֹלָם לְרוֹמֵם הָאָדָם וּלְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוּ. הִנֵּה יֹאהַב כָּל מַשְׂכִּיל לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנוֹ. וּבִשְׁתֵּי אֵלֶּה שֶׁהֵם הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה יֵשְׁלַם הַחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ. לָכֵן הוֹאִיל בָּאֵר הוּא יִתְבָּרַךְ בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים בְּסִפְרוֹ הָרִאשׁוֹן. וְהִיא.

עה סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

עו עִנְיַן הַבְּרִיאָה וְהַהַשְׁגָּחָה כְּלָלִית וּפְרָטִית, וּמְצִיאוּת עֲצָמִים נִבְדָּלִים מֵחֹמֶר, מֵהֶם מְנִיעֵי הַגַּלְגַּלִּים וְהַנֶּפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית הַשִּׂכְלִית, וְשֶׁהַכֹּל מֵאִתּוֹ בְּכַוָּנָה וּבְרָצוֹן לְתַכְלִית מְכֻוָּן. וּבֵאֵר מַה יָּקָר חַסְדּוֹ עַל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, כִּי אָמְנָם תִּקֵּן עִנְיָנָיו בְּכָל דּוֹר וָדוֹר כְּפִי הָאֶפְשָׁר, וְהוּא הִרְבָּה אַשְׁמָה לְמַשְׁחִית לוֹ.

עז וְסִפֵּר רִאשׁוֹנָה כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ בָּרָא הָאָדָם בְּצַלְמוֹ כִּדְמוּתוֹ, לְמַעַן יִבְחַר לְהַדְמוֹת לְיוֹצְרוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כִּי בָּזֶה יֵשָׁלֵם וְיִהְיֶה פָּעֳלוֹ שָׁלֵם וְנִכְבָּד מִכָּל פֹּעַל זוּלָתוֹ, כָּרְאוּי לוֹ יִתְבָּרַךְ הַמְרוֹמָם עַל כָּל זוּלָתוֹ. וְהוּא רַחוּם בְּחֶמְלָתוֹ נָתַן לָאָדָם דֵּי מַחְסוֹרוֹ שֶׁלֹּא בְּצַעַר, וַיַּנִּיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן עַד שֶׁהֵרַע מַעֲשָׂיו וְקִלְקֵל אֶת פַּרְנָסָתוֹ. שֶׁגֵּרְשׁוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ מִשָּׁם לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה וְלִטְרֹחַ כַּמָּה טָרְחוֹת עַד שֶׁלֹּא אָכַל פִּתּוֹ.

עח וְסִפֵּר שֵׁנִית כִּי בְּכָל זֹאת לֹא אָבָה ה׳ הַשְׁחִיתוֹ, וְהָיוּ פֵּרוֹת הָאָרֶץ נְאוֹתִים וּמַסְפִּיקִים לְמְזוֹנוֹ וּלְהַחֲיוֹתוֹ קָרוֹב לְאֶלֶף שָׁנִים, עַד כִּי רַבָּה רָעַת דּוֹרוֹתָיו וְנִגְמַר דִּינָם לְהַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ, וּבְכֵן נִשְׁחַת מִן הַיְסוֹדוֹת וְהַמֻּרְכָּבִים מֵהֶם מֵהַצְּמָחִים וּמִבַּעֲלֵי חַיִּים, וְלֹא הִסְפִּיק עוֹד מְזוֹן הַפֵּרוֹת לְחַיֵּי הָאָדָם כְּבָרִאשׁוֹנָה.

עט וְסִפֵּר שְׁלִישִׁית כִּי עִם כָּל זֹאת חָמַל עַל שְׁאֵרִיתָם וְהִתִּיר לָהֶם בְּשַׂר כָּל בַּעַל חַי זוּלָתָם, וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם בְּתֹת אֵימָתָם עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ. וְעִם זֶה הָיוּ יְמֵי חַיֵּיהֶם מַגִּיעִים לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְיוֹתֵר מֵהֶמָּה, עַד אֲשֶׁר נוֹסְדוּ יַחַד לִקְרֹא כֻּלָּם בְּשֵׁם אֵיזֶה אֵל נָכָר נִבְחַר אָז אֶצְלָם, וְלָתֵת צַלְמוֹ בַּמִּגְדָּל אֲלֵיו כֻּלָּם יִדְרְשׁוּ וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ עוֹד בֵּינֵיהֶם. וּבְכֵן הֻפְּיָצָם וְלֹא חָצוּ יְמֵיהֶם, כִּי תֵּכֶף הִתְמַעֲטוּ חַיֵּי הָאָדָם וְחָיוּ כְּמוֹ מֵאתַיִם שָׁנָה, וּמֵאָז הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר. וּבְכֵן סִפֵּר כִּי בְּסוּר תִּקְוַת תְּשׁוּבַת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּכֻלָּלוֹ, כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית כָּל תִּקּוּן אֱלֹהִי פְּעָמִים שָׁלֹשׁ, הִפְלִיא ה׳ חַסְדּוֹ לוֹ מִכָּל הַמִּין וּבָחַר בְּאַבְרָהָם וְזַרְעוֹ לְהַשִּׂיג בָּם הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן אֲצִלוֹ מִנִּי שׁוּם אָדָם עַלֵי אָרֶץ כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר. וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ בְּאַבְרָהָם נִינוֹ וְנֶכְדּוֹ, אֲשֶׁר מָלֵא כִּבּוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ בְּקָרְאָם בִּשְׁמוֹ, מָצָא חֵן בְּעֵינָיו לִכְרוֹת לָהֶם בְּרִית לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם לְחַיֵּי עוֹלָם, וְלָתֵת מָקוֹם לְזַרְעָם כַּאֲשֶׁר יִהְיוּ לְגוֹי מַסְפִּיק לְקַבֵּץ מְדִינִי, וּבוֹ יִהְיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדוֹ לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד.

פ וּמֵרֹב שְׁלֵמוּת שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה, הָיוּ פְּעֻלּוֹתֵיהֶם הַמְסֻפָּרוֹת בַּתּוֹרָה מַסְפִּיקוֹת לְהוֹרוֹת לַדּוֹרוֹת עִקְּרֵי הַקּוֹרוֹת, עִם אֵיזֶה עֵזֶר לִמְצִיאוּתָם, כְּעִנְיַן תְּנוּעַת הַמַּטֶּה בְּמוֹפְתֵי מִצְרַיִם, וּכְעִנְיַן יֶרַח וַיּוֹר בְּעִנְיַן אֱלִישָׁע.

פא וּבְכֵן הָיוּ עִנְיְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָז יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם עַד בִּנְיַן בֵּית רִאשׁוֹן, אֲשֶׁר בִּזְמַן זֶה בָּנוּ אַרְבָּעָה מִזְבְּחוֹת, וְהֵם: מִשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר, וְשִׁילֹה, וְנֹב, וְגִבְעוֹן, כְּמוֹ עִנְיְנֵי אַבְרָהָם מֵאָז שֶׁיָּצָא מֵאוּר כַּשְׂדִּים אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁשָּׁם בָּנָה אַרְבָּעָה מִזְבְּחוֹת. וְעִנְיְנֵי בֵּית רִאשׁוֹן הָיוּ כְּעִנְיְנֵי יִצְחָק אֲשֶׁר בָּנָה מִזְבֵּחַ אֶחָד בִּלְבַד. וְעִנְיְנֵי בֵּית שֵׁנִי וְגָלוּתֵנוּ וְהַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה, אֲשֶׁר בָּזֶה הַזְּמַן נִבְנָה בֵּית שֵׁנִי וְיִבָּנֶה הֶעָתִיד בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, הֵם כְּעִנְיְנֵי יַעֲקֹב אָבִינוּ אֲשֶׁר בָּנָה שְׁנֵי מִזְבְּחוֹת וְרָאָה טוֹב בְּאַחֲרִיתוֹ אַחֲרֵי הַיֵּאוּשׁ, וּבָזֶה סִיֵּם אֶת סִפְרוֹ הָרִאשׁוֹן.

פב סֵפֶר שְׁמוֹת

פג וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הַשֵּׁנִי כִּי מֵאָז הֵחֵל זֶרַע יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּק בְּרִית אֲבוֹתָם בְּמִצְרַיִם, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד יְחֶזְקֵאל בְּאָמְרוֹ: ״רַיְמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי, אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ, וָאוֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם״. הָיוּ לַעֲבָדִים בְּפֶרֶךְ עַד אֲשֶׁר שָׁבוּ קְצָתָם וְהִתְפַּלְּלוּ, וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם. וְסִפֵּר רִאשׁוֹנָה כִּי כַּאֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרָם, דִּבֵּר אֲלֵיהֶם פָּנִים בְּפָנִים, וּבָזֶה זָכוּ אֶל עֲדֵי רוּחָנִי וְזוֹלָתוֹ בְּהַר חוֹרֵב. וְהַמָּה מָרוּ וְהִתְנַצְּלוּ אֶת עֶדְיָם וְסִלְקוּ שְׁכִינָה מֵאִתָּם. וְסִפֵּר שֵׁנִית כִּי בְּכָל זֹאת לֹא חָדַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְחַקֵּן עִנְיָנָם בְּאֹפֶן מָה לְשַׁכְּנוֹ בְּתוֹכָם, וְצִוָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלִים וְתִקּוּן כְּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם, וּבָזֶה הֵשִׁיב שְׁכִינָתוֹ לְתוֹכָם אַחַר תַּכְלִית הַקִּלְקוּל וְהַיְאוּשׁ. וּבָכֵן סִיֵּם סִפְרוֹ הַשֵּׁנִי.

פד סֵפֶר וַיִּקְרָא

פה וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הַשְּׁלִישִׁי אֵיךְ לְקִיּוּם שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם סִדֵּר מִינֵי קָרְבָּנוֹת, מֵהֶם חַטָּאת וְאָשָׁם וְנִסְכֵּי צִבּוּר, לְהַעֲבִיר אֶת רַעַת חַטָּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד. וְהִזְהִיר עַל מִינֵי טֻמְאָה בְּזֶרַע וּבְדֵעוֹת וּבְמַאֲכָלוֹת וּבְמַגָּע וּבְמַשָּׂא וּבְאֹהֶל. וְסִדֵּר הַמּוֹעֲדִים לְמִקְרָא קֹדֶשׁ לְמַעַן יִכּוֹנוּ יַחְדָּיו בְּיָמִים מְיֻחָדִים לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְסִדֵּר שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל אֲשֶׁר בָּם יִזְכּוּ לִירַשׁ אֶת אֶרֶץ ה׳ הַמּוּכָנֶת לַעֲבוֹדָתוֹ. וּבָהּ יֵעֵד יְעוּדִים נַפְשִׁמְיִים הֶכְרְחִיִּים לְחַיֵּי שָׁעָה לְמַעַן יִתְפַּרְנְסוּ שֶׁלֹּא בְּצַעַר וְיִהְיֶה לְבָבָם פָּנוּי לַעֲבוֹדָתוֹ. וְעַל כָּל אֵלֶּה הִשְׁבִּיעָם בִּשְׁבוּעַת הָאָלָה אַחַר שֶׁהֵפְרוּ בְּרִיתוֹ הָרִאשׁוֹן בְּחֶטְאָם. וּבְסוֹף הָאָלוֹת הִגִּיד תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיְאוּשׁ, וּבָזֶה סִיֵּם סִפְרוֹ הַשְּׁלִישִׁי.

פו סֵפֶר בַּמִּדְבָּר

פז וְסִפֵּר בְּסִפְרוֹ הָרְבִיעִי כִּי חָפֵץ חֶסֶד תִּקֵּן דִּגְלֵיהֶם כְּתִקּוּן מֶרְכָּבָה הַנִּרְאֵית בְּחָזוֹן לִנְבִיאָיו, וְהָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁכַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסְעוּ לְהַכְנֵס בָּאָרֶץ תֵּכֶף בְּלִי כְּלִי זַיִן. וּלְמַעַן יִזְכּוּ לָזֶה סִדֵּר מִשְׁמָרוֹת כְּהוּנָּה וּלְוָיָה וְהִבְדִּיל כָּל טְמֵאִים מִמַּחֲנֵיהֶם, וְסִדֵּר עִנְיַן הַסּוֹטָה וְהַנָּזִיר לְהַעֲבִיר כָּל מַזִּיקוֹת וּלְקַדֵּשׁ מִבְּנֵיהֶם לִנְזִירִים, וּבְאֵלֶּה נַעֲשׂוּ רְאוּיִים לְבִרְכַּת כֹּהֲנִים. וּבְכֵן הִזְכִּיר זְכֻיּוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּם נַעֲשׂוּ רְאוּיִים לְהִכָּנֵס בָּאָרֶץ בְּאֹפֶן מָה, וְהֵם חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בְּטָהֳרַת הַלְוִיִּם וּבַפֶּסַח וּלְכָתָם אַחֲרָיו בַּמִּדְבָּר. וְצִוָּה עַל הַחֲצוֹצְרוֹת לְמַסַּע הַמַּחֲנוֹת וְלַמִּלְחָמָה וְזוֹלָתָם, וְאָז הוֹלִיכָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בִּשְׁלוֹשָׁה מַסָּעוֹת עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ. וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית וּבָגְדוּ בִּדְבַר הַמְרַגְּלִים, וּבְכֵן הִשְׁחִיתוּ עִנְיָנָם וְנִגְזְרָה עֲלֵיהֶם מִיתָה בַּמִּדְבָּר וְעַל בְּנֵיהֶם גְּלוּת לְדוֹרוֹת בְּבֹא פְקֻדָּתָם, וְלֹא נִכְנְסוּ בָּנִים לָאָרֶץ בִּלְתִּי מִלְחָמָה, וְעִם זֶה סָבְבוּ אַרְצוֹת הָעַמִּים הֵהֵם אַרְבָּעִים שָׁנָה.

פח וְסִפֵּר שְׁלִישִׁית, כִּי בְּכָל אֵלֶּה לֹא כָלוּ רַחֲמֵי הָאֵל לְתַקֵּן עִנְיַן הַבָּנִים כְּפִי הָאֶפְשָׁר. וְצִוָּה עַל עִסְקֵי (קָרְבָּנוֹת) יָחִיד וְהַחַלָּה וּשְׁעִירֵי עֲבוֹדָה זָרָה, בְּהִיוֹתָם מוּכָנִים לָזֶה מִן הַמְרַגְּלִים וְאֵילָךְ. וְקִדְּשָׁם לוֹ בְּמִצְוַת צִיצִית. וּבְכָל אֵלֶּה לֹא חָדַל קֶרַח וַעֲדָתוֹ לְמְרוֹת עֵינֵי כְבוֹדוֹ, אָמְנָם עָבְרוּ וְנֶעֱנְשׁוּ. וְהוּא רִחֵם עַל יֶתֶר הֶהָמוֹן וְגָדַר פֶּרֶץ בְּאוֹת הַמַּחְתּוֹת וְהַמַּטֶּה וּמַתְּנוֹת כְּהוּנָּה, לְבַל יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה.

פט וְהִזְכִּיר טָהֳרַת מֵי חַטָּאת מִשֶּׁמַּאַת מֵת בְּהִכָּנְסָם אָז אֶל קְצָת אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי, אֲשֶׁר הִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג. וְשָׁם נָתַן סֵדֶר לַחֲלֻקַּת הָאָרֶץ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְהָלְאָה. וְכָל אֵלֶּה אַחַר יֵאוּשׁ אֲבוֹתֵיהֶם בְּקִלְקוּלָם בַּמְרַגְּלִים. וּבָזֶה סִיֵּם סִפְרוֹ הָרְבִיעִי.

צ סֵפֶר דְּבָרִים

צא וַכַּאֲשֶׁר דִּבֵּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן גָּזַר עַל מֹשֶׁה רוֹעֵה צֹאנוֹ בְּפָשַׁע עַמּוֹ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ. הִנֵּה בְּטֶרֶם סָר צִלּוֹ מֵעֲלֵיהֶם הוֹאִיל בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה, אַחַר שֶׁהִקְדִּים לְהוֹדִיעָם וּלְהַזְכִּירָם אֵיךְ הֵצְרִכוּ לָזֶה מִפְּנֵי הִכָּנְסָם לָאָרֶץ בִּלְעָדָיו, וְכָל זֶה בְּסִכְלוּתָם וְחֶטְאָם. וְכַאֲשֶׁר הִשְׁלִים זֶה הִבְדִּיל הֶעָרִים וְהִתְחִיל לְבָאֵר וּלְהַזְהִיר עַל מִצְווֹת מְחֻיָּבוֹת בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ, כְּמוֹ כְּתִיבַת הָאֲבָנִים וּבְרִית הַר גְּרִזִים וְזוֹלָתָם, שֶׁיִּהְיוּ לְאוֹת לְדוֹרוֹת וְלֹא יִבְגּוֹדוּ. וְנָתַן סֵדֶר לְהַשְׁבִּיעָם בִּשְׁבוּעַת הָאָלוֹת אֲשֶׁר שֻׁהְפְּרוּ בְּרִית חוֹרֵב בַּמְרַגְּלִים, וְהֵעִיד בָּהֶם וְהִגִּיד עֲתִידוֹת לָמוֹ בַּגָּלוּת וּבַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה מִמֶּנּוּ. וְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וּבֵרְכָם בְּתִתּוֹ עֵינוֹ לְטוֹבָה עַל אַרְצָם, וְהִגִּיד בִּיאַת הַגּוֹאֵל וְאִשּׁוּרָם הֶעָתִיד בְּסוֹף בִּרְכָתוֹ לִפְנֵי מוֹתוֹ. וּבָזֶה נִשְׁלְמָה תּוֹרָתוֹ עִם עֲדוּת בְּסוֹפָהּ כִּי אָמְנָם לֹא הִגִּיעַ אָדָם זוּלַת מֹשֶׁה לְמַדְרֵגַת נְבוּאָתוֹ אֲשֶׁר בָּהּ נִתְּנָה תּוֹרַת אֱמֶת, וְעָלֶיהָ אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנָּה אֵין לִגְרֹעַ.

צב וּבָזֶה הוֹדִיעַ חֶסֶד עֶלְיוֹן שֶׁהִמְצִיא בְּמֹשֶׁה הֲכָנָה נְבוּאִיִּית יוֹתֵר מִן הָאֶפְשָׁר בְּטֶבַע אֱנוֹשִׁי, לְמַעַן תֵּת תּוֹרַת אֱמֶת עַל יָדוֹ אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָהּ וְלֹא תוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן עַל יְדֵי נְבוּאַת שׁוּם נָבִיא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ דָּבָר מֵעַתָּה. וְזֶה הוֹרָה הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ ״ה׳ אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן״, כִּי אָמְנָם בְּמֹשֶׁה נָתַן הַכָּנָה לִנְבוּאָה עוֹבֶרֶת חֹק הָאֶפְשָׁר בְּטֶבַע, וְכֵן בְּאַהֲרֹן לְכְהֻנָּה לְמַעַן יִקְדַּשׁ שָׁם גַּם זַרְעוֹ לְעוֹלָם.

צג הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה גָּמַל עָלֵינוּ כָּל אֵלֶּה וְזוּלָתָם כְּרוֹב חַסְדָּיו, הֲלֹא הוּא אָבִינוּ קוֹינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ, יַשְׁמִיעֵנוּ שָׂשׂוֹן שִׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת ה׳. יַגְבִּיר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וִימַלֵּא כְּבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ. אָמֵן וְאָמֵן.

פרק א

א **בְּרֵאשִׁית.** בִּתְחִלַּת הַזְּמַן, וְהוּא רֶגַע רִאשׁוֹן בִּלְתִּי מִתְחַלֵּק שֶׁלֹּא הָיָה זְמַן קוֹדֵם לוֹ:

בָּרָא. עָשָׂה אֵינוֹ יָשָׁנוֹ, וּבָזֶה לֹא יִפּוֹל זְמַן כְּלָל.

אֱלֹהִים. הִנֵּה מִלַּת אֱלוֹהַּ תּוֹרֶה עַל נִצְחִי, וְלָזֶה עַל הַשֵּׁדִים שֶׁהֵם מֵתִים כִּבְנֵי אָדָם כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמַר "לַשֵּׁדִים לֹא אֱלוֹהַּ" (דברים לב:יז), וְאָמַר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ "אֱלוֹהַּ" כִּי הוּא הַנִּצְחִי בְּהֶחְלֵט, כְּאָמְרוֹ "וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ". וְיֵאָמֵר עָלָיו "אֱלֹהִים" לְשׁוֹן רַבִּים, לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא צוּרַת כָּל הַצּוּרוֹת הַנִּצְחִיּוֹת וְזוּלָתָם, כְּאָמְרוֹ "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו:ג), כִּי אֵין לְזוּלָתוֹ מְצִיאוּת זוּלַת הַנֶּאֱצָל מִמְּצִיאוּתוֹ. וְלֹא יִמָּצֵא שׁוּם נִמְצָא זוּלַת מְצִיאוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם" (נחמיה ט:ו). וְעַל צַד הִתְדַּמּוּת יִקָּרֵא כָּל נִבְדָּל מֵחֹמֶר "אֱלֹהִים", וְיִקָּרְאוּ הַשּׁוֹפְטִים הַמַּמְחִים "אֱלֹהִים" כַּאֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. וּלְהוֹרוֹת עַל מַעֲלַת נִצְחִיּוּתוֹ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נֶאֱצַל נִצְחִיּוּת שְׁאָר הַנִּבְדָּלִים, נֶאֱמַר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים.

אֵת הַשָּׁמַיִם. הִנֵּה מִלַּת "שָׁם" תּוֹרֶה עַל מָקוֹם רָחוֹק, וְכָל סִימָן הָרַבִּים עִם קְדִימַת פַּתַּח מִלְּעֵיל יוֹרֶה עַל שְׁנַיִם שָׁוִים. וּבְכֵן מִלַּת "שָׁמַיִם" תּוֹרֶה עַל עֶצֶם רָחוֹק בְּיַחַס אֵלֵינוּ בִּשְׁנֵי מֶרְחָקִים שָׁוִים מִכָּל צַד. וְזֶה לֹא יִקָּרֵה זוּלָתִי בְּגַלְגַּל סוֹבֵב בְּתַכְלִית הָעִגּוּל, אָמַר אִם כֵּן שֶׁבָּרָא אוֹתוֹ הָעֶצֶם אֲשֶׁר הוּא עַתָּה רָחוֹק מִמֶּנּוּ מִכָּל צַד בִּשְׁנֵי מֶרְחָקִים שָׁוִים וְהוּא הַגַּלְגַּל. וְלָכֵן לֹא אָמַר "בָּרָא שָׁמַיִם" כִּי לֹא יֵאָמֵר כֵּן מִצַּד עַצְמוֹ אֶלָּא בְּיַחַסּוֹ אֶל מְקוֹמֵנוּ.

וְאָמַר **וְאֵת הָאָרֶץ**, הַמֻּרְכָּז הָרָאוּי לַגַּלְגַּל.

ב **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ.** וְאוֹתָהּ הָאָרֶץ הַנִּבְרֵאת אָז הָיְתָה דָּבָר מֻרְכָּב מֵחֹמֶר רִאשׁוֹן הַנִּקְרָא תֹּהוּ, וּמִצּוּרָה רִאשׁוֹנָה הַנִּקְרֵאת בֹּהוּ. כִּי אָמְנָם לֹא הָיָה נָאוֹת לַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן זוּלָתִי צוּרָה אַחַת, הִיא הָיְתָה רִאשׁוֹנָה לְכָל צוּרוֹת הַמֻּרְכָּבִים בְּהֶכְרֵחַ. וּבָזֶה הִתְבָּאֵר שֶׁהַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן דָּבָר מְחֻדָּשׁ. וְנִקְרָא הַחֹמֶר שֶׁל אוֹתוֹ הַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן תֹּהוּ, לִהְיוֹתוֹ מִצַּד עַצְמוֹ דָּבָר כִּחְיֵי בִּלְבַד בִּלְתִּי נִמְצָא בְּפֹעַל, כְּאָמְרוֹ "כִּי תֹהוּ הֶמָּה" (שמואל א יב:כא), כְּלוֹמַר בִּלְתִּי נִמְצָאִים בְּפֹעַל אֲבָל בְּדִמְיוֹן בִּלְבַד. וְהַצּוּרָה הַנִּשּׂוּאָה בְּאוֹתוֹ הַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן נִקְרֵאת בֹּהוּ, כִּי בּוֹ בַּתֹּהוּ שֶׁאָמַר נִמְצֵאת בְּפֹעַל. וְקָרָא "אַבְנֵי בֹהוּ" (ישעיהו לד:יא) הַנּוֹשֵׂא הַבִּלְתִּי עוֹמֵד עִם צוּרָתוֹ זְמַן נֶחְשָׁב, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְנוֹשֵׂא הַצּוּרָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁתֵּכֶף לָבַשׁ צוּרוֹת מִתְחַלְּפוֹת.

וְחֹשֶׁךְ. הוּא הָאֲוִיר הֶחָשׁוּךְ הַנֶּאֱצָל אָז מֵהַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן הָיָה **עַל פְּנֵי תְהוֹם**, עַל פְּנֵי שְׁנֵי הַיְסוֹדוֹת הַשְּׁפָלִים שֶׁנֶּאֱצְלוּ אָז גַּם כֵּן מֵהַמֻּרְכָּב הָרִאשׁוֹן וְהָיוּ מַקִּיפִים זֶה אֶת זֶה:

וְרוּחַ אֱלֹהִים. מְנִיעֵי הַגַּלְגַּל שֶׁנִּקְרְאוּ רוּחַ, כְּאָמְרוֹ "עוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת" (תהלים קד:ד).

מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם. הֵנִיעוּ אָז אֶת הָאֲוִיר הֶחָשׁוּךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם הַסּוֹבְבִים אָז אֶת יְסוֹד הָאָרֶץ. וּבְכֵן הָיָה שֶׁהַחֹמֶר מִמֶּנּוּ הַסָּמוּךְ לַגַּלְגַּל הִתְלַהֵב בִּתְנוּעָתוֹ, וְהוּא הָאֵשׁ הַיְסוֹדִי, וְהַחֵלֶק מִמֶּנּוּ הַקָּרוֹב אֶל הַמַּיִם קָנָה אָז אֵיזֶה קֹר מִן הַמַּיִם, זוּלָתִי חֵלֶק מוּעָט מִמֶּנּוּ הַמִּתְחַמֵּם בְּמִקְרֶה בְּהִתְהַפְּכוּת נְצוֹצוֹת מְאוֹרֵי הָאוֹר.

ג **יְהִי אוֹר.** הוּא אוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים שֶׁהָיָה לְצוֹרֶךְ הַמִּתְהַוִּים בִּלְתִּי זֶרַע, וְהוּא יִהְיֶה לֶעָתִיד כִּדְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פֶּרֶק בַּתְּרָא דִּכְתוּבוֹת) שֶׁיִּהְיֶה אָז לְצוֹרֶךְ מַה שֶּׁעֲתִידָה לְהוֹצִיא גְּלוּסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילַת שֶׁלֹּא מִכֹּחַ הַזֶּרַע.

ד **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב.** וְהָיָה כֵּן, כִּי רָאָה אֱלֹהִים וּבָחַר בְּמְצִיאוּתוֹ מִפְּנֵי הַתַּכְלִית אֲשֶׁר הוּא הַטּוֹב שֶׁבְּגִלְלוֹ הִמְצִיאוֹ בִּידִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת:

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. אוֹתָם הַיָּמִים שֶׁשִּׁמֵּשׁ בָּהֶם הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, הָיוּ זְמַנֵּי אוֹר וְזְמַנֵּי חֹשֶׁךְ, שֶׁלֹּא בְּכֹחַ סִבּוּב גַּלְגַּל, אֶלָּא בְּרָצוֹן אֱלֹהֵי שֶׁהִבְדִּיל בֵּין זְמַן הָאוֹר לְזְמַן הַחֹשֶׁךְ.

ה **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם.** אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה אָז זְמַן הָאוֹר וְהַ**חֹשֶׁךְ** מִתְנַהֵג עַל אוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁמִּתְנַהֵג אֶצְלֵנוּ הַזְּמַן שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים עַתָּה בְּשֵׁם יוֹם וּבְשֵׁם לַיְלָה:

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר. אַף עַל פִּי שֶׁהִבְדִּיל הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁיִּהְיוּ מְשַׁמְּשִׁים בִּזְמַנִּים מִתְחַלְּפִים נִבְדָּלִים בִּלְתִּי סִבּוּב גַּלְגַּל, הִבְדִּילָם בְּהַדְרָגָה בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם זְמַן עֶרֶב בְּבוֹא הַלַּיְלָה וּזְמַן בֹּקֶר בְּבוֹא הַיּוֹם:

ו **יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם.** יְהִי טֶבַע בְּתוֹךְ הַמַּיִם הַיְסוֹדִיִּים, כְּמוֹ גַּלְגַּל בְּתוֹכָם סָבִיב מַבְדִּיל בְּצוּרָה קָצָתָם מִקָּצָתָם, בְּאֹפֶן שֶׁאֵיזֶה חֵלֶק עֶלְיוֹן מִן הַמַּיִם לְצַד הָאֲוִיר יָשׁוּב לְטֶבַע אֵדְיוֹ. וְהִנֵּה בָּזֶה עָלוּ בְּהֶכְרֵחַ אֶל אֵיזֶה גְּבוּל בָּאֲוִיר הַיְסוֹדִי, וְקִבֵּל הָאֲוִיר אֵיזֶה עִסּוּי בְּהֶכְרֵחַ לִהְיוֹת מָקוֹם לַחֵלֶק שֶׁנָּהְפַּךְ לְאֵד וְהִתְפַּשֵּׁט אֶל מָקוֹם רַב הַמַּמּוּת מִמְּקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן.

ז **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ.** וּבְהִיוֹת שֶׁכַּאֲשֶׁר סָרוּ קְצָת הַמַּיִם הַיְסוֹדִיִּים מִתַּחַת אוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵהֶם שֶׁנִּהְפַּךְ לְטֶבַע אֶדֶי, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּאָמְרוֹ "יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם", הָיָה רָאוּי שֶׁיֵּרֵד אָז הַחֵלֶק הָאֶדִי אֶל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁסָּרוּ אוֹתָם הַמַּיִם מִשָּׁם, וְנַעֲשָׂה שֶׁאוֹתוֹ הָרָקִיעַ הַמַּבְדִּיל יִהְיֶה בּוֹ כֹּחַ עוֹצֵר וּמוֹנֵעַ אֶת הַחֵלֶק הָאֶדִי שֶׁלֹּא יֵרֵד, וְהוּא הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ, בְּאֹפֶן שֶׁיֵּרֵד הַחֵלֶק הָאֲוִירִי הַמְעֻפָּה וְנִשְׁאַר הָאֶדִי בִּמְקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה בְּהַגִּיעַ שָׁם הָאֶד הַלַּח יִתְעַבֶּה וְיוֹלִיד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג וְהַבָּרָד, וּבְהִתְעַבּוֹתָם יִכְבְּדוּ וְיֵרְדוּ, כְּאָמְרוֹ "לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמָיִם". רְצוֹנוֹ בְּאָמְרוֹ הַשָּׁמַיִם – הָרָקִיעַ הַמְעַבֶּה אֶת הַחֵלֶק הָאֲוִירִי, כְּאָמְרוֹ "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם", וּבְהַגִּיעַ שָׁם הָאֶד הַקִּיטוֹרִי הַנִּלְהָב יוֹלִיד רַעַם וּבָרָק, כְּאָמְרוֹ "מַעֲלֶה נְשִׂיאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה". וּבִהְיוֹת קְצָת הַיְסוֹד הַמֵּימִי הַכָּבֵד לְמַעְלָה מֵהָאֲוִיר הַקַּל אֲשֶׁר אֶצְלֵנוּ נֶגֶד טִבְעָם, יוֹרֶה עַל פְּעֻלַּת פּוֹעֵל רְצוֹנִי מְכוּן תַּכְלִית בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ "וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ".

וַיְהִי כֵן. נִשְׁאַר קַיָּם כֵּן נֶגֶד טִבְעוֹ.

ח **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם.** מִפְּנֵי שֶׁפְּעֻלּוֹת הַשְּׁמִימִיִּים יַגִּיעוּ לָנוּ בְּאֶמְצָעוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּתֵּן אוֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל וְכוּ'.**

ט **יִקָּווּ הַמַּיִם.** לֹא שֶׁיִּבְּשׁוּ, כַּאֲשֶׁר חָשְׁבוּ רַבִּים וְאָמְרוּ שֶׁיּוֹבֶשׁ חֵלֶק הָאָרֶץ הַמְגוּלֶּה קָרָה בְּכֹחַ מַעֲרֻכוֹת הַשָּׁמַיִם. אֲבָל צִוָּה שֶׁיִּקָּווּ אֶל מָקוֹם אֶחָד וְלֹא יַעַבְרוּנְהוּ, וּבְכֵן גָּבְהוּ מִן הָאָרֶץ וְאֵינָם נוֹפְלִים עָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר יָעִיד הַחוֹשׁ, כְּאָמְרוֹ "גְּבוּל שַׂמְתָּ בַל יַעֲבֹרוּן בַּל יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ" (תהלים קד:ט).

י **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ.** קָרָא הַחֵלֶק בְּשֵׁם הַכֹּל, כִּי אָמְנָם זֶה הַחֵלֶק הָיָה עִקַּר הַמְכֻוָּן מִכֻּלָּם, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מה:יח) "לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ".

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. רָצָה כֵּן בִּשְׁבִיל הַתַּכְלִית שֶׁהוּא טוֹב הַמְכֻוָּן.

יא **דֶּשֶׁא.** מִינֵי עֲשָׂבִים לְמַאֲכַל בְּהֵמָה, כְּאָמְרוֹ (יואל ב:כב) "כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר".

עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע. לְמַאֲכַל אָדָם.

עֵץ פְּרִי עוֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ. כִּי הַמֶּרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִין לֹא יוֹלִיד.

וַיְהִי כֵן. נִתְקַיֵּם כֵּן בִּלְתִּי שֶׁיְּקַבֵּל הַפָּחוֹת וְהַיֶּתֶר, בְּאֹפֶן שֶׁאִם יִקָּרֶה צֶמַח מֶרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִים לֹא יוֹלִיד.

יד **יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם.** בְּאוֹתוֹ הָרָקִיעַ הַנּוֹצָר בְּיוֹם שֵׁנִי, יְהִי נִיצוֹץ הַמְּאוֹרוֹת, וְשָׁם יִתְרַבֶּה וְיִתְמַזֵּג לִפְעֹל בַּתַּחְתּוֹנִים כָּל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה בַּחוּשׁ שֶׁיִּתְרַבֶּה אוֹר הַנִּיצוֹץ בְּעָבְרוֹ בְּמַיִם זַכִּים.

טו **לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ.** שֶׁיָּבֹא עָלֶיהָ מֵאֵת הַמְּאוֹרוֹת אוֹר מְמֻזָּג נָאוֹת לִיוֹשְׁבֶיהָ.

וַיְהִי כֵן. נִתְקַיֵּם כֵּן אוֹתוֹ הַהִתְמַזְּגוּת הַמֻּכְרָח בְּמִצְוָתוֹ:

טז **וַיַּעַשׂ... וַיִּתֵּן... לְהָאִיר... וְלִמְשֹׁל... וּלְהַבְדִּיל... כִּי טוֹב.** עַל הַמְּאוֹרוֹת וּשְׁאָר הַכּוֹכָבִים אָמַר וַיַּעַשׂ, כִּי הָיוּ בִּכְלַל חֶלְקֵי הַגַּלְגַּלִּים אוֹ הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר כְּבָר סִפֵּר בְּרִיאָתָם (בראשית א:א), וְלָזֶה לֹא הִזְכִּיר לָהֶם בְּרִיאָה רַק עֲשִׂיָּה. וְזֶה שֶׁהִמְצִיא אוֹתָם מִמִּקְצָת חֶלְקֵי הַגַּלְגַּלִּים עַל תְּמוּנָה כַּדּוּרִית וְצוּרָה מְאִירָה.

כִּי טוֹב. כְּלוֹמַר שֶׁכְּוַן בָּזֶה אֶל הַטּוֹב, וְהוּא הַתַּכְלִית הַנָּאוֹת לְפָעֳלוֹ.

יח **וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה.** לְחַדֵּשׁ חֲוָיוֹת בַּתַּחְתּוֹנִים, וְהֵצֵרְכוּ אָז עִם הָאוֹר הָאֶחָד לַחֲוָיוֹת בַּעֲלֵי חַיִּים אֲשֶׁר הֵם יוֹתֵר נִכְבָּדִים מֵהַצְּמָחִים:

לְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. לְהַבְדִּיל בַּתַּחְתּוֹנִים בִּזְרִיחָתָם וּבִשְׁקִיעָתָם בֵּין זְמַן הָאוֹר שֶׁקָּרָאוֹ יוֹם וּבֵין זְמַן הַחֹשֶׁךְ אֲשֶׁר קָרָאוֹ לַיְלָה, כְּאָמְרוֹ לְמַעְלָה **לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה.**

כ **יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם.** לְנַקּוֹת אֲוִיר הָאָרֶץ לִיוֹשְׁבֶיהָ מֵאֵיזֶה לַחוּת מוֹתְרֵי מְשֻׁלָּח מִן הָרָקִיעַ הַנּוֹצָר בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּאֶמְצָעוּת הַנִּצּוּץ הַפּוֹעֵל בּוֹ.

כא **וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם.** שֶׁלֹּא הִסְפִּיק הַכֹּחַ הַמּוֹלִיד הַמְסֻדָּר בַּמַּיִם לְהַמְצִיא הַתַּנִּינִים הָרִאשׁוֹנִים בְּלִי זֶרַע, עַד שֶׁבָּרָא אָז כֹּחַ מַסְפִּיק לָזֶה.

כב **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים.** כִּי לֹא יַשֵּׂג הַתַּכְלִית בָּהֶם זוּלָתוֹ בִּהְיוֹתָם רַבִּים.

כד **תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה.** הַחִיּוּנִיּוּת נוֹסֶפֶת עַל הַצּוֹמַחַת:

וַיְהִי כֵן. בְּלִי תּוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן, שֶׁאִם יִתְחַדֵּשׁ מֶרְכָּב מִשְּׁנֵי מִינִין לֹא יוֹלִיד:

כה **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ.** נָתַן לְכָל מִין הַסִּגְלּוֹת וְהָרְגָּשׁוֹת כְּפִי הַצָּרִיךְ לַמִּין.

כו **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה.** נָתַן אָז כֹּחַ בְּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ לְהַשְׁפִּיעַ אֶת הַצֶּלֶם בַּנּוֹשֵׂא הַמּוּכָן לוֹ.

אָדָם. מִין מִמִּינֵי נֶפֶשׁ חַיָּה שֶׁיְּצֻרְתִּי שֶׁשְּׁמוֹ אָדָם, כְּאָמְרוֹ ״וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה״ (בראשית ב:ז) נַעֲשֶׂהוּ:

בְּצַלְמֵנוּ. שֶׁהוּא עֵצֶם שִׂכְלִי וְנִצְחִי, וּבָזֶה פָּתַח הָאֵל יִתְבָּרַךְ פֶּתַח בְּתוֹרָתוֹ לִקְנוֹת יְדִיעָה בָּעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים בִּידִיעַת נַפְשֵׁנוּ.

כִּדְמוּתֵנוּ. בְּעִנְיַן הַמַּעֲשִׂיּוֹת שֶׁיְּדֻמֶּה בָּם קְצָת לְפַמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, בְּצַד מַה שֶּׁהֵם פּוֹעֲלִים בִּידִיעָה וּבְהַכָּרָה. אָמְנָם פְּעֻלָּתָם הִיא בִּלְתִּי בְּחִירִיִּית, וּבָזֶה לֹא יְדֻמֶּה לָהֶם הָאָדָם. וּבְקְצָת יְדֻמֶּה הָאָדָם לָאֵל יִתְבָּרַךְ הַפּוֹעֵל בִּבְחִירָה. אָמְנָם בְּחִירַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הִיא לְעוֹלָם לַטּוֹב, וְלֹא כֵן הַבְּחִירָה הָאֱנוֹשִׁית. וְעִם זֶה הִנֵּה הָאֱלֹהִית עַל אוֹפֶן נִכְבָּד מְאֹד יוֹתֵר מִן הַבְּחִירָה הָאֱנוֹשִׁית. וְלָכֵן אָמַר כִּדְמוּתֵנוּ – כְּמוֹ דְמוּתֵנוּ, לֹא כִּדְמוּתֵנוּ הָאֲמִתִּי.

כו **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים.** הִנֵּה מִלַּת אֱלֹהִים עַל צַד הַהַדְמוּת תֵּאָמֵר עַל כָּל עֵצֶם שִׂכְלִי בִּפְעַל שֶׁלֵּם נִבְדָּל מֵחֹמֶר, וּבָזֶה הוּא נִצְחִי בְּהֶכְרֵחַ. וְלָכֵן תֵּאָמֵר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְעַל מַלְאָכָיו, וּכְמוֹ כֵן תֵּאָמֵר עַל הַשּׁוֹפְטִים עַל שֵׁם הַחֵלֶק הַשִּׂכְלִי הָרָאוּי בָּהֶם. אָמְנָם בִּהְיוֹת כִּי הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי אַף עַל פִּי שֶׁפְּעֻלַּת הַשִּׂכָּלָתוֹ הוּא בִּלְתִּי שׁוּם כְּלִי חָמְרִי, וְתִתְפַּשֵּׁט עַל בִּלְתִּי מוּחָשׁ וְעַל קְצָת עֲתִידוֹת, וְלֹא יֵחָלֵשׁ בְּהַרְבּוֹתוֹ פְּעֻלַּת הַשִּׂכָּלָתוֹ וְלֹא בְּעֵת זְקֻנַת הַגּוּף, אֲבָל יוֹסִיף אֹמֶץ, וּמִכָּל אֵלֶּה הִתְבָּאֵר שֶׁהוּא נִבְדָּל מֵחֹמֶר בִּלְי סָפֵק, כִּי אָמְנָם הֵפֶךְ כָּל אֵלֶּה יִקָּרֶה לַכֹּחוֹת הַגּוּף הַחָמְרִיּוֹת, מִכָּל מָקוֹם קֹדֶם שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בִּהְיוֹתוֹ אָז מְשֻׂלָּל מִכָּל שְׁלֵמוּת אֲשֶׁר הוּכַן לוֹ, לֹא יִקָּרֵא אֱלֹהִים אֲבָל יִקָּרֵא צֶלֶם אֱלֹהִים בִּלְבַד, עַד שֶׁיִּקָּנֶה שְׁלֵמוּת בִּפְרָט בַּחָכְמָה אֲשֶׁר בָּהּ יִקָּנֶה אַהֲבַת הָאֵל וְיִרְאָתוֹ, כִּי אָז יִהְיֶה עֵצֶם שִׂכְלִי בִּפְעַל שָׁלֵם נִבְדָּל מֵחֹמֶר, וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁיִּהְיֶה נִצְחִי וְקָיָם גַּם אַחֲרֵי מִיתַת הַגּוּף. וּבִהְיוֹת בִּבְחִירַת הָאָדָם לִקְנוֹת זֶה הַשְּׁלֵמוּת בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ לְהִתְבּוֹנֵן בַּחָכְמָה הַנִּזְכֶּרֶת, הִנֵּה הִתְבָּאֵר שֶׁכַּאֲשֶׁר יִמְנַע עַצְמוֹ מִזֶּה, יִשָּׁאֵר כֹּחוֹ הַשִּׂכְלִי עַל חֲיוּתוֹ מְשֻׂלָּל מִכָּל שְׁלֵמוּת בִּפְעַל כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּתְּחִלָּה, וַיַּעֲלֶה בְּתֹהוּ וְיֹאבַד, כְּאָמְרוֹ ״אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ״ (תהלים מט:כא), וְאֶת כָּל אֵלֶּה הוֹרָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּשְׁתֵּי מִלּוֹת בְּאָמְרוֹ ״בְּצֶלֶם אֱלֹהִים״.

כח **וְכִבְשֻׁהָ.** שֶׁתָּגִינוּ בְּשִׂכְלְכֶם וְתִמְנְעוּ אֶת הַחַיּוֹת שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בִּגְבוּלְכֶם, וְאַתֶּם תִּמְשְׁלוּ בָּם.

וּרְדוּ. בְּמִצּוּדִים וַחֲרָמִים לְהַכְנִיעָם לַעֲבוֹדַתְכֶם:

כט **הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם.** לְמַאֲכַל אָדָם:

ל **וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ.** אֲבָל לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְלַבְּהֵמָה וְלָעוֹף נָתַתִּי **אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה,** מִינֵי הָעֵשֶׂב שֶׁאֵינָם זוֹרְעִים זֶרַע.

לא **אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד.** תַּכְלִית הַמְּצִיאוּת בְּכֻלּוֹ טוֹב מְאֹד יוֹתֵר מִן הַתַּכְלִיתִיּוֹת הַפְּרָטִיּוֹת הַמְכֻוָּנוֹת אֵלָיו.

יוֹם הַשִּׁשִּׁי. הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר בּוֹ הָיָה רֹאשִׁית לְכָל שִׁשִּׁי, אֲשֶׁר בּוֹ יִכְלוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים כְּדֵי לִשְׁבּוֹת בְּשַׁבָּת, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ט-י) ״וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת״.

פרק ב

א **וַיְכֻלּוּ.** בְּהַשָּׂגַת הַתַּכְלִית לַמְּצִיאוּת בְּכֻלָּלוֹ:

ב **וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.** בִּתְחִלַּת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שֶׁהוּא הָרֵגַע בִּלְתִּי מִתְחַלֵּק אֲשֶׁר הוּא רֹאשִׁית לַזְּמַן הֶעָתִיד וְאֵינוֹ חֵלֶק מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י:ט) נִכְנַס בּוֹ כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה.

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם נִבְדָּל מִשֵּׁשֶׁת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים בְּעִנְיַן הַשְּׁבִיתָה.

ג **וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי.** כָּל יוֹם שְׁבִיעִי הֶעָתִיד בֵּרְכוֹ, שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מוּכָן מִשְּׁאָר הַיָּמִים בְּנֶפֶשׁ יְתֵרָה לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים (איוב לג:ל), כְּאָמְרָם כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת יָצְאָה נֶפֶשׁ יְתֵרָה (ביצה טז.).

ד **אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם.** אֵלֶּה הַצְּמָחִים וּבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁאָמַרְנוּ הָיוּ תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּכֹּחַ שֶׁנִּמְצָא בָּהֶם מִשָּׁעָה שֶׁנִּבְרְאוּ, כִּי מֵאָז נִמְצְאוּ בָּהֶם כֹּחוֹת פּוֹעֲלוֹת וּמִתְפַּעֲלוֹת לַהֲוָיוֹת הַהוֹוִים וְנִפְסָדִים, כְּאָמְרָם ״אֶת הַשָּׁמַיִם״ לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם ״וְאֶת הָאָרֶץ״ לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֶיהָ, אָמְנָם יָצְאוּ לַפּוֹעַל.

בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה׳ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. בְּיוֹם שֶׁסִּדֵּר הַנְהָגַת הָאָרֶץ וְתוֹלְדוֹתֶיהָ מִן הַשָּׁמַיִם עַל סִדֶּר מַתְמִיד, וְזֶה אַחַר שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, וְאָז נִקְרָא ה׳ אֱלֹהִים שֶׁסִּדְּרוּ הַתָּמִיד הַהֲוָיָה:

ה **טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ.** אָמְנָם הַטַּעַם שֶׁבְּהִבָּרְאָם נִמְצְאוּ בְּכֹחַ וְלֹא בְּפֹעַל, בְּאֹפֶן שֶׁ**כָּל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה** עֲדַיִן לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, **וְכֵן כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה** עֲדַיִן לֹא צָמַח:

כִּי לֹא הִמְטִיר. בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הָיָה הַחֹמֶר מוּכָן לָזֶה בִּשְׁלֵמוּת מֵחֶסְרוֹן מָטָר וַעֲבוֹדַת הָאָרֶץ:

ו **וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה.** וּבְיוֹם עֲשׂוֹת, כְּשֶׁמִּדְרָן עַל סֵדֶר מַתְמִיד, עָלָה אֵד מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיָה טַל לִבָּרְכָה, שֶׁהִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָה וְהִצְמִיחָה בִּלְתִּי מָטָר וַעֲבוֹדַת אָדָמָה׃

ז **וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים.** אָמְנָם לְהַוָּיַת בַּעֲלֵי חַיִּים לֹא הִסְפִּיק זֶה, אֲבָל הָיְתָה יְצִירַת הַיּוֹצֵר יִתְבָּרַךְ עַל אוֹפַנִּים מִתְחַלְּפִים, וְזֶה כִּי לִיצִירַת הָאָדָם בֵּרֵר עָפָר מִן הָאֲדָמָה חֵלֶק נִכְבָּד מִמֶּנָּה׃

וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. נֶפֶשׁ חִיּוּנִית מוּכָנֶת לְקַבֵּל צֶלֶם אֱלֹהִים, כְּאָמְרוֹ ״וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם״ (איוב לב:ח). מִכָּל מָקוֹם **וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה** – הָיָה עִם כָּל זֶה חַיָּה בִּלְבָד בִּלְתִּי מְדַבֶּרֶת עַד שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם וּדְמוּת.

ח **אֲשֶׁר יָצָר.** אַחַר שֶׁיִּצָּרוּ בְּאוֹתוֹ הָאוֹפָן הַנִּכְבָּד שֶׁהִזְכִּיר, הִנִּיחוֹ שָׁם לִהְיוֹתוֹ מָקוֹם מוּכָן לְקַבָּלַת צֶלֶם אֱלֹהִים וְלִפְעֻלּוֹתָיו הַשְּׂכְלִיּוֹת בָּאֲוִיר וּבַמְּזוֹנוֹת׃

ט **וַיַּצְמַח.** מְזוֹנוֹתָיו שֶׁלֹּא בְּצַעַר׃

נֶחְמָד לְמַרְאֶה. מְשַׁמֵּחַ וּמַרְחִיב הַלֵּב לְהַכִּינוֹ לְקַבָּלַת הַשֶּׂכֶל, כְּאָמְרוֹ ״וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה׳״ (מלכים ב ג:טו).

עֵץ הַדַּעַת. מַשִּׂיא לָתֵת לֵב אֶל הַטּוֹב וְהָרָע, וּמִזֶּה ״וְהָאָדָם יָדַע״ (בראשית ד:א) – נָתַן לֵב עָלֶיהָ, וּמִזֶּה נִקְרָא הַקָּרוֹב מוֹדָע, כְּאָמְרוֹ ״מוֹדַע לְאִישָׁהּ״ (רות ב:א), שֶׁדַּרְכּוֹ לָתֵת לֵב לְצָרְכֵי קְרוֹבוֹ, כְּאָמְרוֹ ״וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד״ (משלי יז:יז).

טוֹב וָרָע. לְבְחוֹר הֶעָרֵב אַף עַל פִּי שֶׁיַּזִּיק, וְלִמְאוֹס הַבִּלְתִּי עָרֵב אַף־עַל־פִּי שֶׁיּוֹעִיל.

י **וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן.** בִּלְתִּי צַעַר גְּשָׁמִים וַעֲבוֹדַת אָדָם׃

יא **שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן.** הוֹדִיעַ שֶׁבַּח הַנָּהָר הַמַּשְׁקֶה אֶת הַגָּן הַבִּלְתִּי נוֹדָע לָנוּ, בְּהוֹדִיעוֹ הַנְּהָרוֹת הַמִּסְתַּעֲפִים מִמֶּנּוּ הַנּוֹדָעִים אֵצְלֵנוּ לְשֶׁבַח בְּגָדְלָם וְטוּב מֵימֵיהֶם וְטוּב פְּרָיָם.

טו **לְעָבְדָהּ.** לַעֲבוֹד אֶת נִשְׁמַת חַיִּים, כְּאָמְרוֹ ״וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״ (בראשית ב:ז).

וּלְשָׁמְרָהּ. שֶׁלֹּא תִּפָּסֵד בְּהַתָּכַת הַלַּחוֹת הַשְּׁרָשִׁי הַנִּתָּךְ בַּחוֹם הַטִּבְעִי, וְזֶה כִּי אוֹתָם הַפֵּרוֹת הַנִּכְבָּדִים הָיוּ מוֹלִידִים תָּמִיד תְּמוּרַת מַה שֶּׁנִּתָּךְ בִּלְתִּי עִפּוּשׁ׃

טז **מִכֹּל עֵץ הַגָּן.** כְּפִי חִלּוּף הַזְּמַנִּים בְּמַבָּטֵי הַכּוֹכָבִים, כְּאָמְרוֹ ״לָחֲדָשָׁיו יְבַכֵּר״ (יחזקאל מז:יב).

יז **וּמֵעֵץ וְכוּ׳.** אֲשֶׁר **בְּתוֹךְ הַגָּן** קָרוֹב לְעֵץ הַחַיִּים שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה, כְּאָמְרוֹ **וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן**, עַל דֶּרֶךְ ״הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ״ (דברים ל:יט).

יח **לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ.** לֹא יַשֵּׂג טוֹב הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בִּדְמוּתוֹ וּבְצַלְמוֹ, אִם יִצְטָרֵךְ לְהִתְעַסֵּק הוּא עַצְמוֹ בְּצָרְכֵי חַיָּיו׃

עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. עֵזֶר שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ שֶׁוֶּה לוֹ בְּצֶלֶם וּדְמוּת, כִּי זֶה הֶכְרֵחִי לוֹ בִּידִיעַת צָרְכָיו וְהַמְצִיאָם בְּמוֹעֲדָם. וְאָמַר כְּנֶגְדּוֹ, כִּי הַנִּכְנָס לְכַף נֶגֶד דָּבָר אַחֵר כְּשֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה לוֹ בְּשֶׁקֶל, יִהְיֶה נֶגְדּוֹ בְּקַו יָשָׁר, אֲבָל כְּשֶׁלֹּא יִהְיוּ שָׁוִים שְׁנֵי הַנִּשְׁקָלִים, יִהְיֶה זֶה עוֹלֶה וְזֶה יוֹרֵד וְלֹא יִהְיוּ זֶה נֶגֶד זֶה בְּקַו יָשָׁר. וּבָזֶה הָאוֹפֶן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁקּוֹל מֹשֶׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל (מכילתא יתרו א), אָמְנָם לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הָעֵזֶר שָׁוֶה לוֹ לְגַמְרֵי, כִּי אָז לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיַּעֲבֹד וְיִשָּׁרֵת אֶחָד מֵהֶם לַחֲבֵרוֹ.

יט **וַיִּצֶר ה׳ אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה.** נָתַן לָהֶם שְׁלֵמוּת צוּרָה מְרֻגֶּשֶׁת, אֲשֶׁר לָזֶה לֹא הָיָה מַסְפִּיק אָז הַכַּח הַשָּׁמִימִי בִּלְתִּי כֹּחַ זַרְעִי שֶׁיַּעֲזְרֵהוּ.

וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם. לְמַעַן יַכִּיר שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְנִמְצָא חָדָשׁ, מִבִּלִי אֵין בֵּין בַּעֲלֵי חַיִּים דָּבָר נָאוֹת לְעָבְדוֹ.

לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה וְיִתְבּוֹנֵן אֵיזֶה שֵׁם רָאוּי לְכָל אֶחָד מֵהֶם כְּפִי הַפְּעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לְצוּרָתוֹ׃

נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. הִנֵּה שְׁמוֹ הוֹרָה עַל צוּרַת הַבַּעֲלֵי חַיִּים הַנִּקְרָא בַּשֵּׁם הַהוּא, שֶׁהִיא נַפְשׁוֹ אֲשֶׁר בָּהּ הוּא נִמְצָא בְּפֹעַל.

כא **וַיַּפֵּל ה׳ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם.** שֶׁלֹּא יִפְחַד וְלֹא יִצְטַעֵר׃

וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו. מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר צָבַר עֲפָרוֹ וּבָחַר מִבְחַר כָּל הָרָאוּי לִהְיוֹת חֹמֶר לְצוּרָתוֹ הַחִיּוֹנִית, לְפִיכָךְ כַּאֲשֶׁר רָצָה לָצוּר צוּרַת הַנְּקֵבָה שֶׁהִיא כִּמְעַט דּוֹמָה אֵלָיו, הָיָה רָאוּי לָקַחַת קְצָת חָמְרוֹ וְהוּא אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו׃

כב **וַיִּבֶן ה׳ אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע לְאִשָּׁה.** לִהְיוֹת לָהּ צוּרַת הָאִישׁ וּסְגֻלּוֹתָיו, וְשֶׁתִּהְיֶה נִבְדֶּלֶת מִמֶּנּוּ בְּכֵלִים גַּשְׁמִיִּים בִּלְבַד, אֲשֶׁר בָּם יִהְיֶה הֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם בְּאֶפְשָׁרוּת הַשְּׁלֵמוּת בְּרֹב וּבִמְעָט.

כג **זֹאת.** הַנְּקֵבָה הַזֹּאת׃

הַפַּעַם. בַּפַּעַם הַזֹּאת הִיא **עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי**, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה כֵּן כָּל נְקֵבַת הָאָדָם לָעֲתִיד.

לְוֹאת. לְכָל נְקֵבַת הָאָדָם לְעָתִיד:

יִקָּרֵא אִשָּׁה. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה חֵלֶק אִישׁ:

כִּי מֵאִישׁ לֻקָּחָה זֹּאת. הָרִאשׁוֹנָה לְכֻלָּן:

כד **עַל כֵּן.** מֵאַחַר שֶׁבְּזֹאת הָרִאשׁוֹנָה כֵּוָן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁתִּהְיֶה דּוֹמָה לָאִישׁ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, עַד שֶׁיְּצַר אוֹתָהּ מִגּוּיָתוֹ:

יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ. רָאוּי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הָאָדָם לִשָּׂא אִשָּׁה הוֹגֶנֶת לוֹ וּרְאוּיָה לִדְבֹק בּוֹ, גַּם שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַעֲזֹב אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, כִּי לֹא יִהְיֶה דְּבוּק אֲמִתִּי בְּבִלְתִּי דּוֹמִים, אֲבָל יִהְיֶה בְּדוֹמִים בִּלְבָד, כִּי אָז יְכַוְּנוּ לְדַעַת אֶחָד.

וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. מְכַוֵּן בְּכָל הַפְּעֻלּוֹת לְהַשִּׂיג הַשְׁלֵמוּת הַמְכֻוָּן בִּיצִירַת הָאָדָם, כְּאִלּוּ שְׁנֵיהֶם נִמְצָא אֶחָד בִּלְבַד.

כה **עֲרוּמִּים וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ.** כִּי אָז הָיוּ כָּל פְּעֻלּוֹתֵיהֶם וְכָל אֵיבְרֵיהֶם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם בִּלְבַד, לֹא לְהַשִּׂיג תַּעֲנוּגוֹת נִפְסָדוֹת כְּלָל, בְּאֹפֶן שֶׁהָיְתָה פְּעֻלַּת הַזִּוּוּג אֶצְלָם כִּפְעֻלַּת הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִּיָה הַמִּסְפֶּקֶת, וּבְכֵן הָיָה עִנְיַן אֵיבְרִים הֵהֵם אֶצְלָם כְּמוֹ עִנְיַן הַפֶּה וְהַמְּפָנִים וְהַיָּדַיִם אֶצְלֵנוּ.

פרק ג

א **וְהַנָּחָשׁ.** הוּא שָׂטָן הוּא יֵצֶר הָרָע (בבא בתרא טז.) רַב הַהֶזֵּק עִם מְעוּט הֱיוֹתוֹ נִרְאֶה. כִּי אָמְנָם יִקָּרֵא הַדָּבָר בְּשֵׁם אֵיזֶה דּוֹמֶה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אַרְיֵה כְּאָמְרוֹ "עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְכוֹ" (ירמיהו ד:ז), וְיִקָּרֵא הָאוֹיְבִים הַמַּזִּיקִים נְחָשִׁים צְפְעוֹנִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם לַחַשׁ, כְּאָמְרוֹ "הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צְפְעוֹנִים וְכוּ'" (ירמיהו ח:יז). וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ קָרָא בְּזֶה הַמָּקוֹם אֶת הַיֵּצֶר הָרָע הַמַּחֲטִיא נָחָשׁ, בְּהְיוֹתוֹ דּוֹמֶה לְנָחָשׁ אֲשֶׁר תּוֹעַלְתּוֹ בְּמִצְיאוּת מְעַט מְאֹד וְנִזְקוֹ רַב עִם מְעוּט הֶרְאוֹתוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר יג) שֶׁהָיָה סמא"ל רוֹכֵב עָלָיו, וְהוּא שֶׁהַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה הַמַּחֲטִיא יַעֲשֶׂה זֶה בְּאֶמְצָעוּת הַכֹּחַ הַמְדַמֶּה הַמּוֹבִיל אֵלָיו דְּמְיוֹנֵי הַתַּעֲנוּגִים הַחוֹמְרִיִּים הַמַּטִּים מִדֶּרֶךְ הַשְׁלֵמוּת הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי אָמְנָם הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה עִם דְּמְיוֹנֵי הַתַּעֲנוּגִים הַמּוֹבִילִים אֵלָיו הֵם מְצֻוִּים לַכֹּחוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת הַפּוֹעֲלוֹת וּמַחֲטִיאִים כַּוָּנַת וּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁלֹּא יִתְקוֹמֵם עֲלֵיהֶם הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי וְיִמְחֶה בָּהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות א:ח) "עֵינָא וְלִבָּא סַרְסוּרֵי דְּחֵטְאָה", אֲשֶׁר עַל זֶה הִזְהִיר בְּאָמְרוֹ "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו:לט):

הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. כִּי הַכֹּחַ הַדְּמְיוֹנִי הַמּוֹבִיל תְּמוּנוֹת הַתַּעֲנוּגִים אֶל הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה הָיָה חָזָק בָּהֶם יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה בִּשְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כְּאָמְרָם (סוכה נב:) "כָּל הַגָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ יִצְרוֹ גָּדוֹל מִמֶּנּוּ".

וַיֹּאמֶר אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים. כִּי שִׂכְלָהּ הֶחָלוּשׁ הִתְעַצֵּל מֵהִתְבּוֹנֵן וְלֹא הִתְקוֹמֵם עַל הַדְּמְיוֹן הַכּוֹזֵב, וְצִיֵּר אָז כֹּחָהּ הַמְדַמֶּה כִּי אָמְנָם **אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים**. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר אֱלֹהִים **לֹא תֹאכְלוּ** מֵעֵץ הַדַּעַת **פֶּן תָּמֻתוּן**, מִכָּל מָקוֹם לֹא יִתְאַמֵּת זֶה. וּבְכֵן אָמַר שֶׁכְּשֶׁהַנָּחָשׁ, וְהוּא הַדְּמְיוֹן, הִתְחִיל לָשׂוּם סָפֵק כָּזֶה, הִנֵּה הָאִשָּׁה בְּשִׂכְלָהּ הֶחָלוּשׁ אָמְרָה:

ב **מִפְּרִי עֵץ הַגָּן נֹאכֵל.** וְאֵין לָנוּ צֹרֶךְ לְהַכָּנַס בְּסִבַּת אֲכִילַת עֵץ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אָמַר לָנוּ שֶׁבְּאָכְלֵנוּ מִמֶּנּוּ נָמוּת. אָמְנָם הַדְּמְיוֹן הִתְחַזֵּק לְיַחֵס קִנְאָה וְשֶׁקֶר חַס וְחָלִילָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְצִיֵּר שֶׁאָסַר אוֹתוֹ הַפְּרִי כְּדֵי שֶׁלֹּא יַשִּׂיגוּ בּוֹ הַתּוֹעֶלֶת **כֵּאלֹהִים**, וְשֶׁלֹּא יְסַבֵּב מָוֶת כְּלָל. וּבְכֵן אָמַר אֶל הָאִשָּׁה:

ד **לֹא מוֹת תְּמֻתוּן כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם.** לֹא אָסַר אוֹתוֹ הַפְּרִי מִפְּנֵי חֲשַׁשׁ מִיתָה כְּלָל, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁתַּשִּׂיגוּ בַּאֲכִילָתוֹ תּוֹסֶפֶת יְדִיעָה, וְכֹה תִּהְיוּ **כֵּאלֹהִים** שְׁלֵמִים בַּמַּדָּע.

ו **וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל.** הִכִּירָה שֶׁהָיָה עֶרֶב לְמַאֲכָל בִּשְׂכִיל טֶבַע הַמָּקוֹם וַאֲוִירוֹ וְרִיחַ הַפְּרִי:

וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל. שֶׁכְּבָר אָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא עֵץ הַדַּעַת:

גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ. נִפְתָּה לִבּוֹ לִדְבָרֶיהָ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אִישָׁהּ, וּבִשְׂכִיל הֱיוֹתוֹ עִמָּהּ.

ז **וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם.** נָתְנוּ לֵב אֶל כָּל עֶרֶב וְתַעֲנוּג, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּזִיק, כִּי שִׂימַת לֵב וְהַהַשְׂגָּחָה בַּדָּבָר תִּקָּרֵא פְּקִיחַת עַיִן, כְּאָמְרוֹ "אַף עַל זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶיךָ" (איוב יד:ג).

וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּים הֵם. יָדְעוּ שֶׁרָאוּי לְכַסּוֹת מְקוֹם הָעֶרְוָה, בִּהְיוֹת מַעֲתָּה רוֹב פְּעֻלָּתוֹ מְכֻוֶּנֶת לְתַעֲנוּג מָאוּס וּמְזִיק:

ח **מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן.** אָנָּה וְאָנָה כְּפִי הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן, כְּמוֹ "הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ" (בראשית יג:יז) וְ"יִתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי" (תהלים קה:יג).

לְרוּחַ הַיּוֹם. לְרִצּוֹן הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הַנִּרְצִים בְּאוֹתוֹ יוֹם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בִּשְׁאָר יְמֵי בְּרֵאשִׁית, וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּאוֹתוֹ יוֹם קֹדֶם חֶטְאָם:

וַיִּתְחַבֵּא. כְּאָמְרוֹ "וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר" (דברים כג:טו).

ט אַיֶּכָּה. שֶׁאֵינְךָ נִרְאֶה בַּגַּן כְּמֵאָז, שֶׁנֶּחְבֵּאתָ עַתָּה וְלֹא עָשִׂיתָ כֵּן מִקּוֹדֶם?

י וָאִירָא. כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְיִשְׂרָאֵל אַחַר חֶטְאָם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו" (שמות לד:ל).

יא מִי הִגִּיד לְךָ. יְדִיעַת הַטּוֹב וְהָרָע?

כִּי עֵירֹם אָתָּה. שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה תִּהְיֶה רָאוּי לְהִתְכַּסּוֹת:

יב הִיא. שֶׁנָּתַתָּ אוֹתָהּ לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל:

נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ. וְהָיְתָה לְמִכְשׁוֹל, וּבָזֶה יֵחֵס אַשְׁמָתוֹ לְקוֹנוֹ תְּמוּרַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה דָּוִד בְּאָמְרוֹ אֶל נָתָן "חָטָאתִי" (שמואל ב יב:יג).

יג מַה זֹּאת עָשִׂית. אָמַר זֶה לְעוֹרֵר גַּם אוֹתָהּ אֶל הַתְּשׁוּבָה, כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ (יחזקאל יח:כג, יח:לב).

יד אָרוּר אַתָּה מִכָּל. שֶׁיִּשַּׂיג תַּאֲוֹתָיו וּצְרָכָיו בְּצַעַר וּבְחֶסְרוֹן תַּעֲנוּג יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כְּאָמְרָם "רָאִיתָ חַיָּה וְעוֹף שֶׁהֵם בְּנֵי אוּמָנוּת וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר" (קידושין פב:). וּפֵרֵשׁ זֶה בְּאָמְרוֹ **עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ**, שֶׁתַּשִּׂיג מְזוֹנוֹתֶיךָ בְּצַעַר, כְּאָמְרָם (ברכות נח) "שֶׁהֲרֵעוֹתִי מַעֲשַׂי וְקִפַּחְתִּי אֶת פַּרְנָסָתִי", וְאָמְרוּ כַּמָּה טְרָחוֹת טָרַח אָדָם הָרִאשׁוֹן עַד שֶׁלֹּא אָכַל פַּת.

וְעָפָר תֹּאכַל. שֶׁלֹּא תַּשִּׂיג אֶת הַתַּעֲנוּג שֶׁהָיָה לְךָ קוֹדֶם הַחֵטְא בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבְמִשְׁגָּל, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶטְאָם, כְּאָמְרָם (סוטה מט.) "הַטָּהֳרָה נָטְלָה אֶת הַטַּעַם וְאֶת הָרֵיחַ, וְהַמַּעֲשָׂרוֹת נָטְלוּ אֶת שׁוּמַן הַדָּגָן":

טו וְאֵיבָה אָשִׁית. שֶׁתִּהְיֶה נִמְאֶסֶת בְּעֵינֵי הַכֹּחַ הַדִּמְיוֹנִי אֲפִלּוּ שֶׁלָּהּ, כְּאָמְרָם (שבת קנב.) "אִשָּׁה חֵמֶת מָלֵא צוֹאָה וּפִיהָ מָלֵא דָּם". וְזֶה יֵדֵמֶּה אֵצֶל הַזָּכָר וְהַנְּקֵבָה:

וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ. לֹא יִהְיֶה זֶה בֵּין אָדָם וְחַוָּה בִּלְבָד.

הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ. הַכֹּחַ הַדִּמְיוֹנִי יְמַעֵט אֶת הַתַּעֲנוּג בְּתְחִלַּת הַשָּׂגָתוֹ, בְּמַה שֶׁיְּדַמֶּה וְיַצִּיר יְרֵאַת הֶזִּיק בְּאֵיכוּת הַתַּעֲנוּג וְכַמּוּתוֹ וְסִדְרוֹ.

וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. כִּי הַמִּתְאַוֶּה בְּהִתְגַּבְּרוֹ יוֹלִיד הַהֶיזֵּק בְּסוֹף הַתַּעֲנוּג:

טז הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ. דֶּם הַנִּדּוֹת הַנִּקְרָא "נִדַּת דָּוֹתָהּ" (ויקרא יב:ב), כִּי אָמְנָם הִיא אָז "כָּל הַיּוֹם דָּוָה" (איכה א:יג).

וְהֹרֹנֵךְ. הֵכֶף מַה שֶּׁהָיָה קוֹדֶם הַחֵטְא, כְּאָמְרָם בּוֹ בַּיּוֹם נִבְרְאוּ, בּוֹ בַּיּוֹם שִׁמְּשׁוּ, בּוֹ בַּיּוֹם הוֹצִיאוּ תּוֹלָדוֹת (בראשית רבה כב:ב), וְכָזֹאת אָמְרוּ שֶׁתְּהֵי לָעָתִיד כְּאָמְרָם עֲתִידָה אִשָּׁה שֶׁתֵּלֵד בְּכָל יוֹם (שבת ל.), וְזֶה כִּי אָמְנָם יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ לָרָצוֹן לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן קוֹדֶם חֶטְאוֹ.

בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים. תְּגַדְּלִי אוֹתָם בְּצַעַר יוֹתֵר מִשְּׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. כִּי אָמְנָם תֹּאמַר מִלַּת לֵידָה עַל הַגִּדּוּל, כְּאָמְרוֹ "חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בַּרְזִלַּי הַמְּחוֹלָתִי" (שמואל ב כא:ח).

יז כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ. בְּיַחֲסָהּ לָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁקֶר וְקִנְאָה:

וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ. שֶׁמָּרִיתָ וְהִתְחַיַּבְתָּ מִיתָה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה הַהַתְרָאָה. הִנֵּה בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׁמַעְתָּ וְקִבַּלְתָּ אֶת סְבָרָתָהּ לַחֲשׁוֹב אֶל ה' תּוֹעָה, **אֲרוּרָה הָאֲדָמָה** שֶׁ"לֹא תוֹסִיף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ" (בראשית ד:יב) בִּלְתִּי עֲבוֹדָה. וּבִשְׁבִיל שֶׁמָּרִיתָ וְעָבַרְתָּ עַל מִצְוָתִי:

יט וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוֹתִי בְּךָ כְּשֶׁצִּוִּיתִי וְאָמַרְתִּי "בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב:יז), שֶׁתִּהְיֶה מוּכָן אֶל הַמָּוֶת בַּסּוֹף.

כ חַוָּה. שֶׁצְּרִיכָה לְחָיוֹת וּלְגַדֵּל הַבָּנִים בְּחֶטְאָהּ:

כִּי הִיא הָיְתָה אֵם כָּל חָי. אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה יִקָּרֶה גַּם לִשְׁאָר הַנָּשִׁים, מִכָּל מָקוֹם הִיא לְבַדָּהּ בָּזֶה הַשֵּׁם, כִּי הִיא הָיְתָה רִאשׁוֹנָה לְכֻלָּן.

כא וַיַּעַשׂ כָּתְנוֹת עוֹר. בִּלְתִּי הִשְׁתַּדְּלוּת אָדָם, כְּעִנְיָן לָעָתִיד כְּאָמְרָם (כתובות קיא:) "עֲתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתּוֹצִיא גְּלֵסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילֶת".

וַיַּלְבִּשֵׁם. שֶׁלֹּא יִגָּרְשֵׁם עֲרֻמִּים, פֶּן בְּלָבְשָׁם אַחַר כָּךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָם יַחְשְׁבוּ שֶׁהוֹסִיפוּ מַעֲלָה:

כב כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע. הוּא יוֹדֵעַ טוֹב וָרָע עִם הֱיוֹתוֹ בְּצַלְמֵנוּ, וְאִם יִהְיֶה נִצְחִי בְּזֶה הָעִנְיָן, הִנֵּה יִרְדּוֹף כָּל הַיָּמִים אַחַר הֶעָרֵב וְיַשְׁלִיךְ אַחֲרֵי גֵּוּ כָּל הַשָּׂגָה שִׂכְלִית וְכָל מַעֲשֶׂה טוֹב, וְלֹא יַשִּׂיג הָאוֹשֶׁר הָרוּחָנִי הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּצַלְמוֹ וּדְמוּתוֹ:

כג **וַיְשַׁלְּחֵהוּ.** צְוָה שֶׁיִּלֵּךְ מִשָּׁם, כְּמוֹ "לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ" (שמות יב:לג).

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם. שֶׁיִּהְיֶה הַמָּקוֹם הַהוּא נָאוֹת לִמְזֹנוֹ וּמְזוֹנוֹ וּצְרָכָיו יוֹתֵר מִשְּׁאָר חֶלְקֵי הָאֲדָמָה:

כד **וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם.** שֶׁלֹּא יָשׁוּב הוּא וְזַרְעוֹ שָׁם עוֹד.

וַיַּשְׁכֵּן. אָז קוֹדֶם שֶׁיָּצְאוּ:

לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. שֶׁלֹּא יִפְנוּ בְּצֵאתָם אֶל דֶּרֶךְ הָעֵץ הַהוּא וְיֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ:

פרק ד

ב **וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן.** שֶׁהָיְתָה מְלֶאכֶת חָכְמָה יוֹתֵר מִמְּלֶאכֶת עֲבוֹדַת **אֲדָמָה.**

וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה. וּבְכֵן כָּל אֶחָד מֵהֶם **הֵבִיא** מִן הַבָּא בְּיָדוֹ:

ד **אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ.** שֶׁהָיָה הֶבֶל הַמַּקְרִיב רָצוּי, וּמִנְחָתוֹ גַּם כֵּן רְצוּיָה, שֶׁהָיְתָה מִן הַמִּין הָרָאוּי לְרָצוֹן.

ה **וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה.** לֹא שָׁעָה אֶל קַיִן הַמַּקְרִיב שֶׁהָיָה בִּלְתִּי רָצוּי, וְגַם כֵּן אֶל מִנְחָתוֹ שֶׁהָיְתָה בִּלְתִּי רְאוּיָה לְרָצוֹן.

וַיִּחַר. בְּקִנְאָתוֹ לְאָחִיו שֶׁהָיָה לְרָצוֹן.

וַיִּפְּלוּ פָנָיו. בְּכֹשֶׁר פָּנִים, כִּי הָאֵל הוֹבִישׁוֹ מִסִּבְרוֹ וְלֹא קִבְּלוֹ.

ו **לָמָּה חָרָה לָךְ.** לָמָּה קִנֵּאתָ בְּאָחִיךָ כְּדוֹאֵג עַל שֶׁקִּבַּלְתִּי קָרְבָּנוֹ בְּרָצוֹן? הִנֵּה לֹא הָיָה זֶה רָצוֹן פָּשׁוּט אוֹ שֶׁלֹּא כַּדִּין.

וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ. כִּי כְּשֶׁיֵּשׁ לַקַּלְקוּל אֵיזוֹ תַּקָּנָה, אֵין רָאוּי לְהִצְטַעֵר עַל מַה שֶּׁעָבַר, אֲבָל רָאוּי לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג תִּקּוּן לֶעָתִיד:

ז **הֲלֹא אִם תֵּיטִיב.** עַצְמְךָ וְתִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת גַּם אַתָּה לְרָצוֹן.

שְׂאֵת. רוּם הַמַּעֲלָה וְהַהִתְנַשְּׂא **וּבֵן** לְפָנֶיךָ וּמוּכָן שֶׁיִּהְיֶה לְךָ.

וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ. גַּם כֵּן הַחַטָּאת מוּכָן לְפָנֶיךָ, כִּי תּוֹסִיף עַל חַטָּאתְךָ פֶּשַׁע, שֶׁכָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע:

וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ. כִּי תִּפְנֶה אֵלָיו לְמַלֹּאות תַּאֲוֹתָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב:) יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם.

וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. בְּיָדְךָ לְהִתְקוֹמֵם עָלָיו בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, כְּאָמְרָם (סוכה נב:) וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹזְרוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לז:לג) "ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ".

ח **וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו.** כִּי **חָרָה** לוֹ **וְנָפְלוּ** פָּנָיו בִּגְלַל אָחִיו.

וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. שֶׁלֹּא בִּפְנֵי אֲבִיהֶם וְאִמָּם.

וַיָּקָם קַיִן. בְּלִי מְרִיבָה קוֹדֶמֶת אָז, כְּמוֹ "וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו" (דברים יט:יא).

ט **אֵי הֶבֶל אָחִיךָ.** בְּאֵיזֶה מָקוֹם קְבַרְתָּ אוֹתוֹ? וְזֶה אָמַר לְמַעַן יָשׁוּב, כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת.

לֹא יָדָעְתִּי. חָשַׁב שֶׁהָיְתָה הַשְּׁאֵלָה מַה הָיָה לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא דָּרַשׁ ה' לְהַשִּׂיג נְבוּאָה אוֹ רָצוֹן כְּמוֹ קוֹדֶם לָכֵן, שֶׁחָשַׁב קַיִן שֶׁלֹּא יָדַע הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּפְּרָטִים זוּלָתִי בַּדְּבֵקִים בּוֹ:

יא **אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה.** מְקֻלָּל וּמְחֻסָּר מִטּוֹבַת הָאֲדָמָה:

אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ. שֶׁנִּשְׁתַּמְּשָׁה בָּהּ לְכַסּוֹת הֲרִיגַת אָחִיךָ, וּכְנֶגֶד זֶה לֹא תִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ עוֹד כְּמוֹ שֶׁנִּשְׁתַּמְּשָׁה קוֹדֶם לָכֵן לְצָרְכֵי חַיֶּיךָ. וְלֹא הֵצַרְךָ לְפָרֵשׁ עִנְיָן הָרוֹצֵחַ, כִּי הַדִּין מְבוֹאָר בַּטָּבַע עַל כָּל מַזִּיק שֶׁ"כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ" (ויקרא כד:יט).

יג **גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא.** אַחַר שֶׁרָאָה שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ מַשְׁגִּיחַ בַּפְּרָטִים בְּהֶחְלֵט, חָשַׁב שֶׁיֵּדַע בְּלִי סָפֵק שֶׁאֵינוֹ שָׁב מֵחֲטָאוֹ בִּהְיוֹתוֹ מִתְחָרֵט אֶלָּא מִפְּנֵי הָעֹנֶשׁ, וְזֶה אַחַר הַהֶפְצֵר שֶׁהֵעִיד בּוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וְהוּא מָרָה, וּבָזֶה אָמַר שֶׁלֹּא הָיְתָה לְחֶטְאוֹ תִּקָּנוּת תְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת וּמְגִנָּה עַל הָעֹנֶשׁ שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַתָּה, כְּעִנְיַן שָׁאוּל בִּדְבַר עֲמָלֵק בְּאָמְרוֹ לִשְׁמוּאֵל "חָטָאתִי" (שמואל א טו:כד) אַחַר הַהֶפְצֵר וְהַהִתְעָרוּת שֶׁהֵעִירָהוּ שְׁמוּאֵל לָשׁוּב מֵחֲטָאתוֹ, וְשֶׁנֶּעֱנַשׁ כָּאָמוּר "וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ" (שמואל א טו:כג).

יד **וְהָיָה כָּל מוֹצְאִי יַהַרְגֵנִי.** וְיִהְיֶה הָעֹנֶשׁ גָּדוֹל מְאֹד מִמַּה שֶּׁגָּזַרְתָּ:

טו כָּל הוֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם. אֲנִי אוֹמֵר לְכָל מִי שֶׁהוּא מוּכָן לַהֲרֹג קַיִן, שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר שֶׁתִּהְיֶה הַנְּקָמָה עַל חֶטְאוֹ שִׁבְעָה פְּעָמִים פַּעֲמַיִם, כִּי הַמּוּכָן לַהֲרֹג יִקָּרֵא הוֹרֵג, כְּאָמְרוֹ "וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל הוֹרֵג בָּנָיו" (הושע ט:יג). וּמִלַּת שִׁבְעָתַיִם תּוֹרֶה שֶׁבַע פְּעָמִים שְׁתֵּי פְּעָמִים, כְּמוֹ "וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם" (משלי ו:לא). גְּזַר אִם כֵּן שֶׁעַל זֹאת הָרְצִיחָה שֶׁהָיְתָה דַּם אָחִיו וּמַחֲצִית הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אוֹ שְׁלִישִׁיתוֹ, תִּהְי הַנְּקָמָה כְּרוֹצֵחַ שֶׁבַע פְּעָמִים כְּפוּלִים בָּזֶה הָאוֹפֶן, שֶׁיִּהְיֶה מֻשָּׁךְ זְמַן שִׁשָּׁה דוֹרוֹת נָע וָנָד שֶׁהֵם חַיִּים רָעִים כְּמוֹ הַמָּוֶת אוֹ יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרוֹ "אַל תַּהַרְגֵם פֶּן יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילֶךָ" (תהלים נט:יב), וּבְסוֹף יֵהָרֵג בַּדּוֹר הַשְּׁבִיעִי, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לוֹ עַל יְדֵי לֶמֶךְ כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בַּקַּבָּלָה:

כג שְׁמַעַן קוֹלִי נָשֵׁי לֶמֶךְ. צוֹעֵק עָלַי יָגוֹן.

אִמְרָתִי. שֶׁאֲסַפֵּר צַעֲרִי.

הַרַגְתִּי לְפִצְעִי. חֲבַלְתִּי בְּעַצְמִי מַמָּשׁ שֶׁהָיָה הֶהָרוּג אָבִי, **וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי,** שֶׁהָיְתָה הַחֲבוּרָה בְּעַצְמִי מַמָּשׁ כְּמַה שֶׁהָיָה הֶהָרוּג בְּנִי.

כד וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה. שֶׁיִּהְיֶה הַצַּעַר שֶׁאֶצְטַעֵר עַל זֶה כָּל יְמֵי הַרְבֵּה יוֹתֵר מִן הַצַּעַר שֶׁהִצְטַעֵר קַיִן עַל הֱיוֹתוֹ נָע וָנָד, וְזֶה כִּי הִצְטַעֵר לֶמֶךְ כָּל יָמָיו שֶׁהָרַג אֶת קַיִן וְקָנוֹ וְתוּבַל קַיִן בְּנוֹ כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בַּקַּבָּלָה.

כו אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'. אָז הִתְחִילוּ צַדִּיקֵי הַדּוֹר לְדָרוֹשׁ לָרַבִּים אֶת שֵׁם ה', כְּעִנְיָן "וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם" (בראשית כא:לג), כִּי הֻצְרְכוּ לְסִתּוֹר דֵּעוֹת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וְגִלּוּלִים שֶׁהִתְחִילוּ אָז כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

פרק ה

א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם. זֶה סִפּוּר תּוֹלְדוֹת וְקוֹרוֹת הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי:

בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אוֹתוֹ. בַּעַל בְּחִירָה, לְפִיכָךְ כְּשֶׁהִכְעִיסוּ דּוֹרוֹתָיו לְפָנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ נֶעֶנְשׁוּ.

ג וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ. שֶׁהָיָה צַדִּיק מִן הָרִאשׁוֹנִים, כִּי גַּם הֶבֶל לֹא הִקְרִיב עַד שֶׁקִּדְּמוֹ קַיִן.

כב וַיִּתְהַלֶּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים. הִתְהַלֵּךְ בִּדְרָכָיו לְהֵיטִיב לְזוּלָתוֹ בִּצְדָקָה וְתוֹכָחַת.

כט זֶה יְנַחֲמֵנוּ. הִתְפַּלֵּל שֶׁזֶּה יְנַחֲמֵנוּ בְּהַמְצִיאוֹ מְנוּחָה מִמַּעֲשֵׂיהֶם, כִּי מִלַּת נֹחַ תּוֹרֶה מְנוּחָה, כְּמוֹ "וְנוֹחַ מֵאוֹיְבֵיהֶם" (אסתר ט:טז).

פרק ו

ג לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעוֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר. אֵינוֹ רָאוּי שֶׁלְּעוֹלָם יִהְיֶה מָדוֹן לְפָנַי וּפִתְחוֹן פֶּה לַחֲלוֹק וְלוֹמַר, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָאָדָם רָאוּי לְעוֹנֶשׁ רַב בְּמָרְיוֹ בִּשְׁכִיל הֱיוֹתוֹ בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת, מִכָּל מָקוֹם רָאוּי גַּם כֵּן לְרַחֵם עָלָיו בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם כֵּן הוּא בָּשָׂר מַשִּׁיא לַחֲטוֹא, לֹא צֶלֶם וּדְמוּת בִּלְבָד:

וְהָיוּ יָמָיו. יִהְיֶה לוֹ זְמַן לִתְשׁוּבָה:

מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. שֶׁבֵּין כָּךְ הָיָה נֹחַ עוֹשֶׂה הַתֵּבָה וּמוֹכִיחַ אוֹתָם וּמַתְרֶה בָּם, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:).

ד הַנְּפִילִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם. שֶׁקִּבֵּל לָהֶם הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַזְּמַן לִתְשׁוּבָה, וְגַם אַחֲרֵי כֵן שֶׁלֹּא שָׁבוּ כְּלָל.

ה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם. לְשֶׁעָבַר.

וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ. לֶעָתִיד שֶׁלֹּא הָיוּ שׁוֹמְעִים לַמּוֹכִיחַ וְאֵין לְקָווֹת שֶׁיָּשׁוּבוּ:

ו וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ. כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת, וְהַהֶפֶךְ "יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו" (תהלים קד:לא).

ח וְנֹחַ מָצָא חֵן. לְהַצִּיל גַּם בָּנָיו וּבְנוֹתָיו לֹא מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָאוּי לְכָךְ, אֲבָל עַל צַד חֲנִינָה זִכָּהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָזֶה, כְּאָמְרוֹ: "וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב חַי ה' אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ" (יחזקאל יד:יד). וְזֶה כִּי לֹא לִמְּדוּ אֶת הוֹרָם לָדַעַת אֶת ה' כְּאַבְרָהָם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל וְזוּלָתָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "עֵילָם וְהֵם דָּנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו זָכְתָה לְלַמּוֹד וְלֹא זָכְתָה לְלַמֵּד" (פסחים פז:). וְכֵן נֹחַ, אַף עַל פִּי שֶׁהוֹכִיחַ עַל הַמַּעֲשִׂים הַמְקֻלְקָלִים עִנְיַן הַמִּדִּינוֹת, לֹא הוֹרָה אוֹתָם לָדַעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא הָיָה צַדִּיק תָּמִים בָּעִיּוּן וּבַמַּעֲשֶׂה. כִּי אָמְנָם צַדִּיק הַמַּשְׁלִים עַצְמוֹ בִּלְבַד הוּא רָאוּי שֶׁיִּמָּלֵט עַצְמוֹ בִּלְבַד, אֲבָל הַמַּשְׁלִים גַּם אֶת זוּלָתוֹ הוּא רָאוּי שֶׁיִּמָּלֵט גַּם אֶת זוּלָתוֹ, כִּי בָּזֶה יֵשׁ תִּקָּוָה שֶׁיַּחֲזִירֵם בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט.): "אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפָּרַח בַּיּוֹם אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה, שֶׁוַּדַּאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה". חסלת פרשת בראשית.

ט **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ.** עִנְיָנָיו וְיַלְדֵי יָמָיו.

צַדִּיק. בְּמַעֲשָׂה.

תָּמִים. בַּמַּשְׂכֻּלוֹת.

בְּדוֹרֹתָיו. כְּפִי דּוֹרוֹתָיו, וְהֵם הָיוּ קָצָת דּוֹרוֹ שֶׁל מְתוּשֶׁלַח וְשֶׁל לֶמֶךְ וְשֶׁלּוֹ, וְהַדּוֹרוֹת שֶׁהוֹלִידוּ בְּנֵי דּוֹרוֹ בְּאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:

אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ נֹחַ. הָלַךְ בִּדְרָכָיו לְהֵיטִיב לְזוּלָתוֹ, וְהוֹכִיחַ בְּנֵי דּוֹרוֹ כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְכֵן כָּתַב עָלָיו בְּרוּשׁ הַפַּלְדִּיי:

י **וַיּוֹלֶד נֹחַ.** מֵאָז שֶׁהִתְחִיל לְהוֹכִיחַ בְּנֵי דּוֹרוֹ זָכָה לְבָנִים.

יב **וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה.** מֵעַצְמָה, כִּי בְּזוּלַת עִנְּשׁ הָיְתָה בְּדֶרֶךְ הַשְׁחָתַת דַּרְכָּם הַמְקֻלְקֶלֶת הַתּוֹלָדָה וּבַגָּזֵל הַמְקֻלְקָל הַמִּדִּינוֹת, כְּעִנְיַן "וְטַחֲנִי קָמַח" (ישעיהו מז:ב).

יג **קֵץ כָּל בָּשָׂר.** שֶׁקִּצַּבְתִּי לָהֶם זְמַן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה.

בָּא לְפָנַי. שֶׁקִּבְּעְתִּי לָהֶם לִתְשׁוּבָה.

כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם. שֶׁכֻּלָּם גּוֹזְלִים זֶה אֶת זֶה. הַבְּעָלִים גּוֹזְלִים אֶת הָאָרִיס בְּכֹחַ, וְהָאָרִיס גּוֹזֵל אֶת הַבְּעָלִים בְּמִרְמָה, בְּאֹפֶן שֶׁהָאָרֶץ נוֹתֶנֶת כָּל פֵּרוֹתֶיהָ לַגַּזְלָנִים:

וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ. אַשְׁחִיתֵם יַחְדָּיו עִם הָאָרֶץ, שֶׁאַשְׁחִית מֶזֶג הָאָרֶץ וְהָאֲוִיר בִּנְטִיַּת גַּלְגַּל חַמָּה שֶׁהִטָּה מִמַּשָּׁוֶה הַיּוֹם מִן הַמַּבּוּל וְאֵילָךְ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הוּא יִתְבָּרַךְ בְּמַעֲנֵהוּ לְאִיּוֹב (איוב לח:ד-טו), וְלָכֵן נִמְעֲטוּ שְׁנֵי חַיֵּי הָאֱנוֹשִׁי תֵּכֶף אַחַר הַמַּבּוּל, כִּי לֹא הָיוּ עוֹד הַמְּזָגִים וְהַפֵּרוֹת עַל שְׁלֵמוּתָם הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה הוּתַּר לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲכִילַת בַּעֲלֵי חַיִּים אַחַר הַמַּבּוּל:

יד **עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת.** בַּזְּמַן הַקָּצוּב לָהֶם לְמַעַן יִרְאוּ וְיָשׁוּבוּ:

טז **בְּצֹהַר תַּעֲשֶׂה.** בְּצַד רָחְבָּהּ, כִּי הוּא יִקָּרֵא צַד, וּפְאַת הָאֹרֶךְ יִקָּרֵא צֶלַע.

תַּחְתִּים. הַמּוּרְגָּלִים בָּאֳנִיּוֹת.

שְׁנִיִּם וּשְׁלִישִׁים. דּוֹמִים לַתַּחְתִּיִּים הַמֻּרְגָּלִים:

יז **וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל.** אַתָּה תַּשְׁלִים הַתֵּיבָה וַאֲנִי תֵּכֶף אָבִיא אֶת הַמַּבּוּל, וְהוּא לְשׁוֹן מַפָּלָה וְהֶפְסֵד כְּעִנְיַן "כָּל נְבֵלָה" (דברים יד:כא). אָמַר אֲנִי אָבִיא אֶת הַמַּפָּלָה וְהַהֶפְסֵד שֶׁאָמַרְתִּי בְּאָמְרִי **וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ**:

יח **וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי.** אַחַר הַמַּבּוּל.

כא **וְאַתָּה.** עַתָּה קַח מִכָּל מַאֲכָל, מַאֲכָלִים שׁוֹנִים לְמִינִים שׁוֹנִים.

פרק ז

א **כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק.** לֹא בֵּיתְךָ, לְפִיכָךְ **אַתָּה וְכָל בֵּיתֶךָ**, כִּי בִּשְׁבִילְךָ בִּלְבַד אֲמַלְּטֵם:

ב **הַטְּהוֹרָה.** שֶׁהָיוּ אָז כֻּלָּם כְּשֵׁרִים לְהַקְרָבָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וּכְמוֹ כֵן בִּסְגֻלַּת מְזוֹנָהּ עַל הַפֶּה "וְנִטְמְתָם בָּם".

יח **וַתֵּלֶךְ הַתֵּיבָה.** בִּדְחִיַּת הַתִּגְבּוֹרֶת הַבָּאָה מִלְמַטָּה.

כג **וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם.** שֶׁל בַּעֲלֵי חַיִּים, לֹא עֲשָׂבִים וּצְמָחִים, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ **מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמָיִם**:

וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ. שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וְנֶכֶד.

כד **וַיִּגְבְּרוּ כוּ' חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם.** מִיּוֹם הַתְּחָלַת הַגֶּשֶׁם גָּבְרוּ עַד תֹּם חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם. מִתְּחִלַּת הַגֶּשֶׁם שֶׁהָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְשָׁלְמוּ בְּשִׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שֶׁהָיוּ הַמַּאָה וַחֲמִשִּׁים יוֹם חֲמִשִּׁים חֲדָשִׁים שְׁלֵמִים, וְאָז נָחָה הַתֵּבָה שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם תִּגְבֹּרֶת דּוֹחֶה. כִּי אָמְנָם מִיּוֹם הַתְּחָלַת הַגֶּשֶׁם הִתְחִיל הַתִּגְבֹּרֶת מִלְמַטָּה, כְּאָמְרוֹ **נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה**. אָמְנָם לֹא הִתְחִילָה הַתֵּבָה לָלֶכֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם עַד שֶׁהָיוּ הַמַּיִם כָּל כָּךְ גְּבוֹהִים שֶׁהַתֵּבָה רָמָה מֵעַל הָאָרֶץ, וְכַאֲשֶׁר שָׁלְמוּ יְמֵי הַגֶּשֶׁם הָיָה תִּגְבֹּרֶת מִלְמַטָּה בִּלְבַד נִמְשָׁךְ עַד מִלֹּאת מֵאָה וַחֲמִשִּׁים יוֹם, וְאָז בְּנוּחַ הַתִּגְבֹּרֶת הַדּוֹחֶה אֶת הַתֵּבָה נָחָה הַתֵּבָה.

פרק ח

ז **וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב.** לִרְאוֹת אִם יָבֵשׁ הָאֲוִיר אַחַר שֶׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל הָעוֹרֵב לְסָבְלוֹ.

וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב. שֶׁלֹּא יָכוֹל לְסָבְלוֹ׃

ח **וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה.** כָּל מִין הַיּוֹנָה שֶׁהָיוּ שִׁבְעָה שִׁבְעָה.

לִרְאוֹת הֲקַלּוּ. שֶׁאִם הָקַלּוּ תִּקְנַן בֶּהָרִים וּבַמִּגְדָּלִים כְּמִנְהָגָהּ.

ט **כִּי מַיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ.** גַּם בְּרֹאשֵׁי הֶהָרִים הַנִּרְאִים הָיָה לַחוּת רַב, בְּאֹפֶן שֶׁגַּם שָׁם **לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ.**

יג **וַיָּסַר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתֵּבָה.** חָשַׁב שֶׁכְּבָר יָבֵשׁ לַחוּת הָאֲוִיר הַמּוֹתְרִיי׃

וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה. אֲבָל לֹא יָבְשׁוּ בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל לָצֵאת.

כא **אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ.** שֶׁהָיָה אָז רָאוּי לְהַקְרָבָה.

וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל לִבּוֹ. שֶׁלֹּא גָּלָה לְנֹחַ וּלְבָנָיו עַד שֶׁקִּבְּלוּ מִצְוֹותָיו וְהֻקִּים בְּרִית.

כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע. כִּי בִּהְיוֹת הַמְּזָגִים מִכָּאן וָאֵילָךְ פְּחוּתִים מֵאֲשֶׁר הָיוּ קֹדֶם הַמַּבּוּל, לֹא יָאִיר בָּהֶם הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי מִנְּעוּרֵיהֶם כְּבָרִאשׁוֹנָה, בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְקוֹמֵם לַמִּתְאַוֶּה הַמִּתְגַּבֵּר עָלָיו **מִנְּעוּרָיו.**

כב **עוֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלָיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ.** לֹא יִשְׁבְּתוּ מִלְּהַתְמִיד עַל אוֹתוֹ הָאֹפֶן בִּלְתִּי טִבְעֵי שֶׁהִגְבִּלְתִּי לָהֶם אַחַר הַמַּבּוּל. וְזֶה שֶׁיֵּלֵךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל גַּלְגַּל נוֹטֶה מִקֶּו מַשְׁוֶה הַיּוֹם, וּבִנְטִיָּתוֹ תִּהְיֶה סִבַּת הִשְׁתַּנּוּת כָּל אֵלֶּה הַזְּמַנִּים, כִּי קֹדֶם הַמַּבּוּל הָיָה מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ תָּמִיד בְּקֶו מַשְׁוֶה הַיּוֹם, וּבָזֶה הָיָה אָז תָּמִיד עֵת הָאָבִיב, וּבוֹ הָיָה תִּקּוּן כְּלָלִי לַיְסוֹדוֹת וְלַצְּמָחִים וּלְבַעֲלֵי חַיִּים וּלְאָרְךְ יְמֵיהֶם. וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה זֶה כָּל יְמֵי הָאָרֶץ עַד אֲשֶׁר יִתְקַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶת הַקִּלְקוּל שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהּ בַּמַּבּוּל, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סו׃כב) ״הָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה״, כִּי אָז יָשִׁיב מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ אֶל קֶו מַשְׁוֶה הַיּוֹם כְּמֹאָז, וְיִהְיֶה תִּקּוּן כְּלָלִי לַיְסוֹדוֹת וְלַצְּמָחִים וּלְבַעֲלֵי חַיִּים וּלְאָרְךְ יְמֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיָה קֹדֶם הַמַּבּוּל, כְּאָמְרוֹ ״כִּי הַנַּעַר בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֵא בֶּן מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל״, וְזֶה רָצָה בְּאָמְרוֹ (תהלים סה׃ט) ״מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין״.

פרק ט

ד **אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ.** אַךְ בָּשָׂר שֶׁל חַי בְּעוֹדוֹ עִם נַפְשׁוֹ שֶׁהוּא חַי׃

דָּמוֹ. וְגַם כֵּן דָּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ בְּעוֹדוֹ חַי׃

לֹא תֹאכֵלוּ. אֲבָל פֵּרַשׁ מִן הַמֵּת הָיָה מֻתָּר לִבְנֵי נֹחַ.

ה **וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ.** אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אֶדְרֹשׁ דַּם שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים מִיָּדָם, מִכָּל מָקוֹם אֶדְרֹשׁ אֶת דִּמְכֶם בִּשְׁבִיל נַפְשׁוֹתֵיכֶם שֶׁהֵן חֲשׁוּבוֹת אֶצְלִי יוֹתֵר מִנַּפְשׁוֹת כָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְזֹאת הַדְּרִישָׁה תִּהְיֶה עַל אוֹפַנִּים מִתְחַלְּפִים, שֶׁאִם יִזְכֶּה הָאָדָם הִנֵּה אָז ״מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם״ לְהַצִּילוֹ.

מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם. אִם לֹא יִזְכֶּה לָזֶה שֶׁאַצִּילֵהוּ, וְיַהַרְגֵהוּ אִישׁ אָחִיו, אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הַהָרוּג מִיַּד אָחִיו הַהוֹרְגוֹ לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ, אֲבָל לֹא מִיַּד הַחַיָּה.

ו **בְּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ.** בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה׃

כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. וְטַעַם הֱיוֹת דַּם הָאָדָם נִדְרָשׁ וְלֹא אֶדְרֹשׁ דַּם שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה בְּצֶלֶם הָעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים הַנִּקְרָאִים ״אֱלֹהִים״ (שמות כב׃ח), עָשָׂה אֵיזֶה מֵהֶם אֶת הָאָדָם. כִּי אָמְנָם מֵאָז שֶׁאָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ (בראשית א׃כו), נָתַן כֹּחַ בָּעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים אוֹ בְּאֶחָד מֵהֶם לְהַשְׁפִּיעַ כֹּחַ שִׂכְלִי עַל כָּל נוֹשֵׂא מוּכָן, וְהוּא כָּל אֶחָד מֵהַמִּין הָאֱנוֹשִׁי. וּבִהְיוֹת הָאָדָם בְּצֶלֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר הוּא נֶפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית אֲשֶׁר בָּהּ הוּא חַי מַשְׂכִּיל, רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה דָּמוֹ וְנַפְשׁוֹ הַחִיּוֹנִית הַמְּשָׂרְתִים לָזֶה הַצֶּלֶם נֶחְשָׁבִים וְנִדְרָשִׁים מִיַּד מְאַבְּדֵיהֶם יוֹתֵר מֵחַיֵּי כָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים׃

ז **וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ.** וְאַל תִּשְׁפְּכוּ **דַּם הָאָדָם**׃

ט **וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי.** עַל זֶה הַתְּנַאי שֶׁלֹּא תִּשְׁפְּכוּ דָּם נָקִי אֲנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי שֶׁ**לֹּא לְשַׁחֵת עוֹד הָאָרֶץ**, אֲבָל בִּשְׁפִיכַת דָּם נָקִי תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ (במדבר לה:לג) ״כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר וְגוֹ׳״. אֲבָל עַל כָּל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת יִלְקֶה הַחוֹטֵא וְלֹא תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ.

יא **וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ.** לֹא יִהְיֶה שׁוּם אֹפֶן מַפָּלָה וְהֶפְסֵד שֶׁיִּשָּׁחֵית אֶת עֶצֶם הָאָרֶץ.

יג **אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן.** סִדַּרְתִּי שֶׁיִּהְיֶה בַּטֶּבַע.

וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית. בִּהְיוֹת הַקֶּשֶׁת כְּפוּלָה, כִּי אָמְנָם נִלְאוּ חַכְמֵי הַמֶּחְקָר לָתֵת טַעַם לְסֵדֶר צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת הַשֵּׁנִית אֲשֶׁר הוּא עַל הֵפֶךְ סֵדֶר צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת הָרִאשׁוֹנָה הַמַּרְגֶּלֶת, וְהִיא תִּהְיֶה אוֹת לְצַדִּיקֵי הַדּוֹר שֶׁדּוֹרָם חַיָּב, כְּאָמְרָם (כתובות עז:): ״כְּלוּם נִרְאָתָה הַקֶּשֶׁת בְּיָמֶיךָ?״, וְיִתְפַּלְּלוּ וְיוֹכִיחוּ וִילַמְּדוּ דַּעַת אֶת הָעָם:

יד **בְּעַנְנִי עָנָן.** כִּי לֹא תֵּרָאֶה הַקֶּשֶׁת בְּזוּלַת עָנָן עָכוּר עָב אַחֲרֵי הַזַּךְ וְהַלַּח.

טז **וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם.** אַשְׁגִּיחַ בַּמְּסוֹבָב מִמֶּנָּה, וְהוּא תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים וְעָמְדָם בַּפֶּרֶץ לְמַעַן אָשִׁיב חֵמָה מֵהַשְׁחִית, כְּמוֹ זוֹכֵר בְּרִית עוֹלָם.

יז **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית.** זֹאת הַקֶּשֶׁת הַשְּׁנִיָּה הִיא אוֹת הַבְּרִית, וְעָלֶיךָ וְעַל כַּיּוֹצֵא בְּךָ מוּטָל לְהִתְעוֹרֵר בְּהַרְאוֹתָהּ וּלְהָעִיר בְּנֵי הַדּוֹר לָשׁוּב, לְהַשְׁכִּיל לְהֵיטִיב:

יח **וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן.** דּוֹמֶה בִּדְרָכָיו לִכְנַעַן הַמְפֻרָסָם לְרֹעַ, בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה אָב לִכְנַעַן בֶּאֱמֶת גַּם בַּהֲדָמוֹת, כְּעִנְיַן ״אָבִיךְ הָאֱמוֹרִי״ (יחזקאל טז:ג).

יט **שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי נֹחַ.** וְעִם הֱיוֹת בְּתוֹכָם הָרָשָׁע, הִנֵּה בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם בְּנֵי נֹחַ בֵּרַךְ הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶת כֻּלָּם בְּאָמְרוֹ **פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ**, וְלָכֵן **וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָּל הָאָרֶץ:**

כ **וַיָּחֶל נֹחַ.** הִתְחִיל בִּפְעֹל בִּלְתִּי נָאוֹת, וְלָכֵן נִמְשְׁכוּ מִזֶּה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ, כִּי אָמְנָם מְעַט מִן הַקַּלְקוּל בַּהַתְחָלָה יְסַבֵּב הַרְבֵּה מִמֶּנּוּ בַּסּוֹף, כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בַּחָכְמוֹת מֵהַטָּעוּת בַּהַתְחָלָה. וְזֶה בְּעַצְמוֹ הוֹרָה בְּאָמְרוֹ ״וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת״ (במדבר כה:א).

כב **וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו.** רָאָה בִּזָּיוֹן שֶׁעָשָׂה לוֹ כְּנַעַן בְּנוֹ וְהוּא הִסְרִיס (סנהדרין ע.), כִּדְבְרֵי קְצָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְכָתַב בְּרוֹסִי הַמַּלְדִּיי (בראשית ו:ט) שֶׁסָּרְסוֹ עַל יְדֵי כִּשּׁוּף. וְהוּא בְּרִשְׁעוֹ רָאָה וְלֹא מִחָה. כִּי אָמְנָם הַקָּלוֹן יִקָּרֵא עֶרְוָה, כְּאָמְרוֹ ״וְעֶרְוַת מַלְכָּא לָא אַרִיךְ לָנָא לְמֶחֱזֵי״ (עזרא ד:יד), וְכֵן ״עֶרְוַת דָּבָר״ יֵאָמֵר עַל דָּבָר מְגֻנֶּה (דברים כג:טו).

וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי אֶחָיו בַּחוּץ. שֶׁשָּׂמַח עַל פְּעֻלַּת בְּנוֹ:

כג **וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית.** גַּם בִּפְעֻלַּת הַכִּסּוּי שֶׁהָיָה קָצַת הֶכְרֵחַ לִפְנוֹת אֵלָיו, לֹא פָּנוּ, שֶׁלֹּא לִרְאוֹת, וְיִהְיֶה נוֹסָף עֲלֵיהֶם עִצָּבוֹן:

כד **בְּנוֹ הַקָּטָן.** בְּנֵי בָנִים חֲרֵי הֵם כְּבָנִים, וּכְנַעַן הָיָה הַקָּטָן שֶׁבִּבְנֵי חָם, וְאוּלַי הַקָּטָן שֶׁבִּבְנֵי בָנִים שֶׁל נֹחַ אָז, וְעִם זֶה הָיָה בִּדְרָכָיו קָטָן בַּגּוֹיִם, בָּזוּי מְאֹד.

כה **עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו.** כִּי הֱיוֹתוֹ עֶבֶד לְאֶחָיו הָיָה רָאוּי לוֹ בַּטֶּבַע, כֵּיוָן שֶׁהָיָה קָטָן בְּמַעֲלָה וּבָזוּי מִכֻּלָּם, כְּאָמְרוֹ ״וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב״ (משלי יא:כט). לָכֵן בְּחָטְאוֹ הוֹסִיף שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עֲבָדִים.

כו **וִיהִי כְנַעַן.** זַרְעוֹ.

עֶבֶד לָמוֹ. לֵאלֹהֵי שֵׁם וּלְזֶרַע שֵׁם, כְּאָמְרוֹ ״וַיִּהְיוּ חוֹטְבֵי עֵצִים וְשׁוֹאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח ה׳״ (יהושע ט:כז).

כז **בְּאָהֳלֵי שֵׁם.** בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת בְּלַעֲדֵי בֵּית הַבְּחִירָה.

עֶבֶד לָמוֹ. שֵׁנִית, לְשֵׁם וּלְיֶפֶת גַּם שֶׁלֹּא בִּימֵי הַמִּקְדָּשׁ.

כט **וַיָּמָת.** קוֹדֶם עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכֻוָּן, וְהוּא הִתְעוֹרְרוּת אַבְרָהָם לִקְרֹא בְּשֵׁם ה׳:

פרק י

ו **וּפוּט וּכְנָעַן.** לֹא הִזְכִּיר בְּנֵי פוּט כִּי הָיוּ כָּל בָּנָיו לְגוֹי אֶחָד נִקְרָא עַל שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל לח:ה) ״פָּרַס כּוּשׁ וּפוּט אִתָּם״:

ז **וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה.** שֶׁהָיָה כָּל אֶחָד מֵהֶם לְגוֹי, מִלְּבַד הַבָּנִים שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ ״כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ״ (ישעיהו מג:ג).

ח **וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרוֹד.** בְּתוֹךְ אוֹתָם שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, יָלַד אִישׁ פְּרָטִי מִפֶּרֶסֶם לְגִבּוֹר.

ט **לִפְנֵי ה׳.** גִּבּוֹר מְאֹד כְּעִנְיַן ״עִיר גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים״ (יונה ג:ג).

עַל כֵּן יֵאָמֵר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד. וּלְשֶׁמַע גְּבוּרָתוֹ מָלַךְ בַּגּוֹיִם כְּאָמְרוֹ:

י **וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל.** וְזֶה לְהוֹדִיעַ שֶׁבִּימֵי מַלְכוּתוֹ קָרָה, כְּשֶׁבָּאוּ הָאֻמּוֹת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר שֶׁנַּעֲשְׂתָה הַמְצָאַת הָעִיר וְהַמִּגְדָּל, כְּדֵי שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט מַלְכוּתוֹ עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּאֶמְצָעוּת אֵל נֶכָר כְּלָלִי לְכָל הַמִּין, אֲלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ, כְּעִנְיַן עֲצַת יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יָרֵא דְּרִישַׁת הַמִּקְדָּשׁ (מלכים א יב:כו).

יא **מִן הָאָרֶץ הַהִיא יָצָא אַשּׁוּר.** בִּלְתִּי מַסְכִּים לְמַלְכוּת נִמְרוֹד אוֹ לַעֲצָתוֹ הַנִּבְעָרָה כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה. וְלָכֵן זָכָה לִבְנוֹת אֶת כָּל אֵלֶּה, כְּאָמְרוֹ ״אֶל פָּנָיו יְשַׁלֵּם לוֹ״ (דברים ז:י).

כא **וּלְשֵׁם יוּלַּד.** נוֹלַד אָדָם דּוֹמֶה לוֹ בְּמַעֲלָה וְהוּא עֵבֶר.

גַּם הוּא אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר. אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּחֲזִיקִים בְּדֵעוֹת מְצִיאוּת הָאֵל וִיכָלְתּוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ נִקְרְאוּ עִבְרִים עַל שֵׁם עֵבֶר שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת זֶה, כְּאָמְרוֹ ״וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי״ (בראשית יד:יג), מִכָּל מָקוֹם גַּם הוּא **שֵׁם** גַּם כֵּן הָיָה אֲבִי וּמְלַמֵּד כָּל בְּנֵי עֵבֶר, כִּי אָמְנָם הַמְלַמֵּד וּמוֹרֶה יִקָּרֵא אָב, כְּמוֹ ״אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב״ (בראשית ד:כא) ״וּמִי אֲבִיהֶם״, וְהַתַּלְמִידִים נִקְרְאוּ בָּנִים, כְּאָמְרוֹ ״בְּנֵי הַנְּבִיאִים״ (שמואל א י:יב).

כה **פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ.** הוֹדִיעַ מַעֲלַת **עֵבֶר** שֶׁכִּוֵּן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מַה שֶּׁהָיָה עָתִיד אָז לִהְיוֹת בִּימֵי בְנוֹ, וְקָרָא שֵׁם בְּנוֹ פֶּלֶג לְהוֹדִיעַ סִבַּת קִצּוּר שְׁנֵי חַיֵּי הָאָדָם מִפֶּלֶג וָהָלְאָה, כִּי אָמְנָם סִבַּת זֶה הָיָה חֵטְא בְּנֵי הַפֶּלֶגָה וְעָנְשָׁם שֶׁקִּלְקֵל מִזְגָּם מֵהַשְׁתַּנּוּת הַפִּתְאוֹמִי מֵאֲוִיר לַאֲוִיר:

פרק יא

ב **בְּנָסָעָם מִקֶּדֶם.** כְּמִנְהַג הָרוֹעִים הַנּוֹסְעִים מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לִמְצֹא מִרְעֶה נָאוֹת:

ג **הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים.** לִבְנוֹת בָּתִּים וְגִדְרוֹת צֹאן, וְזֹאת הָיְתָה עֲצַת פְּרָטֵי הֶהָמוֹן בָּזֶה, כְּאָמְרוֹ **וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ.**

ד **וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה לָּנוּ עִיר.** זֹאת הָיְתָה עֲצַת שָׂרֵי הַדּוֹר לְהַמְלִיךְ אֶת נִמְרוֹד עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי:

וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם. נַעֲשֶׂה שֵׁם – עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁתִּהְיֶה בַּמִּגְדָּל, וְיֵצֵא בְּכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי שֵׁם גּוֹבַהּ מְקוֹמָהּ וְגוֹדֶל עִירָהּ, בְּאוֹפֶן שֶׁתִּחָשֵׁב אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים אֹצֶל כָּל בְּנֵי הָאָדָם וְאֵלֶיהָ יִדְרְשׁוּ כֻלָּם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה הָיְתָה שֶׁהַמֶּלֶךְ עַל אוֹתָהּ הָעִיר יִמְלוֹךְ עַל כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בִּהְיוֹת שָׁם דְּרִישַׁת כֻּלָּם.

ה **וַיֵּרֶד ה׳ לִרְאוֹת.** הִנֵּה לְשׁוֹן הֵירֵידָה לִרְאוֹת יֵאָמֵר עַל הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁאֵין הָעִנְיָן אָז רָאוּי לְעֻנְּשׁ, אֶלָּא מִפְּנֵי הַקִּלְקוּל הַנִּמְשָׁךְ אֵלָיו בְּסוֹף הָעִנְיָן, כְּבֵן סוֹרֵר וּמוֹרֶה שֶׁאָמְרוּ ״יָרְדָה תּוֹרָה לְסוֹף דַּעְתּוֹ״. וְכֵן הָיָה עִנְיַן סְדוֹם שֶׁכָּתוּב בּוֹ ״אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה״ (בראשית יח:כא), כִּי אָמְנָם לֹא הָיָה רִשְׁעָם אָז יוֹתֵר מִשְּׁאָר הָאֻמּוֹת כְּדֵי לְעָנְשָׁם בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹלְתִי בְּעִנְיַן הָאַכְזָרִיּוּת נֶגֶד עֲנֵיֵי עַם, שֶׁהָיָה נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ קִלְקוּל גָּמוּר בַּסּוֹף, כְּאָמְרוֹ ״הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה״ (יחזקאל טז:מט). וְכֵן הָיָה עִנְּשׁ יִשְׂרָאֵל בְּהַגְלוֹתָם, כְּאָמְרוֹ ״אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם״ (דברים לב:כ).

ו **הֵן עַם אֶחָד.** כִּי אָמְנָם הַבְּטוּל הַמֻּפְלָג עֲצוּמוֹת וּמְנִיא מַחֲשָׁבוֹת הוּא הַמַּחֲלִקֶת הַקּוֹרֶה בֵּינֵיהֶם, אִם לְסִבַּת הַדָּתוֹת וְאִם לְסִבַּת הַלְּשׁוֹנוֹת. וְהִנֵּה אֵלֶּה הָיוּ עַם אֶחָד בְּעִנְיַן הַדָּת, כִּי הָיוּ כֻּלָּם מַסְכִּימִים בְּדַעַת אַנְשֵׁי הַצָּא״בָּה, וְעִם זֶה הָיוּ כֻּלָּם מַסְכִּימִים בַּלָּשׁוֹן.

וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת. וְגַם כֵּן נִמְצְאָה לְכֻלָּם עַתָּה זֹאת הַהִתְחָלָה שֶׁעָשׂוּ בְּהַסְכָּמַת כֻּלָּם.

וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם. אִם כֵּן אֵין מוֹנֵעַ לָהֶם מְהַשְׁלִים כַּוָּנָתָם, וְתִהְיֶה אוֹתָהּ עֲבוֹדָה זָרָה אֲשֶׁר יִבְחֲרוּ כְּלָלִית לְכָל מִין הָאָדָם, וְלֹא יִפָּנֶה אֶחָד מֵהֶם לְדַעַת אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּלְהָבִין כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא. וְהִפּוּךְ זֶה יִקָּרֶה כְּשֶׁתִּהְיֶה מַחֲלֹקֶת בְּעִנְיַן הָאֱלֹהִי הַנִּכְרִי, כִּי כָּל אַחַת מֵהֶנָּה תַּחְשֹׁב שֶׁיֵּשׁ אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים שֶׁכָּל הָאֱלֹהוּת מַסְכִּימִים לְדַעְתּוֹ וּבוֹ יִשְׁלַם סִדְרָם וְסֵדֶר הַמְצִיאוּת, כְּאָמְרוֹ (מלאכי א:יא) ״כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם״.

יא **וַיּוֹלֶךְ בָּנִים וּבָנוֹת.** לֹא הִזְכִּיר בְּשׁוּם אֶחָד מֵאֵלֶּה הָעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת ״וַיָּמָת״ כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בְּאוֹתָם עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ, כִּי הֵם כֻּלָּם מֵתוּ קוֹדֶם שֶׁהָיָה עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכֻוָּן אָז, וְהוּא הַמַּבּוּל. אֲבָל אֵלּוּ הָיוּ כֻּלָּם חַיִּים בִּזְמַן שֶׁהִתְחִיל עִנְיַן הַסִּפּוּר הַמְכֻוָּן בָּזֶה, וְהוּא הִשְׁתַּדְּלוּת אַבְרָהָם אָבִינוּ יוֹתֵר מִכָּל צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁלְּפָנָיו לִקְרֹא בְּשֵׁם ה׳, לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרוֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ, וּלְמָשְׁכָם בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבַת חֶסֶד לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד.

לא **לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן.** שֶׁהָיְתָה מוּכָנָת אֶל גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת בַּמַּשְׂכֻּלוֹת, וּרְצוּיָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת, כְּאָמְרוֹ ״אֶרֶץ אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ״ (דברים יא:יב), וְלֹא הוּזַק אֲוִירָהּ בְּגֶשֶׁם הַמַּבּוּל כַּאֲוִיר כָּל שְׁאָר הָאֲרָצוֹת, כְּאָמְרוֹ ״לֹא גֶשְׁמָה בְּיוֹם זָעַם״ (יחזקאל כב:כד). וּכְבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אֲוִירָהּ שֶׁל אֶרֶץ

יִשְׂרָאֵל מַחְפִּים (בבא בתרא קנח:).

לב וַיָּמָת תָּרַח בְּחָרָן. וְלֹא הִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מַה שֶּׁכִּוְּנוּ לְהַשִּׂיג בְּנָסָעָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים, וְלֹא בָּא כְּלָל אֵצֶל אַבְרָהָם בְּהִיוֹתוֹ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וּבְקָרָאוֹ שָׁם בְּשֵׁם ה׳ עִם כָּל גְּדֻלַּת שְׁמוֹ אָז. וְהַכֹּחַ זֶה עָשָׂה לוֹט זְמַן מָה, וְלָכֵן זָכָה הוּא וְזַרְעוֹ בְּחֵלֶק מַה מִמִּתְּנוֹת אַבְרָהָם, וְלֹא זָכוּ לָזֶה שְׁאָר צֶאֱצָאֵי תֶּרַח הַקְּרוֹבִים לְאַבְרָהָם כָּמוֹהוּ אוֹ יוֹתֵר:

פרק יב

א אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ. אֶל הַמָּקוֹם מֵהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ אוֹתָהּ בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים, לְפִיכָךְ עָבַר בָּאָרֶץ וְלֹא נָטַע אָהֳלוֹ עַד הַמָּקוֹם שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳ וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת.**

ב וְהְיֵה בְּרָכָה. בִּרְכַּת ה׳ הִיא שֶׁיִּשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז): יִשְׂמָעֵאל בְּנִי, בָּרְכֵנִי. אָמַרְתִּי לוֹ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ וְיִגְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ. אָמַר: אִם כֵּן הֱיֵה לִי בְּרָכָה בְּמַה שֶׁתִּתְבּוֹנֵן וְתִקָּנֶה שְׁלֵמוּת וּתְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם.

ה וַיִּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן. שֶׁהָיְתָה מְפֻרְסֶמֶת אֶצְלָם לְאֶרֶץ מוּכָנֶת לְהִתְבּוֹנְנוּת וְלַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וַיָּבוֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן. לֹא כְּעִנְיַן יְצִיאַת תֶּרַח לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא עַד חָרָן.

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ. לֹא הִתְעַכֵּב בְּמָקוֹם מִמֶּנָּה עַד שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו הָאֵל יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר יָעַדוּ בְּאָמְרוֹ **אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ:**

ח בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם. בֵּין שְׁתֵּי עֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת, לְמַעַן יִרְבּוּ הַבָּאִים לִשְׁמֹעַ בְּקָרְאוֹ בְּשֵׁם ה׳:

ט הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה. כְּשֶׁנָּסַע מִמָּקוֹם לְמָקוֹם כְּמִנְהַג הָרוֹעִים, לֹא הָלַךְ לַמִּזְרָח וְלֹא לַמַּעֲרָב, שֶׁלֹּא לִנְטוֹת מֵאַחַת מִשְּׁתֵּי הָעֲיָרוֹת שֶׁהִתְחִילוּ קְצָתָן לְהִמָּשֵׁךְ אַחֲרָיו.

י לָגוּר שָׁם. לֹא לְהִשְׁתַּקֵּעַ.

יא כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב. קָרוֹב לְעֵת הַצּוֹרֶךְ, פֶּן תִּשְׁכַּח.

לָבוֹא מִצְרַיְמָה. בֵּית הַנּוֹעַד לִזְנוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם וְכוּ'":

יב וְהָרְגוּ אֹתִי. שֶׁלֹּא יִקְווּ שֶׁאַסְכִּים לְתִתֵּךְ לָהֶם.

יג לְמַעַן יִיטַב לִי. לְמַעַן כְּשֶׁתֹּאמְרִי שֶׁאַתְּ אֲחֹתִי, יִקְווּ כָּל אֶחָד מֵהֶם שֶׁאַשִּׂיאֵךְ לוֹ, וְלֹא יַחְשֹׁב שׂוּם אֶחָד מֵהֶם לְהָרְגֵנוּ, אֲבָל יֵיטִיב לִי בְּמֹהַר וּבְמַתָּן, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג אָז שֶׁהָיוּ מְפַתִּים אֶת אֲבִי הָאִשָּׁה בְּמֹהַר וּקְרוֹבֶיהָ בְּמִגְדָּנוֹת כְּדֵי שֶׁיְּסַכִּימוּ לָתֵת אוֹתָהּ לַתּוֹבֵעַ, וְלָזֶה אָמְרָה תּוֹרָה "מָהֹר יִמְהָרֶנָּה... אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ כֶּסֶף יִשְׁקֹל" (שמות כב:טו-טז), וּבֵין כָּךְ חָשַׁב לָצֵאת מִשָּׁם.

יד וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים. כֻּלָּם נָתְנוּ עֵינֵיהֶם בָּהּ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב אַבְרָהָם.

טו וַיִּרְאוּ אוֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה. וְהֵם בִּטְּלוּ מַחֲשֶׁבֶת הֶהָמוֹן.

טז וְהָאִשָּׁה וּלְאַבְרָם הֵיטִיב. שֶׁלֹּא נִמְלְכוּ רֹאשׁוֹנָה בּוֹ לְפַתּוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג, וְזֶה כִּי חָשְׁבוּ שֶׁלֹּא הָיָה צָרִךְ לָזֶה כְּלָל מֵאַחַר שֶׁלָּקְחָהּ הַמֶּלֶךְ לְאִשָּׁה, וּמֵאַחַר שֶׁאָמְרָה שֶׁהָיְתָה אֲחוֹת אַבְרָהָם בִּלְבַד וּרְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא, לֹא הָיוּ נִשּׂוּאִין מְעַכְּבִים מֵאֲלוּ שֶׁהָיוּ לְהִנָּשֵׂא לַמֶּלֶךְ לְאִשָּׁה, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ **וְאָמַר אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה,** אֲבָל לְקָחוּהָ לַמֶּלֶךְ רֹאשׁוֹנָה וְאַחַר כָּךְ הַמֶּלֶךְ הֵיטִיב **בַּעֲבוּרָהּ** בְּמֹהַר וּבְמַתָּן כַּמִּנְהָג.

צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים. רַב כְּיַד הַמֶּלֶךְ.

יז וַיְנַגַּע ה׳ אֶת פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדוֹלִים. אֶת פַּרְעֹה לְבַדּוֹ בִּגְדוֹלִים.

וְאֶת בֵּיתוֹ. נָתַן נְגָעִים גַּם בְּבֵיתוֹ, אֲבָל לֹא גְּדוֹלִים כְּשֶׁל פַּרְעֹה, וְזֶה לְמַעַן יִרְאוּ שֶׁהַצְּדֶקֶת לְבַדָּהּ נִמְלָטֶת וְיַכִּירוּ שֶׁהַכֹּל הָיָה בַּעֲבוּרָהּ לְמַעַן יָשׁוּבוּ מֵרִשְׁעָם:

יח לָמָּה לֹא הִגַּדְתְּ לִי. שֶׁגַּם אִם הָיִיתְ חוֹשֶׁד אֶת הֶהָמוֹן, לֹא הָיָה לָךְ לַחֲשֹׁד אֶת הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בַּמִּשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ:

יט לָמָּה אָמַרְתְּ אֲחֹתִי הִיא. אֲפִלּוּ אַחַר שֶׁהוּבְאַת לְבֵיתִי?

וָאֶקַּח אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה. לֹא לְפִילֶגֶשׁ, וְזֶה בִּלְתִּי רְשׁוּתֵךְ, כִּי חָשַׁבְתִּי שֶׁבְּהִיוֹתָהּ אֲחוֹתֵךְ יִיטַב בְּעֵינֶיךְ לְהִתְחַתֵּן בְּמֶלֶךְ.

פרק יג

ב **וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה.** וְהַצְרֵךְ לְהִתְנַהֵל לְאִטּוֹ אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה חָפֵץ לָשׁוּב מְהֵרָה אֶל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת כְּרִאשׁוֹנָה, וּלְפִיכָךְ׃

ג **וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו.** שֶׁהֵם מַסַּע הָרוֹעִים הַנּוֹסְעִים מִמָּקוֹם לְמָקוֹם בְּכָלוֹת הַמִּרְעֶה מִמָּקוֹם הָרִאשׁוֹן׃

ו **וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם הָאָרֶץ.** מִרְעֵה הָאָרֶץ לֹא הָיָה מַסְפִּיק לִשְׁנֵיהֶם, לְפִיכָךְ׃

ז **וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט.** הָיְתָה בֵּינֵיהֶם מְרִיבָה לְרָאוֹת מִי נִדְחֶה מִפְּנֵי מִי מִן הַמִּרְעֶה שֶׁיִּמְצְאוּ׃

וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יוֹשֵׁב בָּאָרֶץ. וְלָכֵן הָיָה הָרִיב בֵּין שְׁנֵי אַחִים גְּרִים מַבְאִישׁ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הַתּוֹשָׁבִים, כִּי בְּהָיוֹת מְרִיבָה בֵּין הָאַחִים הַגֵּרִים יַחְשְׁבוּ אוֹתָם הַתּוֹשָׁבִים לְאַנְשֵׁי רִיב, וְיִשְׂאוּ קַל וָחוֹמֶר בְּעַצְמָם׃

ח **בֵּינִי וּבֵינֶךָ.** לֶעָתִיד כְּשֶׁיִּבְחַר אֶחָד מִמֶּנּוּ אֵיזֶה מְרִעֶה׃

אַל נָא תְּהִי מְרִיבָה. שֶׁיִּרְצֶה אוֹתוֹ גַּם חֲבֵירוֹ׃

וּבֵין רוֹעַי וּבֵין רוֹעֶיךָ. עַתָּה בְּשִׁבְתֵּנוּ פֹּה.

ט **הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ.** כִּי אָמְנָם אַתָּה תִּבְחַר הַמָּקוֹם שֶׁתִּרְצֶה.

לְפִיכָךְ **הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי,** הִפָּרֵד אַתָּה אֶל הַצַּד אֲשֶׁר תִּבְחַר וַאֲנִי אֵסַע אֶל הֶפְכּוֹ.

אִם הַשְּׂמֹאל. אִם תִּבְחַר לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה אֶחָד בְּצַד שְׂמֹאל׃

וְאֵימִינָה. אֲנִי אֲבַקְּשֶׁנּוּ בְּצַד יָמִין.

יא **וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֵת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן.** בָּחַר כָּל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁיּוּכַל הוּא לְבַדּוֹ וְרוֹעָיו לְבַקֵּשׁ בּוֹ מִרְעֶה, וְלֹא יוּכְלוּ זֶה אַבְרָהָם וְרוֹעָיו שָׁם.

וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם. לֹא נָסַע לְיָמִין וְלֹא לִשְׂמֹאל שֶׁהֵם צָפוֹן וְדָרוֹם, אֲבָל נָסַע מִן הַמִּזְרָח לְמַעֲרָב לְהִתְרַחֵק מֵאַבְרָהָם שֶׁהָיָה מוֹשָׁבוֹ בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קָרוֹב לָעַי, שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים בָּאֵי הָאָרֶץ רִאשׁוֹנָה בְּבוֹאָם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה (יהושע ד).

וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו. לֹא בְּמִרְעֶה לְבַד אֲבָל גַּם בְּדִירָתָם.

יב **אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן.** אַף עַל פִּי שֶׁסְּדוֹם וְחַבְרוֹתֶיהָ הֵם מִגְּבוּל הַכְּנַעֲנִי, מִכָּל מָקוֹם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לֹא הָיוּ כְּנַעֲנִים. אָז אָמַר, אִם כֵּן, שֶׁאַבְרָם בָּחַר לָשֶׁבֶת בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בּוֹ בְּנֵי כְנַעַן, שֶׁלֹּא הָיוּ כָּל כָּךְ רָעִים כְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, וְלֹא קָרַב לְגְבוּל סְדוֹם כְּלָל.

יד **אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט.** וְלֹא אָמַר זֶה בְּהָיוֹת לוֹט עִמּוֹ, פֶּן בִּכְבוֹדוֹ יִתְיַמְּרוּ וְיִתְגָּאוּ לוֹט וְרוֹעָיו וְיִתְאַמְּצוּ לִגְזֹל׃

טז **לְךָ אֶתְּנֶנָּה.** שֶׁגַּם בְּיָמֶיךָ תִּהְיֶה בְּעֵינֵי הַתּוֹשָׁבִים נְשִׂיא אֱלֹהִים וּנְשׂוּא פָּנִים (בראשית כג:ו)׃

יח **וַיֶּאֱהַל אַבְרָם.** עָשָׂה וְסִדֵּר אָהֳלֵי מִקְנֵהוּ אָנָה וְאָנָה.

וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא. וְהוּא אַחַר כָּךְ בָּא וְקָבַע דִּירָתוֹ בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא.

פרק יד

א **וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר.** שֶׁהָיָה מְפֻרְסָם לְמֶלֶךְ גָּדוֹל בְּדוֹרוֹ וְגַם אַחֲרֵי כֵן, הִנֵּה בְּיָמָיו קָמוּ **אַרְיוֹךְ, כְּדָרְלָעֹמֶר וְתִדְעָל,** וְנִלְחֲמוּ עִם **בָּרַע** וַחֲבֵרָיו. וְאַחַר כָּךְ׃

ג **כָּל אֵלֶּה.** אַמְרָפֶל וּשְׁתֵּי הַכִּתּוֹת שֶׁנִּלְחֲמוּ.

חָבְרוּ אֶל עֵמֶק הַשִּׂדִּים. וְעָשׂוּ פְּשָׁרָה, וּמֵאָז **הַחֲמִשָּׁה מְלָכִים** הַנִּלְחָצִים בַּמִּלְחָמָה.

ד **עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר.** מִפְּשָׁרָה שֶׁעָשׂוּ שָׁם **שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה,** וְאַחַר כָּךְ **מָרְדוּ׃**

ה **וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ.** אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בִּפְשָׁרַת **עֵמֶק הַשִּׂדִּים,** וּבְתוֹכָם **אַמְרָפֶל׃**

וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים וְאֶת הַזּוּזִים וְאֶת הָאֵימִים. שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עֲבָדִים לַחֲמִשָּׁה מְלָכִים וְנִלְחֲמוּ בַּעֲדָם, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁהָיוּ הַחֲמִשָּׁה מְלָכִים גִּדּוֹלִים, וְהוֹדִיעַ גְּבוּרַת

הָאַרְבָּעָה מְלָכִים שֶׁנִּצְחוּם. וּמִזֶּה נוֹדַע גֹּדֶל גְּבוּרַת אַבְרָהָם וְתַחְבּוּלוֹת מִלְחַמְתּוֹ וַחֲסָדָיו עִם אָחִיו, שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם וּלְהוֹשִׁיעַ מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם אֶת בֶּן אָחִיו וְאֶת רְכוּשׁוֹ, וּמִשְּׁגִיּוֹתֵיהֶם הִשְׁלִיךְ טֶרֶף יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁבִּקֵּשׁ בְּחָמְלַת ה׳ עָלָיו:

י **וַיַּנַּסוּ מֶלֶךְ סְדוֹם.** וּבְכֵן הִתְבָּאֵר שֶׁלֹּא בָטַח אַבְרָהָם לְהֵעָזֵר בָּם.

וְהַנִּשְׁאָרִים הָרָה נָסוּ. שִׁלְשֶׁת הַמְּלָכִים הַנִּשְׁאָרִים:

יב **וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט בֶּן אֲחִי אַבְרָם.** הִתְאַמְּצוּ לִשְׁבּוֹת אֶת לוֹט מִפְּנֵי שֶׁהָיָה בֶּן אֲחִי אַבְרָם, שֶׁיָּדְעוּ עָשְׁרוֹ וְהָיוּ מְצַפִּים שֶׁיִּפְדֶּהוּ אַבְרָם בְּהוֹן רַב:

יג **וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי.** לֹא שֶׁיָּדַע **הַפָּלִיט** שֶׁהָיָה אַבְרָהָם קָרוֹב לְלוֹט, רַק יָדַע שֶׁהָיָה מַחֲזִיק בְּדֵעוֹת עִבְרִי כָּמוֹהוּ:

וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא. לְפִיכָךְ עָלוּ עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא, כְּאָמְרוֹ **עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם.**

יד **וַיָּרֶק עַד דָּן.** בִּמְרוּצָה לָבֹא עֲלֵיהֶם פִּתְאוֹם.

טו **וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם.** לְתַחְבּוּלָה כְּדֵי שֶׁיַּחְשְׁבוּ שֶׁקָּמוּ כָּל הַסְּבִיבוֹת עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ אֲרַם בְּאָמְרָם ״הִנֵּה שָׂכַר עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל״ (מלכים ב ז:ו).

לַיְלָה. גַּם זֶה מִתַּחְבּוּלָתוֹ שֶׁלֹּא יִרְאוּ הֱיוֹתָם מְעַטִּים, כְּמוֹ שֶׁיָּעַץ אֲחִיתֹפֶל בְּאָמְרוֹ ״וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי דָוִד הַלַּיְלָה״ (שמואל ב יז:א).

וַיַּכֵּם. מַכָּה מַשְׁיאָה אוֹתָם לָנוּס.

וַיִּרְדְּפֵם. שֶׁתְּחִלַּת נְפִילָה נִיסָה.

טז **וְגַם אֶת הַנָּשִׁים.** שֶׁל לוֹט שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִפְדּוֹתָן:

וְאֶת הָעָם. הַשְּׁבוּיִם מִבְּנֵי סְדוֹם, וְאֶת אֵלֶּה בִּקֵּשׁ מֶלֶךְ סְדוֹם מֵאַבְרָהָם בְּאָמְרוֹ **תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ.**

יח **הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן.** לְשָׁבֵי הַמִּלְחָמָה הָעֲיֵפִים.

וְהוּא כֹהֵן. וְלוֹ הָיָה נָאֶה לְבָרֵךְ.

יט **וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן.** רֹאשׁוֹנָה בֵּרְכוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: הִנֵּה בִּלְעֲדֵי בִּרְכָתִי אַבְרָם הוּא בָּרוּךְ לְאֵל עֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית יב:ב) ״וַאֲבָרֶכְךָ״.

קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם קִנְיָן לוֹ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ, כִּי אֵינוֹ לָהֶם סִבָּה טִבְעִית כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ קְצָת בַּעֲלֵי הַמֶּחְקָר, אֲבָל הוּא פּוֹעֵל רְצוֹנִי לָהֶם וּפוֹעֵל בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ.

כ **וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן.** פֹּעַל זֶה שֶׁפָּעַל לְהַגְבִּיר אַבְרָהָם עַל אוֹיְבָיו הוּא בָּרְכָה לוֹ יִתְבָּרַךְ, כִּי בּוֹ יִשְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו בַּאֲבוֹד רְשָׁעִים וּבַעֲלוֹז צַדִּיקִים, כְּעִנְיָן ״שַׂבְּחוּהוּ כָּל הָאוּמִּים כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ״ (תהלים קיז:א-ב).

כא **אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל.** כָּל אִם שֶׁבַּמִּקְרָא כְּשֶׁלֹּא יָבֹא אַחֲרָיו פֹּעַל תְּנַאי יִהְיֶה בִּמְקוֹם מִלַּת שֶׁלֹּא. אָמַר אִם כֵּן **וָרֵימוֹתִי** יָדִי שֶׁלֹּא מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל אוּכַל לִיתֵּן לְךָ שֶׁאֵין בְּיָדִי כְּלוּם וְשֶׁלֹּא **אָקַח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ.** וְכֵן ״אִם יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ״ (במדבר יד:כג) — שֶׁלֹּא יִרְאוּ. ״אִם אַתֶּם תָּבֹאוּ״ (במדבר יד:ל) — שֶׁלֹּא תָּבֹאוּ. ״חַי ה׳ אִם יוּמַת״ (שמואל א טו:ו) — שֶׁלֹּא יוּמַת. ״חַי ה׳ אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם אֶקַּח״ (מלכים ב ה:טז) — שֶׁלֹּא אֶקַּח, וְזוּלָתָם רַבִּים:

כד **בִּלְעָדַי.** אַתָּה אָמַרְתָּ **תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ**, בִּלְעָדַי תּוּכַל לְקַחְתּוֹ שֶׁאֵין אֲנִי מַחֲזִיק בּוֹ כְּלָל.

רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים. זֶה בִּלְבַד אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ, הַהוֹצָאָה שֶׁנַּעֲשְׂתָה בַּאֲכִילַת הַנְּעָרִים, וְאֶקַּח גַּם כֵּן חֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי.

אֲבָל **עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם.** וְלֹא אֶתֵּן אֲנִי לָהֶם חֵלֶק וְלֹא אֶקַּח חֵלֶק בַּעֲדָם, אֲבָל מֵעַצְמָם יִקְחוּ כְּמוֹ רָאשִׁים.

פרק טו

א **אַל תִּירָא אַבְרָם.** אַל תִּירָא שֶׁיִּנָּקְמוּ הָאַרְבָּעָה מְלָכִים מִמְּךָ.

שְׂכָרְךָ. לֹא דַי שֶׁלֹּא הִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתֶיךָ בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁהִצַּלְתִּיךָ, אֲבָל עִם זֶה יֵשׁ שָׂכָר לְפָעֳלָתְךָ זֹאת שֶׁגָּמַלְתָּ חֶסֶד לְאָחִיךָ וְזוּלָתוֹ לְהַצִּיל גְּזוּלִים מִיַּד עוֹשְׁקִים:

הָרַבֵּה. בְּעוֹלָם הַזֶּה:

מְאֹד. לְחַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרָם דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, מֵהֶם גְּמִילוּת חֲסָדִים (פאה א:א).

ב **מַה תִּתֶּן לִי.** בְּעוֹלָם הַזֶּה.

עֲרִירִי. שֶׁאֵין לִי בֵּן מְמַלֵּא מְקוֹמִי בְּהַנְהָגַת מָמוֹנִי, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו כב:ל): ״כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד״.

וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר. שֶׁהוּא עֶבֶד בִּלְתִּי נוֹדָע בִּשְׁמוֹ, אֲבָל בְּשֵׁם עִירוֹ בִּלְבָד, וְאֵין סָפֵק כִּי פְּעֻלַּת הָעֶבֶד בְּהַנְהָגַת הַבַּיִת וְהַמָּמוֹן שֶׁהֵן מִירָאָה, נִבְדָּלוֹת הָרְבֵּה מִפְּעֻלוֹת הַבֵּן בְּהַנְהָגָתָם שֶׁהֵן מֵאַהֲבָה:

ג **בֶּן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אוֹתִי.** אַף עַל פִּי שֶׁתִּתֵּן לִי זֶרַע בַּסּוֹף כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ (בראשית יב:ז) ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, מִכָּל מָקוֹם יִשָּׁאֵר הַבֵּן אַחֲרַי קָטָן וּבְלִתִּי מוּכָן לְהַנְהִיג מָמוֹן, וְיִהְיֶה בֶּן בֵּיתִי הַמַּנְהִיג, הוּא הַיּוֹרֵשׁ כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בְּרוֹב:

ד **לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ.** כִּי הַבֵּן יִצְלַח בְּהַנְהָגַת הַמָּמוֹן בְּחַיֶּיךָ, כְּאָמְרוֹ (בראשית כה:ה-ו): ״וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק״ וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי.

ו **וְהֶאֱמִין בַּה׳.** בְּטַח שֶׁיַּעֲשֶׂה מַה שֶּׁאָמַר בְּלִי סָפֵק, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה הַדָּבָר נִמְנָע אוֹ רָחוֹק אֵצֶל הַטֶּבַע.

וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. הָאֵל יִתְבָּרַךְ חָשַׁב זֶה הַבִּטָּחוֹן בּוֹ לִצְדָקָה וּזְכוּת לְאַבְרָהָם, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁכְּשֶׁאָמַר אַבְרָהָם אַחַר כָּךְ **בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה,** לֹא חָזַר בּוֹ מֵאֱמוּנָתוֹ כְּלָל, שֶׁאִם הָיָה כֵּן לֹא הָיְתָה אֱמוּנָתוֹ נֶחְשֶׁבֶת לִצְדָקָה כְּלָל, כְּאָמְרוֹ ״וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל תּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה״ (יחזקאל יח:כד).

ז **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת.** כְּדֵי שֶׁאַתָּה בְּעַצְמְךָ תִּקְנֶה אוֹתָהּ בְּחֻזָּקָה.

לְרִשְׁתָּהּ. כְּדֵי שֶׁהַבָּנִים יִירָשׁוּהָ מִמְּךָ בְּתוֹרַת יְרֻשָּׁה שֶׁאֵין לָהּ הֶפְסֵק.

ח **בַּמָּה אֵדַע.** כִּי אוּלַי יֶחֱטְאוּ הַבָּנִים וְלֹא יִזְכּוּ לִירֵשׁ.

ט **קְחָה לִי עֶגְלָה.** לִכְרוֹת בְּרִית וּלְמַעַן יִהְיֶה דִּבְרֵי גְּזַר דִּין שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵינוֹ מִתְקָרֵעַ כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יח.), וְכֵן בֵּאֵר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּאָמְרוֹ ״לֹא בְצִדְקָתְךָ... כִּי בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם ה׳ מוֹרִישָׁם וּלְמַעַן הָקִים אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע וכו׳ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת״ (דברים ט:ה):

יג **יָדוֹעַ תֵּדַע.** הוֹדִיעַ סִבַּת אִחוּר יְרֻשַּׁת הַבָּנִים, וְהִיא **כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי,** כִּי לֹא יִצְדַּק לְגָרֵשׁ גּוֹי מֵאַרְצוֹ עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתוֹ. אָמַר אִם כֵּן יָדוֹעַ תֵּדַע שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי נִשְׁבָּע לָתֵת הָאָרֶץ לְבָנֶיךָ, לֹא יִהְיֶה זֶה מִיָּד, **כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם** עַד אוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁיִּשְׁלַם בּוֹ עֲוֹן הָאֱמוֹרִי. וְעִם זֶה הִגִּיד קוֹרוֹת הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי הָעֲתִידִים אָז לִקְצַת דּוֹרוֹת מִזַּרְעוֹ בְּסִבָּלוֹתָם, כִּי אָמְנָם זֶה לֹא קָרָה לָהֶם בַּדּוֹרוֹת הַצַּדִּיקִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָאֶחָד מִן הַשְּׁבָטִים קַיָּם לֹא הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, אֲבָל קָרָה כַּאֲשֶׁר הֵעֲוּוּ אֶת דַּרְכָּם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל כ:ח-ט) ״וַיֹּאמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי״. וְכָל זֶה הִגִּיד לְמַעַן יֵדַע דּוֹר אַחֲרוֹן בְּקַבָּלָה כִּי דְּבַר ה׳ הוּא, וְלֹא יֵחָסוּ הַדָּבָר לְזוּלָתוֹ, כְּעִנְיַן הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (ישעיהו מח:ה) ״וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם״:

יד **וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי.** כְּמוֹ שֶׁאָדִין אֶת בָּנֶיךָ עַל רִשְׁעָם בְּעִנּוּי וַעֲבֹדוּת, כְּמוֹ כֵן אָדִין אוֹתוֹ הַגּוֹי שֶׁיִּשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם.

פרק טז

ב **הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה׳ מִלֶּדֶת.** אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לָתֵת לְךָ זֶרַע כְּאָמְרוֹ ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״ (בראשית יב:ז), לֹא אָמַר שֶׁיִּהְיֶה לְךָ אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמֶּנִּי:

אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה. אוּלַי קִנְאַת הַיֶּרֶךְ תְּעוֹרֵר הַכֹּחַ לִפְעֻלּוֹתָיו וְיִתְחַזֵּק לְהַשִּׂיג הַזֶּרַע (מגילה יג).

לְקוֹל שָׂרָי. נָטָה לְבָבוֹ שֶׁיִּהְיֶה דַּעְתָּהּ אֲמִתִּי, לְפִיכָךְ קִבֵּל דְּבָרֶיהָ לֹא לְהִתְעַנֵּג בְּמִשְׁגַּל הָאִשָּׁה.

ה **חֲמָסִי עָלֶיךָ.** שֶׁהָיָה עָלֶיךָ לִגְעוֹר בָּהּ אֲחֲרַי שֶׁהִיא אִשְׁתְּךָ, מְקַלָּה אוֹתִי מִפְּנֵי שֶׁנִּתְעַבְּרָה מִמְּךָ:

ו **שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ.** שֶׁאֵינָהּ מְשֻׁחְרֶרֶת מִמְּךָ.

וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי. כְּדֵי שֶׁתַּכִּיר שֶׁהִיא מְשֻׁעְבֶּדֶת וְלֹא תִבְזֶה עוֹד אֶת גְּבִרְתָּהּ (ישעיהו ס:יד).

ז **וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ ה׳.** מָצָא אוֹתָהּ מוּכָנָת לְמַרְאוֹת אֱלֹהִים, וּבְכֵן נִרְאָה לָהּ:

עַל עֵין הַמָּיִם. מִתְפַּלֶּלֶת, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ ״כִּי שָׁמַע ה׳ אֶל עָנְיֵךְ״ (בראשית טז:יא).

עַל הָעָיִן. עַל אֵם הַדֶּרֶךְ, וּכְשֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי דְּרָכִים יִקָּרְאוּ עֵינַיִם, וּמְקוֹם הַתְחָלַת הַשְּׁנֵי דְּרָכִים יִקָּרֵא פְּתַח עֵינַיִם, וְהוּא הַנִּקְרָא אֵצֶל רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פָּרְשַׁת

דְּרָכִים (כתובות יז:).

בָּרָךְ שׁוּר. הוּא חֲמֹר כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס, וְהִיא עִיר בִּגְבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹ חוּצָה לָהּ כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּגִטִּין (ב.), הוֹדִיעַ כִּי הָיְתָה בְּדַעְתָּהּ לָצֵאת אָז מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

ח **אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי.** כְּלוֹמַר, הַבִּיטִי וּרְאִי מֵאֵיזֶה מָקוֹם נָסַעַתְּ, כִּי הָיִית בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וּבְבֵית צַדִּיקִים, וְהִנָּךְ הוֹלֶכֶת בְּחוּץ לָאָרֶץ אֶל מָקוֹם טָמֵא וַאֲנָשִׁי רֶשַׁע:

אָנֹכִי בּוֹרַחַת. אֵינִי הוֹלֶכֶת אֶל מָקוֹם מְכֻוָּן מֵאִתִּי, אֶלָּא יָצָאתִי כְּדֵי לִבְרֹחַ:

ט **וְהִתְעַנֵּג.** לְהוֹרוֹת לָעָתִיד עַל דֶּרֶךְ "יֵרֶד וַיְיֹר" (מלכים ב יג:יז), "כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ" (אסתר א:ח).

יב **פֶּרֶא אָדָם.** פֶּרֶא הוּא חֲמוֹר הַבַּר, אָמַר שֶׁיִּהְיֶה חֲמוֹר בְּמִזְגּוֹ מִצַּד הָאֵם הַמִּצְרִית, כְּאָמְרוֹ עַל הַמִּצְרִים (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם", וְשֶׁיִּהְיֶה חֲמוֹר הַבַּר בְּהִיוֹתוֹ שׁוֹכֵן בַּמִּדְבָּר, כְּאָמְרוֹ (בראשית כא:כ) "וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר", וְשֶׁיִּהְיֶה אָדָם מִצַּד אָבִיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא טז.) שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה.

יג **וְתִקְרָא שֵׁם ה'.** הִנֵּה קְרִיאַת שֵׁם ה' הִיא הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר בָּהּ שִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַחֲשֶׁבֶת הַמִּתְפַּלֵּל אוֹ בִּדְבָרָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "לְעוֹלָם יְסַדֵּר אָדָם שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאַחַר כָּךְ יִתְפַּלֵּל", כִּי בָּזֶה יְכֻוַּן הַמִּתְפַּלֵּל לָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּעִנְיַן "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים טז:ח), וְכֵן "קָרָאתִי שִׁמְךָ ה'" (איכה ג:נה), וְכֵן "וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ" (תהלים צט:ו), וְכֵן "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא" (דברים לב:ג). אָמַר אִם כֵּן שֶׁכַּאֲשֶׁר הִתְפַּלְּלָה סִדְרָה שֶׁבַח הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁדִּבֵּר אֵלֶיהָ בְּאָמְרָהּ **אַתָּה אֵל רָאִי.** אַתָּה אֵל שֶׁל רְאִיָּה בְּכָל מָקוֹם, לֹא בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בִּלְבַד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעֲלוּ חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה" (בבא מציעא נט.).

טו **שֵׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל.** כִּי מִצַּד שְׁנֵיהֶם הָיָה רָאוּי לָזֶה הַשֵּׁם, מִצַּד אַבְרָהָם שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלָיו אַחַר כָּךְ וְנֶאֱמַר לוֹ "וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ" (בראשית יז:כ), וּמִצַּד הָגָר בִּדְבַר הַמַּלְאָךְ.

פרק יז

א **וַיֵּרָא ה'.** הַמַּרְאֶה בְּכָל מָקוֹם הִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִן הַנְּבוּאָה, וְעַל זֶה אָמַר "וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו:ג).

אֲנִי אֵל שַׁדָּי. אֲנִי הוּא שֶׁיֵּשׁ דַּי בִּמְצִיאוּתִי לִפְעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לִי, וְהִיא הַבְּרִיאָה, שֶׁלֹּא יִפּוֹל בָּהּ נוֹשֵׁא מִתְפַּעֵל, וְלָכֵן לֹא יִצְטָרֵךְ הַבּוֹרֵא בְּפָעְלוֹ שֶׁיִּהְיֶה זוּלָתוֹ שׁוּם נִמְצָא בַּמְּצִיאוּת. וְהֵפֶךְ זֶה יִקָּרֶה לְכָל נִמְצָא זוּלַת הַבּוֹרֵא, כִּי אָמְנָם לֹא יִפְעַל שׁוּם פּוֹעֵל זוּלָתוֹ אִם לֹא נִמְצָא אֵיזֶה נוֹשֵׁא מִתְפַּעֵל מִמֶּנּוּ, וְכֵן לֹא יִתְפַּעֵל שׁוּם מִתְפַּעֵל אִם לֹא יִמָּצֵא אֵיזֶה פּוֹעֵל שֶׁיִּפְעוֹל בּוֹ. וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב בְּמוֹפֵת רְאָיָה מְצִיאוּת הַבּוֹרֵא וְיִחּוּדוֹ וּשְׁלֵמוּת פָּעְלוֹ עַל כָּל פּוֹעֵל זוּלָתוֹ אֵצֶל כָּל מִתְבּוֹנֵן, וְכָל זֶה הוֹרָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָאָבוֹת. אָמְנָם מוֹפֵת סִבָּה עַל הַבְּרִיאָה הֵיוֹצֵא מִן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד לֹא הוֹדִיעַ עַד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּאָמְרוֹ: "וָאֵרָא וְכוּ' וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו:ג):

הִתְהַלֵּךְ. בְּכָל אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם.

לְפָנַי, כְּמִסְתַּכֵּל בִּי לְדַעַת דְּרָכַי כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלְךָ, כְּעִנְיַן "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים טז:ח).

וֶהְיֵה תָמִים. וּקְנֵה הַשְׁלֵימוּת הָאֶפְשָׁר לְמִין הָאֱנוֹשִׁי, "הַשְׁכֵּל וְיָדוֹעַ אוֹתִי" (ירמיה ט:כג) בִּידִיעַת דְּרָכַי וּבְהַדְּמוֹתְךָ אֵלַי כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלְךָ, כִּי אָמְנָם פְּעֻלַּת כָּל נִמְצָא תּוֹרֶה עַל צוּרָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ וְאֵדָעֲךָ" (שמות לג:יג), וְזֶה הוּא הַשְׁלֵמוּת הָאַחֲרוֹן לְמִין הָאֱנוֹשִׁי וְהַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּבְּרִיאָה, כְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

ב **וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ.** וּבְאֹפֶן זֶה אֲקַיֵּם בְּרִיתִי אִתְּךָ **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ** כִּי תִלַּמְּדֵם:

ג **וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו.** לְקַבֵּל עָלָיו וּלְהוֹדוֹת לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל הַבְּרִית שֶׁאָמַר:

ד **אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ.** אֲנִי הִנְנִי עוֹשֶׂה עַתָּה מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לְהָקִים הַבְּרִית.

ה **וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם.** מֵעַכְשָׁיו:

כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ. כִּי עִנְיַן זֶה הַשֵּׁם מַתְחִיל הַיּוֹם, שֶׁכְּבָר נְתַתִּיךָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם, וּלְפִיכָךְ **לֹא יִקָּרֵא עוֹד שִׁמְךָ אַבְרָם** כְּלָל לְעוֹלָם. וְלֹא כֵּן הָיָה בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, כִּי אָמְנָם עִקַּר עִנְיַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל הָיָה לֶעָתִיד לָבֹא, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בִּמְקוֹמוֹ.

ז **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ.** לְיַחֵד שְׁמִי עֲלֵיכֶם בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, כְּמוֹ שֶׁהוּא מִתְיַחֵד עַל כָּל הַנִּצְחִיִּים, כְּאָמְרוֹ "כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם" (קהלת ג:יד), כִּי אָמְנָם הַנִּפְסָדִים בַּאֲשֶׁר הֵם נִפְסָדִים אֵינָם פְּעֻלָּתָם בִּלְתִּי אֶמְצָעִי. אָמַר אִם כֵּן שֶׁבְּהַקָּמַת הַבְּרִית וּשְׁמִירָתוֹ יִהְיוּ הוּא וְזַרְעוֹ נִצְחִיִּים בָּאִישׁ לְפָנָיו.

ח **לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי.** לָכֶם **לֵאלֹהִים** – שֶׁתּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנִי בָּהּ, כְּעִנְיַן "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו" (תהלים קה:מד-מה), וּבָזֶה אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים שֶׁתִּהְיוּ נִצְחִיִּים בָּאִישׁ.

ט **אַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹור.** וּכְמוֹ שֶׁאֲנִי **הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ**, אַתָּה שְׁמוֹר בְּרִיתִי, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא יָקוּם הַבְּרִית.

יא **לְאוֹת בְּרִית.** זִכָּרוֹן תְּמִידִי לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, בִּהְיוֹתוֹ כְּחוֹתָם הָאָדוֹן בְּעַבְדּוֹ.

יג **בְּבְשַׂרְכֶם.** בָּשָׂר הוּא כִּנּוּי לְאֵבֶר הַתּוֹלָדָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ "גִּדְלֵי בָשָׂר" (יחזקאל טז:כו), "זָב מִבְּשָׂרוֹ" אוֹ "הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מְזוּבוֹ" (ויקרא טו:ב-ג) וְזוּלָתָם. וְזֶה כִּי בִּהְיוֹת אוֹת הַבְּרִית בָּזֶה הָאֵבֶר הַמְסֻבָּב נִצְחִיּוּת בַּמִּין, יוֹרֶה עַל הַנִּצְחִיּוּת הַמְכֻוָּן בַּבְּרִית, וּבִהְיוֹתוֹ אֵבֶר הַתּוֹלָדָה יוֹרֶה הָאוֹת אֲשֶׁר בּוֹ עַל הֶמְשֵׁךְ הַבְּרִית עַל הַבָּנִים.

טז **וּבֵרַכְתִּיהָ.** בַּהֲרָיוֹן וּבַלֵּידָה וּבְגִדּוּל הַבֵּן שֶׁלֹּא בְּצַעַר, הֵפֶךְ קִלְלַת חַוָּה בְּאָמְרוֹ "בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָּנִים" (בראשית ג:טז). וְאָמַר שֶׁשָּׂרָה תַּהַר, תּוֹלִיד וּתְגַדֵּל אֶת בְּנָהּ שֶׁלֹּא בְּצַעַר, כְּאָמְרָם "אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם" (ישעיהו כט:כב) שֶׁפָּדָאוֹ מִצַּעַר גִּדּוּל בָּנִים.

יז **הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד.** אַף עַל פִּי שֶׁאִפְשָׁר שֶׁתִּתְעַבֵּר הָאִשָּׁה אַחֲרֵי יְמֵי בַּחֲרוּת, זֶה יִקָּרֶה לָהּ בְּמִשְׁכַּב בָּחוּר אֲבָל לֹא בְּמִשְׁכַּב אָדָם זָקֵן.

הֲבַת תִּשְׁעִים [שָׁנָה] תֵּלֵד? בְּמִשְׁכַּב שׁוּם אָדָם אֲפִלּוּ בָּחוּר.

כב **וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם.** וְהַהֵפֶךְ "וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה'" (בראשית ד:טז).

כג **בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה.** שֶׁלֹּא אֹחַר.

פרק יח

א **וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא.** כִּי שָׁם נִמּוֹל אַבְרָהָם אָז, וְכָל בֵּיתוֹ נִמּוֹלוּ אִתּוֹ שָׁם. הוֹפִיעַ הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁכִינָתוֹ לְעֵמּוֹ בַּבְּרִית, כְּמִשְׁפָּט לְכָל כּוֹרְתֵי בְּרִית, כְּעִנְיַן "אַתֶּם נִצָּבִים וְכוּ' לְעָבְרְךָ בַּבְּרִית" (דברים כט:ט-יא), וּכְעִנְיַן "וַיִּכְרֹת לִפְנֵי ה' וַיַּעֲמֹד כָּל הָעָם בַּבְּרִית" (מלכים ב כג:ג). וְנִרְאָה לְאַבְרָהָם שֶׁהָיָה מוּכָן מִכֹּלָּם לְאוֹתָהּ הַמַּרְאָה, וְכֵן עִנְיַן "וַיִּפְגְּשֵׁהוּ ה'" (שמות ד:כד), שֶׁלֹּא נִרְאָה שָׁם לְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, אֲבָל הוֹפִיעַ שְׁכִינָתוֹ לְקַבֵּל בְּרִית בְּנוֹ, כְּאָמְרוֹ "בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדוֹרֹתֵיכֶם" (בראשית יז:יב). וְאוּלַי בִּשְׁבִיל זֶה נֶהֱגוּ לְהָכִין כִּסֵּא בְּעֵת הַמִּילָה וּבִמְקוֹמָהּ.

ב **וַיִּשָּׂא עֵינָיו.** הִתְכַּוֵּן לְהִסְתַּכֵּל.

נִצָּבִים עָלָיו. פּוֹנִים אֵלָיו כְּמַמְתִּינִים לְדַבֵּר עִמּוֹ בִּהְיוֹתוֹ פָּנוּי מִן הַמַּרְאָה הַנִּכְבֶּדֶת, כִּי הַמַּמְתִּינִים אֵצֶל אָדָם לְדַבֵּר עִמּוֹ יִקָּרְאוּ נִצָּבִים עָלָיו, כְּמוֹ "לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצָּבִים עָלָיו" (בראשית מה:א), וּכְמוֹ "וְכָל הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ" (שמות יח:יד).

וַיַּרְץ לִקְרָאתָם. בְּטֶרֶם יִקְרְבוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ:

מִפֶּתַח הָאֹהֶל. שֶׁהִתְחִיל מִן הַפֶּתַח לָרוּץ לִכְבוֹדָם, כִּי הַזְּרִיזוּת לָדָבָר יוֹרֶה עַל חֲשִׁיבוּתוֹ בְּעֵינֵי הַמְזָדְּרֵז אֵלָיו, כְּעִנְיַן (שמות לד:ח) "וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ".

וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה. כִּי הָיָה תֹּאַרָם נוֹרָא, כְּאָמְרוֹ "וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד" (שופטים יג:ו), וְחָשַׁב אוֹתָם לִשְׁלוּחֵי אֵיזֶה מֶלֶךְ.

ג **אַל נָא תַעֲבֹר.** אַתָּה הָרֹאשׁ בַּשְּׁלִיחוּת, אַל נָא תְּמַהֵר לַעֲבוֹר כְּמִנְהָג כָּל שָׁלִיחַ הַמְּמַהֵר לְהָשִׁיב שׁוּלְחוֹ דָּבָר.

ה **כֵּן תַּעֲשֶׂה.** וְלֹא תְּאַחֵר אוֹתָנוּ יוֹתֵר מִזֶּה, וּלְכָךְ רָץ וְאָמַר **מַהֲרִי**.

ט **אַיֵּה שָׂרָה.** כִּי כְּוָנַת הַשְּׁלִיחוּת הָיְתָה לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה שֶׁתִּשְׂמַח וְתוֹדֶה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָעִבּוּר יוֹתֵר שָׁלֵם, כִּי אַבְרָהָם כְּבָר נִתְבַּשֵּׂר מֵאֵת הָאֵל יִתְעַלֶּה, וְשָׂאֲלוּ עַל שָׂרָה עַל יְדֵי אַבְרָהָם כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

י **שׁוּב אָשׁוּב אֵלֶיךָ.** לְמוֹעֵד הַמִּילָה כְּפִי הָעֵת בָּעֶתִיד׃

וְהוּא אַחֲרָיו. הַפֵּתַח שֶׁהָיְתָה שָׁם **שָׂרָה הַשּׁוֹמַעַת** הָיְתָה אַחֲרֵי הַמַּלְאָךְ הַמְדַבֵּר, לְפִיכָךְ לֹא דִּבֵּר עִמָּהּ לְנוֹכַח כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֱלִישָׁע.

יב **וַתִּצְחַק שָׂרָה.** שֶׁחָשְׁבָה שֶׁהָיָה דִּבֵּר הַמַּלְאָךְ בִּרְמַז נָבִיא בִּלְבַד כְּעִנְיַן אֱלִישָׁע (מלכים ב ד׳:טז), לֹא נְבוּאָה וּשְׁלִיחוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְחָשְׁבָה שֶׁלֹּא יֵשֵׁג זֶה בַּזְּקֵנִים בִּבְרִכַּת שׁוּם נָבִיא, כִּי אָמְנָם לְהָשִׁיב הַבַּחֲרוּת אַחַר הַזִּקְנָה הֲרֵי הוּא כִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה זוֹלָתִי בְּמִצְוַת הָאֵל פְּרָטִית אוֹ בִּתְפִלָּה מַשֶּׂגֶת חֵן מֵאִתּוֹ׃

יד **הֲיִפָּלֵא מֵה׳ דָּבָר.** שֶׁהַמַּלְאָךְ לֹא אָמַר זֶה עַל צַד בְּרָכָה אֲבָל דִּבֵּר כְּמַבְשֵׂר בִּשְׂמוֹ׃

טו **כִּי יָרֵאָה.** לוֹמַר ״חָטָאתִי״, אֲבָל הִרְהֲרָה תְּשׁוּבָה בְּלִבָּהּ.

וַיֹּאמֶר לֹא. שֶׁיָּדַע כִּי ״לֹא אִישׁ אֵ-ל וְיכַזֵּב״ (במדבר כג׳:יט), וְלֹא הֶאֱמִין לָהּ כְּלָל.

טז **וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים.** פָּנוּ מִבֵּית הַחֶסֶד.

וַיַּשְׁקִיפוּ. הַשְׁקָפָה לְרָעָה׃

עַל פְּנֵי סְדוֹם. שֶׁהָיָה הֵפֶךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל טז׳:מט)׃ ״הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ, גְּאוֹן וְשִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ, וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה״.

יז **וַאֲבְרָהָם הוֹלֵךְ... וה׳ אָמָר.** הוּא הָיָה מִתְעַסֵּק בְּמִצְוֹת גְּמִילוּת חֲסָדִים לְלַוּוֹת אֶת הָאוֹרְחִים, וַה׳ אָמַר שֶׁיִּגָּלֶה לוֹ **לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד׳:ב) שְׂכַר מִצְוָה מִצְוָה.

הַמְכַסֶּה אֲנִי. רָאוּי שֶׁלֹּא לְכַסּוֹת מֵאַבְרָהָם מִדַּת טוּבִי וּלְהוֹדִיעוֹ שֶׁאִם הָיָה בֵּין הָרְשָׁעִים אֵיזֶה מִנְיַן צַדִּיקִים שֶׁבּוֹ תִּקְוַת תְּשׁוּבָה לָרְשָׁעִים, הָיִיתִי מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד לְהַאֲרִיךְ אַפִּלּוּ לָרְשָׁעִים אוּלַי יָשׁוּבוּ, כִּי לֹא יַחְפּוֹץ בְּמוֹת הַמֵּת, וְשֶׁמִּבְּלִי אֵין תִּקְוַת תְּשׁוּבָה יַעֲשֶׂה בָּם מִשְׁפָּט.

יח **וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה.** וּבִהְיוֹתוֹ לְגֹי עַמִּים רַבִּים תִּהְיֶה תּוֹכַחְתּוֹ רַבַּת הַתּוֹעֶלֶת.

יט **כִּי יְדַעְתִּיו.** מוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר׃

לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו. וְכָל זֶה אָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אַבְרָהָם לְבָנָיו בִּרְאוֹתוֹ גֹּדֶל חֲסָדָיו גַּם לָרְשָׁעִים וּמִשְׁפָּטָיו נֶגֶד הַבַּלְתִּי שָׁבִים, יִשְׁמְרוּ **לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט**.

לְמַעַן הָבִיא ה׳ עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו. וְהַתַּכְלִית הָאַחֲרוֹן הַמְכֻוָּן בָּזֶה מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הָיָה לְהָבִיא עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֵּר, כְּאָמְרוֹ׃ ״לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ״ (בראשית יז׳:ז).

כ **וַיֹּאמֶר ה׳׃** אָז הִתְחִילָה הַנְּבוּאָה, שֶׁהִיא מַדְרֵגָה לְמַעְלָה מִן הַמַּרְאָה שֶׁהָיְתָה בְּאָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו**.

כא **אֵרְדָה נָּא.** אֵרֵד לְסוֹף תַּכְלִית רִשְׁעָם שֶׁהוּא מוּכָן לָצֵאת מֵרָעָה אֶל רָעָה, כְּעִנְיַן ״הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם״ (בראשית יא׳:ז), כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר לְמַעְלָה.

וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ. אֶרְאֶה זֶה בְּפֹעַל בְּהִתְגַּלּוּת לִבָּם שֶׁיִּתְקוֹמְמוּ עַל לוֹט הַמִּתְנַדֵּב, וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם כִּי לֹא אֶל חִנָּם הָיָה עֹנֶשׁ הַגָּדוֹל׃

עָשׂוּ כֻלָּה. עָשׂוּ כֻּלָּם שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם מוֹחֶה, כְּמוֹ ״כֻּלָּה גֶּרֶשׁ יִגָּרֵשׁ״ (שמות יא׳:א) שֶׁעִנְיָנוֹ כֻּלְּכֶם, וְגַם זֶה נוֹדַע בִּשְׁלִיחוּת הַמַּלְאָכִים שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ ״כָּל הָעָם מְקֻצֶּה״ (בראשית יט׳:ד) וְאֵין מַכְלִים.

כב **וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד.** אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלַח לְהַשְׁחִית כְּבָר הִגִּיעוּ לִסְדוֹם, מִכָּל מָקוֹם אַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים וּלְלַמֵּד זְכוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה׃ ״אֲפִילּוּ חֶרֶב חַדָּה מוּנַחַת עַל צַוָּארוֹ שֶׁל אָדָם אַל יִמְנַע עַצְמוֹ מִן הָרַחֲמִים״ (ברכות י׳). וְכֵן בְּחַיֵּבֵי מִיתוֹת אָמְרוּ׃ ״מַחֲזִירִים אוֹתוֹ אֲפִילּוּ אַרְבַּע וְחָמֵשׁ פְּעָמִים וּבְלִבַּד שֶׁיֵּשׁ מַמָּשׁ בִּדְבָרָיו״ (סנהדרין מד׳:).

כג **הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע.** שֶׁהֲרֵי אָמַרְתָּ **וְצָעַקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רַבָּה**, כְּשׁוֹפֵט אֶת כָּל הַמָּקוֹם עַל פִּי הָרוֹב, לֹא כְּשׁוֹפֵט אַנְשֵׁי הָעִיר הַחוֹטְאִים בִּלְבַד׃

כד **הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם.** אַף עַל פִּי שֶׁתִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לָרְשָׁעִים בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים, **חָלִלָה לְךָ לַהֲמִית צַדִּיק**.

כה **וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע.** מְעַתָּד לְמִקְרֶה אִם יִקָּרֶה שֶׁיִּמָּצֵא אֵיזֶה צַדִּיק בְּתוֹךְ הָרְשָׁעִים.

הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ. כִּי בִּהְיוֹתְךָ שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ, אִם תָּדִין אֶת כֻּלָּהּ אַחֲרֵי הָרוֹב, תַּשְׁחִית אוֹתָהּ לְעוֹלָם בְּלִי סָפֵק, כִּי רוֹב בְּנֵי אָדָם רְשָׁעִים׃

כו **אִם אָמְצָא בְּסְדוֹם.** עַתָּה כְּשֶׁאֲנִיאָה אוֹתָם בַּמַּלְאָכִים שֶׁשָּׁלַחְתִּי, אִם אֶמְצָא בִּסְדוֹם **חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים** שֶׁיִּמְחוּ בָּרְשָׁעִים בְּסְדוֹם שֶׁהִיא רֹאשׁ לִשְׁאָר הֶעָרִים, כְּאָמְרוֹ "סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ" (יחזקאל טז:מו), וּבָהּ יִקָּבְצוּ נְדִיבֵי הָעָם מִכָּל שְׁאָר הַכְּרָכִים אֲשֶׁר בַּכִּכָּר.

וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם. לֹא לַצַּדִּיקִים בִּלְבָד:

כז **הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר.** לִשְׁאוֹל הַסָּפֵק שֶׁהָיָה אֶצְלִי בְּעִנְיַן הַמִּשְׁפָּט הָאֱלֹהִי:

וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יָרַדְתִּי עֲדַיִן לְסוֹף כַּוָּנַת דִּבְרֵי תְּשׁוּבָתְךָ:

כח **הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת כָּל הָעִיר.** הוֹדִיעֵנִי אִם הוּא מִסְפָּר קָצוּב אֶצְלְךָ שֶׁפָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לְכָל כְּרַךְ לֹא תִּהְיֶה עֵדָה מַצֶּלֶת, וּלְפִי זֶה תַּשְׁחִית אֶת הָעִיר הַחֲמִישִׁית הַיּוֹתֵר חַיֶּבֶת מִבְּלִי אֵין עֵדָה מַצֶּלֶת בִּשְׁבִילָהּ.

וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית. אֶת הַחֲמִישִׁית:

ל **לֹא אֶעֱשֶׂה רָעָה כְּלָל לִשְׁלוֹשׁ הֶעָרִים הַפָּחוֹת חַיָּבוֹת:**

לא **לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרִים... בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה.** כִּי בְּהַשְׁחִית שָׁלוֹשׁ מֵהֶם לֹא תִּמָּלְטָנָה מִכָּל וָכֹל הַשְּׁתַּיִם הַנִּשְׁאָרוֹת שֶׁלֹּא תִּהְיֶינָה נִזּוֹקוֹת בְּצַד מָה בְּחֻרְבַּן הַשְּׁכֵנוֹת, כְּאָמְרָם (ברכות נח:) נִתְקַלְקְלָה בָּבֶל נִתְקַלְקְלוּ שְׁכֵנֶיהָ.

לב **וַיֵּלֶךְ ה'.** הִמְתִּין שָׁם אַבְרָהָם וְלֹא הִסְפִּיק כַּוָּנָתוֹ לִנְבוּאָה עַד שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה, עַל הֶפֶךְ "וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה'" (בראשית ד:טז).

וְאַבְרָהָם שָׁב. שָׁב מִן הַמָּקוֹם שֶׁלְּוָיָה שָׁם הַמַּלְאָכִים, שֶׁשָּׁם נִתְיַחֵד עִמּוֹ הַדִּבּוּר.

לִמְקוֹמוֹ. אֶל בֵּיתוֹ.

פרק יט

א **וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעָרֶב.** אַף עַל פִּי שֶׁהִגִּיעוּ שָׁם בִּלְי אִחוּר, כְּאָמְרָם (ברכות ד:) גַּבְרִיאֵל בִּשְׁתַּיִם מִיכָאֵל בְּאַחַת, וְכֵן הוֹרָה לְמַעְלָה בְּאָמְרוֹ "וַיִּלְכוּ סְדֹמָה" (בראשית יח:כב), מִכָּל מָקוֹם לֹא נִכְנְסוּ בִּסְדוֹם עַד הָעֶרֶב, שֶׁכְּבָר נִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹת אַבְרָהָם הַמַּלִּיץ וְנִגְמַר הַדִּין.

וַיָּקָם לוֹט לִקְרָאתָם. פֶּן יָלִינוּ בָּרְחוֹב, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָז הַמִּנְהָג בִּשְׁאָר הֶעָרִים כְּשֶׁאֵין מַכְנִיס אוֹרְחִים, וַיַּזִּיקוּ לָהֶם רִשְׁעֵי הָעִיר:

וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה. כִּי הָיָה תָּאֳרָם נוֹרָא בְּלִי סָפֵק.

ג **מִשְׁתֶּה.** קְבִיעוּת סְעוּדָה עַל הַיַּיִן, בִּהְיוֹת הַיַּיִן אָהוּב אֶצְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוֹכִיחַ סוֹפוֹ עַל תְּחִלָּתוֹ (בראשית יט:לג). אֲבָל אַבְרָהָם לֹא עָשָׂה מִשְׁתֶּה, זוֹלָתִי "בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק" (בראשית כא:ח) לִגְדוֹלֵי הַדּוֹר שֶׁהָיוּ מֻרְגָּלִים בְּכָךְ בְּעֵת שִׂמְחָתָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה י): "קַמֵּי דְּשָׁתֵי חַמְרָא, חַמְרָא".

ח **אוֹצִיאָה נָּא אֹתָהֶן אֲלֵיכֶם.** חָשַׁב שֶׁיָּקוּמוּ לוֹקְחֵי בְּנוֹתָיו, וְקָאם שָׁאוֹן בֵּינֵיהֶם (הושע י:יד).

ט **גֻּשׁ הָלְאָה.** מֵעַל הַפֶּתַח וְנִשְׁבֹּר **הַדֶּלֶת:**

הָאֶחָד בָּא לָגוּר. הֵישׁ גַּם אֶחָד שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּךְ?

י **וְאֶת הַדֶּלֶת סָגָרוּ.** כְּדֵי שֶׁיִּלְאוּ **לִמְצֹא הַפֶּתַח**, וִיפַרְסְמוּ גֹּדֶל רִשְׁעָם:

יא **וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפֶּתַח.** אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מֻכִּים **בַּסַּנְוֵרִים**, טָרְחוּ לִמְצֹא הַפֶּתַח כְּדֵי **לִשְׁבֹּר הַדֶּלֶת**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין יט.): "רִשְׁעִים אֲפִלּוּ עוֹמְדִים בְּפִתְחוֹ שֶׁל גֵּיהִנֹּם אֵינָם חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה".

יד **וַיֵּצֵא לוֹט.** אַחַר שֶׁנִּלְאוּ וְהָלְכוּ לָהֶם:

טו **וַיָּאִיצוּ.** כְּדֵי שֶׁתְּהֵא פּוּרְעָנוּתָם בִּזְרִיזוּת הַשֶּׁמֶשׁ אֱלֹהֵיהֶם הַגָּדוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּשָׁעָה שֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת וְכָל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב מַנִּיחִין כִּתְרֵיהֶן עַל רָאשֵׁיהֶם וּמִשְׁתַּחֲוִים לַחַמָּה, מֵיד כּוֹעֵס.

טז **בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו.** אַף עַל פִּי שֶׁבִּזְכוּת אַבְרָהָם הָיָה נִמְלָט, כְּאָמְרוֹ **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה**, הִנֵּה כֵּיוָן שֶׁהָיָה מְאַחֵר וּמִתְעַכֵּב אַחַר אַזְהָרַת הַמַּלְאָכִים, הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת נִסְפֶּה, אֲבָל הָיְתָה הַחֶמְלָה עָלָיו, כִּי לֹא בְּמֶרֶד וְלֹא בְּמֵעַל הָיָה עִכּוּבוֹ, אֶלָּא מִצַּד עַצְלָה וְנָפַשׁ נִבְהָלָה:

יז **אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ.** כִּי הָרָעָה תִּתְפַּשֵּׁט עָלֶיךָ כִּמְהַלֶּכֶת אַחֲרֶיךָ וְלֹא תַּזִּיקֶךָ, אֲבָל אִם תִּתְעַכֵּב לְהַבִּיט תִּדְבַּק בְּךָ, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְאִשְׁתּוֹ כְּאָמְרוֹ **וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח.**

כד **מֵאֵת ה׳ מִן הַשָּׁמָיִם.** לֹא שֶׁהֶעֱלָה נְשִׂיאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְהַלְּכוּ בָּאֲוִיר כְּמוֹ שֶׁיִּקְרֶה בַּבְּרָקִים וַאֲבָנִי אֵשׁ בַּטֶּבַע.

כה **וַיַּהֲפֹךְ.** שֶׁנֶּהְפַּךְ הָאָרֶץ הַהִיא וְיוֹשְׁבֶיהָ לְטֶבַע גְּפְרִית וָאֵשׁ, כְּמוֹ ״הָפַךְ אֶת מֵימֵיהֶם לְדָם״ (תהלים קה:כט), וּבָהֶם נֶהְפַּךְ לְטֶבַע מֶלַח אוֹתוֹ הַטַּל שֶׁעָלָה קוֹדֶם הַזְּרִיחָה, כְּאָמְרוֹ ״גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל אַרְצָהּ״ (דברים כט:כב), כְּמִשְׁפַּט כָּל לַחוּת תָּפֵל מְעוֹרָב עִם חֲלָקִים שְׂרוּפִים:

כו **אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה׳.** אֶל הַמָּקוֹם שֶׁלְּוָה שָׁם הַמַּלְאָכִים, כִּי שָׁם הָיְתָה עָלָיו יַד ה׳, וְזֶה כִּי חָשַׁב לְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים אַחֲרֵי שֶׁלֹּא מָצָא לָהֶם זְכוּת בַּדִּין.

כח **וַיַּשְׁקֵף.** הִשְׁקִפַת אֵיבָה עַל רוֹב רִשְׁעָם.

וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטוֹר הָאָרֶץ. וּבְכֵן רָאָה שֶׁאֵין עוֹד לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם.

כט **מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפוֹךְ אֶת הֶעָרִים.** בִּהְיוֹת שֶׁנִּמְלַט בִּזְכוּת אַבְרָהָם מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה, בְּעוֹד שֶׁהָיָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ הוֹפֵךְ אֶת הֶעָרִים קוֹדֶם שֶׁיָּצָא לוֹט מִכָּל הַכִּכָּר, וְלָזֶה לֹא הָיָה זוֹכֶה בְּשׁוּם פָּנִים אַחֲרֵי שֶׁלֹּא נִמְלַט קוֹדֶם הַתְּחָלַת הַפּוּרְעָנוּת בְּעַצְלוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּתְמַהְמָהּ.** לְפִיכָךְ יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר, כִּי חָשַׁב שֶׁהַהֲפֵכָה תַּמְתִּין גַּם לְצוֹעַר עַד שֶׁיִּמָּלֵט הוּא מִמֶּנָּה בִּזְכוּת אַבְרָהָם, וְשֶׁאַחֲרֵי צֵאתוֹ מִשָּׁם תִּתְפַּשֵּׁט הַהֲפֵכָה גַּם בְּצוֹעַר:

ל **וַיֵּשֶׁב בָּהָר.** כִּי חָשַׁב שֶׁהַהֲפֵכָה תִּתְפַּשֵּׁט **בְּכָל הַכִּכָּר** עַד הָהָר, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הַמַּלְאָךְ בְּאָמְרוֹ **הָהָרָה הִמָּלֵט.**

לא **אָבִינוּ זָקֵן.** וְלֹא יִתְאַמֵּץ לְהַרְחִיק נְדוֹד אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת:

וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ. אֵין אִישׁ בָּזֶה הַגָּלִיל רָאוּי לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, שֶׁהַמִּנְהָג הוּא שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא הָאִשָּׁה אֶלָּא לֶהָגוּן לָהּ:

לו **וַתִּקְרֶא שְׁמוֹ מוֹאָב... וַתִּקְרֶא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי.** לְהוֹרוֹת שֶׁלֹּא נִתְעַבְּרוּ מֵאָדָם בְּלִתִּי הָגוּן:

הוּא אֲבִי מוֹאָב. הוּא אֲבִי בְנֵי עַמּוֹן. שֶׁיָּרְשׁוּ אֶרֶץ, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה כַּוָּנַת הַנָּשִׁים רְצוּיָה, הָיָה זַרְעָם לִשְׁנֵי גוֹיִם יוֹרְשֵׁי אַבְרָהָם בְּקֶצֶת, כְּאָמְרָם (משלי ג:ו) ״בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ״ אֲפִילוּ לִדְבַר עֲבֵרָה (נזיר כג).

פרק כ

א **וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר.** בֵּין שְׁתֵּי עֲיָרוֹת גְּדוֹלוֹת, כְּדֵי לִקְרֹא שָׁם בְּשֵׁם ה׳ אֵל עוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַחַר כָּךְ לְהַגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים.

ג **וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אֲבִימֶלֶךְ.** כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בְּלָבָן (בראשית לא:כד) וּבְבִלְעָם (במדבר כב:כד), וְלֹא נִזְכַּר בָּהֶם אָז ״וַיֵּרָא אֵלָיו״ וְלֹא ״מַרְאוֹת אֱלֹהִים״ וְלֹא ״דִּבּוּר״, כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר בָּאֲבוֹת וּבִשְׁאָר הַנְּבִיאִים, כְּאָמְרוֹ ״בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ״ (במדבר יב:ו), כִּי אָמְנָם לֹא נִרְאָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּלָל אָז, אֲבָל בָּא אֲלֵיהֶם קוֹל אוֹמֵר בִּלְבַד.

הִנְּךָ מֵת. הִנָּךְ הוֹלֵךְ וְכָלֶה בַּחוֹלִי שֶׁהִתְחִיל בְּךָ, **כִּי עָצֹר עָצַר ה׳:**

ד **הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג.** הַאֻמָּנָם רָאוּי שֶׁתַּשְׁחִית הַגּוֹי בַּהֲרִיגַת מַלְכּוֹ, וְשֶׁתַּהֲרֹג הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא צַדִּיק בָּזֶה שֶׁלֹּא חָטָא?

ז **וְעַתָּה הָשֵׁב אֶת אֵשֶׁת הָאִישׁ.** בְּטֶרֶם שֶׁתִּכְלֶה בַּחוֹלִי:

וָחְיֵה. תֵּרָפֵא, כְּמוֹ ״עַד חֱיוֹתָם״ (יהושע ה:ח).

אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ. הַיְלָדוֹת בְּמֵעֵי אִשְׁתְּךָ וְאַמְהוֹתֶיךָ:

ט **מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ.** לִגְרֹם הֶזֵּק לְאִישׁ לֹא יְדַעְתּוֹ קֹדֶם לָכֵן, וְאֵין לְךָ אֵיבָה עִמּוֹ, וְכָל זֶה בִּלְתִּי תּוֹעַלְתְּךָ, וְאֵין דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת כֵּן.

יא **רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה.** אֵין מוֹרָא מַלְכוּת, כִּי אָמְנָם סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֹא הָיוּ מְלָכִים גְּמוּרִים נוֹרָאִים בָּעָם, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה גָּלְיָת בְּאָמְרוֹ ״הֲלֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עַבָדִים לְשָׁאוּל״ (שמואל א יז:ח).

יב **וְגַם אָמְנָה.** וְגַם אַתָּה הַמֶּלֶךְ הַצַּדִּיק בָּהֶם חָטָאתָ בָּזֶה שֶׁלָּקַחְתָּ הָאִשָּׁה בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁהִיא **אֲחֹתִי,** שֶׁהָיָה לְךָ לִשְׁאֹל אִם הִיא גַּם כֵּן אִשְׁתִּי, כְּמוֹ שֶׁהִיא בֶּאֱמֶת אֲחוֹתִי וְאִשְׁתִּי:

יג **הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים.** בְּסִבַּת עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים שֶׁמָּאַסְתִּי, הֵצַרְתִּי לָצֵאת מִבֵּית אָבִי אֶל אֲשֶׁר לֹא אֵדַע, לֹא לְמָקוֹם מְכֻוָּן מֵאִתִּי, וּבָזֶה יִקָּרֵא תּוֹעֶה.

טז הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ. לְמֹהַר כְּמִנְהַג לוֹקֵחַ בַּת אִישׁ אוֹ אֲחוֹתוֹ לְאִשָּׁה.

הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם. מַלְבּוּשׁ שֶׁל כַּמָּה גְּוָנִים שֶׁהָיוּ לוֹבְשׁוֹת הַנָּשִׁים לְכָבוֹד, כִּי אָמְנָם הַמֹּהַר שֶׁנָּתַתִּי מוֹרֶה עַל כְּבוֹדֵךְ, שֶׁלֹּא לְקַחְתִּיךְ לְזוֹנָה וְלֹא לְפִילֶגֶשׁ, אֲבָל לְקַחְתִּיךְ לְאִשָּׁה, וְלֹא עֲזַבְתִּיךְ כָּל כָּךְ מְהֵרָה לוּלֵי ה׳ שֶׁהָיָה לָךְ וְהֶצְרַכְתִּי לְהַחֲזִירֵךְ.

לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ. לְעֵינֵי כָּל אֲשֶׁר אִתָּךְ וּבְנֵי בֵיתֵךְ׃

וְאֵת כֹּל וְנוֹכָחַת. וּבְעֵינֵי כָּל שׁוֹמֵעַ וּבְעֵינֵי כֹּל נוֹכַחַת, שֶׁתְּבַקֵּשׁ אוּלַי לִגְנוּתֵךְ כְּמִנְהַג הַנָּשִׁים הַמּוֹכִיחוֹת וּמְגַנּוֹת זוֹ אֶת זוֹ בְּמִילֵי דְּעֶרְוָה.

יח כִּי עָצֹר עָצַר ה׳ בְּעַד כָּל רָחָם. לְהָמִית הַתּוֹלָדוֹת אִם לֹא הָיָה אֲבִימֶלֶךְ שָׁב בִּתְשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁהִתְרָה בּוֹ בְּאָמְרוֹ **דַּע כִּי מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ**׃

פרק כא

א וַה׳ פָּקַד. אַבְרָהָם הִתְפַּלֵּל בְּעַד אֲבִימֶלֶךְ, וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה, כְּאָמְרוֹ ״וַה׳ שָׁב אֶת שְׁבוּת אִיּוֹב בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ״ (איוב מב׳:י׳).

כַּאֲשֶׁר אָמָר. בְּאָמְרוֹ ״וּבֵרַכְתִּי אוֹתָהּ״ (בראשית יז׳:טז), וְזֶה הָיָה שֶׁהֵסִיר מִמֶּנָּה קְלָלַת חַוָּה בְּעִבּוּר וּבְלִידָה וּבְגִדּוּל, כְּאָמְרוֹ ״הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ״ (בראשית ג׳:טז).

וַיַּעַשׂ ה׳ לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. כְּאָמְרוֹ (בראשית יז׳:טז) ״וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן״, שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הַמּוֹלִידִים בְּעֵת זִקְנָה שֶׁיּוֹלִידוּ עַל הָרוֹב נְקֵבָה׃

ה וְאַבְרָהָם בֶּן מְאַת שָׁנָה. וְעִם כָּל זֶה מָל אֶת בְּנוֹ, וְלֹא חָס עַל הֱיוֹתוֹ בֶּן זְקוּנִים.

ו צְחוֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ צַעַר מְיֻלָּה לַתִּינוֹק, הָאֵל יִתְבָּרַךְ נָתַן שִׂמְחָה בְּלִבִּי, לְפִיכָךְ **כָּל הַשּׁוֹמֵעַ יִצְחַק לִי** וְיִשְׂמַח בַּעֲדִי וְלֹא יִדְאַג בִּשְׁבִיל צַעַר הַמִּילָה.

ט אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית. חָשְׁבָה שֶׁהִתְעוֹרֵר לָזֶה הַלַּעַג מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמַע כָּךְ מֵאִמּוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נו.)׃ ״שׁוּתָא דִּינוּקָא בְּשׁוּקָא אוֹ דְּאָבוּהִי אוֹ דְּאִימֵּיהּ״.

מְצַחֵק. מַלְעִיג עַל הַמִּשְׁתֶּה שֶׁנַּעֲשָׂה בְּבֵית אַבְרָהָם, בְּאָמְרוֹ שֶׁנִּתְעַבְּרָה מֵאֲבִימֶלֶךְ. וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא קָרָה זֶה בְּעֵת לֵידַת יִצְחָק, כִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁמַע כָּזֹאת אַחַר כָּךְ מִלֵּיצָנֵי הַדּוֹר, וְאִם בְּאוּלַי בְּעֵת הַלֵּידָה הָיָה מְצַחֵק – לֹא הִרְגִּישָׁה בּוֹ שָׂרָה שֶׁהָיְתָה אָז טְרוּדָה.

י גָּרֵשׁ אֶת הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ. כִּי בַּעֲצָתָהּ עָשָׂה הַבֵּן שֶׁהוֹצִיא דִּבָּה לְמַעַן **יִירַשׁ** בְּנָהּ אֶת הַכֹּל, לְפִיכָךְ גָּרֵשׁ מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ דִּין שֶׁיִּירַשׁ אַפִּלּוּ בְּקֶצֶת.

כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה. שֶׁאֵינוֹ מְיֻחָס אַחֲרֵיךְ שֶׁהַוָּלָד הוֹלֵךְ אַחַר הַפָּגוּם׃

יב אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ וְכוּ׳ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה. אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁתֹּאמַר בִּדְבַר הַנַּעַר וְהָאָמָה לְגָרְשָׁם עִם סִימָנֵי עַבְדוּת, כְּאָמְרוֹ **עַל שִׂכְמָהּ וְכוּ׳**.

שְׁמַע בְּקוֹלָהּ. כִּי בְּדִין אָמְרָה לַעֲשׂוֹת כָּךְ.

כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע. וְיִשְׁמָעֵאל וּבָנָיו יִהְיוּ עֲבָדִים לוֹ, כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע וְלֹא בּוֹ.

יג וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה. וְגַם אֵין רָאוּי שֶׁתִּדְאַג עַל שֶׁתְּגָרֵשׁ אֶת הַבֵּן, כִּי תְּגָרֵשׁ אֶת בֶּן הָאָמָה וְלֹא בִּנְךָ, מִכָּל מָקוֹם **לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא**, לֹא שֶׁיִּהְיֶה הוּא רָאוּי לְכָךְ.

יד שָׂם עַל שִׁכְמָהּ. אֶת הַחֵמָת לְאוֹת שִׁפְחוּת, עַל דֶּרֶךְ ״וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ״ (בראשית טז׳:ט), אֲבָל לֹא חָדַל הַצַּדִּיק מִתֵּת לָהֶם דֵּי מַחְסוֹרָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה ״וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר״ (בראשית כא׳:כ) לְרַבּוֹת חֲמָרָיו גְּמַלָּיו וּפוֹעֲלָיו, וְלָכֵן לֹא חָסְרוּ דָּבָר זוּלָתִי הַמַּיִם בִּתְעוֹתָם בַּמִּדְבָּר, וּבְהִמָּצְאָ הַמַּיִם יָשַׁב שָׁם בַּמִּדְבָּר כְּטִבְעוֹ כִּי הָיָה פֶּרֶא אָדָם.

וְאֶת הַיֶּלֶד. נָתַן לָהּ גַּם אֶת הַיֶּלֶד׃

וַיְשַׁלְּחֶהָ. לְוָיָה אוֹתָהּ בְּרוֹב חַסְדּוֹ, כְּמוֹ ״וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם״ (בראשית יח׳:טז).

יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ. נָתַן בָּהּ דַּעַת לְהַכִּיר מְקוֹם מַיִם שֶׁהָיָה שָׁם, כִּי לֹא הָיְתָה סוּמָא קוֹדֶם לָכֵן׃

כב אֱלֹהִים עִמְּךָ. לְפִיכָךְ אֲנִי יָרֵא מִמְּךָ, לֹא מִגְּבוּרָתְךָ וְעָשְׁרְךָ, לָכֵן אֲנִי מְבַקֵּשׁ שֶׁתִּשָּׁבַע לִי׃

כג כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי. עֲשֵׂה עִמָּדִי חֶסֶד לְהִשָּׁבַע בְּעַד בָּנֶיךָ׃

כד אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ. אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה הַחֶסֶד לְהִשָּׁבַע, אֲבָל אַתָּה לֹא עָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד כִּדְבָרֶיךָ, שֶׁעֲבָדֶיךָ גְּזָלוּנִי.

כה **אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ.** הוֹכִיחוֹ בַּאֲשֶׁר הוּא מוֹשֵׁל עַל הַגֵּזֶל הַנַּעֲשֶׂה בְּאַרְצוֹ וְאֵין מַכְלִים, וְהוֹכִיחוֹ גַּם כֵּן עַל הָרְשָׁעִים שֶׁהָיוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים, כְּאָמְרָם "לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה" (תהלים קא:ז).

כו **לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה.** גַּם עַכְשָׁיו שֶׁהוֹדַעְתַּנִי כִּי נַעֲשָׂה הַגֵּזֶל עַל יְדֵי עֲבָדַי, לֹא יָדַעְתִּי לְשַׁעֵר מִי מֵהֶם עָשָׂה זֶה, כִּי אֵין שׂוּם אֶחָד מֵהֶם חָשׁוּד אֶצְלִי, שֶׁאִם הָיָה חָשׁוּד לֹא הָיָה יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי.

וְגַם אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי. עַל מָה שֶׁהוֹכַחְתַּנִי שֶׁבְּהֵיוֹתִי מֶלֶךְ עָלַי הָיָה לְאַשֵּׁר חָמוֹץ, הִנֵּה הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲשֶׂה זֶה כִּי אִם עַל אֶחָד מִשְּׁנֵי פָּנִים: אִם לְקוֹל צַעֲקַת הַנִּגְזָל, וְאִם לְקוֹל הָמוֹן מְפַרְסֵם אֵיזֶה גֵּזֶל שֶׁנַּעֲשָׂה. וְהִנֵּה אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי קוֹל הָמוֹן בָּזֶה.

ל **כִּי אֶת שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת תִּקַּח מִיָּדִי.** עַל דֶּרֶךְ "שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה" (רות ד:ז) כִּי הָיָה זֶה עֵדוּת הַסְּכָמַת הַבְּעָלִים וְהוֹדָאָתָם בַּדָּבָר. **בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה** עַל הוֹדָאָתְךָ **כִּי חָפַרְתִּי אֶת הַבְּאֵר הַזֹּאת.**

לב **וַיָּשׁוּבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים.** שָׁבוּ מִבְּאֵר שֶׁבַע שֶׁלֹּא הָיָה בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, שֶׁהָלְכוּ שָׁם לְדַבֵּר עִם אַבְרָהָם שֶׁהָלַךְ שָׁם לִרְאוֹת מְקֹנֵהוּ, וְשָׁם נָתַן צֹאן וּבָקָר וְכִבְשׂוֹת לְכָרוֹת הַבְּרִית.

לג **וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם.** וְקָרָא וְהוֹדִיעַ לָרַבִּים שֶׁהָאֵל יִתְעַלֶּה הוּא אֱלֹהֵי הַזְּמַן וּמַמְצִיאוֹ, נֶגֶד דַּעַת אֶפִּיקוֹרְסִים חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים:

פרק כב

א **נִסָּה אֶת אַבְרָהָם.** כֵּינָן שֶׁיִּהְיֶה בְּפֹעַל אוֹהֵב וְיָרֵא כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּכֹּחַ, וּבָזֶה יִדְמֶה יוֹתֵר לְבוֹרְאוֹ שֶׁהוּא טוֹב לָעוֹלָם בְּפֹעַל, כִּי אָמְנָם הַכַּוָּנָה בִּמְצִיאוּת הָאָדָם הָיְתָה שֶׁיִּדְמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

ג **וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם.** אֶל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה:

ד **וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם.** מְקוֹם הַזֶּבַח בְּהַר הַמּוֹרִיָּה: **מֵרָחוֹק.** וְשָׁלְטָה בּוֹ עֵינוֹ לִרְאוֹת מָקוֹם מֵרָחוֹק בְּרִצּוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיַן "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (דברים לד:א), וְהֶבֵין שֶׁבְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם יִהְיֶה מְקוֹם הַזֶּבַח.

ה **שְׁבוּ לָכֶם פֹּה.** כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְחוּ בּוֹ וְשֶׁלֹּא יַטְרִידוּהוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ הַזֶּבַח.

יב **עַתָּה יָדַעְתִּי.** יָדַעְתִּי אֲנִי הַמַּלְאָךְ שֶׁבְּדִין יַגִּידְךָ הָאֵל עַל מַלְאָכָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צג): "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת": **מִמֶּנִּי.** שֶׁאַתָּה **יָרֵא אֱלֹהִים** יוֹתֵר מִמֶּנִּי שֶׁאֲנִי מַלְאָךְ וְרָאוּי לְמַעֲלָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים וְכוּ'". שֶׁאַתָּה בְּפֹעַל **יָרֵא אֱלֹהִים** כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָאֵל יוֹדֵעַ קוֹדֶם לָכֵן שֶׁהָיִיתָ יָרֵא אֱלֹהִים בְּכֹחַ, וְתִפּוֹל יְדִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת עַל הַנִּמְצָא בְּפֹעַל.

יג **וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבָךְ.** וּבָזֶה הֵבִין שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ הָאַיִל בִּרְצוֹן הָאֵל, וְשֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ שׂוּם חֲשַׁשׁ שֶׁל גֵּזֶל, כֵּינָן שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם אַיִל קוֹדֶם לָכֵן, וְאַחַר זֶה תֵּכֶף רָאָה זֶה הָאַיִל נֶאֱחָז בַּסְּבָךְ:

תַּחַת בְּנוֹ. תְּמוּרַת מַה שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ לִזְבֹּחַ אֶת בְּנוֹ, עַל דֶּרֶךְ "וְדַבֵּר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ" (תהלים טו:ב).

יד **אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם.** הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים בְּיוֹם נְתִינַת הַתּוֹרָה **שֶׁבְּהַר ה' יֵרָאֶה,** כַּאֲשֶׁר יִגָּלֶה אוֹתוֹ הָאֵל יִתְעָלֶה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר" (דברים יב:יא), וְזֶה הָיָה בִּימֵי דָּוִד. אוֹתוֹ הַמָּקוֹם קָרָא אוֹתוֹ **אַבְרָהָם ה' יִרְאֶה.**

טז **נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ.** אוֹמֵר אֲנִי ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ זֶה:

יז **כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ.** בִּי נִשְׁבַּעְתִּי שֶׁאֲבָרֶךְ אוֹתְךָ:

יח **וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ.** כְּשֶׁיִּקָּרְאוּ כֻּלָּם בְּשֵׁם ה' לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, כֻּלָּם יִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֲךָ וְיִשְׁתַּדְּלוּ לְהִדָּמוֹת לָהֶם: **עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי.** שֶׁשִּׁכַּר מִצְוָה מִצְוָה, שֶׁתִּזְכֶּה בָּזֶה שֶׁיִּהְיוּ נְבִיאֵי בָּנֶיךָ לְנֵס עַמִּים, מוֹרִים לַגּוֹיִם עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה.

כ **הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה.** הִנֵּה כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁמִּלְכָּה יָלְדָה בָּנִים:

גַּם הִיא. מִלְּבַד הַפִּילֶגֶשׁ:

כג **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה.** וְהַגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁבְּתוּאֵל, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי הַגְּבִירָה, יָלַד אֶת רִבְקָה, וְהָיְתָה הַבְּשׂוֹרָה שֶׁיִּמְצָא בְּבֵית אָבִיו אִשָּׁה לִבְנוֹ וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִדְבֹּק בְּכַנְעַן.

כד **וּפִילַגְשׁוֹ וַתִּלָּד גַּם הִיא.** וְהַגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁגַּם פִּילַגְשׁוֹ יָלְדָה **אֶת מַעֲכָה,** שֶׁהָיְתָה כְּמוֹ כֵן רְאוּיָה לִבְנוֹ אִם לֹא יִבְחַר בְּרִבְקָה וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְזֶרַע כְּנַעַן׃

פרק כג

ב **וַתָּמָת שָׂרָה.** אַחַר שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה הָרְאוּיָה לְמַלֹּאת מְקוֹם שָׂרָה, וְשָׁנוֹדַע זֶה לְאַבְרָהָם, מֵתָה שָׂרָה. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא לח.) שֶׁאֵין צַדִּיק נִפְטָר מִן הָעוֹלָם אֶלָּא אִם כֵּן נוֹלַד צַדִּיק כְּמוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת א׳:ה) ״וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ״.

לִסְפֹּד לְשָׂרָה. בִּשְׁבִיל שָׂרָה וְלִכְבוֹדָהּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין מו׳:) הֶסְפִּידָהּ יְקָרָא דְּשָׁכְבֵי.

ג **מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת.** שֶׁלֹּא חָל עָלָיו אֲבֵלוּת עַדַיִן, וְהָיָה יָכוֹל לָצֵאת וּלְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת.

ד **גֵּר וְתוֹשָׁב.** וּבִשְׁבִיל הֱיוֹתִי גֵּר אֵין לִי פֹּה קֶבֶר, כְּאָמְרוֹ ״וּמִי לְךָ פֹּה כִּי חָצַבְתָּ לְךָ פֹּה קֶבֶר״ (ישעיהו כב:טז), וְהַטַּעַם שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִקְנוֹתוֹ הוּא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי תּוֹשָׁב עִמָּכֶם, שֶׁבָּאתִי לְהִשְׁתַּקֵּעַ לֹא לָגוּר בִּלְבָד׃

תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קָבֶר. הִסְכִּימוּ שֶׁתִּהְיֶה לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר, כְּאָמְרוֹ **לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי חֵת.**

ו **בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבוֹר.** וְאַל תַּשְׁהֶה מֵתְךָ עַד שֶׁתִּקָּנֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כב.) כָּל הַמֵּתִים כֻּלָּם כָּל הַמַּדְחֶה מִטָּתָם חֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח.

ז **וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת.** הִשְׁתַּחֲוָה לְאוֹתָם רָאשֵׁי הָעָם הַנּוֹעָדִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם הָיוּ בְּמָקוֹם כָּל הַצִּבּוּר.

ח **אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לִקְבוֹר.** אִם רְצוֹנְכֶם לִקְבוֹר אֶת הַמֵּת מֻהֳרָה, כְּמוֹ שֶׁהֶרְאִיתֶם בְּאָמְרְכֶם **בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבוֹר,** כְּדֵי שֶׁלֹּא אַשֶּׁהּ׃

שְׁמָעוּנִי. לְהַסְכִּים שֶׁתִּהְיֶה לִי **אֲחֻזַּת קָבֶר**׃

וּפִגְעוּ לִי בְּעָפְרוֹן. שֶׁיִּמְכּוֹר אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ נָאוֹת לְאִישׁ נִכְבָּד לִמְכּוֹר מֵאֲחֻזָּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד נָבוֹת כְּאָמְרוֹ (מלכים א כא:ג)׃ ״חָלִילָה לִי מִתִּתִּי אֶת נַחֲלַת אֲבוֹתַי לָךְ״.

ט **מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה.** מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ מַכְפֵּלָה, כְּאָמְרוֹ **וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה.**

אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ. וְלֹא בִּשְׁבִיל זֶה יִשְׁחִית נַחֲלָתוֹ.

בְּכֶסֶף מָלֵא. שֶׁאֵין חֶפְצוֹ שֶׁיִּגְרַע מֵעֶרְכּוֹ לִכְבוֹדְכֶם.

בְּתוֹכְכֶם. בְּמַעֲמַד כֻּלְּכֶם, שֶׁאֵינִי מְבַקֵּשׁ שׁוּם זְמַן לִפְרֹעַ אֵלָיו הַמָּעוֹת, וְכֵן עָשָׂה כְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף כּוּ׳ לְעֵינֵי בְנֵי חֵת.**

לַאֲחֻזַּת קָבֶר. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיִּמְכֹּר, אוּלַי יַעֲרֵעַר שֶׁלֹּא אֶקְבּוֹר אֵצֶל גְּבוּלוֹ, לָכֵן אֲנִי שׁוֹאֵל שֶׁיִּמְכְּרֶנָּה לַאֲחֻזַּת קֶבֶר.

יא **לֹא אֲדֹנִי.** אֵין צָרִיךְ שֶׁיִּפְגְּעוּ בִּי רָאשֵׁי הָעָם הַנּוֹעָדִים׃

שְׁמָעֵנִי. אַתָּה בִּלְתִּי שׁוּם אֶמְצָעִי׃

הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ. בְּמַחֲשַׁבְתִּי מֵאָז שֶׁדִּבַּרְתָּ׃

וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ. שֶׁאֵין רָאוּי שֶׁתַּעֲבוֹר בְּשָׂדֶה אֲחֵרִים כְּשֶׁתְּרָצֶה לִקְבּוֹר׃

לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ. לְעֵינֵיהֶם אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ עַל מְנָת שֶׁתּוּכַל לִקְבּוֹר שָׁם מֵתְךָ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַלְתָּ בְּאָמְרְךָ **לַאֲחֻזַּת קָבֶר**׃

יב **וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ.** הִשְׁתַּחֲוָה לָהֶם הוֹדָאָה, כְּמוֹדֶה שֶׁבִּשְׁבִיל כְּבוֹדָם הִסְכִּים עֶפְרוֹן לָתֵת אֶת שְׂאֵלָתוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין לא.) הַנִּשְׁמָע בְּדִבֵּר אָבִיו לַמָּקוֹם, לֹא יֹאמַר מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל עַצְמִי אֶלָּא מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא, פָּטְרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא׃

יג **אַךְ אִם כּוּ׳ נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה.** אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרְךָ לִקְבּוֹר שָׁם הַמֵּת, אַךְ אִם נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, וְלֹא אֶקְבּוֹר בּוֹ בְּאוֹפֶן אַחֵר.

אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי. אַתָּה בְּבַקָּשָׁה שְׁמָעֵנִי, קַח מִמֶּנִּי **וְאֶקְבְּרָה** אַחַר כָּךְ׃

טו **מָה הִיא.** הֲלֹא מִצְעָר הוּא, וּמַסְפִּיק הַדִּבּוּר לְהַקָּנוֹת לְךָ מֵעַכְשָׁיו, בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה קוֹבֵר בְּתוֹךְ שֶׁלְּךָ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נָתַתָּ הַמָּעוֹת עֲדַיִן׃

טז **וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן.** הִסְכִּים לְדַעְתּוֹ בְּעֶרֶךְ הַשָּׂדֶה.

וַיִּשְׁקֹל. פָּרַע כְּמוֹ ״אוֹ כִּכַּר כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל״ (מלכים א כ׳:לט).

יז **וַיָּקָם הַשָּׂדֶה לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה.** נִתְקַיֵּם בְּחוֹתָמָיו שֶׁל סֵפֶר הַמִּקְנָה.

כ **מֵאֵת בְּנֵי חֵת.** שֶׁהִסְכִּים כָּל הַצִּבּוּר שֶׁתִּהְיֶה לוֹ לַאֲחֻזַּת קֶבֶר.

פרק כד

א **וְאַבְרָהָם זָקֵן וָבָא בַּיָּמִים וַה׳ בֵּרַךְ.** בֵּאֵר הַסִּבּוֹת שֶׁהִכְרִיחוּ אֶת אַבְרָהָם לִשְׁלֹחַ אֶת עַבְדּוֹ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת בְּעַד אִשָּׁה לִבְנוֹ, וְשֶׁהֵצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ עָלָיו, שֶׁהֲרֵי לְסִבַּת הַזִּקְנָה דָּאַג שֶׁיָּמוּת וְלֹא יִרְאֶה בְּחֻפַּת בְּנוֹ, וְהִסְכִּים שֶׁלֹּא לְאַחֵר עוֹד. וּמִבְּלִי אֵין בְּאַרְצוֹ אִשָּׁה הֲגוּנָה לִבְנוֹ, הֵצֵרְךְ לִשְׁלֹחַ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וּמִפְּנֵי עָשְׁרוֹ דָּאַג שֶׁמָּא אֵיזֶה אָדָם בִּלְתִּי הָגוּן יַרְבֶּה שׂוֹחַד לְעַבְדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּבְחַר בְּבִתּוֹ, וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג אִשָּׁה הֲגוּנָה לִבְנוֹ. וְלָכֵן הֵצֵרְךְ לְהַשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ עַל כָּל אֵלֶּה.

ג **אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ.** שֶׁאִם תִּבְגּוֹד יִפָּרַע מִמְּךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

ה **אֲשֶׁר יָצָאתָ מִשָּׁם.** שֶׁמְּאַסְתָּ אֶת הַמָּקוֹם, וְהִנֵּה אִם אֶשָּׁבַע לָקַחַת אִשָּׁה מִשָּׁם לֹא תַחְפֹּץ הִיא לָבֹא הֵנָּה, אֶשְׁעַבֵּד אֶת בִּנְךָ לִשְׁאֹר כְּסוּת וְעוֹנָה, וְיִתְחַיֵּב לָלֶכֶת שָׁם, וְאִם לֹא יֵלֵךְ יִבְגֹּד בְּאִשֶּׁת נְעוּרָיו:

ז **אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ.** יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּשְׁלַח מַלְאָכוֹ מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ הַשָּׁמַיִם, בִּהְיוֹת שֶׁהוּא לְקַחֲנִי מִשָּׁם, וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת לַעֲשׂוֹת בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ בְּנִי לָלֶכֶת שָׁם:

וַאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי. וְעוֹד כִּי דִּבֶּר לִי בְּאָמְרוֹ ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״ (בראשית כא:יב).

וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי. וְכֵיוָן שֶׁנִּשְׁבַּע וְלֹא יִנָּחֵם, יִסַּבֵּב בְּלִי סָפֵק שֶׁיִּשָּׂא בְּנֵי אִשָּׁה הוֹגֶנֶת לוֹ לְהָקִים זֶרַע מוּכָן לְקַיֵּם בּוֹ שְׁבוּעָתוֹ:

ט **וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה.** נִשְׁבַּע עִם כָּל הַתְּנָאִים שֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם:

י **וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ.** נָטַל רְשׁוּת מֵאֲדוֹנָיו לָלֶכֶת, אַחַר שֶׁהֵכִין אֶת הַגְּמַלִּים, וַיֵּלֶךְ מִלְּפָנֵי אֲדוֹנָיו.

וְכָל טוּב אֲדוֹנָיו בְּיָדוֹ. וְנָטַל עִמּוֹ **כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים**, וְלֹא הֵצֵרְךְ בָּזֶה לְטוֹל רְשׁוּת כִּי הַכֹּל הָיָה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ.

וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ. לְדַרְכּוֹ.

יד **וְהָיָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ.** הִתְפַּלֵּל שֶׁיִּהְיֶה כָּךְ, לֹא שֶׁסָּמַךְ עַל נַחַשׁ, וְכֵן הָיָה בִּיהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל (שמואל א יד:י), וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה ״כָּל נַחַשׁ שֶׁאֵינוֹ כְּאֶלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם וְיהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל אֵינוֹ נַחַשׁ״ (חולין צה.), הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאֹמַר הַמְנַחֵשׁ כִּדְבָרֵיהֶם, אֲבָל יֹאמַר זֶה שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ תְּפִלָּה אֶלָּא דֶּרֶךְ נַחַשׁ, שֶׁאִם יִקָּרֶה כֵּן יַעֲשֶׂה כָּךְ וְכָךְ:

וְגַם גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה. כִּי רָאוּי לַשּׁוֹאֵל שֶׁיִּשְׁאַל פָּחוֹת מִצָּרְכּוֹ שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ, וְרָאוּי לַנָּדִיב שֶׁיּוֹסִיף וְיַעֲשֶׂה לַשּׁוֹאֵל דֵּי מַחְסוֹרוֹ אוֹ יוֹתֵר.

אוֹתָהּ הוֹכַחְתָּ. יִסַּרְתָּ וְהוֹרֵיתָ אוֹתָהּ מוּסַר הַשְׂכֵּל, בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק.

טו **טֶרֶם כְּלָה.** עֲדַיִן לֹא כִּלָּה, עַל דֶּרֶךְ ״וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה״ (ישעיהו סה:כד).

אֲשֶׁר יָלְדָה לְבְתוּאֵל בֶּן מִלְכָּה. בֶּן הַגְּבֶרֶת, לֹא בֶּן רְאוּמָה הַפִּילֶגֶשׁ.

טז **טוֹבַת מַרְאֶה.** יְפַת הַצָּבַע.

יט **וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ וַתֹּאמֶר.** הִמְתִּינָה לְדַבֵּר עַד שֶׁיִּכְלֶה לִשְׁתּוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין מְשִׂיחִין בִּסְעוּדָה שֶׁמָּא יַקְדִּים קָנָה לְוֵשֶׁט (תענית ה).

כ **וַתְּמַהֵר.** כִּי הַמְּהִירוּת בַּעֲבוֹדַת הַמְשָׁרֶת יוֹרֶה עַל הֱיוֹת הַנַּעֲבָד נֶחְשָׁב אֶצְלוֹ.

וַתָּרָץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר. אֲשֶׁר לִפְנֵי הַמַּעְיָן שֶׁמִּמֶּנּוּ יִשְׁתּוּ הַבְּהֵמוֹת:

כא **מַשְׂתָּאֵה.** מִשְׁתּוֹמֵם עַל רוֹב הַזְּרִיזוּת לַעֲשׂוֹת חֶסֶד.

מַחֲרִישׁ. וְלֹא אָמַר לָהּ אַל תִּטְרְחִי כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי בְּחֹק הַמּוּסָר, לָדַעַת לְהַכִּיר מִתּוֹךְ אוֹפֶן חֲסִידוּתָהּ וּזְרִיזוּתָהּ.

הַהִצְלִיחַ ה׳ דַּרְכּוֹ. אִם יִהְיֶה עַל צַד הַטּוֹב וְהַחֶסֶד הַגָּמוּר.

אִם לֹא. וְשֶׁיִּהְיֶה כָּל זֶה לְתִקָּוֹת אֵיזֶה שָׂכָר.

כב **כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת.** זֶה הָיָה זְמַן מָה בְּהֶכְרֵחַ אַחַר שֶׁהִשְׁלִימָה לִשְׁאוֹב, וְרָאָה שֶׁלֹּא הָיְתָה מְבַקֶּשֶׁת דָּבָר, אֲבָל הָיוּ כָּל מַעֲשֶׂיהָ עַל צַד הַחֶסֶד הַגָּמוּר.

וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ. רְאוּיִים לְמִדַּת יָדֶיהָ, כְּמוֹ "וְעָשִׂיתָ עַל הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלוּת" (שמות כח:כב), "וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב" (שמות כה:יא) – רְאוּיִים לְמִדּוֹתָם.

כג **הַיֶשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם.** מוּכָן לְכָנִיסַת אוֹרְחִים כְּמִנְהָגָם אָז:

לָלִין. שֶׁנָּלִין שָׁם אֶת גְּמַלֵּינוּ.

כה **גַּם תֶּבֶן גַּם מִסְפּוא.** לֹא מָקוֹם לַגְּמַלִּים בִּלְבַד, אֲבָל יֵשׁ גַּם תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לְפָרְנָסָם.

גַּם מָקוֹם לָלוּן. בַּעֲדָךְ וּבְעַד אֲנָשֶׁיךָ:

כט **וַיָּרָץ לָבָן אֶל הָאִישׁ.** לִרְאוֹת אוֹרֵחַ עָשִׁיר שֶׁבָּא לָעִיר, לֹא לְהַכְנִיסוֹ לְבֵיתוֹ.

ל **וַיְהִי כִּרְאוֹת אֶת הַנֶּזֶם וְהַצְּמִידִים עַל יְדֵי אֲחוֹתוֹ.** וְחָשַׁב שֶׁאֵין רָאוּי לִהְיוֹת כְּפוּי טוֹבָה:

וּכְשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי רִבְקָה. שֶׁשָּׁאַל לָהּ **הַיֶשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין.**

וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ. לְהַכְנִיסוֹ בְּבֵיתוֹ.

וְהִנֵּה עוֹמֵד עַל הַגְּמַלִּים. לְתוּר לְצָרְכֵיהֶם, בִּלְתִּי מְצַפֶּה לָלוּן בְּבֵית אָבִיהָ שֶׁל רִבְקָה עַד בֹּא דָּבָר מֵעִמּוֹ.

לא **לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ.** שֶׁשָּׁאַלְתָּ **מָקוֹם לָלִין** אֶת הַגְּמַלִּים בִּלְבַד, לָמָּה תַּחְפּוֹץ לַעֲמוֹד בַּחוּץ אַתָּה וַאֲנָשֶׁיךָ?

וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת. בַּעֲדָךְ וּבְעַד אֲנָשֶׁיךָ.

וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים. וּפִנִּיתִי גַּם כֵּן מָקוֹם בְּעַד הַגְּמַלִּים.

לה **בֵּרַךְ אֶת אֲדֹנִי מְאֹד.** וְאֵין סָפֵק כִּי רַבִּים בְּאַרְצֵנוּ הָיוּ חֲפֵצִים לְהַשִּׂיא אֶת בִּתָּם לְבָנוֹ:

לו **אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ.** לְפִיכָךְ הָיָה חָבִיב מִשָּׁעָה שֶׁנּוֹלַד:

לז **וַיַּשְׁבִּיעֵנִי אֲדֹנִי.** וּבְהִיוֹת שְׁאָדוֹנִי מָאַס בְּאַנְשֵׁי אַרְצוֹ וּבָחַר בָּכֶם, בָּאתִי אֲלֵיכֶם, לֹא לְהֶעְדֵּר נָשִׁים בְּאַרְצֵנוּ.

מד **הִיא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הוֹכִיחַ.** כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּת קוֹל מַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת: "בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי" (סוטה ב:).

מה **אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר.** וְזֹאת הוֹרָאָה כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים.

מט **אִם יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד.** שֶׁכְּדֵי לְהָפִיק רְצוֹן אֲדוֹנִי תְּבַטְּלוּ רְצוֹנְכֶם וְתַסְכִּימוּ לִשְׁלֹחַ אֶת בִּתְּכֶם בְּאֶרֶץ מֶרְחָק, וְלֹא תָחוּשׁוּ לִקְנוֹת בָּהּ קְרוֹבִים בְּאַרְצְכֶם.

וֶאֱמֶת. שֶׁתִּרְצוּ תּוֹעֶלֶת וְכָבוֹד בִּתְּכֶם כָּרָאוּי לָכֶם, וְזֶה בְּהַכְנִיס אוֹתָהּ בְּבֵית אַבְרָהָם:

נ **לֹא נוּכַל לְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַע.** לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ:

אוֹ טוֹב. לְקַיֵּם אוֹתָהּ כְּאִלּוּ הָיְתָה צְרִיכָה לְקִיּוּם שֶׁלָּנוּ.

נא **קַח וָלֵךְ.** גַּם בִּלְתִּי רְשׁוּתֵנוּ:

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. שֶׁגָּזַר "בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי", שֶׁהֲרֵי נָתַן אוֹת עַל רְצוֹנוֹ בָּזֶה.

נה **יָמִים אוֹ עָשׂוֹר.** שֶׁתִּתְיַשֵּׁב דַּעְתָּהּ בְּהַדְרָגָה לָלֶכֶת אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְלֹא יִהְיֶה זֶה לָהּ פִּתְאוֹם, כִּי הִשְׁתַּנּוּת הַפִּתְאוֹמִי לֹא יִסְבְּלֵהוּ הַטֶּבַע.

נז **וְנִשְׁאֲלָה אֶת פִּיהָ.** אִם יִסְבּוֹל דַּעְתָּהּ לָלֶכֶת עַתָּה עִמָּךְ.

ס **אַתְּ הֲיִי.** הֲיִי נוֹחָה לְבַעְלֵךְ בְּדַרְכֵי טוּבְךָ, בְּאֹפֶן שֶׁאַתְּ בִּלְבַד וְלֹא אִשָּׁה אַחֶרֶת.

תִּהְיִי **לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ,** כְּמוֹ שֶׁנִּשְׁבַּע הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

סא **וַיַּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה.** מִיָּד שְׁלוּחֵי הָאָב שֶׁמָּסְרוּ לִשְׁלוּחֵי הַבַּעַל (כתובות מח.), וּבִהְיוֹתָהּ אָז נְשׂוּאָה לְגַמְרֵי הָיְתָה גְּבֶרֶת, וְהָיָה הָאִישׁ אָז עֶבֶד לָהּ:

סב **בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי.** לְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁבּוֹ נִשְׁמְעָה תְּפִלַּת שִׁפְחָתוֹ, וְקוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלֵּל כְּבָר נִשְׁלַם עִנְיָנוֹ בְּחָרָן וְקָרְבָה אִשְׁתּוֹ לָבוֹא, עַל דֶּרֶךְ ״טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה״ (ישעיהו סה:כד).

וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. אָמְנָם וְיִצְחָק הָיָה יוֹשֵׁב בִּדְרוֹמוֹ שֶׁל **בְּאֵר לַחַי רֹאִי**, וְלֹא הָלַךְ שָׁם אָז לִקְבּוֹעַ דִּירָתוֹ:

סג **וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ.** נָטָה מִן הַדֶּרֶךְ עַל דַּעַת לְשִׂפּוּחַ שִׂיחוֹ לִפְנֵי ה׳ בַּשָּׂדֶה, שֶׁלֹּא יַפְסִיקוּהוּ עוֹבְרֵי דְּרָכִים. אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הִתְפַּלֵּל **בִּבְאֵר לַחַי רֹאִי**, וְקוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלֵּל נַעֲנָה, עַל דֶּרֶךְ (דניאל י:יב) ״מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת לִבְּךָ לְהִתְעַנּוֹת נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ״.

וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים. וּבְצֵאתוֹ לָשׂוּחַ הָיָה דַּרְכּוֹ לִקְרָאתָם, כְּאָמְרוֹ **הַהוֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתָנוּ**, וְזֶה כִּי בְּשׁוּבוֹ מִבְּאֵר לַחַי רֹאִי לְבֵיתוֹ הָיָה דַּרְכּוֹ מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם, וְהַבָּאִים מֵחָרָן לְבֵית אַבְרָהָם הָיָה דַּרְכָּם מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב. לְפִיכָךְ בִּנְטוֹתוֹ מִדַּרְכּוֹ שֶׁהוּא מִן הַצָּפוֹן אֶל הַדָּרוֹם וְהָלַךְ לְצַד מִזְרָח אֶל דֶּרֶךְ הַגְּמַלִּים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם, חָשְׁבָה רִבְקָה שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לִקְרָאתָהּ.

סד **וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל.** הִכְנִיעָה רֹאשָׁהּ בִּהְיוֹתָהּ עַל הַגָּמָל לִכְבוֹד יִצְחָק, כְּמוֹ ״וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ״ דְּנַעֲמָן (מלכים ב ה:כא).

סה **וַתִּתְכָּס.** כִּי יָרְאָה מֵהַבִּיט, עַל דֶּרֶךְ ״וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו״ (שמות ג:ו).

סו **וַיְסַפֵּר יִצְחָק אֶת דְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה.** כִּי עַד הֵנָּה לֹא קִבֵּל עָלָיו תַּנְחוּמִין לְחַשִּׁיבוּתָהּ:

פרק כה

ב **וַתֵּלֶד לוֹ אֶת זִמְרָן.** גִּדְּלָה אוֹתָם בְּבֵיתוֹ, עַל דֶּרֶךְ חֲמִשֶּׁת בְּנֵי מִיכַל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל (שמואל ב כא:ח) שֶׁגִּדְּלָה אוֹתָם, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּנֶיהָ כְּלָל, כִּי אָמְנָם אַבְרָהָם לֹא הוֹלִיד כִּי אִם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל כַּמְבֹאָר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א א:כח, לב).

ו **נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנוֹת.** לֹא בִּלְשׁוֹן יְרֻשָּׁה כְּלָל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו קַיָּמִים:

בְּעוֹדֶנּוּ חַי. וְלֹא רָצָה לִסְמֹךְ עַל דְּיָיתִיקִי וּמִינֵי הַצַּוָּאוֹת:

ח **וְשָׂבַע.** מִכָּל מַה שֶּׁהִתְאַוָּה לִרְאוֹת וְלַעֲשׂוֹת בְּיָמָיו.

וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. נֶאֱסַף אֶל צְרוֹר הַחַיִּים לִחַיֵּי הָעוֹלָם עִם צַדִּיקֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁהֵם עַמָּיו וְדוֹמִים אֵלָיו. וְאָמְרוּ עַמָּיו בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי אָמְנָם רַב הַהֶבְדֵּל בֵּין הַצַּדִּיקִים בְּמַעֲלָה, עִם הֱיוֹתָם כֻּלָּם זוֹכִים לְחַיֵּי עוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עה.) וְכָל אֶחָד נִכְוֶה מֵחֻפָּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. חסלת פרשת חיי שרה.

יט **וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק.** יַלְדֵי יָמָיו וְקוֹרוֹתָיו:

אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. בּוֹ לְבַד נִקְרָא לְאַבְרָהָם זֶרַע.

כ **אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי.** וּמִמֶּנָּה נוֹלַד עֵשָׂו הַדּוֹמֶה לַאֲחִי הָאֵם:

כא **לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ.** אַף עַל פִּי שֶׁהֻבְטַח עַל הַזֶּרַע שֶׁיִּירַשׁ, הִתְפַּלֵּל לָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּתֵּן לוֹ אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִזֹּאת הַהֶגְיוֹנָה הַנִּצֶּבֶת נִכְחוֹ:

כב **וַתֹּאמֶר אִם כֵּן.** אַחֲרֵי שֶׁהַדָּבָר כֵּן שֶׁמִּתְרוֹצְצִין וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיָּמוּת אֶחָד מֵהֶם וְאֶסְתַּכֵּן אֲנִי בַּלֵּידָה כְּמִנְהַג בְּלֵידַת עוּבָּר מֵת.

לָמָּה זֶּה אָנֹכִי. לָמָּה זֶּה הִתְאַוִּיתִי קְרוֹבֵי שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי אִם הַזֶּרַע בְּאָמְרָם ״אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה״ (בראשית כד:ס), וְכֵן בַּעֲלִי שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלַי בָּזֶה:

כג **שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ.** זוֹ הִיא סִבַּת הָרְצִיצָה, שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵי גוֹיִם נִבְדָּלִים בְּדֵעוֹת:

וּשְׁנֵי לְאֻמִּים. שֶׁיִּהְיוּ גַּם כֵּן נִבְדָּלִים בְּמַלְכוּת:

מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ. וְלֹא יָמוּת אֶחָד מֵהֶם בְּהִתְרוֹצְצָם:

כד **וְהִנֵּה תוֹמִם בִּבְטְנָהּ.** קוֹדֶם שֶׁנּוֹלְדוּ הִכִּירוּ הַנִּצָּבוֹת שֶׁהֵם תְּאוֹמִים, לְפִיכָךְ כְּשֶׁנּוֹלַד **הָרִאשׁוֹן** שֶׁהָיָה **כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר** וְהָיָה רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה לֵידָתוֹ יוֹתֵר קָשָׁה מִלֵּידַת הֶחָלָק וּמְאוּחֶרֶת מִמֶּנָּה, קָרְאוּ **שְׁמוֹ עֵשָׂו** בְּאָמְרָם שֶׁאַחְיוֹ הַנִּשְׁאָר עָשָׂה זֶה שֶׁדָּחָה אוֹתוֹ בֶּעָשׂוּי לַחוּץ:

כו **וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב.** יִשָּׁאֵר בֶּעָקֵב וּבַסּוֹף, כִּי זֶה הוֹרָה הֱיוֹת **יָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב** אָחִיו, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ קָרָא לוֹ כֵּן (ירמיהו מו:כח).

כז **אִישׁ שָׂדֶה.** יוֹדֵעַ בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה:

יוֹשֵׁב אֹהָלִים. שְׁנֵי מִינֵי אֹהָלִים: הָאֶחָד אֹהֶל רוֹעִים, וְהַשֵּׁנִי אֹהֶל בַּל יִצָּעֵן (ישעיהו לג:כ), שֶׁבּוֹ הִתְבּוֹנֵן לְהַכִּיר בּוֹרְאוֹ וְנִקְדַּשׁ בִּכְבוֹדוֹ.

כח **וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו.** גַּם אֶת עֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַע בְּלִי סָפֵק שֶׁלֹּא הָיָה שָׁלֵם כְּיַעֲקֹב.

וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב. לְבַדּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהִכִּירָה בְּרִשְׁעוֹ שֶׁל עֵשָׂו:

ל **עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם.** כְּשֶׁרָאוּ שֶׁכָּל כָּךְ הִתְמַכֵּר לְמַלְאכְתּוֹ הַנִּפְסֶדֶת אֲשֶׁר לֹא כְּתוֹרַת הָאָדָם, עַד שֶׁלֹּא הִכִּיר בַּנְּזִיד כִּי אִם צִבְעוֹ. **קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם.** לְשׁוֹן צִוּוּי, כְּלוֹמַר הִתְאַדֵּם וֶהְיֵה צָבוּעַ אָדוֹם בְּהַלְעָטַת הָאָדוֹם.

לא **מְכָרָה כַיּוֹם.** כִּי בִּהְיוֹת הַיּוֹם כָּל מְגַמַּת פָּנֶיךָ אֶל מְלַאכְתְּךָ בְּאֹפֶן שֶׁאַתָּה כָּל כָּךְ עֵיֵף שֶׁאֵינְךָ מַכִּיר הַנָּזִיד, אֵין סָפֵק שֶׁלֹּא תוּכַל לְהִתְעַסֵּק בְּעִנְיְנֵי הַבְּכוֹרָה לְשָׁרֵת לָאֵל יִתְבָּרַךְ וְלַעֲשׂוֹת אֶת הָרָאוּי לַבְּכוֹר.

לב **הוֹלֵךְ לָמוּת.** בְּרוֹב הַתְּלָאָה וְהָעֲיֵפוּת:

לג **הִשָּׁבְעָה לִי.** מִפְּנֵי הֱיוֹת הַקְּנְיָן עַל דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ, הַשְּׁבוּעָה תְּמַלֵּא חֶסְרוֹנוֹ.

וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ. בַּמְּחִיר שֶׁפָּסְקוּ בֵּינֵיהֶם, וְלֹא חָשַׁשׁ הַכָּתוּב לְבָאֳרוֹ.

לד **וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו.** לִקְנוֹת בְּקִנְיָן חֲלִיפִין בַּנָּזִיד אוֹ בַּכְּלִי אֲשֶׁר בּוֹ הַנָּזִיד, עַל דֶּרֶךְ "שָׁלַח אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ" (רות ד:ז).

וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה. גַּם אַחַר מַעֲשֶׂה הָיְתָה הַבְּכוֹרָה בְּעֵינָיו בִּלְתִּי רְאוּיָה לְאוֹתוֹ הַמְּחִיר שֶׁפָּסְקוּ, וּבְכֵן הִתְבָּאֵר שֶׁלֹּא נִתְאַנָּה הַמּוֹכֵר כִּי לֹא הָיָה הַמִּמְכָּר שָׁוֶה אֶצְלוֹ כָּל כָּךְ:

פרק כו

א **אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם.** כִּי מֵאָז עַד עַתָּה לֹא הָיָה שָׁם רָעָב כָּבֵד כָּמוֹהוּ שֶׁיַּשִּׁיא יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לָצֵאת מִמְּנָהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם:

וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ. לִטּוֹל רְשׁוּת מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ מוּסָר, בִּהְיוֹתוֹ חָפֵץ אָז לָצֵאת מֵאַרְצוֹ מִפְּנֵי הָרָעָב.

ב **אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה.** אַל יַשִּׁיאֲךָ לָלֶכֶת שָׁם חֶסְרוֹן הַמַּרְעֶה פֹּה, כְּעִנְיַן "כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ וְכוּ'" (בראשית מז:ד):

שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. עֲשֵׂה מִשְׁכְּנוֹת רוֹעִים לְמִקְנְךָ בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ שֶׁאֹמַר אֵלֶיךָ לָגוּר בּוֹ, כִּי בּוֹ יַצְלִיחַ גַּם מִקְנְךָ. וְזֶה כִּי אָמְנָם הַסִּבָּה שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ לָצֵאת הָיְתָה בִּשְׁבִיל חֶסְרוֹן הַמַּרְעֶה.

ג **גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת.** וְאַתָּה גּוּר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן:

וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן עַתָּה חֶסְרוֹן מַרְעֶה, אֲנִי אֶהְיֶה עִמְּךָ וְלֹא תֶחְסְרוּ מַרְעֶה:

וַאֲבָרְכֶךָּ. בְּמָמוֹן וּבְמִקְנֶה, וְלֹא בְּחוּצָה לָאָרֶץ:

כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן וַהֲקִימוֹתִי אֶת הַשְּׁבוּעָה. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁתָּגוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וּבָזֶה אֵיטִיב לְךָ, הוּא כִּי כְּבָר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לָתֵת לוֹ וּלְזַרְעוֹ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וּלְפִיכָךְ בִּהְיוֹתְךָ גֵּר בָּהּ תִּהְיֶה נְשִׂיא אֱלֹהִים בְּתוֹכָהּ וְתִקָּנֶה בָּהּ חֲזָקָה לְהוֹרִישָׁהּ לְזַרְעֲךָ.

ה **עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקוֹלִי.** בְּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִיו:

וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי. עָשָׂה תָּמִיד הַמִּשְׁמֶרֶת הַמְיֻחֶדֶת לִי שֶׁהִיא לִגְמֹל חֶסֶד, כְּאָמְרוֹ "כָּל אָרְחוֹת ה' חֶסֶד וֶאֱמֶת" (תהלים כה:י), וּלְהוֹרוֹת חַטָּאִים בַּדֶּרֶךְ. וְזֶה עָשָׂה כַּאֲשֶׁר קָרָא בְּשֵׁם ה', וְשָׁמַר גַּם כֵּן **מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי** שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, וּבְכֵן הָיָה נָאֶה הוֹרֵשׁ וְנָאֶה מְקֻיָּם כְּמוֹפֵת לָרַבִּים. הִנֵּה לְיִצְחָק תָּלָה בִּזְכוּת אֲחֵרִים עַתָּה, וְכֵן לְמַטָּה בְּאָמְרוֹ **וְהַרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי**, וְלֹא כֵּן אָמַר לְיַעֲקֹב, כָּל שֶׁכֵּן לְאַבְרָהָם. וְזֶה הָיָה קֹדֶם שֶׁהִתְעוֹרֵר יִצְחָק לִקְרֹא בְּשֵׁם ה', אֲבָל אַחַר שֶׁקָּרָא בְּשֵׁם ה' נֶאֱמַר **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר** וְאָמְרוּ **רָאֹה רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ, אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה'**. וְלֹא מְצָאוּהוּ עוֹד תְּלָאוֹת מְקַנְּאִים וְדִבְרֵי רִיבוֹת כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה. אָמְנָם לְיַעֲקֹב לֹא תָּלָה בִּזְכוּת אֲחֵרִים כְּלָל, כִּי הוּא אָמְנָם מִנְּעוּרָיו יוֹשֵׁב אֹהָלִים לִלְמֹד וּלְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם, בִּפְרָט בְּאָהֳלֵי שֵׁם וְעֵבֶר שֶׁשָּׁם עָלָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' בְּלִי סָפֵק.

י **כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם.** הוּא הַמֶּלֶךְ הַיָּחִיד בְּעַמּוֹ, שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִשְׁאוֹל אֶת פִּיךָ וְלַדַּעַת רְצוֹנְךָ בָּזֶה, שֶׁלְּרֹב מַעֲלַת הַמֶּלֶךְ יִיטַב בְּעֵינֶיךָ בְּלִי סָפֵק לְהַשִּׁיא לוֹ אֶת אֲחוֹתְךָ.

וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם. וּבָזֶה כִּמְעַט הֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם וְעֹנֶשׁ, וְאָמַר עָלֵינוּ כִּי כְּשֶׁיִּלָּקֶה גְּדוֹל הַדּוֹר יִרְבֶּה הֶזֵּק לַחוֹסִים בְּצִלּוֹ.

יב **וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא.** כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ **גּוֹר בָּאָרֶץ הַזֹּאת**:

מֵאָה שְׁעָרִים. כְּמוֹ שֶׁיִּעֵד בְּאָמְרוֹ **וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וַאֲבָרַכְתִּךָ**:

וַיְבָרְכֵהוּ ה׳. בְּמָמוֹן, שֶׁמָּכַר תְּבוּאָתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים. וּלְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אוֹמֶד זֶה לְמַעֲשְׂרוֹת הָיָה (בראשית רבה סד:ו), הִנֵּה קֻבַּע לוֹ בְּרָכָה בִּשְׁבִילָם, כְּאָמְרוֹ ״הָבִיאוּ אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי״ (מלאכי ג:י).

יד **וַעֲבָדָה רַבָּה.** קַרְקַע מוּכָן לִהְיוֹת נֶעֱבָד:

וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים. שֶׁבְּשָׁדוֹתֵיהֶם קָרָה אָז הַפֶּךְ זֶה, שֶׁזָּרְעוּ הַרְבֵּה וְהֵבִיאוּ מְעַט.

טו **סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים.** כַּאֲשֶׁר יָרְאוּ מִצִּוַּת אֲבִימֶלֶךְ לְבִלְתִּי הַזִּיק לְיִצְחָק, סָתְמוּ הַבְּאֵרוֹת בְּשִׂנְאַת קִנְאָתָם:

טז **כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ.** וְתוּכַל בְּעָשְׁרְךָ לְהִתְקוֹמֵם עָלֵינוּ:

כ **הִתְעַשְּׁקוּ עִמּוֹ.** הִשְׁתַּדְּלוּ עִם יִצְחָק שֶׁיַּעֲזֹב הַבְּאֵר:

כד **אַל תִּירָא.** שֶׁיִּמְעֲטוּ נְכָסֶיךָ בִּמְרִיבוֹתָם.

וּבֵרַכְתִּיךָ. תּוֹסֶפֶת מָמוֹן:

כה **וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה׳.** וַיִּכְרוּ שָׁם.

כו **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ.** אַחַר שֶׁהִתְעוֹרֵר לִקְרֹא בְּשֵׁם ה׳, כָּרוּ שָׁם עַבְדֵי יִצְחָק בְּאֵר מַצְלַחַת בִּלְתִּי מְרִיבָה, וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו לִכְרוֹת בְּרִית וְלֹא הִזִּיקוּהוּ עוֹד.

כח **כִּי הָיָה ה׳ עִמָּךְ.** וְלֹא מִיִּרְאָתֵנוּ מִמְּךָ נִכְרוֹת אִתְּךָ בְּרִית.

כט **אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה.** שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה אַתָּה כְּמוֹ **שֶׁלֹּא נְגָעֻנוּךָ**:

לג **וַיִּקְרָא אוֹתָהּ שִׁבְעָה.** קָרָא אֶת הַבְּאֵר שִׁבְעָה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מָקוֹם שְׁבִיעִי שֶׁבּוֹ חָפְרוּ בְּאֵר. שָׁלוֹשׁ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁפָּתְמוּ פְּלִשְׁתִּים, כְּאָמְרוֹ **וְכָל הַבְּאֵרוֹת...** **סָתָמוּם פְּלִשְׁתִּים**, וְלֹא יֹאמַר **פֹּל** בְּפָחוֹת מִשָּׁלוֹשׁ, וְשָׁלוֹשׁ שֶׁל יִצְחָק שֶׁהֵן עֵשֶׂק שִׂטְנָה וּרְחוֹבוֹת, וְזֶה הָיָה הַשְּׁבִיעִי שֶׁקָּרָאוּהוּ שִׁבְעָה.

עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע. בְּסֶגוֹל מוֹרֶה עַל הַשְּׁבוּעָה וְעַל מִסְפַּר הַשִּׁבְעָה, אֲבָל בִּימֵי אַבְרָהָם הָיָה שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע בְּקָמֶץ עַל שֵׁם הַשְּׁבוּעָה בִּלְבַד.

לד **וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה.** וְלֹא חָשַׁשׁ יִצְחָק לְהַשִּׂיא לוֹ וּלְאָחִיו נָשִׁים הֲגוּנוֹת.

וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי. וְלֹא הִקְפִּיד יִצְחָק עַל נְשׂוּאֵי הַחִתִּיּוֹת כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אָבִיו.

לה **וַתִּהְיֶינָה מוֹרַת רוּחַ.** הָיוּ לְתַעַר וְסִכְּיָן מְקַצֵּר רוּחַ חַיֵּי יִצְחָק וְרִבְקָה, וְלָשׁוֹן מוֹרַת כְּמוֹ ״וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ״ (שופטים יג:ה). וְהִנֵּה יִצְחָק עִם כָּל זֶה לֹא הִכִּיר רֹב רִשְׁעוֹ שֶׁל עֵשָׂו שֶׁלֹּא הָיָה מוֹחֶה בָּהֶן, וּבָזֶה נִכְשַׁל שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו, וּמִשָּׁם יָצְאָה תַּקָּלָה שֶׁנִּתַּן לְעֵשָׂו אֵיזוֹ בְּרָכָה אוֹ עֵצָה שֶׁעִם זֶה רַבָּה מִשְׁטֶמָה בֵּין בָּנָיו, וְשֶׁהֶצְרִךְ יַעֲקֹב לִבְרֹחַ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת:

פרק כז

א **וַתִּכְהֶיֶנָה עֵינָיו.** כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְעֵלִי שֶׁלֹּא מִיחָה בְּבָנָיו, כְּאָמְרוֹ ״וְלֹא כֹהָה בָּם״ (שמואל א ג:יג), וְנֶאֱמַר בּוֹ ״וְעֵינָיו קָמָה וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת״ (שמואל א ד:טו). וְלֹא קָרָה זֶה לְאַבְרָהָם וְיַעֲקֹב שֶׁהָיוּ יוֹתֵר זְקֵנִים מִמַּה שֶּׁהָיָה יִצְחָק אָז וּמִמַּה שֶׁהָיָה עֵלִי. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב ״וַיִּסֶּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה״ (בראשית כה:א), וּבְיַעֲקֹב עִם כָּל צָרוֹתָיו וְדִמְעוֹת עֵינָיו כְּתִיב ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף״ (בראשית מח:ח), אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּכֹכֶב כְּאָמְרוֹ ״וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן״ (בראשית מח:י), בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הִכִּיר הַתְּמוּנָה הַפְּרָטִית.

ב **לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי.** כִּי אָמְנָם הַבְּרָכָה תָּחוּל יוֹתֵר בִּהְיוֹת הַמְּבֹרָךְ סָמוּךְ לְמִיתָה, כְּעִנְיַן בְּיַעֲקֹב וּבְמֹשֶׁה, כִּי אָז הַנֶּפֶשׁ יוֹתֵר נִבְדֶּלֶת מִן הַחוֹמֶר:

ג **שָׂא נָא כֵלֶיךָ.** שֶׁלֹּא תָּשׁוּב רֵיקָם וְלֹא תְּאַחֵר.

ד **וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים.** רָצָה בַּמַּטְעַמִּים כְּדֵי שֶׁיִּתְעַסֵּק בִּכְבוֹד אָב, וּבָזֶה תָּחוּל עָלָיו הַבְּרָכָה, כִּי גַּם שֶׁלֹּא הִכִּיר בְּגֹדֶל רִשְׁעוֹ שֶׁל עֵשָׂו, מִכָּל מָקוֹם לֹא חָשַׁב אוֹתוֹ לְרָאוּי שֶׁתָּחוּל עָלָיו אוֹתָהּ הַבְּרָכָה שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ לְבָרְכוֹ, וְלָכֵן כְּשֶׁבֵּרַךְ יַעֲקֹב אַחַר כָּךְ שֶׁיֵּדַע בּוֹ שֶׁהוּא רָאוּי לִבְרָכָה, לֹא שָׁאַל מַטְעַמִּים וְלֹא בִּקֵּשׁ דָּבָר וּבֵרְכוֹ תֵּכֶף בְּאָמְרוֹ ״וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתָךְ״ (בראשית כח:ג):

יב וְלֹא בֵרָכָה. אִם אוּלַי יֵאָצֵל לִי בְּרָכָה, לֹא יְבָרְכֵנִי אִם אַטְעֵהוּ.

יג עָלַי קִלָּלָתְךָ. עָלַי לְהִכָּנֵס תַּחְתֶּיךָ אִם תֵּאָרַע לְךָ קְלָלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מח.) שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה שֶׁקִּבֵּל עָלָיו קִלְלוֹת יוֹאָב וְהִשִּׁיגוּהוּ.

כב וְהַיְדַיִם יְדֵי עֵשָׂו. אֵין סָפֵק שֶׁהָיוּ הָעוֹרוֹת מְחֻקָּנִים בְּאֹפֶן שֶׁהָיָה שְׂעָרָם דּוֹמֶה לִשְׂעַר הָאָדָם, כִּי אָמְנָם רַב הַהֶבְדֵּל בֵּין שְׂעַר הָאָדָם לִשְׂעַר הַגְּדִי אִם לֹא יְחֻקַּן הַרְבֵּה בִּמְלָאכָה. וְהִנֵּה הֵעִיד כִּי הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִירוֹת, וְעִם זֶה אוּלַי נֶחְלַשׁ בּוֹ גַּם חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ כְּעִנְיַן "אִם יְטַעֲמֵנִי עוֹד אֶת אֲשֶׁר אֹכַל" (שמואל ב יט:לו).

כג שְׂעִירוֹת וַיְבָרְכֵהוּ. עַל שֶׁחָשַׁד שֶׁהָיָה רָאוּי לִקְלָלָה, כְּאָמְרוֹ **וְהֲבֵאתִי עָלַי קְלָלָה**. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהַחוֹשֵׁשׁ אֶת חֲבֵירוֹ בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְבָרְכוֹ, כְּעִנְיַן עֲלֵי כְּשֶׁחָשַׁד אֶת חַנָּה לְשִׁכּוֹרָה (שמואל א א:יג-יז).

כז וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו. לְהַרְחִיב אֶת נַפְשׁוֹ בְּתַעֲנוּגוֹת הָרֵיחַ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מג:): אֵיזֶהוּ דָּבָר שֶׁהַנְּשָׁמָה נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ וְאֵין הַגּוּף נֶהֱנֶה מִמֶּנּוּ? הֱוֵי אוֹמֵר זֶה הָרֵיחַ.

וַיְבָרְכֵהוּ. כְּעִנְיַן "וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'" (מלכים ב ג:טו).

רְאֵה רֵיחַ בְּנִי. אַתָּה בְּנִי רְאֵה וְהִתְבּוֹנֵן שֶׁזֶּה הָרֵיחַ הוּא:

כְּרֵיחַ שָׂדֶה. שֶׁמַּלְבֵּד הַמְּצִיאוּת הַמַּסְפִּיק לוֹ לִהְיוֹתוֹ מְזוֹן בַּעֲלֵי חַיִּים, הוֹסִיף עָלָיו טוֹבַת הָרֵיחַ הַמְּהַנֶּה וּמוֹעִיל לָרוּחַ הַחִיּוֹנִי וְהַנַּפְשִׁי, וְזֶה מִדַּרְכֵי טוּבוֹ.

אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה'. וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים. וּבְהִתְבּוֹנְנְךָ עַל מִדַּת טוּבוֹ יִתֵּן לְךָ בַּאֲשֶׁר הוּא הָאֱלֹהִים שָׂדֶה מְבֹרָךְ.

כח מִטַּל הַשָּׁמַיִם. שֶׁיַּסְפִּיק לְךָ טַל הַשָּׁמַיִם שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ וְלֹא יִמְנַע צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ:

וְרֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ. שֶׁתּוּכַל לְפַרְנֵס אֲחֵרִים עַל דֶּרֶךְ "וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה" (דברים כח:יב):

כט וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים. שֶׁגַּם הַמַּלְכֵיוֹת שֶׁלֹּא יַעַבְדוּךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ, שֶׁתִּהְיֶה עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי אָרֶץ:

הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ. כִּי חֶשֶׁב שֶׁיִּהְיֶה טוֹב לְיַעֲקֹב שֶׁתַּסְפִּיק לוֹ נַחֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְשֶׁיִּהְיֶה בָּהּ עִם אֵיזֶה שִׁעְבּוּד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְרֹד נַפְשׁוֹ מְאֹד בְּעִנְיְנֵי גַּשְׁמִיּוּת וְהַבְלֵי הַנִּפְסָדִים, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְזַרְעוֹ אַחַר כָּךְ כְּאָמְרוֹ (עמוס ו:ח) "מְתָאֵב כָּךְ אֲנִי אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב", וְשֶׁיִּהְיֶה טוֹב לוֹ שֶׁיִּהְיֶה מְשֻׁעְבָּד תַּחַת אָחִיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין יז) "אִי בְּטוּלָּא דְּבַר עֶשְׂו", מִפְּנֵי שֶׁיֵּדַע שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה רְאוּיָה לְיַעֲקֹב בִּלְבַד. לָכֵן בְּזֹאת הַבְּרָכָה שֶׁחָשַׁב לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו לֹא הִזְכִּיר בִּרְכַּת אַבְרָהָם וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר לְיַעֲקֹב כְּשֶׁהִפְּירוֹ וּבֵרְכוֹ.

אוֹרְרֶיךָ אָרוּר. כִּי אֲנָשִׁים רָעִים מְקַלְלִים אֲדוֹנֵיהֶם כְּשֶׁלֹּא יַשִּׂיגוּ חֶפְצָם, וְלָכֵן הִזְהִיר מִזֶּה בְּאָמְרוֹ "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְכוּ'" (שמות כב:כז):

לג מִי אֵיפוֹא הוּא? אִם כֵּן שֶׁאַתָּה עֵשָׂו, מִי הָיָה זֶה שֶׁהֵבִיא לִי צַיִד? כִּי אָמְנָם מִלַּת אֵיפוֹא כְּשֶׁתָּבֹא עִם אָלֶ"ף בְּסוֹף הַתֵּיבָה מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם אִם כֵּן, אֲבָל מִלַּת אֵיפֹה עִם הֵ"א בְּסוֹף מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם אַיֵּה, כְּמוֹ "אֵיפֹה הֵם רֹעִים" (בראשית לז:טז).

גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה. אִם כֵּן מִי הוּא שֶׁהֵבִיא לִי צַיִד בִּמְרָמָה וְעִם זֶה יִזְכֶּה שֶׁיִּהְיֶה בָּרוּךְ? כִּי אָמְנָם הִרְגִּישׁ בִּבְרָכָתוֹ שֶׁחָלָה הַבְּרָכָה עַל הַמְבוֹרָךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ עַל רַבִּי חֲנִינָא כְּשֶׁהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל הַחוֹלִים (ברכות לד:).

לה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ. אוֹתָהּ הַבְּרָכָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לָחוּל עָלֶיךָ, שֶׁהָיְתָה בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וּבְחוּץ לָאָרֶץ, כִּי בִּרְכַּת אַבְרָהָם אֵינָהּ רְאוּיָה לְךָ.

לו הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי. הַאָמְנָם בְּשִׁבְיל שֶׁקָּרָא הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמוֹ יַעֲקֹב קָרָה זֶה שֶׁיַּעַקְבֵנִי, דִּשְׁמָא גָּרִים?

הֲלֹא אָצַלְתָּ לִי בְּרָכָה. אַף עַל פִּי שֶׁחָשַׁבְתָּ לְבָרְכֵנִי בַּבְּרָכָה הָעֶלְיוֹנָה, אֵין לַחְשׁוֹב שֶׁהָיָה בְּדַעְתְּךָ שֶׁיִּהְיֶה לִי הַכֹּל וְיִשָּׁאֵר אָחִי שׁוֹלֵל וְעָרוֹם מִכָּל בְּרָכָה:

לז וְאֶת כָּל אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים. בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה וּמַלְכֵי הַגּוֹיִים, כְּאָמְרוֹ **יַעַבְדוּךָ עַמִּים**:

וְלָךְ אֵיפֹא מָה אֶעֱשֶׂה. אִם כֵּן מָה אֶעֱשֶׂה לְךָ, מָה הִיא הַבְּרָכָה שֶׁתּוֹעִיל לְךָ?

לט הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ. בָּזֶה אוֹכַל לְבָרֶכְךָ שֶׁיִּהְיֶה מוֹשָׁבְךָ בְּאֶרֶץ שְׁמֵנָה עִם אֵיזֶה שִׁעְבּוּד לְאָחִיךָ **וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל**:

וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה. וְשֶׁתִּחְיֶה **מִטַּל הַשָּׁמַיִם** בִּלְתִּי שֶׁתִּצְטָרֵךְ לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה הַצְּרִיכָה לְמָטָר, וְתִחְיֶה גַּם כֵּן עַל חַרְבְּךָ בַּמִּלְחָמָה. וְזֶה שֶׁגַּם שֶׁתִּהְיֶה נִלְחָם לְבַקֶּשֶׁת **אָחִיךָ** אוֹ זוּלָתוֹ, הִנֵּה יִמָּשֵׁךְ מִזֶּה שֶׁ**כַּאֲשֶׁר תָּרִיד** שֶׁתִּצְעַק חָמָס עַל שֶׁיִּשְׁתַּעְבֵּד אָחִיךָ בְּךָ יוֹתֵר מִן הָרָאוּי:

מ וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ. כִּי אָמְנָם תִּהְיֶה מְלֻמָּד מִלְחָמָה וּמוּכָן לִגְדוּלוֹת, אֲבָל אִם בְּשִׁעְבּוּדְךָ תִּפְנֶה אֶל עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וּשְׁאָר הַמְּלָאכוֹת, לֹא תִּהְיֶה חָפְשִׁי לְעוֹלָם מִשִּׁעְבּוּד אָחִיךָ אוֹ מִשִּׁעְבּוּד זוּלָתוֹ.

פרק כח

ג **וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אוֹתְךָ.** בַּמָּמוֹן:

וְיַפְרְךָ. בְּבָנִים.

וְיַרְבֶּךָ. בְּמַעֲלָה.

ד **וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם.** כְּאָמְרוֹ "וֶהְיֵה בְּרָכָה" (בראשית יב:ב), וְזֶה בְּלַמְּדוֹ דַּעַת אֶת הָעָם, וּבָזֶה תִּהְיֶה בִּרְכַּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ **לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ.** כִּי כְשֶׁיִּהְיֶה גַּם הַזֶּרַע מוֹרֶה צֶדֶק, יִהְיֶה רָאוּי לִירַשׁ וְיִהְיֶה בָּזֶה קִדּוּשׁ ה׳, לֹא הֶפְכּוֹ. כְּעִנְיַן "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר" (ישעיהו מט:ג), כִּי בָזֶה יִשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו:

אֶרֶץ מְגוּרֶיךָ. אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁאַתָּה דָּר בָּהּ עַכְשָׁיו:

ו **וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵרַךְ יִצְחָק.** וְהִנֵּה עֵשָׂו גַּם שָׂרָאָה שֶׁיִּצְחָק כְּשֶׁבֵּרַךְ אֶת יַעֲקֹב צִוָּהוּ **שֹׁלֹא** יִקַּח **אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן** שֶׁזֶּה הָיָה נֶגֶד בִּרְכָתוֹ, מִכָּל מָקוֹם לֹא שָׂת לִבּוֹ לְכָל זֶה זוּלָתִי כִּי בִּרְאוֹתוֹ:

ח **כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו.** וְחָשַׁב שֶׁזֶּה הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְנַגְּדוֹת לִרְצוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ "וַתְּהִיֶינָה מוֹרַת רוּחַ" (בראשית כו:לה). הָלַךְ אֶל יִשְׁמָעֵאל, וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁהָיָה יִצְחָק יָכוֹל לִמְחוֹת בְּעֵשָׂו כְּשֶׁנָּשָׂא הַכְּנַעֲנִיּוֹת, אִם הָיָה נוֹתֵן לִבּוֹ כְּמוֹ שֶׁהֵעִירָתְהוּ עַתָּה רִבְקָה עַל יַעֲקֹב.

י **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב... וַיֵּלֶךְ חָרָנָה.** הָלַךְ לְהַגִּיעַ לְחָרָן, וְטֶרֶם הִגִּיעוֹ קָרוּהוּ אֵלֶּה שֶׁהִזְכִּיר.

יא **וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם.** קָרָה לוֹ שֶׁהִגִּיעַ אֶל מָקוֹם שֶׁלֹּא כְּדַוֵּי אֵלָיו, וְעִנְיַן הַמָּקוֹם הוּא מָקוֹם לָלוּן לָאוֹרְחִים שֶׁהָיָה מְחֻקָּן אָז בְּכָל עִיר וָעִיר בִּרְחוֹב הָעִיר עַל הָרוֹב. וְעַל כָּל זֶה אָמְרוּ הַמַּלְאָכִים לְלוֹט (בראשית יט:ב) "כִּי בָרְחוֹב נָלִין", וְכֵן בְּעִנְיַן פִּלֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה (שופטים יט:כ) "רַק בָּרְחוֹב אַל תָּלֶן":

מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁהָיוּ מוּכָנוֹת שָׁם לָאוֹרְחִים לֶאֱכוֹל וְלָשֶׁבֶת עֲלֵיהֶם:

יב **וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו.** כִּי אָמְנָם כֵּן יִהְיֶה לְבַסּוֹף שֶׁשָּׂרֵי הָאֻמּוֹת אַחַר עֲלָיָתָם יֵרֵדוּ, וְהָאֵל יִתְבָּרַךְ הַנִּצָּב לָעַד לֹא יִטֹּשׁ אֶת עַמּוֹ, כְּאָמְרוֹ "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם, וְאֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה" (ירמיהו מו:כח).

יג **הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ.** שֶׁהוּא מְחוֹז אֶרֶץ כְּנַעַן.

לְךָ אֶתְּנֶנָּה. שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה נְשִׂיא אֱלֹהִים בְּקֶרֶב יוֹשְׁבֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אַבְרָהָם (בראשית כג:ו) וְיִצְחָק (בראשית כו:כח):

יד **וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ.** אַחַר שֶׁיִּהְיֶה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, כְּעִנְיַן "וַתַּשְׁימִי כָאָרֶץ גֵּוךְ וְכַחוּץ לָעוֹבְרִים" (ישעיהו נא:כג). וְזֶה שֶׁיִּהְיוּ בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת, אָז תִּפְרוֹץ **בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ** בְּכָל צַד **יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה,** כִּי אָמְנָם תְּשׁוּעַת הָאֵל הָעֲתִידָה תִּהְיֶה אַחַר רֹב שִׁפְלוּת יִשְׂרָאֵל הַהָוֶה הַיּוֹם בְּגָלוּתָם אֲשֶׁר כְּמוֹהוּ לֹא נִהְיָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁצָּרוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו כַּנָּהָר, חַכֵּה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי יָבֹא כַנָּהָר צָר" וְסָמִיךְ לֵיהּ "וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל" (ישעיהו נט:יט-כ).

וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ. כְּעִנְיַן "וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה׳ תִּקָּרְאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם" (ישעיהו סא:ו).

טו **כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ.** וְזֶה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁאַחַר רוֹב הַגָּלוּת תִּפְרוֹץ כָּל גְּבוּל וְלֹא תֵאבַד בְּצָרוֹת הַגָּלוּת, יִהְיֶה מִפְּנֵי שֶׁבִּימֵי הַגָּלוּת לֹא אֶעֱזָבְךָ, כְּאָמְרוֹ "וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם" (ויקרא כו:מד).

עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי. בְּעוֹד שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי זֶה שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ עַתָּה בְּאָמְרִי **וּפָרַצְתָּ,** כִּי מִלַּת עַד תּוֹרֶה לְפָעָמִים כְּמוֹ בְּעוֹד, כְּמוֹ "עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמְסִבּוֹ" (שיר השירים א:יב), "עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת" (משלי ח:כו). אָמְנָם אַחַר שֶׁתַּעֲשֶׂה זֹאת הַתְּשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה, לֹא בְלִבַּד יִגְמֹל חֶסֶד לְעַמּוֹ שֶׁלֹּא לְעָזְבָם, אֲבָל יַגְבִּיר עָלָיו חַסְדּוֹ לְהִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכֵנוּ, כְּאָמְרוֹ "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם" (ויקרא כו:יב).

טז **אָכֵן יֵשׁ ה׳ בַּמָּקוֹם הַזֶּה.** אֵין סָפֵק שֶׁזֶּה הַמָּקוֹם מוּכָן לִנְבוּאָה, מֵאַחַר שֶׁרָאִיתִי בּוֹ מַרְאָה כָּזֹאת בִּלְתִּי שֶׁאֶתְכַּוֵּן לִנְבוּאָה, כִּי אָמְנָם יִשְׁתַּנּוּ תְּכוּנוֹת מִשְׁפְּשֵׁי הָעֶצֶם הַשֹּׂכְלִי הַמִּתְנַבֵּא כְּפִי הִשְׁתַּנּוּת הָאָרֶץ וְהָאֲוִיר, כְּאָמְרָם (בבא בתרא קנח:) אֲוִירָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים:

וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי. שֶׁאִלּוּ יָדַעְתִּי הָיִיתִי מֵכִין עַצְמִי לַנְּבוּאָה וְלֹא כֵּן עָשִׂיתִי.

יז **וַיִּירָא.** עַל שְׁגָגָתוֹ.

אֵין זֶה. זֶה הַמָּקוֹם שֶׁרָאִיתִי בַּמַּרְאָה שֶׁהָיָה הַסֵּלָּם נִצָּב בּוֹ אֵינוֹ **כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים,** מְקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פח.) יַעֲקֹב קָרָאוֹ

בַּיִת׃

וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם. וְזֶה הַסֵּלָם שֶׁרָאִיתִי מוֹרֶה שֶׁמִּן הַמָּקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ הַסֵּלָם יִשְׁמַע הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַנִּצָּב עָלָיו אֶת תְּפִלַּת הַמִּתְפַּלְּלִים, וְתַעַל תְּפִלָּתָם לְמָעוֹן קָדְשׁוֹ הַשָּׁמָיִם׃

יח וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ מַצֵּבָה. קִדֵּשׁ אוֹתָהּ שֶׁתִּהְיֶה מַצֵּבָה כְּשֶׁיִּקִּימֶנָּה בְּשׁוּבוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב שֶׁעָשָׂה בְּלֶכְתּוֹ שָׁם, כְּאָמְרוֹ (בראשית לה׃יד)׃ ״וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נָסֶךְ׃״

כ אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי. לְהָסִיר מֵעָלַי כָּל מֵעִיק וּמוֹנֵעַ הַמַּעֲבִיר אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין מא.)׃ שְׁלֹשָׁה מַעֲבִירִין אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ — גּוֹיִם, וְרוּחַ רָעָה, וְדִקְדּוּקֵי עֲנִיּוּת.

וּשְׁמָרַנִי. מִן רָעֵי גּוֹיִם הַמִּתְקוֹמְמִים וּמַכְרִיחִים.

וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל. שֶׁלֹּא יַכְרִיחֵנִי הָעֲנִיּוּת לַעֲבוֹר עַל דַּעְתִּי וְעַל דַּעַת קוֹנִי׃

כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם. מִן הַחֲלָאִים הַמַּעֲבִירִים גַּם כֵּן אֶת הָאָדָם, וְהוּא רוּחַ רָעָה שֶׁהִזְכִּירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

וְהָיָה ה׳ לִי לֵאלֹהִים. אָז יִהְיֶה ה׳ לְדַיָּן אִם לֹא אֶעֱבְדֵהוּ בְּכָל כֹּחִי, וְהַוָּא״ו כְּמוֹ זֹאת מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם הִנֵּה. כְּלוֹמַר, הִנְנִי מְקַבֵּל עָלַי מֵעַתָּה שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הַמְרַחֵם יִהְיֶה לִי לֵאלֹהִים וְיִתְנַהֵג עִמִּי בְּמִדַּת הַדִּין.

פרק כט

א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו. הִנֵּה כְּשֶׁיִּלֵּךְ הָאָדָם מִדַּעְתּוֹ אֶל מָקוֹם מְכֻוָּן מֵאִתּוֹ, יְצַדֵּק עָלָיו שֶׁהוּא נוֹשֵׂא אֶת רַגְלָיו. אֲבָל כַּאֲשֶׁר יִסַּע מֵאֵיזֶה מָקוֹם מִבְּלִי אֵין שָׁם מָנוֹחַ לְכַף רַגְלוֹ, יְצַדֵּק עָלָיו שֶׁרַגְלָיו נוֹשְׂאוֹת אוֹתוֹ, כְּעִנְיַן ״יוֹבִילוּהָ רַגְלֶיהָ״ (ישעיהו כג׃ז).

ו הֲשָׁלוֹם לוֹ. הִנֵּה הִשְׁתַּדֵּל לָדַעַת אֶת שְׁלוֹם לָבָן קוֹדֶם שֶׁיִּרְאֶה פָּנָיו, כִּי אֵין רָאוּי לְאוֹרֵחַ הַבָּא לִפְקוֹד אֶת הָאָזְרָח בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ וּבְהֶפְכּוֹ עַל אוֹפֶן אֶחָד.

ז הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל. הַצַּדִּיק יִמְאַס אֶת הָעָוֶל גַּם כֵּן אֶל הָאֲחֵרִים, כְּאָמְרוֹ ״תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל״ (משלי כט׃כז).

ט כִּי רוֹעָה הִיא. יוֹדַעַת חָכְמַת מְלֶאכֶת הַמִּרְעֶה.

י כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רָחֵל. אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן לֹא רָצָה לְגַלְגֵּל אֶת הָאֶבֶן, שֶׁלֹּא לָחוּב לַאֲחֵרִים, כִּי חֲשַׁשׁ שֶׁמָּא יַשְׁקוּ הָרוֹעִים אוֹתָם הַשְּׁלֹשָׁה עֲדָרִים וְלֹא יַמְתִּינוּ לָעֲזוֹר לַאֲחֵרִים׃

יא וַיִּשָּׂא אֶת קוֹלוֹ וַיִּבְךְּ. עַל שֶׁלֹּא זָכָה לָשֵׂאת אוֹתָהּ בִּנְעוּרֶיהָ, וְהָיוּ לוֹ לְעֵת כָּזֹאת בְּנֵי נְעוּרִים.

יב כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא. לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא חָטָא בַּמּוּסָר כְּשֶׁנָּשַׁק אוֹתָהּ׃

וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא. הִזְכִּיר לָהּ אֶת רִבְקָה, אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה בִּלְתִּי נוֹדַעַת לָרָחֵל, כְּדֵי שֶׁתַּגִּיד לְאָבִיהָ.

יג אֶת שֵׁמַע יַעֲקֹב. שֶׁגִּלַּל אֶת הָאֶבֶן הוּא לְבַדּוֹ׃

וַיְסַפֵּר לְלָבָן. לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא בָּא אֵלָיו לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָה, אֶלָּא לְהִמָּלֵט מֵאָחִיו, וְשֶׁבְּמִצְוַת אִמּוֹ יָשַׁב עִמּוֹ.

יד אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה. אַף עַל פִּי שֶׁתּוֹכַל לְהִתְפָּרְנֵס בִּלְעָדַי בִּמְלֶאכֶת הַמִּרְעֶה אוֹ בְּזוּלָתָהּ, מִכָּל מָקוֹם אַתָּה עַצְמִי וּבְשָׂרִי וְרָאוּי שֶׁתֵּשֵׁב בְּבֵיתִי.

וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ. בַּעֲבוּדָתוֹ לִרְעוֹת צֹאנוֹ, כְּמוֹ **שָׁכָה עִמָּדִי**, וְ״וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ״ (שמות ב׃כא), לְפִיכָךְ אָמַר לוֹ אַחַר כָּךְ **וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם.**

טז רַכּוֹת תֹּאַר. יְפַת הַתְּמוּנָה, מֵעִנְיַן ״וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ״ (ישעיהו מד׃יג).

וִיפַת מַרְאֶה. בְּצֶבַע הָעוֹר שֶׁהָיָה צַח וְאָדוֹם, כִּי אָמְנָם הַצֶּבַע הוּא מוּשָׁג לְחוּשׁ הָרְאוּת.

יח אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל. אֵין סָפֵק שֶׁלֹּא הָיָה הַצַּדִּיק נוֹשֵׂא אִשָּׁה לְהַעֲמִיד בָּנִים אִם לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְפַרְנְסָהּ, בִּפְרָט בִּשְׂאֵר וּכְסוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סג׃)׃ ״נוֹשֵׂא אָדָם כַּמָּה נָשִׁים וְהוּא דְּאִית לֵיהּ לְמֵיקַם בִּסְפוּקֵיהוּ״. וְכֵן אֵין לַחְשׁוֹב שֶׁלָּבָן שֶׁהָיָה בַּעַל מָמוֹן יִתֵּן לוֹ בְּנוֹתָיו אִם לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְפַרְנְסָם. אִם כֵּן, בְּאָמְרוֹ ״כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי״ (בראשית לב׃י), הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדוֹ אָז מִקְנֶה וְלֹא דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה לְהַרְוִיחַ וּלְהִתְפַּרְנֵס בָּהּ. וְעִנְיַן הָעֲבוֹדָה בִּשְׁבִיל רָחֵל הָיָה לְמַהֵר כְּמִנְהָגָם, שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים מֹהַר לָאָב שֶׁיִּתֵּן אֶת בִּתּוֹ, כְּאָמוּר ״אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלוֹת״

(שמות כב:טז). וּמַה שֶּׁאָמְרוּ אַחַר כָּךְ "כִּי מְכָרָנוּ" (בראשית לא:טו), הָיָה שֶׁחָשְׁבוּ בְּעִנְוָתָן שֶׁהָיָה הַמֹּהַר יוֹתֵר מִן הָרָאוּי בִּשְׁבִילָן.

בְּתֹךְ הַקָּטַנָּה. כִּי תּוֹךְ שֶׁבַע שָׁנִים יִהְיֶה עַתָּה עֵת דּוֹדִים, וְתוּכַל בֵּין כָּךְ לְהַשִּׂיא הַגְּדוֹלָה:

כ **וַיְהִיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים.** שֶׁחָשַׁב שֶׁהָיָה רָאוּי לָהֶת מֹהַר רַב מִזֶּה.

בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ. שֶׁהָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׂוּרָה.

כא **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ.** נַעֲשֶׂה הַנִּשּׂוּאִין לֹא הָאֵרוּסִין בִּלְבַד, כִּי חָפֵץ לְהַשִּׂיג נַחֲלַת ה' בָּנִים.

כו **לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ.** לֹא הִנִּיחוּנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְקַיֵּם דְּבָרַי:

כז **וְנִתְּנָה לָךְ.** וְאָז יַסְכִּימוּ גַּם הֵם.

ל **וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל.** לֹא בִּשְׁבִיל הָאֵישׁוּת בִּלְבַד, אֲבָל גַּם בַּאֲשֶׁר הִיא רָחֵל, בִּשְׁבִיל מַעֲשֶׂיהָ הַנִּמְשָׁכִים לְצוּרָתָהּ הָאִישִׁיִּית.

מִלְּאָה. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה הִיא הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁאֵין הַמִּנְהָג שֶׁיִּמְצָא אָדָם קוֹרַת רוּחַ אֶלָּא בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סג:).

לא **כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה.** שֶׁהִכִּיר בָּהּ אַחַר כָּךְ סִימָנֵי עֲקָרָה, כְּאָמְרוֹ **וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ**, וְחָשַׁב שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה הִסְכִּימָה לְהַטְעוֹתוֹ.

וְרָחֵל עֲקָרָה. הָיְתָה עֲקָרָה בְּטִבְעָהּ וְנִשְׁאֲרָה כָּךְ עַד שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ פָּתַח **אֶת רַחְמָהּ**.

לב **בְּעָנְיִי.** שֶׁהָיָה בַּעֲלֵי חוֹשְׁדָנִי שֶׁהִסְכַּמְתִּי לְהַטְעוֹתוֹ, וּתְמוּרַת הַחֶשְׁד נָתַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ לִי זֶרַע כְּעִנְיָן בְּסוֹטָה (במדבר ה:כה).

לג **כִּי שָׁנוּאָה אָנֹכִי.** וּתְמוּרַת הַשִּׂנְאָה הַמְסֻבֶּבֶת מִן הַחֶשְׁד נָתַן **לִי גַּם אֶת זֶה**:

לד **הַפַּעַם יִלָּוֶה.** שֶׁכְּבָר אֲנִי מֻחְזֶקֶת בִּהְיוֹתִי רַבַּת בָּנִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּתְלַת זִמְנֵי הוּא חָזָק (יבמות סד:).

לה **עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה.** שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה הַשֵּׁם אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, וְעִם זֶה לְשׁוֹן הַהוֹדָאָה. וְנִרְאֶה שֶׁהָיוּ כָּל אֵלֶּה שֵׁמוֹת שֶׁל קַדְמוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ קֹדֶם לָזֶה יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי (בראשית כו:לד), וְכֵן שְׁמוּאֵל בֶּן עַמִּיהוּד (במדבר לד:כ) קֹדֶם לִשְׁמוּאֵל הַנָּבִיא, וְהָיוּ בּוֹחֲרִים מֵהַשֵּׁמוֹת הַקּוֹדְמִים אֶת הַנּוֹפְלִים עַל לְשׁוֹן הַמְּאוֹרָע.

פרק ל

א **מֵתָה אָנֹכִי.** כְּעִנְיַן "הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ" (ישעיהו נו:ג).

ב **וַיִּחַר.** עַל אָמְרָהּ **הָבָה לִי**, כְּאִלּוּ הָיָה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת זֶה, וְכָעַס בְּקִנְאָתוֹ לִכְבוֹד קוֹנוֹ, וְלֹא הִבִּיט לְאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ בָּזֶה.

אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ. שֶׁיְצַר אוֹתָךְ עֲקָרָה שֶׁהִכִּיר בָּהּ סִימָנֵי אֵילוֹנִית.

ג **בּוֹא אֵלֶיהָ.** וּבָזֶה אָמַרְתִּי **הָבָה לִי**, לֹא שָׁחַשַׁבְתִּי שֶׁיִּהְיֶה בְּיָדְךָ רְפוּאָה שֶׁל עֲקָרָה.

וְאִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי. כְּמוֹ אֶחוֹתִי.

מִמֶּנָּה. שֶׁבְּקִנְאַת חֲבֵרְתִּי יִתְעוֹרֵר טֶבַע כְּלִי הַזֶּרַע לִפְעוּלוֹתָם (מגילה יג.).

ו **דָּנַנִי אֱלֹהִים.** צַדִּיק הוּא בְּדִינוֹ שֶׁלֹּא נָתַן לִי הֶרְיוֹן.

וְגַם שָׁמַע בְּקוֹלִי. וְאַף עַל פִּי כֵן קִבֵּל תְּפִלָּתִי:

וַיִּתֶּן לִי בֵּן. חוּטְרָא לִידָא וּמָרָא לְקִבּוּרָה (יבמות סה:), כֵּיוָן שֶׁנּוֹלַד עַל בִּרְכַּי. וְהִנֵּה הִסְכִּימוּ הַגְּבִירוֹת בִּדְבָרֵיהֶן אֶלָּה שֶׁתִּהְיֶינָה הַשְּׁפָחוֹת מְשֻׁחְרָרוֹת, וְזֶה בְּאָמְרָן שֶׁיִּהְיוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת לָהֶן לְבָנִים לֹא לַעֲבָדִים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַדִּין אִם הָיוּ אִמּוֹתָם שְׁפָחוֹת, כְּאָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדוֹנֶיהָ" (שמות כא:ד). לְפִיכָךְ לֹא שִׁעְבְּדוּ בָּהֶן כְּמוֹ שֶׁשִּׁעְבְּדָה שָׂרָה אֶת הָגָר בְּהַסְכָּמַת אִישָׁהּ, כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ" (בראשית טז:ו). וּבְכֵן הָיוּ כֻּלָּם בְּנֵי יַעֲקֹב לְיוֹרְשׁוֹ, וְהָיוּ כֻּלָּם רְצוּיִים לִזְכּוֹרוֹן לִפְנֵי ה' בְּאֵפוֹד וּבַחֹשֶׁן, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם נֶחְשָׁב לְיַעֲקֹב זַרְעוֹ הַמְיֻחָס אַחֲרָיו. וְהֶפֶךְ זֶה הָיָה בִּישְׁמָעֵאל, כְּאָמְרוֹ "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כא:יב).

ח **נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי.** מִלְּשׁוֹן "צָמִיד פָּתִיל" (במדבר יט:טו), חִבּוּרִים אֱלֹהִים וְשֶׁל קְרֻשָּׁה הִתְחַבַּרְתִּי לְיַעֲלֵי.

עִם אֲחוֹתִי. וְזֶה עָשִׂיתִי יַחְדָּיו עִם אֲחוֹתִי, שֶׁהִכְנַסְנוּ אֶת צָרוֹתֵינוּ לְבָתֵּינוּ יַחְדָּיו לְהַעֲמִיד שְׁבָטִים. כִּי אָמְנָם הִכְנִיסָה לֵאָה אֶת זִלְפָּה לְיַעֲקֹב בְּהֶכְרֵחַ קוֹדֶם

שֶׁיִּוָּלֵד נַפְתָּלִי, כִּי בְּשֶׁבַע שָׁנִים נוֹלְדוּ שִׁמוֹנָה שְׁבָטִים: שִׁשָּׁה בְּנֵי לֵאָה וּשְׁנֵי בְּנֵי זִלְפָּה. וּכְשֶׁנִּחְשׁוֹב תִּשְׁעָה חֲדָשִׁים לְכָל עִבּוּר, הֵם שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם חֲדָשִׁים שֶׁהֵם שֵׁשׁ שָׁנִים, מִלְּבַד תִּשְׁעָה חֲדָשִׁים עִבּוּר דָּן שֶׁקָּדְמוּ לְכָל עִבּוּרֵי הַשְּׁמוֹנָה שְׁבָטִים. וּמִכָּל זֶה יִתְחַיֵּב שֶׁמָּסְרָה לֵאָה אֶת זִלְפָּה לְיַעֲקֹב קוֹדֶם לִידַת נַפְתָּלִי, כִּי בְּאוֹפֶן אַחֵר לֹא יַסְפִּיק זְמַן הַשֶּׁבַע שָׁנִים לְעִבּוּרֵי כֻּלָּם, אִם לֹא נֹאמַר שֶׁנּוֹלְדוּ כֻּלָּם לְשִׁבְעָה חֲדָשִׁים וְשֶׁתֵּכֶף שֶׁיָּלְדוּ נִתְעַבְּרוּ וְלֹא שָׁמְרוּ שׁוּם טָמְאַת לִידָה.

גַּם יָכֹלְתִּי. הִשַּׂגְתִּי מַה שֶּׁרָצִיתִי בְּעִנְיַן מְסִירַת שִׁפְחָתִי לְבַעֲלִי:

יא בָּא גָּד. זֶה בָּא בְּמִקְרֶה, כִּי לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתִי לְהָבִיא זֶה לָעוֹלָם לוּלֵי שֶׁעָמְדָתִי מִלֶּדֶת. וְנִכְתַּב בָּגָד מִלָּה אַחַת, כִּי הָיָה הַהֶרְיוֹן לָהּ בּוֹגֵד כְּמוֹ אַכְזָב שֶׁפַּסַק הַהֶרְיוֹן מִמֶּנָּה אַחַר שֶׁהִתְחִיל, כְּעִנְיַן "אַתֶּם בָּגְדוּ כְּמוֹ נָחָל" (איוב ו:טו):

יג בְּאָשְׁרִי. זֶה הַבֵּן הוּא נִכְלָל בָּאוֹשֶׁר שֶׁלִּי כִּי גַּם זֶה לִי בֵּן.

יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן. כְּשֶׁרָאָה שֶׁאִמּוֹ מִצְטַעֶרֶת עַל שֶׁעָמְדָה מִלֶּדֶת:

וַיִּמְצָא דוּדָאִים. מִין עֵשֶׂב טוֹב הֶרֵיחַ וּמֵכִין כְּלֵי הַזֶּרַע אֶל הַתּוֹלָדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הַשּׁוּם (בבא קמא פב.) וְשֶׁלְּכָךְ הָיוּ אוֹכְלִים אוֹתוֹ בְּעֶרֶב שַׁבָּת, וְכֵן הָיָה מִין הַדּוּדָאִים אוֹ טוֹב מִמֶּנּוּ עִם הוֹסִיפָם אַהֲבַת הַזִּוּוּג, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ז:יג-יד) "שָׁם אֶתֵּן אֶת דּוֹדַי לָךְ, הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ". וּבָזֶה הוֹדִיעָנוּ צִדְקַת רְאוּבֵן וְחָכְמָתוֹ עִם הֱיוֹתוֹ אָז בֶּן אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ שָׁנִים לְמַרְבֶּה.

טו הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי. שֶׁלֹּא הָיָה לָךְ לְהַסְפִּים שֶׁתִּהְיֶה אַתְּ צָרָתִי, כְּאָמְרוֹ "וְאִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ לֹא תִקַּח לְצָרֹר" (ויקרא יח:יח):

וְלָקַחַת גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְּנִי. לְהוֹסִיף אַהֲבָתְךָ וְשִׂנְאָתוֹ אוֹתִי.

לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה. שֶׁתִּקְדֹּם פְּעֻלַּת הַדּוּדָאִים וּסְגֻלָּתָם בָּךְ לִפְעֻלָּתָם בִּי, וְלֹא יַגִּיעֵךְ נֵזֶק בְּמַה שֶׁתִּתְּנִי לִי מֵהֶם עַתָּה, כִּי לֹא יֵחָדֵל מִי שֶׁיִּמְצָא מֵהֶם בַּעֲדִי אַחֲרֵי כֵן, כָּל שֶׁכֵּן בִּהְיוֹתָם הֶפְקֵר כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עב:ב).

טז אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךְ. וְלֹא תַּעֲשֶׂה עָוֶל בָּזֶה לְבַטֵּל עוֹנַת אֲחוֹתִי, בִּהְיוֹת זֶה מִדַּעְתָּהּ וּבְהִסְכָּמָתָהּ. וּבָזֶה הַסְפּוּר הַנִּרְאֶה מְגֻנֶּה אֵצֶל מְגַלֵּי פָּנִים בַּתּוֹרָה, הוֹדִיעֵנוּ אָמְנָם שֶׁהָיָה עִנְיַן הַתּוֹלָדָה אֵצֶל הָאָבוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיָה עִנְיָנוֹ אֵצֶל אָדָם וְאִשְׁתּוֹ קוֹדֶם חֶטְאָם, כִּי לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתָם בּוֹ לְהַנָּאַת עַצְמָם כְּלָל, אֲבָל הָיָה לְהָקִים זֶרַע בִּלְבַד לִכְבוֹד קוֹנָם וְלַעֲבוֹדָתוֹ. וְהוֹדִיעַ שֶׁכְּהִיוֹת כַּוָּנַת הָאִמָּהוֹת רְצוּיָה לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָן בְּהַכְנָסַת הַצָּרוֹת וְעִנְיַן הַדּוּדָאִים, נִשְׁמְעָה תְּפִלָּתָן עַל זֶה, כִּי רָאוּי לַצַּדִּיק שֶׁיַּעֲשֶׂה הִשְׁתַּדְּלוּת הַטִּבְעִי הָאֶפְשָׁר אֶצְלוֹ לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ, וְעִם זֶה יִתְפַּלֵּל שֶׁיַּשִּׂיג הַתַּכְלִית, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יְבָמוֹת נד:) שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְאַוֶּה לִתְפִלָּתָם שֶׁל צַדִּיקִים.

וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא. מִדַּעְתּוֹ, בִּרְאוֹתוֹ זְרִיזוּת לֵאָה וְטוֹב כַּוָּנָתָהּ בָּזֶה.

יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לֵאָה. שֶׁהִקְדִּימָה הִשְׁתַּדְּלוּתָהּ בָּזֶה עִם תְּפִלָּתָהּ, בְּאָמְרָהּ **נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי**, וְזֶה הָיָה הִשְׁתַּדְּלוּת הָרִאשׁוֹן כְּשֶׁהִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ.

כ זְבָדַנִי אֱלֹהִים אוֹתִי. נָתַן לִי חֵלֶק וְגָמוּל עַל הַשְׁתַּדְּלוּת הַשֵּׁנִי בַּדּוּדָאִים, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה.

אוֹתִי זֶבֶד טוֹב. כִּי הָיָה עִמִּי חֵלֶק טוֹב שֶׁלֹּא הִתְכַּוַּנְתִּי לְשׁוּם תַּעֲנוּג אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ.

כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל. שֶׁהִשְׁתַּדְּלָה לְהוֹלִיד בְּהַכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ וּבְעִנְיַן הַדּוּדָאִים.

וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים. שֶׁהִתְפַּלְּלָה אַחַר שֶׁעָשְׂתָה שְׁנֵי מִינֵי הִשְׁתַּדְּלוּת:

כג אֶת חֶרְפָּתִי. שֶׁקִּבֵּל תְּפִלַּת אֲחוֹתִי וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל תְּפִלָּתִי:

כד יוֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר. עַל הַהִשְׁתַּדְּלוּת הַשֵּׁנִי כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לַאֲחוֹתִי:

כה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה אָז בְּיָדוֹ מִקְנֶה, כִּי בְּמִקְלוֹ עָבַר, אָמְנָם הָיָה בְּיָדוֹ דֵּי לִחְיוֹת עִם נָשָׁיו וּבָנָיו, לְפָחוֹת דֵּי לִקְנוֹת לֶחֶם וְשִׂמְלָה וּמָזוֹן לַדֶּרֶךְ, כִּי בְּאֹפֶן אַחֵר לֹא הָיָה רָאוּי לְצַדִּיק וְחָכָם שֶׁיִּחְפֹּץ לָלֶכֶת לְמוּת וּלְהָמִית בָּרָעָב, וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב שֶׁיִּסְכִּים עַל יָדוֹ לָבָן שֶׁהָיָה עָשִׁיר וּנְשׂוּא פָּנִים בְּעֵירוֹ, וִישַׁלְּחֵהוּ עִם בְּנוֹתָיו וּבְנֵי בְנוֹתָיו לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּבְעֵרוֹם בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה. וְהִנֵּה לָבָן הִתְחַנֵּן לוֹ שֶׁיֵּשֵׁב עִמּוֹ לְתוֹעֲלָתוֹ כְּאָמְרוֹ **וַיְבָרְכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ:**

כז אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ. אִם אוֹתִי אָהַבְתָּ כְּמוֹ שֶׁרָאוּי מִצַּד הַקִּרְבָה, אֵין רָאוּי שֶׁתַּעַזְבֵנִי, וְזֶה כִּי נִחַשְׁתִּי שֶׁבָּאָה בְּבֵיתִי בְּרָכָה לְרִגְלֶיךָ בִּרְבוֹת הַמִּקְנֶה וּבִשְׁאָר נְכָסִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מב.) תֵּכֶף לְתַלְמִיד חָכָם בְּרָכָה.

וַיְבָרֶכְנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ. וְגַם רָאִיתִי שֶׁהוֹצֵאתִי מִן הַמִּקְנֶה דָּמִים מְרֻבִּים וְעֹשֶׁר יוֹתֵר מִן הַמַּרְגֵּל, וְיָדַעְתִּי שֶׁזֶּה הָיָה בִּגְלָלֶךָ, וְאוּלַי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ זֶה.

כט **אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָבַדְתִּיךָ.** לֹא תְּיַחֵס תּוֹסֶפֶת הַמִּקְנֶה אֶל הַנַּחַשׁ הַנִּמְשָׁךְ אַחַר הַמַּזָּל, אֲבָל תְּיַחֵס לִשְׁלֵמוּת עֲבוֹדָתִי שֶׁהָיְתָה עִם בְּקִיאוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת רַב בִּמְלֶאכֶת מִרְעֶה הַצֹּאן.

וְאֵת אֲשֶׁר הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי. שֶׁהָיוּ בּוֹ נִשְׁבָּרוֹת וְחוֹלוֹת, וְחָבַשְׁתִּי אֶת הַנִּשְׁבֶּרֶת וְרִפֵּאתִי לַחוֹלָה, כָּרָאוּי לְרוֹעֵי הַבָּקָר:

ל **וַיְבָרֶךְ ה׳ אוֹתְךָ לְרַגְלִי.** אָמְנָם בְּמַה שֶׁאָמַרְתָּ שֶׁבֵּרַךְ ה׳ אוֹתְךָ לְרַגְלִי הוּא אֱמֶת בְּלִי סָפֵק.

וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ בֵּרַךְ אוֹתְךָ בִּשְׁבִילִי:

מָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם אָנֹכִי. אֵיזֶה מַעֲשֶׂה מְבֹרָךְ מֵאִתּוֹ לְבֵיתִי, כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתָ אַתָּה בִּגְלָלִי לְבֵיתְךָ, וְלֹא יַסְפִּיק לָזֶה הַשָּׂכָר הַמֻּרְגָּל לָרוֹעִים:

לא **מָה אֶתֶּן לָךְ.** שֶׁיִּהְיֶה לְךָ תְּמוּרַת מַה שֶּׁאַתָּה מְצַפֶּה לְהַשִּׂיג?

לֹא תִתֶּן לִי מְאוּמָה. שֶׁאִם הָאֵל יִתְבָּרַךְ יִתֵּן חֵן בְּעֵינַי, לֹא יִמְעִיט אֶת הַמּוּכָן לְךָ, כְּאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמוּכָן לַחֲבֵרוֹ״ (יומא לח.).

לב **הָסֵר מִשָּׁם כָּל שֶׂה.** הַקְּטַנִּים וְלֹא הַגְּדוֹלִים, לְמַעַן יוֹלִידוּ קְצָתָם בְּדוֹמֶה וְיִפְלוּ לְחֶלְקִי:

לג **וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי כִּי תָבֹא עַל שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ.** שֶׁכְּשֶׁתָּבֹא צִדְקָתִי לְהַרְאוֹת הָרָאוּי לְחֶלְקִי בַּנּוֹלָדִים, תָּעִיד לְפָנֶיךָ עַל שְׁלֵמוּת עֲבוֹדָתִי אֲשֶׁר בִּשְׂכָרָהּ יִשָּׂנֶה הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּנּוֹלָדִים אֶת הַחֵלֶק הָרָאוּי לְךָ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שֶׁלִּי.

לד **לוּ יְהִי כִּדְבָרֶיךָ.** שֶׁתִּתְפַּיֵּס בְּמַה שֶּׁאָמַרְתָּ:

לה **וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַתְּיָשִׁים.** אַחַר שֶׁאָמַר **יְהִי כִדְבָרֶךָ,** שִׁנָּה טַעְמוֹ וְהֵסִיר בַּיּוֹם הַהוּא קְטַנִּים וּגְדוֹלִים.

לח **לְנֹכַח הַצֹּאן.** וְהָיָה מַצִּיג הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן, כְּדֵי שֶׁיִּסְתַּכְּלוּ בְּחִדּוּשׁ פְּעֻלַּת הַמַּצִּיג, וּתְצַיֵּר בְּדִמְיוֹנָם בְּעֵת הַהֵרָיוֹן, כִּי הַצִּיּוּר בְּכֹחַ הַמְדַמֶּה בְּעֵת הֵרָיוֹן יִפְעַל עַל הָרֹב בַּנּוֹלָד דְּמוּת דָּבָר הַמְצֻיָּר.

מ **אֶל עֲקֹד וְכָל חוּם בְּצֹאן לָבָן.** אַחַר שֶׁהֶחֱלִיף מַשְׂכֻּרְתּוֹ וְהִשְׁאִיר בְּעֶדְרוֹ עָקֹד וְכָל חוּם:

מב **וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים.** כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב לָבָן שֶׁהַדָּבָר בְּמִרְמַת אֵיזוֹ מְלָאכָה.

מג **וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ.** פָּרַץ אֶת גְּבוּל הַהַצָּלָחָה הַמֻּרְגֶּלֶת בְּמְלֶאכֶת מִרְעֶה הַצֹּאן.

פרק לא

א **וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן.** שֶׁסִּפְּרוּ עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע בְּקִנְאָתָם.

ב **וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן.** רָאָה שֶׁקִּבֵּל אֶת הַלָּשׁוֹן הָרַע.

ג **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב שׁוּב.** הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבְּסִבַּת שֶׁלֹּשׁ אֵלֶּה בָּרַח וְלֹא נָטַל רְשׁוּת מִלָּבָן, שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹהוּ. כִּי חָשַׁב שֶׁאַחַר שֶׁקִּבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עָלָיו, אִם יֵדַע נְסִיעָתוֹ יְגַזְּלֵהוּ, כְּאָמְרוֹ **פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתָיךָ:**

וְאֶהְיֶה עִמָּךְ. שֶׁלֹּא יְקָרֵךְ הֵיזֵק בְּדַרְכְּךָ:

ה **כִּי אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם.** כְּחוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בְּיָדִי מִשֶּׁלּוֹ.

וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי. וְהוּא יִתְבָּרַךְ נָתַן לִי כָּל מַה שֶּׁבְּיָדִי, וְלֹא גָּזַלְתִּי מִלָּבָן מְאוּמָה:

יד **הַעוֹד לָנוּ.** אֵיךְ תַּחְשֹׁב שֶׁיִּקְשֶׁה עָלֵינוּ לְהַפְרֵד מֵאֲבִינוּ?

טז **כִּי כָל הָעשֶׁר.** כְּמוֹ ״כִּי צָחֲקָתְ״ (בראשית יח:טו), לֹא נְקֵוָה לְנַחוֹל מִשֶּׁל אָבִינוּ, אֶלָּא כָּל הָעשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ הוּא לְבַדּוֹ לָנוּ וּלְבָנֵינוּ.

וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁרָאִיתָ שֶׁקִּבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עָלֶיךָ וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּגְזֹל:

כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים. בִּלְבַד עֲשֵׂה, נְהַג וָלֵךְ, וְאַל תִּטּוֹל רְשׁוּת.

כ **וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן.** שֶׁלֹּא הֵרְאָה לוֹ שֶׁהִרְגִּישׁ כְּלָל בְּמַה שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע, וּבְמַה שֶׁלֹּא הָיוּ פָּנָיו עִם יַעֲקֹב כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם.

הָאֲרַמִּי. וְזֶה עָשָׂה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לָבָן אֲרַמִּי בַּעַל מִרְמָה, בְּאֹפֶן שֶׁאִם הָיָה מַרְגִּישׁ שֶׁיָּדַע יַעֲקֹב דָּבָר זֶה, הָיָה סוֹפֵר כָּל צְעָדָיו וְלֹא הָיָה אֵצֶל יַעֲקֹב דֶּרֶךְ לְהִמָּלֵט.

עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ. כְּמוֹ "עַל עֹלַת הַתָּמִיד" (במדבר כח:י). הֵרְאָה יַעֲקֹב עַצְמוֹ כְּאִלּוּ בִּלְתִּי מַרְגִּישׁ בְּאֵיבַת לָבָן, מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִגִּיד לוֹ שֶׁחָפֵץ לָלֶכֶת, וְכָל זֶה עָשָׂה לֹא לְהֶעְדֵּר מוּסָר אֶלָּא כְּמֻכְרָח, וְזֶה כִּי בּוֹרֵחַ הוּא, מִדְּאָגָה שֶׁיִּגְזְלֵהוּ לָבָן בְּעֶזְרַת אֲנָשֵׁי עִירוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּהִתְנַצְּלוּתוֹ לְלָבָן אַחַר כֵּן:

כא **וַיִּבְרַח.** מִלַּת הַבְּרִיחָה בְּכָל מָקוֹם תּוֹרֶה עַל סוּר הָאָדָם מֵאֵיזֶה מָקוֹם וְאֵין רוֹדֵף, וְזֶה מַדַּאֲגַת הֱיוֹת עָתִיד, אֲבָל סוּר הָאָדָם מִן הַמָּקוֹם מִפְּנֵי הֱיוֹת הוֹוֶה אוֹ מִפְּנֵי רוֹדֵף יִקָּרֵא נִיסָה.

כד **פֶּן תְּדַבֵּר עִם יַעֲקֹב.** אַפְלוּ דִּבּוּר אָסוּר לְךָ.

מִטּוֹב עַד רָע. לֹא תְּפַתֶּנּוּ שֶׁיְּשׁוּב בְּתִתְךָ לוֹ תִּקָּוֶה לְהֵיטִיב עִמּוֹ, וְלֹא תַּגְזֵם אוֹתוֹ לְהָרַע עִמּוֹ.

כט **וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם.** לֹא בִּזְכוּתְכֶם.

ל **וַעֲתָּה.** מֵאַחַר שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי שֶׁתֵּלֵךְ בְּלִי רְשׁוּת וְשֶׁתִּגְנֹב אֶת לְבָבִי לָלֶכֶת:

הָלוֹךְ הָלַכְתָּ כִּי נִכְסוֹף נִכְסַפְתָּ לְבֵית אָבִיךָ. יִתְחַיֵּב שֶׁהָלַכְתָּ בְּאוֹפֶן זֶה מֵרוֹב תַּאֲוָתְךָ לָשׁוּב לְבֵית אָבִיךָ, וִיהִי מַה.

לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי. כִּי בָּזֶה אֵין הִתְנַצְּלוּת, שֶׁלֹּא הָיְתָה תַּאֲוָתְךָ לְבֵית אָבִיךָ סִבָּה שֶׁתִּגְנוֹב אֶת אֱלֹהַי.

לא **פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתָיךְ.** כִּי בְּאָמְרְךָ שֶׁלֹּא נָתַתָּ אֶת בְּנוֹתֶיךָ לְהַרְחִיקָם מֵעָלֶיךָ, תִּגְזֹל אוֹתָן מֵעִמִּי לְעַכֵּב גַּם הַבָּנִים וְהַמָּמוֹן, כְּעִנְיָן אָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **הַבָּנוֹת בְּנוֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי**, וְכָל זֶה אוּלַי הָיִיתָ עוֹשֶׂה בְּעֶזְרַת אֲנָשֵׁי אַרְצְךָ בִּהְיוֹתִי שָׁם, וְלֹא תַּשִּׂיג זֶה אַחֲרֵי שֶׁיָּצָאתִי מֵאַרְצְךָ.

לב **לֹא יִחְיֶה.** כִּי חָשַׁב שֶׁגָּנַב אוֹתָם אֶחָד מֵהָעֲבָדִים לְעָבְדָם וְלַחֲזֹר לְסוּרוֹ, וּבָזֶה הָיָה חַיָּב מִיתָה.

הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי. מִשֶּׁלְּךָ וְקַח לְךָ כְּשֶׁתַּכִּירֵהוּ.

וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב. שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ לֹא הָיָה מֵעִיז פָּנָיו לִכְחֹשׁ, וְלֹא הָיָה אוֹמֵר **לֹא יִחְיֶה.**

לד **וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן.** אַחַר שֶׁלֹּא מָצָא דָּבָר, חָשַׁב יַעֲקֹב שֶׁלֹּא נִגְנְבוּ תְּרָפִים כְּלָל, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה הַמְצָאַת לָבָן כְּדֵי לְחַפֵּשׂ כְּלֵי יַעֲקֹב שֶׁהָיָה חוֹשֵׁד אוֹתוֹ שֶׁמָּא גָּנַב אֵיזֶה דָּבָר מִשֶּׁלּוֹ:

מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי. מָה מָצָאתָ בִּי עָוֶל לְשֶׁעָבַר שֶׁחִשַּׁדְתַּנִי עַתָּה לְגַזְלָן?

לח **רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ.** הִנֵּה הֵפֶךְ זֶה מָצָאתָ בִּי, שֶׁלֹּא בִּלְבַד שֶׁעַבַדְתִּיךָ בֶּאֱמוּנָה כְּמִשְׁפַּט הַצַּדִּיקִים, אֲבָל הֵיטַבְתִּי לְךָ יוֹתֵר שֶׁהִשְׁתַּדַּלְתִּי בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא שִׁכֵּלוּ.

וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי. אַפְלוּ כְּמִנְהַג שְׁאָר הָרוֹעִים.

לט **טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה.** טְרֵפָה שֶׁנִּטְרְפָה בְּחֵטְא שֶׁלִּי וְשִׁגְגָתִי, אֲבָל הֵבֵאתִי בִּלְבַד טְרֵפָה שֶׁנִּטְרְפָה בְּאוֹנֶס, אַף עַל פִּי כֵן **מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה** שֶׁלֹּא כַּדִּין.

מא **וַתַּחֲלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי.** וְזֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַרְתָּ, כִּי אָמְנָם אַתָּה הוּא שֶׁהֶחְלַפְתָּ מַשְׂכֻּרְתִּי.

מג **וְהַצֹּאן צֹאנִי.** וְאִם הֶחֱלַפְתִּי מַשְׂכֻּרְתְּךָ אוֹ שִׁלַּחְתִּיךָ רֵיקָם, לֹא הָיִיתִי נוֹטֵל דָּבָר מִשֶּׁלְּךָ, שֶׁהַכֹּל שֶׁלִּי, וּבְמִרְמָה בָּא לְיָדְךָ לֹא בְּדִין.

וְלִבְנֹתַי. וְשֶׁל בְּנוֹתַי הוּא לְנַדּוֹנְיָא:

מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה. אַף עַל פִּי שֶׁאוּכַל לְטוֹל הַכֹּל, מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה לְפַרְנְסָן אַחַר כָּךְ.

מד **וַעֲתָּה.** מֵאַחַר שֶׁאֵינִי חָפֵץ לְהַזִּיקְךָ.

לְכָה וְנִכְרְתָה בְרִית. שֶׁגַּם אַתָּה לֹא תַּזִּיקֵנִי.

מה **וַיִּרִימֶהָ מַצֵּבָה.** לְהוֹרוֹת שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר יַצִּיב וְקַיָּם:

מז **וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד.** שֶׁלֹּא שִׁנָּה אֶת לְשׁוֹנוֹ:

מח **וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד.** נִכְנַע לְקָרְאוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה עֵד עַל מַה שֶּׁיֹּאמַר עַתָּה:

מט **וַהַמִּצְפָּה.** וְכֵן יָעִיד שָׁם הַמִּצְפֶּה שֶׁהוּא מָקוֹם סָמוּךְ לָנוּ, יִהְיֶה לְעֵד מִזְכִּיר מַה שֶּׁנֶּאֱמַר.

אֲשֶׁר אָמַר. וְזֶה שֶׁאָמַר שֶׁהַמִּצְפֶּה גַּם כֵּן תָּעִיד עַל דְּבָרָיו הוּא מִפְּנֵי שֶׁאָמַר אָז לָבָן לְיַעֲקֹב **יִצֶף ה׳ בֵּינִי וּבֵינֶךָ** וְהָיָה לְדַיָּן וְשׁוֹפֵט:

נ **רְאֵה אֱלֹהִים עֵד.** רְאֵה שֶׁאִם תִּבְגֹּד בִּי תִּמְעוֹל בּוֹ וְהוּא יִפְרַע מִמְּךָ, כְּעִנְיַן ״וּמָעֲלָה מַעַל בַּה׳ וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ״ (ויקרא ה:כא), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהוּא מְכַחֵשׁ בַּשְּׁלִישִׁי שֶׁבֵּינֵיהֶם:

נג **אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם.** אָמַר לָבָן: אֵין לְךָ לְמָאן מַה שֶּׁיִּחַדְתִּי לְרַיָּן **אֱלֹהֵי נָחוֹר** עִם **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, כִּי אָמְנָם **אֱלֹהֵי** נָחוֹר הָיָה אֱלֹהָיו שֶׁל תֶּרַח שֶׁהָיָה אֲבִיהֶם שֶׁל אַבְרָם וְשֶׁל נָחוֹר:

וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק. שֶׁיִּצְחָק אֵינוֹ בֶּן תֶּרַח, וְנִשְׁבַּע שֶׁאֱלֹהָיו שֶׁל יִצְחָק לְבַדּוֹ יִשְׁפּוֹט אִם יִבְגּוֹד:

נד **וַיִּקְרָא לְאֶחָיו.** שֶׁל לָבָן, אֲבָל לֹא הִצְרִיךְ לִקְרוֹא אֶת לָבָן כִּי הוּא הָיָה אָז כְּאָב לִבְנֵי יַעֲקֹב:

פרק לב

א **וַיְבָרֵךְ אֹתָנָן.** כְּבָר אָמְרוּ: ״אַל תְּהִי בִּרְכַּת הֲדִיוֹט קַלָּה בְּעֵינֶיךָ״ (מגילה טו.). אָמְנָם סִפֵּר בִּרְכַּת לָבָן לִבְנוֹתָיו לְהוֹרוֹת שֶׁבִּרְכַּת הָאָב אֲשֶׁר הִיא עַל בָּנָיו בְּכָל נַפְשׁוֹ בְּלִי סָפֵק רָאוּי שֶׁתָּחוּל יוֹתֵר בִּסְגֻלַּת צֶלֶם אֱלֹהִים הַמְבֹרָךְ, כְּאָמְרוֹ ״בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי״ (בראשית כז:ד).

ג **מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה.** הַמַּחֲנֶה שֶׁלִּי שֶׁפָּגְעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, אֵין סָפֵק שֶׁהוּא מַחֲנֵה אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן ״וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל״ (בראשית כח:יט), כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים:

מַחֲנָיִם. שְׁתֵּי מַחֲנוֹת — אֱלֹהִים שֶׁל מַלְאָכִים וְשֶׁלּוֹ, כְּמִשְׁפַּט סִימָן הָרִבִּים הַבָּא אַחַר פָּתָח מִלְּעֵיל, הַמּוֹרִים עַל מִסְפַּר שְׁנַיִם, כְּמוֹ פַּעֲמַיִם, שְׁבוּעַיִם, שְׁנָתַיִם וְזוּלָתָם. חסלת פרשת ויצא.

ד **וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים.** לְדַעָה מַה בְּלֵב אָחִיו לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ:

אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם. אֶל גְּלִיל שֵׂעִיר, לְאוֹתוֹ הַחֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהָיָה דָּר שָׁם אֱדוֹם, כִּי אָז לֹא כָּבַשׁ עֵדֶין אֶת כָּל הַחוֹרִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ (בראשית לו:ח).

ה **וָאֵחַר עַד עָתָּה.** לְפִיכָךְ לֹא בָּאתִי לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ עַד עָתָּה.

ו **לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ.** כִּי אֵין סָפֵק אֶצְלִי שֶׁתִּשְׂמַח עַל הֱיוֹת לִי עֹשֶׁר וְכָבוֹד, וְאֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ כְּשֶׁאַבַּשֶּׂרְךָ בָּזֶה.

ז **וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתֶךָ.** לֹא בִּלְבַד רָאִינוּ שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּעֵינָיו כָּל בְּשׂוֹרָה מוּצֵאת כַּאֲשֶׁר הִגַּדְנוּ אֶת עָשְׁרְךָ, אֲבָל גַּם הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ עִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ, וְאֵין זֶה אֶלָּא לְהִלָּחֵם, כְּעִנְיַן ״וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד״ (במדבר כ:כ).

ט **וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה.** כִּי בְּעוֹד שֶׁיֵּעַט אֶל הַשָּׁלָל הָרִאשׁוֹן יִמָּלֵט הַשֵּׁנִי בִּכְלִי מִלְחָמָה אוֹ שֶׁיִּבְרַח:

י **אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם.** הִקְדִּים בְּסֵדֶר שִׁבְחֵי הַמָּקוֹם וַחֲסָדָיו, וּבְהַזְכִּיר זְכוּת אָבוֹת, כְּסֵדֶר אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה בִּתְחִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת.

יא **קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים.** לֹא הָיִיתִי רָאוּי לְכָל אוֹתָם הַחֲסָדִים:

וּמִכָּל הָאֱמֶת. הַטּוֹב שֶׁעָשִׂיתָ עִמְּדִי בִּזְכוּת אֲבוֹתַי, וּבְאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ שֶׁעָשִׂיתָ עִמְּדִי לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֲנִי מְבַקֵּשׁ שֶׁתַּצִּילֵנִי, כְּעִנְיַן אָמְרוֹ ״כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָ לָעָם הַזֶּה״ (במדבר יד:יט):

יב **וְהַכַּנִי אֵם עַל בָּנִים.** יַכֵּה אוֹתִי בָּזֶה שֶׁיְּהַרֵּג אֵם עַל בָּנִים, גַּם שֶׁאוּכַל אֲנִי לְהִמָּלֵט מִיָּדוֹ:

יג **וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ.** וְאִם יִקָּרֶה זֶה יִהְיֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לְהֵיטִיב עִמִּי, אִם אֵרָאֶה בְּאָבְדָן מוֹלַדְתִּי.

וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ. וְהִנֵּה הֵפֶךְ זֶה גַּם כֵּן יִהְיֶה אִם יַכְרִית זַרְעִי, וְרָאוּי שֶׁתַּעֲשֶׂה עִמָּם בַּעֲבוּר כְּבוֹד שִׁמְךָ לְקַיֵּם הַבְטָחָתְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינִי רָאוּי לָהּ, כְּעִנְיַן ״אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ ה׳ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ״ (ירמיהו יד:ז).

יז **עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ.** כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ בְּכָל מִין מִנְיַן זְכָרִים וּנְקֵבוֹת כְּפִי הָרָאוּי לִמְלֹאכֶת הַמִּקְנֶה, שֶׁיּוּכַל לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, כְּאָמְרוֹ ״קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי״ (בראשית לג:יא), שֶׁהָיְתָה מִנְחָה מוּכָנָת לִבְרָכָה שֶׁהִיא תּוֹסֶפֶת טוֹבָה.

וְרָוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר. שֶׁלֹּא יִקָּפְצוּ הַבְּהֵמוֹת מֵעֵדֶר לְעֵדֶר וְיִתְעָרְבוּ, וְלֹא יָבִין הָרוֹאֶה חָכְמַת הַמִּנְחָה וּבִרְכָתָהּ.

יט **וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב.** צִוָּה שֶׁלֹּא יִרְאֶה הַשָּׁלִיחַ אֶת עַצְמוֹ כְּמַפִּיר אֶת עֶשָׂו וְשָׁלוּחַ אֵלָיו, פֶּן יַחְשֹׁב עֵשָׂו שֶׁיְּדַע אָחִיו שֶׁהוּא הָלַךְ לִקְרָאתוֹ וְשָׁלַח לוֹ דּוֹרוֹן מֵחֲמַת יִרְאָה, אֲבָל יִרְאֶה הַשָּׁלִיחַ אֶת עַצְמוֹ כְּמוֹ שָׁלוּחַ לְשֵׁעִיר וּכְבָלְתִּי מַפִּיר אֶת עֶשָׂו.

כ **כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו.** לְכָל אֶחָד צִוָּה מַה יָּשִׁיב לְעֵשָׂו, וְיוֹדִיעַ שֶׁהוּא עִם שְׁאָר כָּל הָעֲדָרִים, וְהֵם כֻּלָּם שֶׁל יַעֲקֹב **מִנְחָה לְעַשָּׂו אָחִיו** הַגָּדוֹל:

כא **וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ.** צִוָּה שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם יֹאמַר זֶה הַדִּבּוּר מִלִּבַּד הַדִּבּוּר מִלְּבַד הַמְיֻחָד לוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא עֵשָׂו דִּבְרֵי כֻלָּם מְכֻוָּנִים בָּזֶה שֶׁהָיָה יַעֲקֹב הוֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם לְשַׁעִיר לְהַקְבִּיל פְּנֵי אָחִיו.

כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה. וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים שָׂם בְּפִי עֲבָדָיו, כְּדֵי שֶׁיִּמְעֹט רָגְזוֹ שֶׁל עֵשָׂו בְּדִבּוּר הַהַכְנָעָה עִם הַמִּנְחָה.

אֶרְאֶה פָּנָיו. דֶּרֶךְ הַבִּקּוּר הֶרְאוּי לְשָׂרִים, כְּעִנְיַן "יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן" (שמות כג:יז), "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם". וְכֵן אָמַר לְעֵשָׂו אַחַר כָּךְ "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים" (בראשית לג:י), כִּי הַמִּנְחָה לִפְקוֹד אֶת הַשָּׂרִים בְּמִנְחָה עִם רְאִיַּת פְּנֵיהֶם.

כב **וַתַּעֲבוֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו.** לִרְאוֹת שֶׁתִּהְיֶה עַל סֵדֶר רָאוּי לְתַכְלִית הַמְכֻוָּן מֵאִתּוֹ.

כד **וַיֵּעָבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ.** צִוָּה לְכֻלָּם שֶׁיַּקְדִּימוּ לָלֶכֶת לְפָנָיו לְהָלְאָה מִן הַנַּחַל, כְּמוֹ "וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוּשִׁי" (שמואל ב יח:כג).

כה **וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ.** אַחֲרוֹן לְכֻלָּם לִנְסֹעַ מִן הַמַּחֲנֶה, כְּדֵי לְהַדְרִיךְ אֶת כָּל עַמּוֹ שֶׁיֵּלְכוּ עִם כָּל קִנְיָנוֹ וְלֹא יִשָּׁאֵר דָּבָר בַּמַּחֲנֶה:

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ. הָיָה זֶה פַּעַל מַלְאָךְ בְּמִצְוַת בּוֹרְאוֹ בְּלִי סָפֵק, עַל דֶּרֶךְ "יֵרֶה וַיּוֹר" (מלכים ב יג:יז), שֶׁיִּהְיֶה נוֹשֵׂא בַּה' יַעֲקֹב וְזַרְעוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה עִם הֶזֵּק בְּמָמוֹן שֶׁהוּא הֵיקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם, וְעִם זֶה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה בַּסּוֹף עִם בְּרָכָה.

כו **לֹא יָכוֹל לוֹ.** לְרֹב דְּבֵקוּתוֹ תָּמִיד בָּאֵל יִתְבָּרַךְ בְּמַחֲשָׁבָה וּבְדִבּוּר:

וַיִּגַּע. הוֹדִיעוֹ הַחֵטְא הֶעָתִיד בְּמַדְרִיכֵי עַמּוֹ, וּבְדַאֲגָתוֹ בָּזֶה פָּסַק הַדִּבּוּר, **וַתֵּקַע כַּף** יֶרֶכוֹ **בְּהֵאָבְקוֹ**:

כז **לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ.** שֶׁגְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת (סנהדרין צב:).

כח **לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ.** לְקֵץ הַיָּמִין שֶׁתִּהְיֶה קַיָּם אַחַר אָבְדַן הָאֻמּוֹת, וּבְכֵן יִהְיֶה כְּבָר מְקֻיָּם בְּךָ עִנְיַן **יַעֲקֹב**, הַמּוֹרֶה קַיָּם בַּסּוֹף, וְלָכֵן לֹא יִפּוֹל עָלֶיךָ אָז עוֹד שֵׁם **יַעֲקֹב** לְהוֹרוֹת שֶׁתִּהְיֶה בָּעֲקֵב וּבְסוֹף כָּל הָאֻמּוֹת.

כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ. אֲבָל יִקָּרְאוּ לְךָ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל בִּלְבָד, לְהוֹרוֹת שֶׁאָז כְּבָר שָׂרִיתָ **עִם אֱלֹהִים וגו'**, כְּעִנְיַן (ישעיהו כד:כא) "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה":

ל **הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ.** הַמּוֹרֶה עַל צוּרָתְךָ וְעַל הַפֹּעַל הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ, כְּדֵי שֶׁאֶתְבּוֹנֵן עַל מָה קַמְתָּ לְשָׂטָן, וְאָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וְאֶתְפַּלֵּל.

לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי. כִּי הַצּוּרָה הָאִישִׁית לָנוּ הִיא מַדְרֵגַת הַשְׂכָּלָתֵנוּ אֲשֶׁר לֹא תִבָּאֵר בְּשׁוּם דִּבּוּר, כְּאָמְרוֹ (שופטים יג:יח) "וְהוּא פֶּלְאִי", וְהַפֹּעַל שֶׁלָּהּ הוּא כְּפִי הֶרְצוֹן הָאֱלֹהִי.

לב **וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְכוּ'.** אַחַר שֶׁעָבַר אֶת פְּנוּאֵל בִּצְלִיעָה, זָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וְנִרְפָּא, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה לֶעָתִיד לָבֹא, כְּאָמְרוֹ "וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא" (מלאכי ג:כ).

לג **עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל.** כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַהֶיזֵּק אֲשֶׁר הוּרַע בִּנְגִיעַת כַּף הַיָּרֵךְ, הֶיזֵּק בְּדָבָר בִּלְתִּי נֶחְשָׁב אֶצְלֵנוּ.

פרק לג

א **וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ.** שֶׁלֹּא הִתְכַּפְּרוּ פָּנָיו בַּמִּנְחָה.

ד **וַיָּרָץ עֵשָׂו.** נֶהְפַּךְ לִבּוֹ כְּמוֹ רֶגַע בְּהַכְנָעוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כְּעִנְיָנֵנוּ בַּגָּלוּת עִם בְּנֵי עֵשָׂו הָאוֹמֵר בְּגָבְהוֹ "מִי יוֹרִידֵנוּ אָרֶץ", וְהוֹרָה שֶׁנִּהְיֶה נִמְלָטִים מִיַּד חֶרֶב גַּאֲוָתוֹ בְּהַכְנָעָה וּמִנְחָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כ.) שֶׁאֲחִיָּהוּ הַשִּׁילוֹנִי קִלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקָנֶה הַנִּכְנָע לְכָל הָרוּחוֹת (מלכים א יד:טו). הֵן לוּ עָשׂוּ כֵּן בְּרִיוֹנֵי בֵּית שֵׁנִי, לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי בְּאָמְרוֹ (גיטין נו.) "בְּרִיוֹנֵי דְּבָן לָא שָׁבְקִינָן".

ה **מִי אֵלֶּה לָךְ.** שָׁאַל אִם הֵם בָּנָיו אוֹ עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ.

ח **מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה?** הַמַּחֲנֶה שֶׁאָמַר אֵלַי "מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי" (בראשית לב:יט), מִי הוּא אֶצְלְךָ? אִם הוּא לְמִנְחַת כָּבוֹד אוֹ לְמִנְחַת חֵסֶד שֶׁחָשַׁבְתָּ שֶׁאֶצְטָרֵךְ?

ט **יֶשׁ לִי רָב.** וְאֵינִי צָרִיךְ:

אָחִי, יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ. שֶׁבְּהִיוֹתְךָ אָחִי לֹא תִצְטָרֵךְ לְכַבְּדֵנִי בְּמִנְחָה.

י **כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים.** כְּמִנְהָג בְּפִקּוּד אֶת הַשָּׂרִים, כְּאָמְרוֹ "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם" (שמות כג:טו).

וַתִּרְצֵנִי. שֶׁקִּבַּלְתַּנִי בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, כְּעִנְיַן "הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ" (מלאכי א:ח), וּמִצַּד זֶה גַּם כֵּן רָאוּי שֶׁאֲקַדֵּם פָּנֶיךָ בַּמִּנְחָה.

יא **וַיִּפְצַר בּוֹ.** כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל, כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר וְיַקֵּח, וְהַהֶפֶךְ בָּאֱלִישָׁע כְּאָמוּר "וַיִּפְצַר בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן" (מלכים ב ה:טז).

יב **נִסְעָה וְנֵלֵכָה.** לְשֵׂעִיר, כְּמוֹ שֶׁהוֹרוּ נוֹשְׁאֵי הַמִּנְחָה בְּאָמְרָם **גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ**:

יג **כִּי הַיְלָדִים רַכִּים.** כִּי עָלַי מֻטָּל דְּבַר הַיְלָדִים רַכִּים **וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת**:

וּדְפָקוּם. לִכְבוֹדְךָ שֶׁלֹּא לְעַכְּבְךָ בַּדֶּרֶךְ.

יח **וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם.** תֵּכֶף שֶׁהִגִּיעַ בְּשָׁלוֹם בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית כח:כא) "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם", לֹא הִמְתִּין שֶׁיִּהְיֶה בְּבֵית אָבִיו.

בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם. בְּעוֹד שֶׁהָיָה בַּדֶּרֶךְ לְלֶכֶת לְבֵית אָבִיו, אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ שָׁם, הִתְחִיל לְקַיֵּם נִדְרוֹ וּבָנָה מִזְבֵּחַ כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים".

יט **וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה וַיֵּצֶב שָׁם מִזְבֵּחַ.** כְּאָמְרוֹ "אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה' כּוּ'" (תהלים קלז:ד):

כ **וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.** קָרָא לוֹ בִּתְפִלָּתוֹ אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לֵאלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאָה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" (בראשית כח:כא), וְזֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה הוּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ אוּמוֹת הָעוֹלָם לְהַעֲבִירוֹ עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בְּנִדְרוֹ לְמַעְלָה (בראשית כח:כ-כב).

פרק לד

ג **וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ.** עַל הֵפֶךְ בְּאַמְנוֹן לְתָמָר אַחַר שֶׁשָּׁכַב אוֹתָהּ (שמואל ב יג:יד-טז).

בִּדִינָה בַּת יַעֲקֹב. בִּשְׁבִיל שֶׁהָיְתָה בַּת יַעֲקֹב הַנִּכְבָּד בְּעֵינֵי הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **כִּי חָפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב.**

ה **וְהֶחֱרִישׁ יַעֲקֹב עַד בֹּאָם.** הֶחֱרִישׁ מִלָּצֵאת לָרִיב עַד שֶׁיָּבֹאוּ בָּנָיו וְיֵדְעוּ הַדָּבָר וְיִשְׁמְרוּ עַצְמָם מֵאַנְשֵׁי רִיבָם:

ו **וַיֵּצֵא חֲמוֹר.** כְּשֶׁרָאָה שֶׁהֶחֱרִישׁ, וְדַאג פֶּן יַחְרֹשׁ עָלָיו רָעָה.

ז **וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר.** הִנֵּה הָעִצָּבוֹן הָיָה עַל **כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל**, שֶׁהָיָה בִּזָּיוֹן אֵצֶל יִשְׂרָאֵל אַף עַל פִּי שֶׁאֵצֶל הַכְּנַעֲנִים לֹא הָיָה כֵּן, וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיָה בִּלְתִּי מֻרְגָּל אָז לֶאֱנֹס אֶת בְּתוּלוֹת גְּדוֹלֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ **וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה**, לְפִיכָךְ חָרָה לָהֶם עַל שֶׁנַּעֲשְׂתָה כָּזֹאת נֶגְדָּם.

י **וּסְחָרוּהָ.** עִם הֱיוֹת הַסְּחוֹרָה אָז בִּלְתִּי מֻתֶּרֶת לְגֵרִים, כְּאָמְרָם (בבא בתרא כא:): "בַּר מָתָא אַבַּר מָתָא אַחֲרִיתִי מָצֵי מְעַכֵּב:"

יב **הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד.** כְּמֵשִׁיב לָכֶם אָשֹׁם עַל מַה שֶּׁחָטָאתִי לָכֶם.

יג **בְּמִרְמָה.** שֶׁאָלוּ שֶׁיִּמּוֹלוּ בְּחָשְׁבָם שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם אוֹ שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְפִתּוֹת אַנְשֵׁי עִירָם לָזֶה:

וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא. הֵשִׁיבוּ שֶׁמִּינֵי הַנְּדִיבוּת שֶׁאָמְרוּ שְׁכֶם וְאָבִיו לַעֲשׂוֹת, לֹא הָיוּ רְאוּיִים עַתָּה אַחֲרֵי שֶׁטִּמֵּא, כְּדֶרֶךְ אֶתְנַן זוֹנָה.

יד **כִּי חֶרְפָּה הִיא לָנוּ.** שֶׁיִּהְיֶה נִרְאֶה שֶׁאֵין אִישׁ הָגוּן בֵּין הַמּוּלִים לְהִתְחַתֵּן עִמּוֹ:

יז **וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ.** אַף עַל פִּי שֶׁהִיא עַתָּה בְּבֵיתְכֶם, נִקַּח אוֹתָהּ מֵעִמָּכֶם:

וְהָלָכְנוּ. עִם כָּל עֶשְׁרֵנוּ שֶׁלֹּא תֵּהָנוּ בּוֹ.

יט **וְהוּא נִכְבָּד.** וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא אֵחַר לַעֲשׂוֹת, **כִּי חָפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב**:

כא **שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ.** בְּשָׁלוֹם הֵם אִתָּנוּ וְאֵין בְּלִבָּם לְתִבּוֹעַ עֶלְבּוֹנָם.

כה **וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר.** שֶׁלֹּא מָלוּ אֶלָּא עַל תְּקֻוָּה לְהַשִּׂיג מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם, כִּדְבְרֵי חֲמוֹר וּשְׁכֶם.

כו **וְאֶת חֲמוֹר וְאֶת שְׂכָם בְּנוֹ הָרָגוּ.** שֶׁבִּקְּשׁוּם וּמְצָאוּם.

כז **הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ.** כִּי לוּלֵי הָיָה כְּבָר דָּבָר כָּזֶה בִּלְתִּי נִמְאָס אֶצְלָם, לֹא הָיָה שְׂכֶם עוֹשֶׂה כֵּן. אָמְנָם הָיָה זֶה גְּמוּל מֻרְגָּל אֶצְלָם, שֶׁלָּקְחוּ רָאשֵׁי הָעִיר בְּנוֹת הָעָם בִּלְתִּי רְשׁוּת לְנָשִׁים אוֹ לְפִילַגְשִׁים, עַל דֶּרֶךְ (בראשית ו:ב) "וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ".

ל **לְהַבְאִישֵׁנִי.** שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁשִּׁקְּרָנוּ בֶּאֱמוּנָתֵנוּ אַחַר שֶׁנִּמּוֹלוּ:

לא **הַכְזוֹנָה.** שֶׁאֵין רָאוּי לְתִבַּע עֶלְבּוֹנָהּ, **יַעֲשֶׂה** עַם הָאָרֶץ **אֶת אֲחוֹתֵנוּ**? שֶׁאֵינָהּ זוֹנָה וְרָאוּי לְתִבַּע עֶלְבּוֹנָהּ, וְשֶׁהִיא אֲחוֹת לָנוּ וְרָאוּי לָנוּ לְתִבַּע עֶלְבּוֹנָהּ. וְהִנֵּה כְּשֶׁיִּתְבּוֹנֵן יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בְּאֵלֶּה, אֵין רָאוּי שֶׁיִּתְקוֹמֵם.

פרק לה

א **וְשָׁב שָׁם.** לְכַוֵּן דַּעְתְּךָ קֹדֶם שֶׁתִּבְנֶה הַמִּזְבֵּחַ, כְּעִנְיַן אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם (ברכות ל:).

וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ. לָתֵת הוֹדָאָה עַל שֶׁקִּיֵּם לְךָ הַהַבְטָחָה שֶׁעָשָׂה שָׁם, כְּעִנְיַן אָמְרָם (ברכות נד.) מְבָרֵךְ "בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה לִי נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה".

ב **הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר.** שֶׁלְּקַחְתֶּם מִשְּׁכֶם, אַף עַל פִּי שֶׁבִּטְּלוּ אוֹתָם עוֹבְדֵיהֶם כְּמוֹ נְשֵׁי שְׂכֶם, כְּאָמְרָם "גּוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ" (עבודה זרה מג., נב.), וְלָכֵן הֵם מֻתָּרִים בַּהֲנָאָה, מִכָּל מָקוֹם הָסִירוּ אוֹתָם מִקִּרְבְּכֶם עַתָּה בְּלֶכְתֵּנוּ לְבֵית אֵל, כְּדֵי שֶׁתִּרְחַק מִלִּבְּכֶם כָּל מַחֲשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה:

ד **וַיִּטְמֹן אוֹתָם יַעֲקֹב.** וְלֹא אִבְּדָם מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ כְּבָר מְבֻטָּלִים וּמֻתָּרִין בַּהֲנָאָה.

ה **וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים.** כִּי בְּנִסָּעָם מִשְּׁכֶם שֶׁהָיְתָה עִיר מִבְצָר, הָיְתָה סַכָּנָה שֶׁיִּתְקוֹמְמוּ הַסְּבִיבוֹת עֲלֵיהֶם בַּדֶּרֶךְ, וְלָכֵן הֻצְרַךְ אָז שֶׁתִּהְיֶה חִתַּת אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם.

ז **וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם.** לְאוֹתוֹ מָלוֹן אוֹרְחִים שֶׁלָּן בּוֹ בְּלֶכְתּוֹ לְחָרָן, כְּאָמְרוֹ "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (בראשית כח:יא).

אֵל בֵּית אֵל. מְקֻדָּשׁוֹ שֶׁל בֵּית אֵל.

ח **אַלּוֹן בָּכוּת.** וְזֶה הִפְסִיק הַגְּלוּת הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עַצְבוּת (שבת ל:).

ט **וַיֵּרָא אֱלֹהִים.** אַחַר עֲבוֹר הַבֶּכִי.

אֶל יַעֲקֹב עוֹד. כְּמוֹ שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם בְּלֶכְתּוֹ לְחָרָן, כְּאָמְרוֹ **הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ**:

בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם. אֲבָל בְּפַדַּן אֲרָם לֹא נִגְלָה אֵלָיו, אַף עַל פִּי שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ עַל יְדֵי מַלְאָךְ, כְּאָמְרוֹ "וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם" (בראשית לא:יא):

י **שִׁמְךָ יַעֲקֹב.** אֲנִי מְקַיֵּם לְךָ עַתָּה זֶה הַשֵּׁם, שֶׁתִּהְיֶה קַיָּם אַתָּה לְבַדְּךָ בְּעָקֵב וּבְסוֹף כִּלְיוֹן כָּל שְׁאָר הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו מו:כח) "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם וְאוֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה":

לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב. וְכַאֲשֶׁר יִתְקַיֵּם עִנְיַן שֵׁם יַעֲקֹב שֶׁתִּשָּׁאֵר בַּסּוֹף אַתָּה לְבַדְּךָ, כְּאָמְרוֹ "הֵן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן" (במדבר כג:ט), אָז לֹא יִהְיֶה עִנְיַן עוֹד לְשֵׁם יַעֲקֹב.

כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ. שֶׁתִּשְׁתָּרֵר עַל כָּל פְּלִיטֵי הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת" (במדבר כד:יז).

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל. בְּרֵךְ אוֹתוֹ שֶׁיַּתְחִיל קְצָת עִנְיַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל מֵעַכְשָׁיו, שֶׁיּוּכַל נֶגֶד הַמִּתְקוֹמְמִים עָלָיו גַּם בְּאֶרֶץ לֹא לוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין עו): "כָּל מָקוֹם שֶׁהָלְכוּ נַעֲשׂוּ שָׂרִים לַאֲדוֹנֵיהֶם".

יא **אֲנִי אֵל שַׁדַּי.** בִּשְׁמִי אֲנִי נִשְׁבָּע, כְּעִנְיַן "וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעוֹלָם" (דברים לב:מ), וּבָזֶה בִּלְבַד מָצָאנוּ שְׁבוּעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְיַעֲקֹב.

פְּרֵה וּרְבֵה. וְלֹא תִּדְאַג שֶׁיִּכְלֶה זַרְעֲךָ בְּיַד גּוֹיִם, גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה הַגֶּזַע בִּלְתִּי הָגוּן. לְפִיכָךְ לֹא תֶּחְדַּל מִלְּפָרוֹת וְלִרְבּוֹת, עַל הֵפֶךְ עֲצַת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כְּאָמְרוֹ: "מִיּוֹם שֶׁפָּשְׁטָה מַלְכוּת הָרְשָׁעָה דִּין הוּא שֶׁנִּגְזוֹר עַל עַצְמֵינוּ שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּלְהוֹלִיד בָּנִים, וְנִמְצָא זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם [אָבִינוּ] כָּלֶה מֵאֲלָיו". וְזֶה כִּי בִּהְיוֹתִי אֵל שַׁדַּי, בִּלְתִּי צָרִיךְ לְנוּשֵׂא מוּכָן, אֶעֱשֶׂה מַה שֶּׁאָמַרְתִּי עַל כָּל פָּנִים גַּם בִּלְתִּי נוּשֵׂא מוּכָן.

וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ. אֲנָשִׁים הֲגוּנִים לַמְּלוּכוּת וְלֹא תִּצְטָרֵךְ לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי, כְּעִנְיַן בְּמַלְכֵי אֱדוֹם (בראשית לו:לו-לז), שֶׁמְּלָה מִמַּשְׁרֵקָה, שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת הַנָּהָר וְזוּלָתָם:

יב וּלְזַרְעֲךָ אַתָּרִיךְ אָמֵן אֶת הָאָרֶץ. לְקֵץ הַיָּמִין אֶתֵּן אֶת לְזַרְעֲךָ כָּל כַּדּוּר הָאָרֶץ, לֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד, כְּאָמְרוֹ (בראשית כח:יד) "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה", וּכְאָמְרוֹ (במדבר כד:יז) "וְקָרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת".

יג בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ. בְּצֵאתוֹ לָלֶכֶת לְחָרָן, בְּאוֹתוֹ הַמָּלוֹן הָיָה הַדִּבּוּר שָׁם. **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְשָׁם נִסְתַּלֵּק, וּלְפִיכָךְ הִצִּיב **מַצֵּבָה** בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ.

יד וּפָרַצְתָּ עָלֶיהָ נָסָךְ. וְהִשְׁלִים נִדְרוֹ שֶׁנָּדַר בְּאָמְרוֹ "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים" (בראשית כח:כב). כִּי בָּזֶה הֵכִין אֶת הַמָּקוֹם שֶׁרָאוּי שֶׁיִּקִּימֶנּוּ שָׁם, כְּעִנְיַן דָּוִד בְּהֶרְאוֹת אֵלָיו הַמַּלְאָךְ בְּגֹרֶן אֲרַוְנָה הַיְבוּסִי:

טו אַל תִּירָאִי. שֶׁיִּהְיֶה הַיֶּלֶד נְקֵבָה מִפְּנֵי שֶׁהַחֲבָלִים מְרֻבִּים, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה לא.) חֲבָלֵי נְקֵבָה מְרֻבִּים מִשֶּׁל זָכָר.

כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן. אַף עַל פִּי שֶׁחֲבָלָיו מְרֻבִּים גַּם הוּא זָכָר:

כ מַצֵּבָה עַל קְבוּרָתָהּ. מִפְּנֵי שֶׁהַהֹרֶג עַל אֵם הַדֶּרֶךְ, וְיֵשׁ לָחוּשׁ לְחִטּוּטֵי קְבָרִי.

כב וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר. אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁמַע, לֹא הִפִּילוֹ מִמִּנְיַן בָּנָיו, כִּי לֹא הָיָה סָפֵק אֶצְלוֹ שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה לְאַלְתַּר, וְלֹא נֶעְדַּר מִמִּנְיַן בְּנֵי יַעֲקֹב הָעֲתִידִים לְהִתְקַיֵּם בְּעָקֹב וּבְסוֹף כָּל הָאוּמּוֹת.

כג בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. שֶׁלֹּא נָפַל מִן הַבְּכוֹרָה בְּדִינֵי שָׁמַיִם מִפְּנֵי הַתְּשׁוּבָה הַמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְלֹא נָפַל מִמֶּנָּה אֲפִלּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד שֶׁהִפִּילוֹ יַעֲקֹב אָבִיו בְּדִינֵי אָדָם, כְּעִנְיַן כָּל מִי שֶׁהָיָה חַיָּב נִדּוּי שֶׁלֹּא הָיָה מְנֻדֶּה עַד שֶׁיְּנַדְּהוּ חָכָם בַּדּוֹר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן טז.) מְנָלַן דִּמְשַׁמְּתִינָן דִּכְתִיב "אוֹרוּ מֵרוֹז" (שופטים ה:כג), דְּהָכִי סָבַר גַּבְרָא רַבָּא פְּלָנְיָא דִּכְתִיב "אָמַר מַלְאַךְ ה'", וְכֵן הוֹרוּ הָאַחֲרוֹנִים:

כז אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק. כִּי אָמְנָם זִכְרוֹן חַסְדֵי הַצַּדִּיקִים בְּאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם מֵטִיב לִבְנֵיהֶם שֵׁם טוֹב וְאַהֲבַת חֶסֶד בְּעֵינֵי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, הֵפֶךְ הָרְשָׁעִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיהו יד:כא) "הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחָה בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם בַּל יָקוּמוּ וְיִירְשׁוּ אָרֶץ":

פרק לו

א אֵלֶּה תוֹלְדוֹת. עִנְיָנָיו וּמִקָּרָיו, כְּעִנְיַן "מַה יֵּלֶד יוֹם" (משלי כז:א).

עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם. לְעוֹלָם נִבְהָל לְהוֹן תַּאֲוֹותָיו הַנִּפְסָדוֹת, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּיוֹם שֶׁנִּקְרָא אֱדוֹם, שֶׁבְּהִיוֹתוֹ עָיֵף בַּעֲסָקָיו הָרָעִים לֹא הִכִּיר הָעֲדָשִׁים לְהַזְכִּירָם בִּשְׁמָם (בראשית כה:ל).

ב אֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה. הִיא הָיְתָה מִבְּנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי, וְעַל יָדָהּ הָלַךְ עֵשָׂו לְאֶרֶץ שֵׂעִיר, כְּאָמְרוֹ **וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר**, וּבָנֶיהָ אַחֲרָיו הִשְׁמִידוּ אֶת הַחוֹרִי, כְּאָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיּוֹשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם" (דברים ב:יב), וְלָזֶה חָזַר וְאָמַר **וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר**. וּמָנָה הָאַלּוּפִים כִּי בָנָיו אַחֲרָיו הָיוּ שָׁכְבְשׁוּ, וְנַעֲשֵׂית תִּמְנַע פִּילֶגֶשׁ, וְנַעֲשׂוּ תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו אַלּוּפִים.

יב וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ. שֶׁהָיָה אֱלִיפַז מְהַכּוֹבְשִׁים אֶת הָאָרֶץ, וְלָקַח אֶת תִּמְנַע אֲחוֹת הָאַלּוּפִים, וְכָבַשׁ אוֹתָהּ לְפִילֶגֶשׁ.

כ אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי. הִזְכִּיר בְּשֵׁם הַגִּבּוֹרִים שֶׁהָיוּ אָז אַנְשֵׁי הַשֵּׁם, לְהוֹדִיעַ שֶׁאַף עַל פִּי כֵן הִשְׁמִידוּם בְּנֵי עֵשָׂו בִּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיּוֹשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְכוּ'" (דברים ב:כב):

לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים. הוֹדִיעַ שֶׁהֵצֵרְכוּ לְהַמְלִיךְ אֲנָשִׁים נָכְרִים מִבְּלִי אֵין בֵּינֵיהֶם רָאוּי לִמְלוֹךְ, וְשֶׁאֵין מַעֲמִידִים מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ.

לִפְנֵי מְלָךְ מָלָךְ. קוֹדֶם שֶׁיִּמְלוֹךְ מֹשֶׁה עֲלֵיהֶם בְּמִצְוַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ו:כג), עַל דֶּרֶךְ "וְצִוֵּךְ לְנָגִיד" (שמואל א כה:ל). אָמְנָם כְּשֶׁמָּלַךְ מָלַךְ, חָדְלָה מַלְכוּת עֵשָׂו וְהָיוּ לוֹ אַלּוּפִים, כְּעִנְיַן "וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ" (בראשית כה:כג).

מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו... לְמִקְמֹתָם בְּשֵׁמֹתָם. שֶׁלֹּא הָיוּ חֲשׁוּבִים לְהִקָּרֵא בִּשְׁמָם, רַק עַל שֵׁם מְקוֹמָם.

פרק לז

א **וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן.** בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁדָּר בּוֹ אָבִיו, כְּעִנְיָן (בראשית לה:כז) "אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק":

ב **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב.** מְאוֹרְעוֹתָיו וְיַלְדֵי יוֹם עָלָיו אַחַר שֶׁיָּשַׁב שָׁם, כִּי מֵאָז שֶׁיָּצָא מִבֵּית אָבִיו הָיוּ עִנְיָנָיו כְּמוֹ קוֹרוֹת אֲבוֹתֵינוּ בְּגָלוּת רִאשׁוֹן, וּמֵאָז שֶׁחָזַר אֶל אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו הָיוּ קוֹרוֹתָיו כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית שֵׁנִי וְחָרְבָּנוֹ וְגָלוּתוֹ וּגְאֻלָּתוֹ לְקֵץ הַיָּמִין (משלי כז:א).

הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן. הָיָה מַנְהִיג וּמוֹרֶה אוֹתָם בְּמִלֶּאכֶת מִרְעֵה הַצֹּאן:

וְהוּא נַעַר. וּמִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ חָטָא לְהָבִיא דִּבַּת אֶחָיו, כִּי לֹא נִסָּה וְלֹא הִתְבּוֹנֵן לְאַחֲרִית דָּבָר, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אָז מַשְׂכִּיל מְאֹד, וְשֶׁהָיָה אַחַר כָּךְ מוֹרֶה לְזִקְנֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ (תהלים קה:כב) "וְזִקְנָיו יְחַכֵּם", וְזֶה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט.) וְלֹא בְּדַרְדְּקֵי עֵצָה.

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה. בְּאָמְרוֹ לְאָבִיו שֶׁאֶחָיו הָיוּ טוֹעִים וּמַפְסִידִים בִּבְלִי דַּעַת כָּרְאוּי בְּמִלֶּאכֶת הַמִּקְנֶה, שֶׁהָיְתָה אָז עִקַּר הִשְׁתַּדְּלוּתָם בְּקִנְיַת עֹשֶׁר וּנְכָסִים.

ג **וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים.** לְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַמְנַהִיג בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה, כְּעִנְיַן "וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ" (ישעיהו כב:כא), וְכָאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא יא.) בִּגְדוֹל אָחִי כִּי הֵיכִי דְּלִשְׁתַּמְעָן מִילֵּיהּ.

ד **וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם.** וּבָזֶה טָעָה יַעֲקֹב לְשַׁנּוֹת לִבֵּן בֵּין הַבָּנִים בְּעִנְיָן שֶׁיְּכִירוּ אֶחָיו אֶת הָאַהֲבָה אֲשֶׁר בְּלִבּוֹ.

וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם. אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לְדַבֵּר עִמּוֹ בְּעִנְיַן הַנְהָגַת הַבַּיִת וּמִרְעֵה הַצֹּאן, בִּהְיוֹתוֹ מַנְהִיג בְּמִצְוַת אֲבִיו, לֹא יָכְלוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ לְשָׁלוֹם וְרֵעוּת כְּמִנְהַג הָאַחִים.

ה **וַיַּגֵּד לְאָחָיו.** גַּם זֶה עָשָׂה מֵחֶסְרוֹן הָעֵצָה כְּנַעַר:

ו **שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה.** לֹא דַּי שֶׁסִּפֵּר הַחֲלוֹם, כִּי גַּם אָמַר לָהֶם שִׁמְעוּ נָא, כְּלוֹמַר הָבִינוּ אֶת הוֹרָאַת הַחֲלוֹם, וּבָזֶה הוֹסִיף לְהָטִיל אֵיבַת אֶחָיו עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ **הֲמָלוֹךְ תִּמְלוֹךְ עָלֵינוּ:**

ז **וְגַם נִצָּבָה.** הוֹרָה שֶׁתִּהְיֶה מֶמְשַׁלְתּוֹ קַיֶּמֶת זְמַן אָרֹךְ, וְכֵן הָיָה כִּי אָמְנָם מָלַךְ שְׁמוֹנִים שָׁנָה. לֹא נַעֲשָׂה כֵּן לְכָל הַמַּמְלָכוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ:

ח **עַל חֲלוֹמוֹתָיו.** עַל פְּרָטֵי הַחֲלוֹם שֶׁסִּפֵּר כְּמֵיחֵל שֶׁיִּתְקַיְּמוּ בּוֹ:

עַל דְּבָרָיו. שֶׁאָמַר לָהֶם **שִׁמְעוּ נָא** לַהֲעִירָם שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְהָבִין הוֹרָאַת הַחֲלוֹם:

י **מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה?** אֵין זֶה כִּי אִם רוֹעַ לֵב שֶׁתַּחְשׁוֹב לִמְלוֹךְ **עָלֵינוּ,** וְרַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלִיקוּ.

יא **וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו.** בְּחָשְׁבָם שֶׁבִּשְׁבִיל מַעֲלָתוֹ אֵצֶל אָבִיו רָם לְבָבוֹ לְסַפֵּר כָּאֵלּוּ עַל פְּנֵי אָבִיו.

וְאָבִיו שָׁמַר. שֶׁחָשַׁב שֶׁיִּהְיֶה הַחֲלוֹם אֲמִתִּי, וְהָיָה מִתְאַוֶּה וּמְצַפֶּה שֶׁיִּתְקַיְּמוּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קה.) בְּכָל אָדָם מִתְקַנֵּא חוּץ מִבְּנוֹ וְתַלְמִידוֹ:

יג **הֲלֹא אַחֶיךָ רוֹעִים בִּשְׁכֶם.** וְאֵין דֶּרֶךְ רְחוֹקָה עַד שָׁם?

יד **לֶךְ נָא וְרְאֵה.** רְאֵה בְּשִׂכְלְךָ וְתַקֵּן כָּל מְעֻוָּת אִם יִצְטָרֵךְ, כִּי אָמְנָם לְהַגִּיד הָאֱמֶת הָיָה מַסְפִּיק אֶחָד מֵעֲבָדָיו.

וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֲמֶק חֶבְרוֹן. לְנָוֶהוּ עַד הָעֵמֶק.

טו **תּוֹעֶה בַּשָּׂדֶה.** הוֹלֵךְ אָנָה וָאָנָה לְמְצוֹא מְקוֹם מַרְעִיתָם.

מַה תְּבַקֵּשׁ. שֶׁאֵינְךָ הוֹלֵךְ עַל דֶּרֶךְ אֶחָד בְּיוֹשֶׁר.

טז **אֵיפֹה הֵם רוֹעִים.** בְּאֵיזֶה חֵלֶק מִזֶּה הַמָּקוֹם:

יז **נָסְעוּ מִזֶּה.** אֵין סָפֵק שֶׁנָּסְעוּ מִזֶּה הַמִּרְעֶה וְאֵין לְבַקְּשָׁם בְּאֶחָד מֵחֶלְקָיו:

כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁבְּוַדַּאי נָסְעוּ הוּא, כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים **נֵלְכָה,** לֹא שֶׁרָאִיתִים נוֹסְעִים.

אַחַר אָחָיו. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא מְצָאָם בִּשְׁכֶם כִּדְבַר אָבִיו, טָרַח יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁצִּוָּה לְהַשִּׂיג רְצוֹן אָבִיו.

יח **וַיִּתְנַכְּלוּ אוֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ.** הִנֵּה לְשׁוֹן נָכָל יוֹרֶה עַל הַמְצָאָה לְהָרַע, כְּמוֹ "אֲשֶׁר נִכְּלוּ לָכֶם" (במדבר כה:יח). אָמַר שֶׁחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף בְּלִבָּם נוֹכַל לְהָמִית, וְשֶׁבָּא אֲלֵיהֶם לֹא לְדָרֹשׁ שְׁלוֹמָם אֶלָּא לִמְצֹא עֲלִילָה אוֹ לְהַחֲטִיאָם כְּדֵי שֶׁיְּקַלְּלֵם אֲבִיהֶם אוֹ יַעֲנִישֵׁם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְיִשָּׁאֵר הוּא לְבַדּוֹ בָּרוּחַ מִבָּנִים.

וּלְשׁוֹן הִתְפַּעֵל יוֹרֶה עַל צִיּוּר הַדָּבָר בַּנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ ״אַתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי״ (שמואל א כח:ט) — מְצַיֵּר בִּלְבָבְךָ מוֹקֵשׁ עַל נַפְשִׁי. וּלְשׁוֹן לַהֲמִיתוֹ — שֶׁיָּמִית הוּא אֶת אֲחֵיו, כְּמוֹ ״לַעֲשׂוֹתְכֶם אוֹתָם״ (דברים ד:יד), ״לְעָבְרְךָ בִּבְרִית״ (דברים כט:יא). וּבָזֶה הוֹדִיעַ מַה הָיָה לָמוֹ בִּהְיוֹת כֻּלָּם צַדִּיקִים גְּמוּרִים, עַד שֶׁהָיוּ שְׁמוֹתָם לִפְנֵי ה׳ לְזִכָּרוֹן, אֵיךְ נוֹעֲדוּ לֵב יַחְדָּו לַהֲרֹג אֶת אֲחֵיהֶם אוֹ לִמְכֹּרוֹ וְלֹא נִחֲמוּ עַל הָרָעָה, כִּי גַּם כְּשֶׁאָמְרוּ ״אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ״ (בראשית מב:כא), לֹא אָמְרוּ שֶׁתִּהְיֶה אַשְׁמָתָם עַל מְכִירָתוֹ אוֹ מִיתָתוֹ, אֶלָּא עַל אַכְזָרִיּוּתָם ״בְּהִתְחַנְּנוֹ״. וְהִנֵּה הִגִּיד הַכָּתוּב כִּי צִיְּרוּ בְלִבָּם וְחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף לְנוֹכֵל וּמִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשָׁם לַהֲמִיתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא אוֹ בִּשְׁנֵיהֶם, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה הַבָּא לְהָרְגְךָ וְכוּ׳.

יט הִנֵּה בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת. שֶׁסִּפֵּר לָנוּ אֶת הַחֲלוֹמוֹת לְהַקְצִיפֵנוּ, כְּדֵי שֶׁנִּתְקוֹמֵם עָלָיו וְנַהֲרְגֵהוּ כְּאֵל יִתְבָּרַךְ אוֹ לְאָבִינוּ אוֹ לִשְׁנֵיהֶם וְנֹאבַד.

כ וְעַתָּה לְכוּ. הִזְדָּרְזוּ וְהִסְכִּימוּ לְהָרְגוֹ.

וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ. פֶּן יִקְצֹף וְיִקַּלֵּל אוֹתָנוּ.

וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלוֹמוֹתָיו. הַחֲלוֹמוֹת שֶׁסִּפֵּר שֶׁהָיוּ מוֹרִים שֶׁיַּעֲלֶה לִגְדֻלָּה וְיִמְלֹךְ עָלֵינוּ, הִנֵּה אָז נִרְאֶה שֶׁיִּהְיוּ חֲלוֹמוֹת שֶׁקֶר, כִּי יַעֲלוּ בְּתֹהוּ וְיֹאבְדוּ בְּלִי קִיּוּם.

כא וַיַּצִּילֵהוּ מִיָּדָם. בִּמְנִיעַת הַפֹּעַל הַפְּתְאוֹמִי הַמּוֹלִיד מְעֻוָּת לֹא יוּכַל לְתִקּוּן (קהלת א:טו), שֶׁיִּפּוֹל בְּכָמוֹהוּ גַּם הַצַּדִּיק לִפְעָמִים, כְּעִנְיַן רְאוּבֵן עִם בִּלְהָה, כְּאָמְרוֹ ״פַּחַז כַּמַּיִם״ (בראשית מט:ד).

כב וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ. לְהִתְאַכְזֵר כְּאָמְרוֹ (שמואל א כד:יג) ״מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ״:

לְמַעַן הַצִּיל. לְהַצָּלוֹתוֹ אַחַר כָּךְ:

כה וַיֵּשְׁבוּ לָאֲכָל לָחֶם. שֶׁלֹּא הָיָה כָּל זֶה בְּעֵינֵיהֶם תַּקָּלָה אוֹ מִכְשׁוֹל שֶׁיִּמְנָעֵם מִלְּקַבֵּעַ סְעוּדָתָם, כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לְצַדִּיקִים כְּמוֹתָם כְּשֶׁאַרְעָה תַּקָּלָה עַל יָדָם, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אַחַר שֶׁהָרְגוּ אֶת שֵׁבֶט בִּנְיָמִין, כְּאָמְרוֹ: ״וַיֵּשְׁבוּ עַד הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ לָמָּה ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל״ (שופטים כא:ב-ג). וְכֵן דָּרְיֶוֶשׁ כְּשֶׁהִשְׁלִיךְ אֶת דָּנִיֵּאל בְּגוֹב אֲרָיוֹת, דִּכְתִיב: ״וּבָת טְוָת וְדַחֲנָן לָא הַנְעַל קֳדָמוֹהִי״ (דניאל ו:יט). וְזֶה קָרָה לָהֶם מִפְּנֵי שֶׁחָשְׁבוּ אֶת יוֹסֵף לְרוֹדֵף שֶׁכָּל הַקּוֹדֵם לְהָרְגוֹ זָכָה, כְּשֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְהַצִּיל הַנִּרְדָּף בְּזוּלַת זֶה.

הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה. שֶׁהָיוּ בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים וְלֹא הָיוּ הֵם בַּעֲלֵי הַסְּחוֹרָה, וְלָכֵן הוֹרְדַת הַסְּחוֹרָה שָׁם הָיְתָה לִגְמַר מְלַאכְתָּם:

כו מַה בָּצַע. מַה תּוֹעֶלֶת? כִּי אָמְנָם הַנְּקָמָה תְּכֵנִין לְאֶחָד מִשְּׁתַּיִם: אִם נִשַּׁלֵּם לְעוֹשֵׂי הָרָע, וְהִנֵּה בָּזֶה כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ נִשַּׁלֵּם רָעָה גַּם לְעַצְמֵנוּ, כִּי יִכְאַב לִבֵּנוּ עַל מִיתָתוֹ וְעַל אַכְזָרִיּוּתֵינוּ נִגְדּוּ. וְאִם לְהַפְחִיד אֶת הַנִּשְׁאָרִים שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִירָאוּ מִלְּהַזִּיק אוֹתָנוּ, הִנֵּה גַּם זֶה הַמִּין מֵהַתּוֹעֶלֶת לֹא נַשִּׂיג כִּי נַעֲלִים אֶת מִיתָתוֹ.

וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ. בְּשֶׁכִּיל כְּבוֹדֵנוּ וּבְשֶׁכִּיל יִרְאַת אָבִינוּ.

כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ. וּנְשַׁלֵּם לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד תְּמוּרַת מַה שֶּׁחָשַׁב לְהִשְׁתָּרֵר עָלֵינוּ.

כח מִדְיָנִים סוֹחֲרִים. בַּעֲלֵי סְחוֹרַת גְּמַלֵּי הַיִּשְׁמְעֵאלִים:

וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים. לַיִּשְׁמְעֵאלִים עָשׂוּ אֶת הַמֶּכֶר בְּעֵד הַמִּדְיָנִים הַסּוֹחֲרִים, וְלֹא רָצוּ לְדַבֵּר עִם הַסּוֹחֲרִים פֶּן יַכִּירוּם בְּשִׂבְתָּם לִפְעָמִים בָּעֲיָרוֹת לִמְכּוֹר, אֲבָל דִּבְּרוּ עִם בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים שֶׁאֵינָם מִתְעַכְּבִים בָּעֲיָרוֹת אֲבָל עוֹבְרִים בָּהֶם דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה בִּלְבַד, וְעַל יָדָם עָשׂוּ הַמֶּכֶר. אֲבָל הַקּוֹנִים הָיוּ הַמִּדְיָנִים סוֹחֲרִים כְּאָמְרוֹ **וְהַמִּדְיָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ אֶל מִצְרָיִם.** וְכֵן קָרָה לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית שֵׁנִי שֶׁמָּכְרוּ קְצָתָם אֶת קְצָתָם בְּיַד הָרוֹמִיִּים, בִּפְרָט כְּשֶׁצָּרוּ מַלְכֵי בֵּית חַשְׁמוֹנַאי זֶה עַל זֶה, שֶׁשִּׁעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל לָרוֹמִיִּים וְגָרְמוּ לָנוּ זֶה הַגָּלוּת, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בִּמְכִירַת יוֹסֵף שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת י:).

לב וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים. הֶעֱבִירוּהָ בְּשֶׁלַח כְּדֵי שֶׁתְּהֵיֶה נִרְאֵית קְרוּעָה עַל יְדֵי חַיּוֹת רָעוֹת:

לד וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו. אֵזוֹר שֶׁל מִין אֲרִיגָה נִקְרָא שַׂק, שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיוּ עוֹשִׂים הַשַּׂקִּים לְעָבְיוֹ.

לה וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם. מֵאֵן לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי תַנְחוּמִין כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר דְּאָגָה מִלִּבּוֹ.

וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאוֹלָה. קִבֵּל עָלָיו אֲבֵלוּת לְכָל יָמָיו, מִפְּנֵי שֶׁאֵרְעָה הַתַּקָּלָה עַל יָדוֹ שֶׁשָּׁלַח אֶת יוֹסֵף אֶל אֶחָיו.

וַיִּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו. יִצְחָק בָּכָה עַל שֶׁקִּבֵּל עָלָיו בְּנוֹ אֲבֵלוּת לְכָל יָמָיו, וּבְכֵן לֹא תִשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה:

פרק לח

א **וַהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ ... וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא.** בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁנִּמְכַּר יוֹסֵף לְמִצְרַיִם בְּסִבַּת עֲצַת יְהוּדָה שֶׁאָמַר לְמָכְרוֹ וְלֹא אָמַר לַהֲשִׁיבוֹ, וְשִׁכֵּל אֶת אָבִיו, חָל עַל יְהוּדָה פְּרִי מַעֲלָלָיו, וְהוֹלִיד שְׁנֵי בְּנֵי מָוֶת, וְנִשְׁאַר שָׁכוּל מִשְּׁנֵיהֶם.

ה **וְהָיָה בְכְזִיב.** וְהַטַּעַם שֶׁקָּרָאתוּ שֵׁלָה ״אַל תַּשְׁלֶה״ (מלכים ב ד:כח), שֶׁהוּא שֵׁם בִּלְתִּי נָאוֹת, מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה הָיָה אָז בִּכְזִיב, וְתוֹחֲלָתָהּ נִכְזְבָה מֵרְאוֹת פְּנֵי אִשָּׁהּ בְּעֵת לִדְתָּהּ. וְהוּא, אִם הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה מַסְכִּים בִּקְרִיאַת שֵׁם בִּלְתִּי נָאוֹת.

ז **וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ה׳.** בִּלְתִּי רַע לַבְּרִיּוֹת:

ט **כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע.** יָדַע שֶׁלֹּא הָיָה הוּא לְבַדּוֹ הַזּוֹכֶה בְּכָל אוֹתָהּ הַמִּצְוָה, שֶׁהֲרֵי בְּקִדּוּשֵׁי אֲחֵיו יִקַּיֵּם הַזֶּרַע, וְנִמְצָא אָחִיו זוֹכֶה בְּמִקְצָתָהּ.

לְבִלְתִּי נְתָן זָרַע לְאָחִיו. שֶׁלֹּא יִזְכֶּה אָחִיו עַל יָדוֹ שֶׁיּוּשַׁג הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן בְּקִדּוּשָׁיו:

יא **שְׁבִי אַלְמָנָה.** הַמְתִּינִי בְּאַלְמְנוּת, כְּמוֹ ״יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי״ (הושע ג:ג).

פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאָחָיו. פֶּן יִשְׁגֶּה בְּיָפְיָהּ בְּיַלְדוּתוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֶחָיו וְיָמוּת:

יב **וַתָּמָת בַּת שׁוּעַ.** וְהָיָה לוֹ לְהַכְנִיס אֶת כַּלָּתוֹ לְבֵיתוֹ תַּחַת אִשְׁתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם, כְּאָמְרוֹ ״וַיְבִיאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ״ (בראשית כד:סז), וְלָכֵן נוֹאָשָׁה תָּמַר שֶׁיַּכְנִיסָהּ לִהְיוֹת עוֹד כַּלָּתוֹ.

יד **בְּפֶתַח עֵינַיִם.** בְּהִתְחַלַּת שְׁתֵּי מְסִלּוֹת, כִּי הַמְּסִלָּה תִּקָּרֵא עַיִן, כְּמוֹ ״עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר״ (בראשית טז:ז).

אֲשֶׁר עַל דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמָּלֵט יְהוּדָה מִלְּפַגֵּשׁ בָּהּ בִּבְוֹאוֹ מִתִּמְנַת:

כִּי רָאָתָה כִּי גָדַל שֵׁלָה. וְחָשְׁבָה שֶׁכַּאֲשֶׁר יִרְאֶנָּה יְהוּדָה בְּזוֹלַת בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ וְיִשְׁאַל מַדּוּעַ כָּכָה עָשְׂתָה, תְּשִׁיבֵהוּ כִּי בָּא מוֹעֵד לַהֲסִירָם, שֶׁהֲרֵי אָמַר לָהּ ״שְׁבִי אַלְמָנָה עַד יִגְדַּל שֵׁלָה״, וְהִנֵּה אָז כְּבָר גָּדַל שֵׁלָה:

טז **כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא.** גַּם אַחַר שֶׁנָּטָה אֵלֶיהָ אֶל הַדֶּרֶךְ לֹא הִכִּירָהּ, שֶׁאִם הָיָה מַכִּירָהּ הָיָה מְדַבֵּר בָּהּ בִּשְׁבִיל בְּנוֹ, וְלֹאֵל יִתְבָּרַךְ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת שֶׁרָצָה שֶׁיִּהְיֶה זַרְעָהּ מִיהוּדָה שֶׁהָיָה יוֹתֵר שָׁלֵם וְרָצוּי מִשֵּׁלָה, וּמִמֶּנָּה יִהְיֶה מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ.

מַה תִּתֶּן לִי. הִתְחִילָה לְדַבֵּר כְּדֵי שֶׁיַּכִּירָהּ, כִּי לֹא הָיְתָה מְכֻוֶּנֶת לְשׁוּם אֶתְנָן בִּלְי סָפֵק, אֲבָל הָיְתָה כַּוָּנָתָהּ לְהָקִים זֶרַע מִיהוּדָה. וּבְכֵן לָקְחָה עֵרָבוֹן לֹא לֶהָנוֹת בּוֹ אֶלָּא לְעֵדוּת, וְאִם הָיָה נוֹתֵן לָהּ אֶתְנָן לֹא הָיְתָה מְקַבֶּלֶת, כִּי לֹא הָיָה אָז עִמָּהּ עֵדוּת לְזַכּוֹת אֶת נַפְשָׁהּ.

יז **אִם תִּתֵּן עֵרָבוֹן.** אִם תִּתֵּן אָז אֶעֱשֶׂה מַה שֶּׁצִּוִּיתְ בְּאָמְרֵךְ **הֲבָה נָא אָבוֹא אֵלָיִךְ**:

יח **וּפְתִילֶךָ.** צָמִיד פָּתִיל עָלֶיךָ, כְּמוֹ סוּדָר שֶׁבְּמָתְנָיו שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים. וּבָחֲרָה בְּאֵלֶּה הַכֵּלִים הַמּוֹרִים הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה, כַּחוֹתָם וְשֵׁבֶט הַמּוֹשֵׁל וְהָאֲזוֹר, כְּאָמְרוֹ ״אֱזֹר נָא כְגֶבֶר חָלָצֶיךָ״ (איוב לח:ג), וְזֶה עָשְׂתָה כְּדֵי שֶׁתִּתְהַרְהֵר בְּמַעֲלַת יְהוּדָה וּגְדֻלָּתוֹ:

יט **וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ.** שֶׁלֹּא הָיָה עִם לְבָבָהּ לְהִנָּשֵׂא, אַחֲרֵי שֶׁהִשִּׂיגָה אֶת הַזֶּרַע הַמְכֻוָּן:

כב **וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ.** כִּמְשַׂחֲקִים וְקִיקָלוֹן עַל כְּבוֹדְךָ.

כג **הִנֵּה שָׁלַחְתִּי.** וְלֹא שִׁקַּרְתִּי בֶּאֱמוּנָתִי.

כד **וְגַם הִנֵּה הָרָה.** וְלֹא הִשְׁתַּדְּלָה לְכַסּוֹת קָלוֹן לִכְבוֹדְךָ, כְּעִנְיַן אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות לה): אִשָּׁה מְזַנָּה מִתְהַפֶּכֶת אוֹ מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמוֹךְ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִתְעַבֵּר.

כה **הִיא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה.** שֶׁלֹּא נָפַל לִבָּהּ מֵהִשְׁתַּדֵּל לְזַכּוֹת אֶת עַצְמָהּ אַף־עַל־פִּי שֶׁהָיוּ מוֹצִיאִים אוֹתָהּ לְהִשָּׂרֵף, כִּי הָיָה לִבָּהּ כְּלֵב הָאֲרִי.

לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה בְּאוֹתָהּ סַכָּנָה לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, מְנָלַן מִתָּמָר (סוטה י:).

כו **צָדְקָה מִמֶּנִּי.** אַף עַל פִּי שֶׁהִיא בָּאָה אֵלַי בְּמִרְמָה וַאֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ כְּלָל כִּי שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי, מִכָּל מָקוֹם הִיא צָדְקָה בְּמִרְמָתָהּ שֶׁהָיְתָה לְתַכְלִית טוֹב וְרָצוּי לָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁהִיא קִיּוּם הַזֶּרַע, לֹא לַהֲנָאַת עַצְמָהּ, שֶׁהֲרֵי חָזְרָה לְאַלְמְנוּתָהּ תֵּכֶף, יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁצָּדַקְתִּי אֲנִי בְּקִיּוּם אֱמוּנָתִי שֶׁהָיְתָה הַכַּוָּנָה בּוֹ לְכִבּוּדִי וּלְהַשִּׂיג עֵרָבוֹנִי, שֶׁהוּא תַּכְלִית נִפְסָד וְגָרוּעַ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נזיר כג:): ״גְּדוֹלָה עֲבֵרָה לִשְׁמָהּ מִמִּצְוָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ״.

כו **וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ.** קוֹדֶם לְדָתָהּ הִכִּירוּ שֶׁהֵם תְּאוֹמִים, לְפִיכָךְ קָשְׁרָה **הַמְיַלֶּדֶת שָׁנִי** לְהַכִּיר הָרִאשׁוֹן.

כט **וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ.** הָיָה כְּמוֹ מֵשִׁיב יָדוֹ, לֹא מֵשִׁיב בֶּאֱמֶת, כִּי לֹא בִּפְעֻלַּת הַוָּלָד נַעֲשָׂה כֵּן, רַק בִּפְעֻלַּת הַכֹּחַ הַדּוֹחֶה שֶׁדָּחָה אֶת אָחִיו לַחוּץ וְהוֹסִיג אָחוֹר זֶה עִם יָדוֹ.

פרק לט

א **וְיוֹסֵף הוּרַד.** בִּזְמַן אֶחָד בְּעַצְמוֹ יָרַד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וְקָרָה לוֹ כָּל מַה שֶּׁכָּתַב לְמַעְלָה, וּבְאוֹתוֹ הַזְּמַן בְּעַצְמוֹ יוֹסֵף הוּרַד.

מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים. שֶׁהָיוּ בַּעֲלֵי הַגְּמַלִּים הַנּוֹשְׂאִים, וְהֵם בְּעַצְמָם הָיוּ סַרְסוּרִים:

ב **וַיְהִי ה׳ אֶת יוֹסֵף.** לְהַצִּילוֹ מֵהַמִּתְקוֹמְמִים עָלָיו:

וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ. מַשִּׂיג כָּל תַּכְלִית מְכֻוָּן מִמֶּנּוּ.

וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי. עוֹמֵד לְשָׁרֵת בַּחֲדַר אֲדֹנָיו, וְלָשׁוֹן הָיָה כְּמוֹ עָמַד, כְּמוֹ ״וְהָיָה שָׁם״ (דברים לא:כו), ״וַיְהִיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה׳״ (דברים י:ה).

ד **וַיְשָׁרֶת אותו.** בִּדְבָרִים הַצְּרִיכִים לְגוּפוֹ.

ו **וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לו.** בְּלִי שֶׁיִּטְרַח לְכַוֵּן חֶשְׁבּוֹן:

וְיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה. אַחַר שֶׁהִפְקִיד אוֹתוֹ בָּאֹפֶן זֶה עַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה מִתְחִלָּה שֶׁהָיָה עוֹבֵד בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה, כְּאָמְרוֹ (תהלים פא:ז) ״הֲסִירוֹתִי מִסֶּבֶל שִׁכְמוֹ וְכוּ׳״:

ז **וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו.** בִּשְׂכִיל יָפְיוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה:

ט **כִּי אִם אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ.** בְּעִנְיַן הָאֵישׁוּת בִּלְבַד חָשַׁךְ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי.

הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת. לְשַׁלֵּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

לֵהָיוֹת עִמָּהּ. בְּיִחוּד:

יא **כְּהַיּוֹם הַזֶּה.** שֶׁנִּתְּנָה עֵינֶיהָ וְהִתְאַוְּתָה לוֹ.

וַיָּבֹא הַבַּיְתָה. נִכְנַס לַחֶדֶר שֶׁלֹּא יָדַע שֶׁהָיְתָה הִיא שָׁם.

שָׁם בַּבָּיִת. בְּאוֹתוֹ הַחֶדֶר:

יב **וַיָּנָס.** מִן הַחֶדֶר פֶּן יִגְבַּר עָלָיו יֵצֶר הָרָע:

וַיֵּצֵא הַחוּצָה. בִּהְיוֹתוֹ חוּץ מִן הַחֶדֶר יָצָא לְאַטּוֹ, בִּלְתִּי תְּנוּעַת נִיסָה, שֶׁלֹּא יִשְׁאָלוּהוּ: ״מַה לְּךָ כִּי תָנוּס וּמִי רוֹדְפֶךָ?״ אֲבָל הִיא שְׁרָאָתָה שֶׁיָּצָא מִן הַחֶדֶר בִּתְנוּעַת נִיסָה, יָרְאָה שֶׁמָּא עָשָׂה כָּךְ חוּץ לַחֶדֶר וְשָׁאֲלוּהוּ וְהִגִּיד, לְפִיכָךְ:

יד **וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ.** לִזְכּוֹת אֶת עַצְמָהּ, אָמְנָם כַּאֲשֶׁר רָאֲתָה שֶׁחוּץ לַחֶדֶר לֹא רָץ, וְזֶה רָאוּ גַּם אַנְשֵׁי בֵיתָהּ, אָמְרָה לָהֶם **וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה** כְּמוֹ שֶׁהָיָה בֶּאֱמֶת, אֲבָל לְבַעְלָהּ שֶׁלֹּא רָאָה הַדָּבָר אָמְרָה **וַיָּנָס הַחוּצָה** לְהוֹרוֹת שֶׁעָשָׂה תְּנוּעַת הַנִּיסָה גַּם בַּחוּץ לְהַמְלִט מֵאַנְשֵׁי בֵיתָהּ, וְזֶה לְאַמֵּת עִנְיַן הַשֶּׁקֶר שֶׁלָּהּ:

לְצַחֵק בָּנוּ. בְּעִנְיְנֵי צְחוֹק שֶׁמִּתּוֹכָם נִכָּר שֶׁבָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי.

יט **וַיִּחַר אַפּוֹ.** עַל שֶׁהִתְרַעֲמָה מִפְּנֵי שֶׁהֵבִיא לָהּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֵק בָּהּ, כִּי אָמְנָם לֹא חָרָה אַפּוֹ עַל יוֹסֵף בָּזֶה, שֶׁהֲאֲמִין יוֹתֵר לִדְבְרֵי יוֹסֵף, אֲבָל נָתְנוּ בְּבֵית הַסֹּהַר לְהַרְאוֹת שֶׁהֶאֱמִין לָהּ לִכְבוֹדָהּ, וְנִשְׁתַּמֵּשׁ בְּיוֹסֵף בְּבֵית הַסֹּהַר כְּאָמְרוֹ: ״וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם״ (בראשית מ:ד).

פרק מ

א **חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאוֹפֶה.** עַבְדֵי שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַבְדֵי שַׂר הָאוֹפִים.

ב **וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו.** שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחוּ עַל עַבְדֵיהֶם.

ה **הַמַּשְׁקֶה וְהָאוֹפֶה... אֲשֶׁר אֲסוּרִים.** חָלְמוּ כְּמוֹ מַשְׁקֶה וְאוֹפֶה, לֹא כְּמוֹ שָׂרִים מְצֻוִּים לַעֲבֹדֵיהֶם, וְזֶה בִּהְיוֹתָם אֲסוּרִים וְלִבָּם חָלָל בְּקִרְבָּם, בִּלְתִּי מְהֹרָהֵר בִּשְׁרָרָה.

ז **סָרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו.** בִּשְׁבִיל שֶׁהִפְקִיד אוֹתָם אֲדוֹנָיו בְּיָדוֹ, כְּאָמְרוֹ **וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם**, כִּי לוּלֵא זֶה לֹא הָיָה רָאוּי לְיוֹסֵף לַחֲקֹר עַל מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם:

ח **הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים.** הִנֵּה חָכְמַת הַפִּתְרוֹן הִיא בָּאָדָם מִצַּד מַה שֶּׁהוּא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, וְלָזֶה יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה גַּם בִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי עַתָּה עֶבֶד וּבְבֵית הָאֲסוּרִים, וּמִפְּנֵי זֶה אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא צְדָקָתָם בְּמַה שֶּׁאַמַּרְתֶּם **וּפִתְרֹ אֵין אֹתוֹ**:

יג **כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן.** קוֹדֶם שֶׁעָלִיתָ לִהְיוֹת שַׂר.

אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ. אַתָּה בְּעַצְמְךָ, וְזֶה יַעֲשֶׂה עַתָּה לְהַרְאוֹת וּלְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא מְקַבֵּל אוֹתְךָ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת:

יד **כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ.** וְזֶה יוֹרֶה שֶׁכָּל כָּךְ תִּהְיֶה חִבָּתוֹ עִמָּךְ, שֶׁאִם תַּזְכִּירֵנִי כַּאֲשֶׁר יִיטַב לְךָ, שֶׁתִּמְצָא שָׁעָה הֲגוּנָה לָזֶה:

וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל פַּרְעֹה. הַמַּכִּיר אוֹתִי כְּשֶׁהָיִיתִי בְּבֵית שַׂר הַטַּבָּחִים.

וְהוֹצֵאתַנִי. הִנֵּה תּוֹצִיאֵנִי בְּלִי סָפֵק.

טו **כִּי גָנֹב גֻּנַּבְתִּי וְגַם פֹּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה.** וְהַטַּעַם שֶׁיּוֹצִיאֵנִי בְּלִי סָפֵק כִּדְבָרֶךָ, כִּי אָמְנָם יִמָּצֵא שֶׁלֹּא הָיָה עֲבֵדוּתִי וְלֹא מַאֲסָרִי בְּסִבַּת חֵטְא שֶׁנִּמְצָא עָלַי.

טז **כִּי טוֹב פָּתָר.** וְהָיָה מְקֻוֶּה שֶׁיִּפְתּוֹר גַּם בַּעֲדוֹ לְטוֹב, שֶׁהַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה כִּדְבֵרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כְּאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף**:

פרק מא

א **וַיְהִי מִקֵּץ... וּפַרְעֹה חוֹלֵם.** בִּהְיוֹתוֹ חוֹלֵם עִנְיְנֵי רַעְיוֹנָיו, חָלַם גַּם כֵּן שֶׁהָיָה עוֹמֵד עַל שְׂפַת הַיְאוֹר, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.): "כְּשֵׁם שְׁאִי אֶפְשָׁר לְבָר בְּלֹא תֶּבֶן, כָּךְ אִי אֶפְשָׁר לַחֲלוֹם בְּלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים".

ג **וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת.** קוֹדֶם שֶׁתֹּאכַלְנָה אוֹתָנָה, לְהוֹרוֹת שֶׁיִּהְיוּ הָרָעָב וְהַשָּׂבָע יַחְדָּו בְּאֵיזֶה זְמַן, כְּעִנְיַן **וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם**:

ז **וְהִנֵּה חֲלוֹם.** הִרְגִּישׁ שֶׁהַכֹּל הָיָה חֲלוֹם אֶחָד בְּעַצְמוֹ, שֶׁהָיָה נִרְאֶה לוֹ בַּחֲלוֹמוֹ הַשֵּׁנִי שֶׁהָיָה בְּאוֹתוֹ הַמַּעֲמָד בְּעַצְמוֹ שֶׁל חֲלוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן, וְכָךְ פֵּרֵשׁ הוּא אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ **וָאֵרָא בַּחֲלֹמִי**:

ח **וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם.** מִפְּנֵי שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁהֵם שְׁנַיִם טָעוּ בַּפִּתְרוֹן, כִּי בַּחֵלֶק הָרִאשׁוֹן מִמֶּנּוּ הָיְתָה הַסִּבָּה הַפּוֹעֶלֶת וְהַחֲמָרִית בִּלְבַד, שֶׁהֵן הַפָּרוֹת חוֹרְשׁוֹת וְהַיְאוֹר הַמַּשְׁקֶה, וּבַחֵלֶק הַשֵּׁנִי הָיְתָה הַסִּבָּה הַצּוּרִית וְהַתַּכְלִיתִית בִּלְבַד, וְהֵם הַשִּׁבֳּלִים.

ט **אֶת חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר.** לֹא כְּמִתְרָעֵם עַל שֶׁנָּתַתָּ אוֹתִי בְּבֵית הַסֹּהַר, כִּי בְּחֶטְאִי הָיָה.

יד **וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר.** כְּדֶרֶךְ כָּל תְּשׁוּעַת ה' שֶׁנַּעֲשֵׂית כְּמוֹ רָגַע, כְּאָמְרוֹ "כִּי קָרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא" (ישעיהו נו:א), וּכְאָמְרוֹ "לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי וְכוּ' כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ" (תהלים פא:יד-טו). וְכָךְ הָיָה עִנְיַן מִצְרַיִם, כְּאָמְרוֹ "כִּי גֹרְשׁוּ מִמְּצְרַיִם" (שמות יב:לט), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָן שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהֶחֱמִיץ וְכוּ'. וְכֵן אָמַר לַעֲשׂוֹת לָעָתִיד, כְּאָמְרוֹ "וּפִתְאוֹם יָבוֹא אֶל הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְּשִׁים וְכוּ'" (מלאכי ג:א):

וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו. כִּי אֵין לָבֹא אֶל שַׂעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שַׂק (אסתר ד:ב).

טו **תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ.** שֶׁתִּבִין עִנְיַן הַחֲלוֹם לִפְתּוֹר אוֹתוֹ כְּפִי חָכְמַת הַפִּתְרוֹן וְלֹא תִּפְתּוֹר בְּמִקֶּרֶה:

טז **בִּלְעָדָי.** אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתָּ **וּפִתַּר אֵין אֹתוֹ** כְּאִלּוּ אֲנִי יָחִיד בְּזֹאת הַחָכְמָה, אֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בְּלִי סָפֵק פּוֹתֵר בִּלְעָדַי.

אֱלֹהִים יַעֲנֶה. יַעֲשֶׂה שֶׁאֶעֱנֶה בְּפִתְרוֹנִי.

אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה. דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה שָׁלוֹם פַּרְעֹה, שֶׁהַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה (ברכות נה:).

יט **לֹא רָאִיתִי כָהֵנָּה.** לֹא קָרָה זֶה עַל דֶּרֶךְ רַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלִיקוּ (דניאל ב:כט).

כא **וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבָּנָה.** עַל דֶּרֶךְ ״וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ״ (ויקרא כו:כו), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אֵינוֹ דּוֹמֶה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ לְמִי שֶׁאֵין לוֹ (יומא עד.):

כב **וְאֵין מַגִּיד לִי.** שֶׁרָאָה שֶׁכֻּלָּם חָשְׁבוּ שֶׁהֵם שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת וּפָתְרוּ אוֹתָם עַל שְׁנֵי דְבָרִים, וְהוּא הִכִּיר שֶׁשְּׁנֵיהֶם הָיוּ חֲלוֹם אֶחָד, כְּאָמְרוֹ **וָאֲרָא בַּחֲלוֹמִי**:

כה **חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא.** וּלְפִיכָךְ טָעוּ הַפּוֹתְרִים:

אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה. לְפִיכָךְ לֹא יָדְעוּ זֶה הַמַּרְטֵמִים, כִּי לֹא נוֹדַע לָהֶם בְּלַהֲטֵיהֶם, אֲבָל הִגִּיד לְפַרְעֹה בִּלְבָד.

כח **הוּא הַדָּבָר.** עִנְיַן הָרָעָב הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁהִגִּיד לְפַרְעֹה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב:

הָרְאָה אֶת פַּרְעֹה. שְׁנֵי הַשָּׁבָע לְהוֹדִיעוֹ בַּמֶּה יוֹשִׁיעַ אֶת עַמּוֹ מִן הָרָעָב.

לג **וְעַתָּה יֵרֶא פַּרְעֹה.** מֵאַחַר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הִגִּיד הָרָעָב הֶעָתִיד לְמַעַן תָּתוּר לְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמְּךָ, וְהָרָאֳךָ הַשָּׁבָע לְהוֹדִיעֲךָ בַּמֶּה תוֹשִׁיעַ, רְאוּי לְךָ לְמַעַן לֹא תֶחֱטָא לוֹ שֶׁתִּרְאֶה.

אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם. עִיּוּנִי וּמַעֲשִׂי בְּהַנְהָגַת הַמְּדִינוֹת, שֶׁיִּשִּׂים הוּא לֵב לָזֶה, וּמַלְכָּא לָא לֶהֱוֵי נָזִיק.

לד **יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה וְיַפְקֵד.** וְתַעֲשֶׂה שֶׁזֶּה הַנָּבוֹן שֶׁתִּבְחַר יִפְקֹד פְּקִידִים בְּכָל עִיר וָעִיר, לְמַעַן יַכִּירוּהוּ לְשַׂר עֲלֵיהֶם, וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדוֹ בְּכַוָּנָה אַחַת, וְלֹא יִהְיוּ חֲלוּקֵי דֵעוֹת, כְּעִנְיַן ״וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם״ (דברים יז:ח).

לו **וְיֵיטַב הַדָּבָר.** עֲצַת יוֹסֵף וּדְרָכָיו.

מא **רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם.** רְאֵה וְהִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב לְהַנְהִיג בְּתַכְלִית הַטּוֹב, כִּי דָבָר גָּדוֹל נָתַתִּי בְּיָדְךָ:

מג **וַיַּרְכִּבֵהוּ לְמִשְׁנֵה אֲבְרֵךְ.** כְּמוֹ הַבְּרֵךְ, כְּלוֹמַר כָּל אִישׁ יִכְרַע עַל בִּרְכָּיו, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ צוֹעֲקִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לוֹמַר לָעָם כִּי לוֹ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ.

וְנָתוֹן אוֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. שֶׁקִּבְּלוּ כֻּלָּם שִׁלְטוֹנוּתוֹ כְּמִנְהָג לְכָל שִׁלְטוֹן חָדָשׁ.

מה **וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם.** יָצָא מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה בְּאֹפֶן מוֹרֶה שֶׁהָיָה שַׁלִּיט עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

מו **וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם.** לִפְקֹד הֶעָרִים וּלְסַדֵּר עִנְיָנֵיהֶם, כְּעִנְיַן ״וְסָבַב הַמִּצְפָּה וְעָלָה בֵּית אֵל״ (שמואל א ז:טז) בְּעִנְיַן שְׁמוּאֵל.

מז **לְקֻמָצִים.** בְּכָל שִׁבֹּלֶת עֶשְׂתָּה קֻמָצִים.

מט **אֵין מִסְפָּר.** לֹא הָיָה עוֹד מִסְפָּר נִקְרָא בְּשֵׁם בְּאֹפֶן שֶׁיְּצַיֵּר בַּנֶּפֶשׁ:

נא **כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים.** כְּעִנְיַן לֶעָתִיד, כְּאָמְרוֹ ״כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת״ (ישעיהו סה:טז).

נב **וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם.** לְהַרְאוֹתָם שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ כְּדֵי לְפַרְנְסָם.

וַיֶּחֱזַק הָרָעָב. גַּם בִּשְׁאָר מְזוֹנוֹת, בִּלְבַד הַלֶּחֶם.

פרק מב

א **לָמָּה תִתְרָאוּ.** לָמָּה תַּבִּיטוּ זֶה אֶל זֶה, וְכָל אֶחָד מִכֶּם מְצַפֶּה שֶׁיֵּלֵךְ חֲבֵירוֹ וְיָתוּר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין ג) קְדֵרָה דִּשּׁוּתְפֵי לֹא חַמִּימָא וְלֹא קְרִירָא, וְכֵן (מלכים ב יד:ח) ״נִתְרָאֶה פָּנִים״ שֶׁנִּרְאֶה זֶה אֶל זֶה.

ב **וְנִחְיֶה.** אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָשֹׂבַע, נַשִּׂיג דֵּי מִחְיָתֵנוּ, וּבְאוֹפֶן זֶה **וְלֹא נָמוּת** בָּרָעָב:

ג **וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה.** כִּי לֹא הָיָה הַמַּשְׁבִּיר מוֹכֵר לְשׁוּם קוֹנֶה אֶלָּא בְּעַד בַּיִת אֶחָד וְלֹא בְּעַד רַבִּים, פֶּן יַעֲשֶׂה בּוֹ סְחוֹרָה כְּמוֹ שֶׁהוּא הַמִּנְהָג בִּשְׁנֵי רָעָב:

ה **בְּתוֹךְ הַבָּאִים.** שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים שָׁם חֲבוּרוֹת יַחַד לְהִמָּלֵט מִן הַשּׁוֹלְלִים שֶׁרַבּוּ אָז מִפְּנֵי הָרָעָב:

ו **הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר.** עִם הֱיוֹתוֹ הַשַּׁלִּיט, הָיָה הוּא בְּעַצְמוֹ הַמּוֹכֵר, וְלֹא הָיָה מַאֲמִין בַּעֲבָדָיו, כִּי אָמְנָם הָיָה הַכֶּסֶף רַב מְאֹד וְרָאוּי לְפַרְעֹה, כְּאָמְרוֹ ״וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה״ (בראשית מז:יד), וְלָכֵן לֹא הָיָה שׁוּם בָּר נִמְכָּר לַקּוֹנִים בִּלְתִּי חוֹתָמוֹ אוֹ כְּתַב יָדוֹ.

וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ. וּלְפִי שֶׁעִם הֱיוֹתוֹ שַׁלִּיט הָיָה הוּא בְּעַצְמוֹ הַמַּשְׁבִּיר, הֻצְרְכוּ אֲחֵי יוֹסֵף לָבֹא אֵלָיו וְלֹא לְדַבֵּר אֶל עֲבָדָיו בִּלְבָד:

ז **וַיַּפְרִדוּ.** שֶׁהֵם אֶחָיו, לֹא שֶׁהִפְרִיד אֶחָד לְאֶחָד:

וַיִּתְנַפֵּר אֲלֵיהֶם. שִׁנָּה טַעְמוֹ וְלֹא דִּבֵּר בַּעֲנָוָה כְּמִנְהָגוֹ.

קָשׁוֹת. פֶּן יַכִּירוּהוּ בַּקּוֹל.

ח **וַיַּבֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו.** אֶחָד לְאֶחָד וְאַחַר כָּךְ:

ט **וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם.** זָכַר לָהֶם אֶת הַחֲלוֹמוֹת, שֶׁבַּחֲלוֹם הָאֲלוּמוֹת הָיוּ כֻּלָּם מִשְׁתַּחֲוִים, וְשֶׁאֲלָמָתוֹ קָמָה וְגַם נִצָּבָה שֶׁלֹּא נָפְלָה אַחַר שֶׁקָּמָה. וְלָכֵן רָצָה שֶׁיָּבֹאוּ כֻּלָּם וִישַׁתְּחֲווּ בּוֹ עֵנְיָן "וְגַם נִצָּבָה". וְזֶה בְּזִכּוּת שֶׁיִּהְיֶה הוּא רֶמֶז לַגּוֹאֵל הֶעָתִיד עַל דֶּרֶךְ "יֵרֶה וַיּוֹר" (מלכים ב יג:יז), כְּאָמְרוֹ "וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד" (הושע ב:ב), וְיִתְקַיְּמִים בָּהֶם עֵנְיַן "וְגַם נִצָּבָה" כְּאָמְרוֹ "מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל" (דניאל ב:מד).

לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם. לִרְאוֹת אִם יֵשׁ אִתָּנוּ מָזוֹן מַסְפִּיק לְאַרְצֵנוּ, וְלֹא בָּאתֶם לִקְנוֹת, כִּי אֵין מִנְהָג שְׁאָר הַבָּאִים שֶׁיִּהְיוּ עֲשָׂרָה יַחְדָּיו שׁוֹאֲלִים.

י **כַּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ.** וְאִם הָיִינוּ מְרַגְּלִים הָיָה בְּמִצְוַת אִיזֶה מֶלֶךְ, וְלֹא יִבְחֲרוּ פְּקִידָיו כָּל הַמְרַגְּלִים בְּנֵי אִישׁ אֶחָד, אֲבָל בָּאנוּ יַחְדָּיו מִפְּנֵי שֶׁאָנוּ אַחִים.

כֵּנִים אֲנַחְנוּ. בְּכָל עֲסָקֵינוּ:

לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים. מֵעוֹלָם, וְאֵין רָאוּי לַחֲשֹׁד אוֹתָנוּ בִּמְרַגְּלוּת עַתָּה.

יב **לֹא.** אֵין זֶה אֱמֶת שֶׁתִּהְיוּ אַחִים.

כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת. אֲבָל נוֹעַצְתֶּם לוֹמַר שֶׁאַתֶּם אַחִים כְּדֵי לָבֹא יַחְדָּיו וְלִרְאוֹת עֶרְוַת הָאָרֶץ.

יג **שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ וְכוּ'.** הִנֵּה מַה שֶּׁאָמַרְנוּ יִתְבָּרֵר, כִּי אָמְנָם **אָבִינוּ** עוֹדֶנּוּ חַי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְגַיִד הוּא וּשְׁכֵנָיו שְׁהָיֵינוּ שְׁנֵים עָשָׂר בָּנָיו, וְחָסֵר אֶחָד, **וְהַקָּטֹן** נִשְׁאַר לְכַלְכֵּל, וּבְכָל אֵלֶּה הַפָּרָטִים יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת אֶצְלְךָ.

יד **הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם.** אוֹתוֹ הָאֶחָד שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁאֵינֶנּוּ וְאֵינְכֶם מְפָרְשִׁים אָנָה הָלַךְ, הוּא שֶׁהָלַךְ בַּעֲצַתְכֶם לְהַגִּיד מַה שֶּׁרְאִיתֶם, אוֹ שֶׁהִסְכַּמְתֶּם כְּדֵי לְרַגֵּל כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי:

טו **בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ.** שֶׁאִם אֵינְכֶם אַחִים, לֹא יִסַּבֵּן הַקָּטָן אֶת עַצְמוֹ לָבוֹא עִמָּכֶם לְשֶׁקֶר וְלִהְיוֹת בֶּן מָוֶת עִמָּכֶם.

יח **אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא.** וְלָכֵן אֲנִיחֲכֶם לְהוֹלִיךְ לְבָתֵּיכֶם דֵּי מִחְיַתְכֶם:

כ **וְלֹא תָמוּתוּ.** כִּי גַּם בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אוּכַל לַהֲמִיתְכֶם אִם לֹא תָּבֹאוּ:

כא **בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ.** וְהָיֵינוּ אַכְזָרִים נֶגֶד אָחִינוּ, אַף עַל פִּי שֶׁחַשַּׁבְנוּהוּ לְרוֹדֵף הָיָה לָנוּ לְרַחֵם בְּהִתְחַנְנוֹ, וּכְנֶגֶד מִדַּת אַכְזָרִיּוּתֵינוּ זֶה הָאִישׁ מִתְאַכְזֵר נֶגְדֵּנוּ.

כב **הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד?** שֶׁלֹּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לַהֲמִיתְכֶם כְּשֶׁעָשָׂה מַה שֶּׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, אֲבָל הָיוּ מַעֲשָׂיו בַּאֲשֶׁר הוּא יֶלֶד בִּלְתִּי פּוֹעֵל לְתַכְלִית מְכֻוָּן.

וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ. אֵין הַחֵטְא הַנִּדְרָשׁ עַתָּה הָאַכְזָרִיּוּת בִּלְבַד כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, אֲבָל גַּם דָּמוֹ שֶׁחָטָאתֶם לִשְׁפּוֹךְ דָּם נָקִי שֶׁלֹּא הָיָה בֶּן מָוֶת כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, וְהִנֵּה בְּלִי סָפֵק מֵת בְּעַבְדוּתוֹ:

כד **וַיָּבְךְּ.** כַּאֲשֶׁר רָאָה בְּצָרָתָם.

כה **וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם.** לֹא יִפּוֹל לָשׁוֹן רַבִּים עַל הַכֶּסֶף, אֲבָל יִפּוֹל עַל הַמַּטְבְּעוֹת:

כח **מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ.** שֶׁנָּתַן בְּלֵב זֶה עִם הֱיוֹתוֹ יָרֵא אֱלֹהִים שֶׁיַּעֲשֶׂה לָנוּ זֹאת כְּדֵי לִכְבּוֹשׁ אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים בְּבוֹאֵנוּ אֵלָיו, כְּאָמְרָם אַחַר כָּךְ (בראשית מג:יח) "וְלִקַּחַת אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים", וְזֶה לְשַׁלֵּם לָנוּ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה עַל מְכִירַת אָחִינוּ. וְהִנֵּה הַמְּכִירָה לֹא הָיְתָה מֵאִתָּנוּ לְהָרַע, אֲבָל הָיְתָה מִפְּנֵי שֶׁחַשַּׁבְנוּהוּ לְרוֹדֵף וּבֶן מָוֶת, וּמַה שֶּׁלֹּא הֲרַגְנוּהוּ הָיָה עַל צַד הַחֶסֶד בִּהְיוֹתוֹ אָחִינוּ.

לו **עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה.** אֵין אֶחָד מֵאֵלּוּ הַמִּקְרִים בְּאֶחָד מִבְּנֵיכֶם, אֲבָל כֻּלָּם בְּבָנַי. זֶה בִּלְי סָפֵק אֵינוֹ כִּי אִם בְּסִבַּת מְרִיבוֹתֵיכֶם זֶה עִם זֶה, וְאַתֶּם הַמְשַׁכְּלִים אוֹתִי.

לז **אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית.** קְלֵל עַצְמְךָ אֶת שְׁנֵי בָנַי שֶׁיָּמוּתוּ אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ, כְּעִנְיַן קְלָלַת רַב לִשְׁמוּאֵל כְּאָמְרוֹ (שבת קח.) יְהֵא רַעֲוָא דְּלָא לוֹקְמוּ לֵיהּ בְּנֵי, וְכֵן הָיָה לֵיהּ:

לח **לֹא יֵרֵד בְּנִי.** הַיָּחִיד לִי מֵאוֹתָהּ הָאֵם שֶׁהָיְתָה עֲקֶרֶת הַבַּיִת:

פרק מג

ב **שׁוּבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ.** כִּי חָשַׁב שֶׁהָיוּ מְבַקְּשִׁים לְהוֹלִיךְ עִמָּם אֶת בִּנְיָמִין כְּדֵי לַאֲבֹדוֹ כְּיוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם **אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם**, לֹא שֶׁהָיָה הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר סִפְּרוּ.

ח **וְנִחְיֶה.** בַּמָּזוֹן.

וְלֹא נָמוּת. עַל יַד הָאִישׁ אֲדוֹנִי הָאָרֶץ שֶׁאָמַר לָנוּ "וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ" (בראשית מב:כ).

י **כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ.** וְהַטַּעַם שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי חֵטְא עוֹלָם אִם לֹא הֲבִיאוֹתִיו, הוּא מִפְּנֵי שֶׁדָּבָר בָּרוּר אֶצְלִי שֶׁלּוּלֵא הִתְמַהְמַהְנוּ מֵאָז שֶׁשִּׁפַּרְנוּ אֵלֶיךָ דִּבְרֵי הָאִישׁ אוֹ מֵאָז שֶׁכָּלָה הַשֶּׁבֶר:

כִּי עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם. שֶׁלֹּא הָיָה הָאִישׁ מְעַכְּבֵנוּ כְּלָל בִּהְיוֹתוֹ יָרֵא אֱלֹהִים, וְלֹא יוֹסִיף לְהָרַע עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר יֵדַע הָאֱמֶת:

יא **אִם כֵּן.** אִם הַדָּבָר כֵּן כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְתֶּם שֶׁהִתְגָּרָה הָאִישׁ בָּכֶם וְהוּא יָרֵא אֱלֹהִים:

אֵיפוֹא. מִן הַהֶכְרֵחַ רָאוּי שֶׁזֹּאת תַּעֲשׂוּ:

קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם מְעַט צָרִי. כִּי אָמְנָם הַמִּנְחָה שֶׁתּוּבַל לְאִישׁ נִבְהָל לַהוֹן יִצְטָרֵךְ שֶׁתִּהְיֶה רַבַּת הַמַּמּוּת לְהַשְׁבִּיעַ עַיִן, וּמִזֶּה הַמִּין הָיְתָה מִנְחַת יַעֲקֹב לְעֵשָׂו. אֲבָל כַּאֲשֶׁר יוֹבִילוּהָ לְנָדִיב אֲשֶׁר כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁב, רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה דָּבָר נִבְחָר מִדְּבָרִים הַנִּמְצָאִים עַל הַמָּעַט וְהֵם בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ, וּמִזֶּה הַמִּין הָיְתָה הַמִּנְחָה הַזֹּאת לְיוֹסֵף.

וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה. קֹדֶם שֶׁתֵּלְכוּ לִרְאוֹת פָּנָיו, לְמַעַן תִּרְאוּ אֵיךְ יְקַבֵּל הַמִּנְחָה בְּרָצוֹן. וּבָזֶה תֵּדְעוּ אֵיךְ יְקַבֵּל אֶתְכֶם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, כְּאָמְרוֹ (שופטים יג:כג) "לוּ חָפֵץ ה' לַהֲמִיתֵנוּ לֹא לָקַח מִיָּדֵנוּ עוֹלָה וּמִנְחָה". וְאַחַר כָּךְ:

יג **וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ.** כִּי עַל כָּל פָּנִים תִּכָּפְרוּ פָּנָיו מִצַּד מַה בַּמִּנְחָה הַהוֹלֶכֶת לְפָנֶיכֶם, כְּאָמְרוֹ (משלי יז:ח) "אֶבֶן חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל כָּל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל":

טו **וַיִּטְּמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף.** קוֹדֶם הֲבָאַת הַמִּנְחָה, וְלָכֵן יֵרָאוּ כַּאֲשֶׁר הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף.

טז **וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ.** וְלֹא רָצָה לְדַבֵּר לְאֶחָיו עַד צֵאת מֵאִתּוֹ כָּל הַנִּצָּבִים עָלָיו, כְּדֵי לְהַאֲרִיךְ בַּסִּפּוּר עִמָּהֶם:

הָבֵא הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה. אֶל בֵּית הַדִּירָה, כִּי הָיָה אָז בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אוֹ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁפּוֹט שָׁם.

כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ. לִרְאוֹת עִנְיָנָם עִם בִּנְיָמִין וְלִנְסוֹת אִם יְקַנְּאוּ בּוֹ כְּשֶׁיַּרְבֶּה מַשְׂאַת בִּנְיָמִין מִמַּשְׂאוֹת כֻּלָּם:

כא **כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׂקֶלוֹ.** בְּאוֹתָם הַמַּטְבְּעוֹת עַצְמָם, לְפִיכָךְ חָשַׁבְנוּ שֶׁלֹּא הָיָה מִשְׁגֶּה מִמָּעוֹת שֶׁל אֲחֵרִים.

כג **הַשָּׁלוֹם.** הֱיֵשׁ שָׁלוֹם לָכֶם בִּבְרִיאוּת הַגּוּף, כִּי אָמְנָם הַבְּרִיאוּת יִהְיֶה בְּשָׁלוֹם הַהֲפָכִים, וְזֶה כְּשֶׁלֹּא יִתְקוֹמֵם אֶחָד מֵהַהֲפָכִים עַל הֶפְכּוֹ.

אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם וְגוֹ'. כִּי אָמְנָם שְׁלוֹם הַזָּקֵן יִקָּרֶה עַל הַמַּעַט, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׁפְתֵיהֶם שֶׁל זְקֵנִים מִתְרַפְּטוֹת וְאָזְנֵיהֶם מִתְכַּבְּדוֹת.

כח **שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי.** גַּם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ יֵשׁ שָׁלוֹם, וְלֹא שְׁלוֹם הַמֵּתִים, כִּי אָמְנָם עוֹדֶנּוּ חָי:

וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ. עַל שְׁאֵלַת שָׁלוֹם.

כט **אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי.** מֵאַחַר שֶׁאַתָּה יָחִיד לְאִמְּךָ, כְּאָמְרָם "רַיְּותֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ" (בראשית מד:כ), אֱלֹהִים יִתֵּן לְךָ חֵן שֶׁיְּקָרְבוּךָ אַחֶיךָ וְזוּלָתָם:

ל **וַיִּבְךְּ שָׁמָּה.** שֶׁחָשַׁב בְּצָרַת אָבִיו וְאֶחָיו:

לב **וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ.** שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ אֶחָיו שֶׁהוּא עִבְרִי.

כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים. לְפִיכָךְ לֹא אָכַל הוּא עִם אֶחָיו, וְלֹא הוּא וְלֹא אֶחָיו עִם הַמִּצְרִים.

לד **וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִין.** לִרְאוֹת אִם יִקָּנְאוּ בוֹ.

חֲמֵשׁ יָדוֹת. שֶׁעִם כָּל חֵלֶק שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ לְכָל שְׁנַיִם מֵהֶם כַּמִּנְהָג, הָיָה שׁוֹלֵחַ חֵלֶק לְבִנְיָמִין לְהַרְאוֹת חֲשִׁיבוּתוֹ עַל כֻּלָּם:

וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ. בְּמִינֵי יַיִן מַלְכוּת רַב שֶׁנָּתַן לִפְנֵיהֶם, שֶׁלֹּא הָיוּ מַרְגָּלִים בָּהֶם, וְלֹא הִשְׂגִּיחוּ שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת כָּל צָרְכָּם מִן הָרִאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר רָאוּי לַעֲשׂוֹת לְכָל סוֹעֵד עִם הַגְּדוֹלִים, כְּאָמְרוֹ: ״כִּי תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ״ (משלי כג:א).

פרק מד

א **וְשָׂם כָּסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ.** בִּידִיעָתָם שֶׁתֹּאמַר לָהֶם שֶׁחָפַצְתִּי לְשַׁלֵּם לָהֶם טוֹבָה תְּמוּרַת הַצַּעַר שֶׁצִּעַרְתִּים.

ב **תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן.** לִרְאוֹת אֵיךְ יִמְסְרוּ עַצְמָם עָלָיו כְּדֵי לְהַצִּילוֹ:

ה **הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ.** הָיָה דִּבְּרוֹ עִמָּהֶם כְּחוֹשֵׁב שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם יוֹדְעִים הַדָּבָר.

ז **לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה?** כְּמוֹ חוֹשֵׁד אֶת כֻּלָּנוּ:

י **גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא.** אַף עַל פִּי שֶׁעַתָּה בָּזֶה הָעִנְיָן כֵּן הוּא הַדִּין כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתֶּם, בִּהְיוֹת הַגְּבִיעַ הַשַּׁלִּיט אֲשֶׁר שִׂלַּם לָכֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב כַּסְפְּכֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ, מִכָּל מָקוֹם הָאִישׁ אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְלֹא כֻלְּכֶם, וְגַם הוּא לֹא יָמוּת כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִן הַדִּין.

וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים. מֵעַבְדוּת וּמִכָּל עֹנֶשׁ אַחֵר:

טו **מָה הַמַּעֲשָׂה הַזֹּאת.** שֶׁהָיָה בּוֹ רֶשַׁע עִם סִכְלוּת, שֶׁהָיָה לָכֶם לַחְשׁוֹב שֶׁלֹּא יַעֲלֶה זֶה בְּיֶדְכֶם.

טז **מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי.** לְהָשִׁיב עַל דְּבָרֶיךָ כְּשֶׁאָמַרְתָּ **מָה הַמַּעֲשָׂה הַזֹּאת**, כִּי אָמְנָם?

מַה נְּדַבֵּר. לְהַכְחִישׁ שֶׁלֹּא עָשִׂינוּ זֹאת אַף עַל פִּי שֶׁהַדִּין עִמָּנוּ?

וּמַה נִּצְטַדָּק. לְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר שֶׁהָיָה הַכֹּל תַּחְבּוּלָה לְהִתְעוֹלֵל?

הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ. לֹא בִּשְׁבִיל זֶה אָנוּ נֶעֱנָשִׁים, שֶׁלֹּא חָטָאנוּ בָּזֶה כְּלָל, אֶלָּא בִּשְׁבִיל עָוֹן שֶׁעָשִׂינוּ לְיָמִים רִאשׁוֹנִים רָצָה הָאֵל לְהַעֲנִישֵׁנוּ לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ עַל יָדְךָ, עַל דֶּרֶךְ ״מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע״ (שמואל א כד:יד), כְּמַאֲמַר לוּלְיָנוּס וּפַפּוּס (איכה רבתי) בְּאָמְרָם: ״אָנוּ הַרְבֵּה נִתְחַיַּבְנוּ מִיתָה לַמָּקוֹם, אֶלָּא הַרְבֵּה שְׁלוּחִים לַמָּקוֹם, נְמָרִים וַאֲרָיוֹת שֶׁפּוֹגְעִים בָּנוּ, וְלֹא נִפָּרַע מִמֶּנּוּ אֶלָּא עַל יָדְךָ שֶׁעָתִיד לְתָבוֹעַ דָּמֵנוּ מִיָּדְךָ״.

יז **חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת.** שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי הַשָּׁלִיחַ לְהִפָּרַע מִכֶּם מֵעֲוֹנוֹתֵיכֶם הַקּוֹדְמִים, כְּעִנְיַן ״מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע״ (שמואל א כד:יד), וְיָדַי לֹא תִהְיֶה בָּךְ. לֹא אֶקַּח לְעֶבֶד וְלֹא אַעֲנִישׁ זוּלָתִי הַחוֹטֵא אֲלַי עַתָּה בָּזֶה הַחֵטְא בִּלְבַד. חסלת פרשת מקץ.

יח **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו... יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָבָר.** מֵאַחַר שֶׁאָמַרְתָּ **חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת**, שֶׁלֹּא תַחְפֹּץ שֶׁתִּהְיֶה תַּקָּלָה עַל יָדְךָ אֲפִלּוּ לְחַיָּבִים.

יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ. לְהוֹדִיעֲךָ הַתַּקָּלָה שֶׁתֵּאָרַע עַל יָדְךָ אִם תַּעֲשֶׂה זֶה.

וְאַל יִחַר אַפְּךָ. בְּאָמְרִי אֵלֶיךָ שֶׁאַתָּה גָּרַמְתָּ זֹאת הַתַּקָּלָה עַל כָּרְחֵנוּ.

כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה. כִּי מַה שֶּׁאַטִּיחַ דְּבָרִים כְּנֶגְדְּךָ לֹא יִהְיֶה מִהְיוֹתִי בִּלְתִּי מַחְשִׁיב אוֹתְךָ, כִּי אָמְנָם אַתָּה חָשׁוּב בְּעֵינַי כְּמוֹ פַּרְעֹה שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ.

כ **וְאָבִיו אֲהֵבוֹ.** יוֹתֵר מִכֻּלָּנוּ, וְלָכֵן לֹא הִנִּיחוֹ בָּרִאשׁוֹנָה לָבוֹא עִמָּנוּ, וְזֹאת הָיְתָה הַסִּבָּה שֶׁלֹּא הָיָה עִמָּנוּ אָז, לֹא שֶׁשִּׁלַּחְנוּהוּ לְרַגֵּל כַּאֲשֶׁר חָשַׁבְתָּ:

כא **וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו.** וְאֵין צָרִיךְ שֶׁיִּדְאַג אָבִיו לְשָׁלְחוֹ:

כב **לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו.** כִּי מֵאָז שֶׁיַּעֲזֹב אֶת גַּעֲגוּעֵי אָבִיו וְהַסְּבָרַת פָּנָיו יִתְעַצֵּב וְנָפַל לְמִשְׁכָּב וְאָז יָמוּת:

וְעָזַב אֶת אָבִיו וָמֵת. וְעִם זֶה אָבִיו יָמוּת בְּלִי סָפֵק:

כג **אִם לֹא יֵרֵד.** אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁמַעְתָּ טַעֲנוֹתֵינוּ הָאֲמִתִּיּוֹת, גָּזַרְתָּ עָלֵינוּ בְּרָצוֹן פָּשׁוּט וּבְקֹנֶס שֶׁנִּבְיאֲהוּ:

כד **וַנַּגֶּד לוֹ אֶת דִּבְרֵי אֲדֹנִי.** וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא שָׁמַע לְשַׁלְּחוֹ אָז.

כה **שׁוּבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ.** וּבְהֶכְרֵחַ הָרָעָב הִכְרִיחָנוּהוּ לְשַׁלְּחוֹ, וּבְכָל זֹאת הֵעִיד בָּנוּ שֶׁאוּלַי לֹא נְבִיאֲהוּ אֵלָיו וְנִהְיֶה סַבַּת מִיתָתוֹ בְּיָגוֹן:

ל **וְעַתָּה כְּבוֹאִי וְהוֹרִידוּ עֲבָרֶיךָ.** מֵאַחַר שֶׁהֵעִיד בָּנוּ הַנָּה, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה כֵּן לֹא יְיוּחַס זֶה אֶל הַמִּקְרֶה, אֲבָל רָאוּי שֶׁיְּיוּחַס לָנוּ שֶׁעָשִׂינוּ זֹאת הַתַּקָּלָה בְּיָדַיִם, כְּעִנְיַן "בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךְ פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם" (ישעיהו מח:ה).

לב **כִּי עַבְדְּךָ עָרַב.** וְהַטַּעַם שֶׁיָּמוּת בְּרָאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר מִבְּלְתִּי שֶׁיִּשְׁאַל מַה הָיָה לוֹ, הוּא מִפְּנֵי שֶׁעַבְדְּךָ עָרַב, וּמֵאַחַר שֶׁלֹּא אֲבִיאֶנּוּ יַחְשֹׁב שֶׁאָבַד בְּלִי סָפֵק, וְשֶׁבִּשְׁבִיל זֶה לֹא יָכְלְתִּי לְקַיֵּם נִדְרִי.

לג **וְעַתָּה יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר.** לְפִיכָךְ אֲנִי מְבַקֵּשׁ לִהְיוֹת עֶבֶד תַּחְתָּיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא אֶחְטָא לְאָבִי כָּל הַיָּמִים כְּמוֹ שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי:

לד **כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה.** אַף עַל פִּי שֶׁחָשַׁבְתִּי שֶׁיִּצְטַעֵר עָלַי, טוֹב לִי שֶׁלֹּא אֶרְאֶנּוּ בְּאוֹתוֹ הַצַּעַר:

פרק מה

א **לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו.** לְהִתְאַפֵּק הִתְאַפְּקוּת מַסְפִּיק לְבָרֵר עִסְקֵי כָּל הַנִּצָּבִים עָלָיו.

ג **הַעוֹד אָבִי חָי.** אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא מֵת מִדַּאֲגָתוֹ עָלַי?

ד **גְּשׁוּ נָא אֵלַי.** שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ שׁוֹמְעֵי הַבְּכִי אֶת מְכִירָתוֹ:

אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם. וּבָזֶה תֵּדְעוּ שֶׁאֲנִי יוֹסֵף בְּלִי סָפֵק, שֶׁלֹּא יָדַע אִישׁ בְּמְכִירָתִי וְשֶׁאֲנִי אֲחִיכֶם זוּלָתֵנוּ, כִּי הַקּוֹנִים לֹא יָדְעוּ שֶׁאֲנִי אֲחִיכֶם.

ח **וְעַתָּה לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם.** הִנֵּה בִּרְאוֹתְכֶם תַּכְלִית אֱלֹהִי שֶׁלֹּא הָיָה מֻשָּׂג בְּזוּלַת אֵלֶּה הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת, אֵין סָפֵק שֶׁהַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הָיוּ גַּם כֵּן בִּרְצוֹן אֱלֹהִי לְסַבֵּב זֶה הַתַּכְלִית.

לְאָב לְפַרְעֹה. יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ:

וּלְאָדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ. מְמוּנֶּה עַל הַבַּיִת.

וּמוֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. לְהַנְהִיג עִנְיְנֵי הָעַמִּים.

ט **מַהֲרוּ.** שֶׁלֹּא יִצְטַעֵר יוֹתֵר.

יא **פֶּן תִּוָּרֵשׁ.** לְחֶסְרוֹן מִרְעֶה הַצֹּאן, כְּאָמְרָם אַחַר כָּךְ "כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן" (בראשית מז:ד).

יב **וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין.** שֶׁלֹּא יָדַע בִּמְכִירָתִי.

כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם. בִּלְתִּי מֵלִיץ, וְהִנֵּה בִּמְכִירָתִי לֹא הָיָה אִישׁ מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹנֵנוּ זוּלָתֵנוּ, כִּי הַקּוֹנִים הָיוּ יִשְׁמְעֵאלִים וּמִדְיָנִים:

יג **וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת אָבִי הֵנָּה.** לְמַעַן יִשְׂמַח לִרְאוֹת.

טז **וַייטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה.** שֶׁחָשַׁב שֶׁמִּכָּאן וָאֵילָךְ תִּהְיֶה הַשִּׂגְחָת יוֹסֵף עַל הָאָרֶץ לֹא כְּהַשְׂגָּחַת גֵּר מַנְהִיג, אֲבָל בְּהַשְׂגָּחַת אֶזְרָח. הוֹשַׁב לְשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הוּא וְזַרְעוֹ, וְלָזֶה יַשְׂגִּיחַ בְּכָל לֵב לְהֵיטִיב לָאָרֶץ וּלְיוֹשְׁבֶיהָ.

יז **אֱמֹור אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ.** שֶׁזֹּאת הִיא הַכַּוָּנָה שֶׁתַּעֲשׂוּ, שֶׁתִּקְחוּ **אֶת אֲבִיכֶם וְאֶת בָּתֵּיכֶם**:

יט **וְאַתָּה צֻוִּיתָה.** וֶאֱמוֹר לָהֶם גַּם כֵּן שֶׁאַתָּה צִוִּיתָ עֲלֵיהֶם:

זֹאת עֲשׂוּ. וּלְהַשִּׂיג זֶה הַמְכֻוָּן שֶׁלֹּא יָמֵאן אֲבִיכֶם מִבֹּא (בראשית מה:כז-כח).

קְחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת. כִּי כְּשֶׁיִּרְאֶה הָעֲגָלוֹת מוּכָנוֹת שְׁלוּחוֹת מֵאִתָּנוּ, לֹא יִמְצָא כָּל כָּךְ מָקוֹם לִדְחוֹת וּלְמָאֵן. וְכֵן הָיָה אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אוֹתוֹ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ**:

כ **וְעֵינְכֶם אַל תָּחוֹס עַל כְּלֵיכֶם.** שֶׁלֹּא תְּאַחֲרוּ וְיִרְבֶּה הַנֶּזֶק בַּמַּקֵּנֶה בְּרֹב הָאִחוּר:

כג **וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת.** כְּמוֹ מַתָּנַת בִּנְיָמִין, וְעִם זֶה שָׁלַח עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים וְעֶשֶׂר אֲתוֹנוֹת, כִּי בָּרַבִּים תִּהְיֶה הַנָּא"ו בַּסּוֹף כְּמוֹ יִשָּׁשכָר זְבוּלוּן וּבִנְיָמִין (שמות א:ב).

כד **וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו.** פְּטָרָן וְנָתַן לָהֶם רְשׁוּת, כְּמוֹ "שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" (בראשית לב:כז), "שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי" (בראשית כד:נו).

כו **וַיָּפֹג לִבּוֹ.** נִתְעַלֵּף וְחָסְרָה קְצָת דְּפִיקַת לִבּוֹ וְרוּחוֹ מִמֶּה שֶׁהָיָה קוֹדֶם, כְּמִנְהַג בְּעִלּוּף מַדְאֲגַת לִבּוֹ בְּהַזְכִּירָם אֶת יוֹסֵף.

כִּי לֹא הֶאֱמִין לָהֶם. לְפִיכָךְ **וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב**, וְלֹא אָבְדָה רוּחוֹ אֲבָל כָּךְ כְּשֶׁהֶאֱמִין, כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה בְּעֵת הַשִּׂמְחָה הַפִּתְאוֹמִית הַמְּמִית בְּצֵאת הָרוּחַ הַחַיּוֹנִי אֶל הַחוּץ, כִּי אֶמְנָם נִכְנְסָה לִפְנִים בְּעֵת הַדְּאָגָה הַקּוֹדֶמֶת כְּשֶׁלֹּא הֶאֱמִין.

כז **וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף.** שֶׁאָמַר **וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר**, כְּדֵי לְעָרֵב בַּדָּבָר הַבְּשׂוֹרָה אֵיזֶהוּ דְאָגָה.

וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב. נִרְפָּא מִן הָעִלּוּף הַקּוֹדֵם בְּהַדָּרַגַת הַשִּׂמְחָה עִם הַדְּאָגָה.

כח **רַב אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ.** לֹא שֶׁאָגוּר שָׁם כִּדְבָרָיו.

פרק מו

א **לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק.** שֶׁאָמַר לְיִצְחָק אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה:

ב **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל.** מַה שֶּׁאָמַר לוֹ עַתָּה הָיָה בְּשָׁבִיל הֱיוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּצְטָרְכוּ בָּנָיו לְהִשְׁתָּרֵר עַל אוֹיְבֵיהֶם בִּכְנַעַן.

ג **אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ.** אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי לְאָבִיךָ "אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה" (בראשית כו:ב), אֲנִי הוּא שֶׁאוֹמֵר אֵלֶיךָ **אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה** אַתָּה, וְזֶה **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָּׁם.** כִּי אָמְנָם אִם הָיוּ בָּנֶיךָ יוֹשְׁבִים פֹּה, הָיוּ מִתְחַתְּנִים בַּכְּנַעֲנִים וּמִתְעָרְבִים עִמָּהֶם, אֲבָל בְּמִצְרַיִם לֹא יִקָּרֶה זֶה, כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים לֶחֶם, וּבְכֵן יִהְיוּ לְגוֹי נִבְדָּל, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "וַיְהִי שָׁם לְגוֹי" (דברים כו:ה) — מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מְצֻיָּנִים שָׁם.

ד **אַעַלְךָ גַם עָלֹה.** אַחַר שֶׁאַעַלְךָ וְאוֹצִיאֲךָ מִשָּׁם, תּוֹסִיף מַעֲלָה עַל מַה שֶּׁהָיָה לְךָ קוֹדֶם רִדְתְּךָ שָׁם, כְּאָמְרוֹ "וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה" (שמות ג:ח).

יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ. לֹא תִצְטָרֵךְ לִפְקוֹחַ עֵינֶיךָ לְהַשִּׂיג חֶפְצֶיךָ, כִּי יוֹסֵף יַגִּיעֵם אֵלֶיךָ בְּזוּלַת הַשְׂגָּחָתֶךָ, וְלֹא תִצְטָרֵךְ אַתָּה לְהִתְעַסֵּק עִם הַמִּצְרִים הַבַּלְתִּי רְאוּיִים לְקָרוֹב אֵלֶיךָ.

ה **וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל.** שֶׁהָיוּ צְרִיכִים מִכָּאן וָאֵילָךְ לְהִיוֹתָם עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִשְׁתָּרֵר עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים הַמִּתְקוֹמְמִים בְּלֶכְתָּם עַתָּה אֶל אַדְמַת נֵכָר.

אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. שֶׁבְּלֶכְתּוֹ אֶל שִׂמְחָתוֹ זֹאת אֲשֶׁר אֵין אַחֲרֵי הַתּוּגָה, אַחַר שֶׁעָבְרוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת שֶׁעָבְרוּ, הוֹרָה מַה שֶּׁיִּקָּרֵא לוֹ בְּעָקֵב וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו לא:ו) "רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה".

ח **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת יַעֲקֹב וּבָנָיו.** הֶרְאוּי בְּכָל אֵלֶּה שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב כָּל אֶחָד מֵהֶם וְנוֹדָע בְּשֵׁם אִישִׁי הֵם יַעֲקֹב וּבָנָיו בִּלְבָד, כְּאָמְרוֹ "וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת שְׁמוֹתָם לִפְנֵי ה'" (שמות כח:יב), אֲבָל שְׁאָר שִׁבְעִים נֶפֶשׁ אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ צַדִּיקִים לֹא עָלוּ לְמַעֲלַת אֵלֶּה.

יט **בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב.** שֶׁהָיְתָה עִקַּר כַּוָּנָתוֹ, וְכֵן מִמֶּנָּה נוֹלְדוּ **יוֹסֵף וּבִנְיָמִן**, שֶׁהָיוּ מְעֻלִּים בַּשְּׁבָטִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים כְּיַעֲקֹב, וְכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה:) עַל בִּנְיָמִין שֶׁמֵּת בְּעֶטְיוֹ שֶׁל נָחָשׁ, וְכֵן הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִין וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ" (תהלים פ:ג).

כח **לְהוֹרוֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה.** לְמַעַן יוֹרֶה יְהוּדָה אֵיךְ יִתָּקֵן בֵּית דִּירָה לִפְנֵי בּוֹא יַעֲקֹב לְגֹשֶׁן.

כט **וַיֵּרָא אֵלָיו.** מִתּוֹךְ עֲבָדָיו הַסּוֹבְבִים אוֹתוֹ, וְלֹא הִמְתִּין שֶׁיָּבֹא אָבִיו אֵלָיו אֶל הַמֶּרְכָּבָה.

ל **אָמוּתָה הַפָּעַם.** מִצָּרוֹת אֲחֵרוֹת נוֹשַׁעְתִּי, וְאַחַר הַתְּשׁוּעָה מֵהֶם אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת. עַתָּה בְּזֹאת הַפַּעַם שֶׁנּוֹשַׁעְתִּי מִצָּרָתְךָ **אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת פָּנֶיךָ**, יְהִי רָצוֹן שֶׁאָמוּת בְּזֹאת הַתְּשׁוּעָה וְלֹא יוֹסִיף עֻצַּב עִמָּהּ.

לא **אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה.** שֶׁמִּלְאַכְתְּכֶם הִיא מִרְעֵה הַצֹּאן, מִבִּלְתִּי שֶׁאֶשְׁאַל מִמֶּנּוּ אָז שֶׁיִּתֵּן לָכֶם **אֶרֶץ גֹּשֶׁן**, כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִין כְּשֶׁתֹּאמְרוּ לוֹ שֶׁזֹּאת מְלַאכְתְּכֶם, וְלֹא יַחְשֹׁב שֶׁתֹּאמְרוּ כֵּן כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן לָכֶם **אֶרֶץ גֹּשֶׁן**.

פרק מז

ב **וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקָח.** כְּדֵי שֶׁיָּבִין פַּרְעֹה מִדִּבְרֵיהֶם וּמַעֲנֵיהֶם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי מְלֶאכֶת מִרְעֵה הַצֹּאן בִּלְבַד.

ו **וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב.** וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לֹא בְּבוֹאוֹ וְלֹא בְּצֵאתוֹ.

ח **כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיָּיְךָ.** תָּמַהּ כִּי לֹא הָיָה דָּבָר מָצוּי בְּמִצְרַיִם שֶׁיַּאֲרִיךְ אָדָם יָמִים כָּל כָּךְ שֶׁיִּגִּיעַ לַפֶּרֶק שֶׁהָיָה אָז יַעֲקֹב בּוֹ, וְגַם שֵׂיבָה זָרְקָה כּוֹ׳:

ט **מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי.** עַל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ **כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיָּיְךָ**, אֲנִי אוֹמֵר כִּי שְׁנֵי חַיַּי הָיוּ מְעַט וְרָעִים בְּרֹב טִרְדַּת מְזוֹנוֹת וְדַאֲגוֹת הַקּוֹרוֹת, כִּי הַיָּמִים אֲשֶׁר בָּהֶם יִהְיֶה הָאָדָם בְּצָרָה לֹא יִקָּרְאוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיִּים, אֲבָל **יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי** הָיוּ בֵּין הַכֹּל **מְאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה**:

וְלֹא הִשִּׂיגוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבוֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם. כִּי אֲבוֹתַי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ גַּם הֵם גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, מִכָּל מָקוֹם הָיוּ לָהֶם יְמֵי חַיִּים רַבִּים בִּלְתִּי צָרוֹת, אֲבָל שְׁנֵי חַיַּי לֹא הִשִּׂיגוּ לִשְׁנֵי חַיֵּי אֲבוֹתַי שֶׁהָיוּ לָהֶם בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם.

יב **לֶחֶם לְפִי הַטָּף.** אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ לְהַרְבּוֹת לָהֶם מָזוֹן, נָתַן לָהֶם בְּמִדָּה מַסְפֶּקֶת, כְּאָמְרוֹ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּעֲנִית יא.) בִּזְמַן שֶׁהַצִּבּוּר שָׁרוּי בְּצַעַר אַל יֹאמַר אָדָם אֵלֵךְ לְבֵיתִי וְאֹכַל וְאֶשְׁתֶּה וְשָׁלוֹם עָלַיִךְ נַפְשִׁי:

יד **וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה.** שֶׁלֹּא הוֹרָה לְעַצְמוֹ הֶתֵּר בְּכָל עֲמָלוֹ לָקַחַת דָּבָר לְעַצְמוֹ.

יז **וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם.** נִהֲלָם לְאַט, כְּעִנְיַן ״עֲלוֹת יְנַהֵל״ (ישעיהו מ:יא). נָתַן לָהֶם הַלֶּחֶם מְעַט מְעַט, אָכוֹל וְלֹא לְשָׂבְעָה, כָּרָאוּי בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן, כְּאָמְרָם (תענית יא.) הַמַּרְעִיב עַצְמוֹ בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן נִצּוֹל מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה. וּכְבָר אָמְרוּ חַכְמֵי הָרְפוּאָה שֶׁהַשּׂוֹבֵעַ אַחַר הָרָעָב גּוֹרֵם חֹלִי מֵמִית:

בַּשָּׁנָה הַהִיא. אַחַר שֶׁאָפַס כֶּסֶף, וְהִיא הָיְתָה הַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית לִשְׁנֵי הָרָעָב:

יח **בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית.** הַשֵּׁנִית מִזְּמַן שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, וְהִיא הָיְתָה הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לִשְׁנֵי הָרָעָב.

לֹא נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי. שֶׁיֵּשׁ לָנוּ עוֹד מִקְנֶה, **כִּי אִם תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה**:

יט **לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ.** כִּי אֲפִלּוּ הָיָה זֶה אֱמֶת שֶׁכִּבָּר **תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה** וְהָיָה הַכֹּל בָּא לְיָדֶךָ, לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁתַּנִּיחֵנוּ לָמוּת בָּרָעָב.

כא **הֶעֱבִיר אוֹתוֹ לָעָרִים.** הֶעֱבִירָם עִמּוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ ״לֵךְ חֲזַק וּקְנֵה״, וַיַּחֲזִיק בָּהֶם וּבַקַּרְקַע בִּפְנֵיהֶם וּבְהַסְכָּמַת שְׁכֵנִים.

כג **הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה.** וְאִם כֵּן אַתֶּם עֲבָדָיו וְחַיָּבִים לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה שֶׁקָּנִיתִי לוֹ, וְהוּא חַיָּב לָתֵת מְזוֹנוֹתֵיכֶם וְהַזֶּרַע לִזְרֹעַ. וּבָזֶה הָאֹפֶן תִּהְיֶה מִן הַדִּין כָּל תְּבוּאַת מִצְרַיִם שֶׁלּוֹ.

הֵא לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם. אַתֶּם עֲבָדָיו עִבְדוּ אֶת הָאֲדָמָה שֶׁהִיא שֶׁלּוֹ:

כד **וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת.** שֶׁהֵם שֶׁלּוֹ.

וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה. כִּי זֶה הוּא הָרָאוּי לוֹ מֵהֶם, אַחַר שֶׁיְּפַרְעֶכֶם אֶת הַמּוּטָל עָלָיו לְפִרְעֹה.

וְאַרְבַּע הַיָּדוֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה. שֶׁהוּא חַיָּב לָתֵת לָכֶם כְּמוֹ בַּעַל הַשָּׂדֶה.

וּלְאָכְלְכֶם. וּבִשְׁבִיל מְזוֹנוֹתֵיכֶם שֶׁהוּא חַיָּב לָתֵת לָכֶם, וּבְכֵן נִשְׁאָר בְּדִין הַחוֹמֶשׁ שֶׁלּוֹ:

כו **וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק.** אַחַר שֶׁהֶרְאָה לָהֶם שֶׁהַדִּין כָּךְ, וְשֶׁאֵינוֹ מֵקִים מֶכֶס חָדָשׁ דֶּרֶךְ גָּזֵל, שָׂם אֶת הַדָּבָר בִּנְימוּסֵי מִצְרַיִם.

כט **אַל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם.** אֲפִלּוּ בְּאֶרוֹן כְּעִנְיַן ״וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם״ (בראשית נ:כו). שֶׁאִם תַּעֲשֶׂה כֵּן אֲפִלּוּ לְשָׁעָה, לֹא יַנִּיחוּךָ לְהוֹלִיכֵנִי לַמְּעָרָה, שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁזֶּה מַסְפִּיק כְּמוֹ שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג אֶצְלָם.

ל **וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתָי.** עִנְיַן שְׁכִיבַת הַמֵּת עִם אֲבוֹתָיו הוּא הַנָּחַת מִטַּת הַמֵּת בְּמָקוֹם הַמְסֻפָּד וְסָבִיב הַסּוֹפְדִים, וְלָכֵן נִכְתַּב זֶה הַלָּשׁוֹן בְּכָל הַמַּלְכִים צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים שֶׁמֵּתוּ עַל מִטָּתָם בְּסֵפֶר מְלָכִים.

וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם. וְכַאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּאֹפֶן זֶה תּוּכַל לַעֲשׂוֹת אוֹתִי מִמִּצְרַיִם, כִּי כַּאֲשֶׁר יִמָּלְאוּ יְמֵי הַשְׁכִּיבָה יָסוּר יְגוֹנִי מִלִּבָּם, כְּעִנְיַן (בראשית נ:ד) ״וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ״, וְלֹא יִמְחוּ בְּךָ אִם תִּשָּׂאֵנִי אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת.

אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ. אָנֹכִי מִצַּד עַצְמִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ בְּכָל פְּחִי.

לא **הִשָּׁבְעָה לִי.** לְמַעַן יִהְיֶה לְךָ פִּתְחוֹן פֶּה נֶגְדָּם אִם יִרְצוּ לִמְחוֹת.

וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל. לְהוֹדוֹת לְקוֹנוֹ עַל שֶׁחָנָנוֹ לְהַשִּׂיג זֶה מֵאֵת בָּנוֹ, כְּעִנְיַן ״וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַה״ (בראשית כד:נב).

פרק מח

ב **וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה.** לַחֲלֹק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת כְּפִי הָאֶפְשָׁר לוֹ אָז. וְהַהֶפֶךְ "וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ" (אסתר ה:ט):

ד **וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ.** הִנֵּה אָז כְּבָר נוֹלְדוּ כָּל הַשְּׁבָטִים חוּץ מִבִּנְיָמִין, וּכְבָר אָמַר לִי בְּצֵאתִי מֵחָרָן "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ" (בראשית כח:יג). אִם כֵּן הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתֵּן לִי קְהַל שֶׁל עַמִּים בְּעִנְיַן יֵרֻשַּׁת הָאָרֶץ. וְאֵין לַחֲשׁוֹב שֶׁאָמַר זֶה אֶלָּא עָלֶיךָ שֶׁיִּתֵּן לִי אוֹתְךָ וְאֶת שְׁנֵי בָנֶיךָ יַחְדָּו:

ה **וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ וכו' לִי הֵם.** שֶׁאוֹתָם לְבַדָּם נָתַן לִי יַחְדָּו עִמְּךָ, כְּעִנְיַן **רְאֵה פָּנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת זַרְעֶךָ**:

ו **וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם.** שֶׁהֵם בְּנֵי בָנֶיךָ הַנִּקְרָאִים מוֹלַדְתְּךָ בֶּאֱמֶת:

לְךָ יִהְיוּ. יִקָּרְאוּ בֵּית יוֹסֵף וְיִתְבָּרְכוּ בִּבְרָכוֹתֶיךָ.

עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם. כָּל אֶחָד מִבְּנֵי מְנַשֶּׁה יִקָּרֵא כְּאֶחָיו עַל שֵׁם מְנַשֶּׁה לִנְחֹל עִמָּם בְּנַחֲלָתוֹ, וְכֵן כָּל אֶחָד מִבְּנֵי אֶפְרַיִם יִקָּרֵא כְּאֶחָיו עַל שֵׁם אֶפְרַיִם לִנְחֹל עִמָּם בְּנַחֲלַת אֶפְרַיִם:

ז **וַאֲנִי.** שֶׁמָּא תֹּאמַר כְּשֶׁאָמַר אֵלַי הָאֵל יִתְבָּרַךְ **וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים**, הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁאוֹלִיד עוֹד בָּנִים, אֶלָּא שֶׁגָּרַם הַחֵטְא – זֶה לֹא יִתָּכֵן:

כִּי **בְבוֹאִי מִפַּדָּן.** כְּשֶׁנִּגְלָה אֵלַי אָז הָאֵל יִתְבָּרַךְ:

מֵתָה עָלַי רָחֵל. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כב.) אֵין אִשָּׁה מֵתָה אֶלָּא לְבַעְלָהּ:

בַּדָּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה. תֵּכֶף כְּשֶׁנִּסַּעְתִּי מֵאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁהָיָה דִּבֵּר הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֵלַי, בְּעוֹדִי בַּדֶּרֶךְ טֶרֶם הַגִּיעִי לְבֵית לֶחֶם, **וָאָקְבְּרָה שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת.** וְכָל כָּךְ גָּבְרָה עָלַי טִרְדָּתִי וַאֲבֵלוּתִי שֶׁלֹּא עָצַרְתִּי כֹּחַ לְהוֹלִיכָהּ לְבֵית קְבָרוֹת בֵּית לֶחֶם, וְאֵין סָפֵק כִּי מֵאָז הָיָה לִבִּי חָלָל בְּקִרְבִּי וְלֹא שָׂלַט עוֹד בִּי יֵצֶר הָרָע, וְנֶחְלְשָׁה תַּאֲוָתִי וְלֹא נִשְׁאַר בִּי כֹּחַ לְהוֹלִיד בָּנִים.

ח **וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף.** רָאָה שֶׁהֵם בְּנֵי אָדָם, אֲבָל לֹא הִכִּיר מִי הֵם.

ט **בָּנַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה.** בָּנַי הֵם וְלֹא בְּנֵי בָנַי, אֲבָל הֵם אוֹתָם הַבָּנִים אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה, בְּעוֹדִי לְבַדִּי פֹּה, כְּאָמְרְךָ **הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה** וְאָמַרְתָּ **לִי הֵם**:

י **לֹא יָכוֹל לִרְאוֹת.** הֵיטֵב כְּדֵי שֶׁתָּחוּל עֲלֵיהֶם בִּרְכָתוֹ בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָם, כְּעִנְיַן "אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם" (במדבר כג:יג), וּכְעִנְיַן "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (דברים לד:א) כְּדֵי שֶׁיְּבָרְכֵהוּ אוֹתָם, וְכֵן בֶּאֱלִישָׁע "וַיִּפֶּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם" (מלכים ב ב:כד).

וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם. כְּדֵי שֶׁתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בָּהֶם וְתָחוּל עֲלֵיהֶם בִּרְכָתוֹ.

יא **גַּם אֶת זַרְעֶךָ.** וַעֲלֵיהֶם אָמַר **קְהַל עַמִּים**, וְזֶה אָמַר אֵלַי כְּשֶׁבֵּרְכַנִי בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ לְמַעְלָה **וַיְבָרֶךְ אוֹתִי**, אִם כֵּן רָאוּי שֶׁאוֹתָהּ הַבְּרָכָה תָּחוּל עֲלֵיהֶם, וּלְכָךְ בֵּרַךְ אָז אֶת יוֹסֵף וְאֶת בָּנָיו.

יב **מֵעִם בִּרְכָּיו.** שֶׁל אָבִיו שֶׁחִבֵּק אוֹתָם:

יד **שִׂכֵּל אֶת יָדָיו.** הִשְׂכִּיל וְהֵבִין בְּמִשּׁוּשׁ יָדָיו בְּלֹא רְאוֹת.

טו **וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף.** וְלֹא הֵצַרְתָּ בָּזֶה לִרְאֹתָיו, וְלֹא לְחִבּוּק, וְלֹא נְשִׁיקָה, וְלֹא הִזְכִּיר מַה הָיְתָה הַבְּרָכָה.

וַיֹּאמַר. אַחַר שֶׁבֵּרַךְ אֶת יוֹסֵף.

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנָיו. אַתָּה אֱלֹהִים אֲשֶׁר אַתָּה הוּא שֶׁהִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנֶיךָ, עֲשֵׂה בִּזְכוּתָם.

הָאֱלֹהִים הָרוֹעֶה אוֹתִי. אַתָּה שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד.

טז **הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אוֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ.** צִוֵּה שֶׁהַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי יְבָרֵךְ **אֶת הַנְּעָרִים** אִם אֵינָם רְאוּיִים לְבִרְכָתְךָ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי:

וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק. לֹא שֵׁם תֹּרַח וְנָחוֹר, כִּי הַצַּדִּיקִים לֹא יִקָּרֵא עֲלֵיהֶם שֵׁם אֲבוֹתֵיהֶם הָרְשָׁעִים, וְכֵן בְּהֶפֶךְ, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין נב.) דְּקָרִינָן לְרָשִׁיעָא אַפְלוּ בַּר צַדִּיקָא רָשִׁיעָא בַּר רָשִׁיעָא, שֶׁלֹּא יִתְיַחֵס לְאָבִיו הַצַּדִּיק אֲבָל יִתְיַחֵס מֵאָבוֹתָיו הָרְשָׁעִים. וְלָכֵן הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ מוּכָנִים וְנֶעֱזָרִים לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לְהִתְיַחֵס לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק, עַל דֶּרֶךְ (תהלים פו:יא) "יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה" אֶת "שְׁמֶךָ":

יח **כִּי זֶה הַבְּכוֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ.** כִּי אָמְנָם הִסְמִיכָה בְּיָד תְּכוּנַן הַנֶּפֶשׁ אֶל מַה שֶּׁנִּסְמַךְ עָלָיו, כְּעִנְיַן ״וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו״ (במדבר כז:כג), וְכֹחַ הַיָּמִין חָזָק מִכֹּחַ הַשְּׂמֹאל, וּתְכוּנַן יוֹתֵר סְמִיכַת הַיָּמִין מִמַּה שֶּׁתְּכוּנַן אוֹתָהּ סְמִיכָה הַשְּׂמֹאל אֶל הַשְּׂמֹאל:

כא **הִנֵּה אָנֹכִי מֵת.** הִנְנִי מְצֻוֶּה בִּשְׁעַת מִיתָה וּמְקֻיָּם הַמַּתָּנָה שֶׁנָּתַתִּי:

וְהֹשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ. וְשָׁם תִּתְקַיֵּם מַתָּנָתוֹ.

כב **וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ.** וַאֲנִי הִנֵּה אָמְנָם לֹא עָבַרְתִּי נַחֲלָה כְּלָל כְּשֶׁנָּתַתִּי לְךָ **שְׁכֶם אֶחָד עַל אַחֶיךָ** בָּאָרֶץ, אַף עַל פִּי שֶׁהִיא אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם, בִּלְעָדֵי כִּי נָתַתִּי לְךָ מַה שֶּׁלָּקַחְתִּי **מִיַּד** מִי שֶׁהוּא **הָאֱמֹרִי** בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים וּבַעַל אֲמִירָה שֶׁאוֹמֵר הַרְבֵּה וַאֲפִלּוּ מְעַט אֵינוֹ עוֹשֶׂה לְהֵיטִיב, וְזֶה הוּא עֶשְׂו כְּשֶׁקָּנִיתִי הַבְּכוֹרָה מִמֶּנּוּ, כִּי לוּלֵא זֶה לֹא הָיָה לְאַחֶיךָ בִּירוּשַׁת הָאָבוֹת כָּל כָּךְ חֵלֶק בָּאָרֶץ.

בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי. בְּחָכְמָתִי וּבִינָתִי שֶׁהֵם חַרְבָּם וְקַשְׁתָּם שֶׁל צַדִּיקִים, כְּאָמְרוֹ ״חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר״ (תהלים מה:ד), וּכְבָר בֵּאֲרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג.) הַהוּא בְּדִבְרֵי תּוֹרָה הוּא דִּכְתִיב, וּכְעִנְיַן עַל הֶפֶךְ זֶה ״שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה״ (תהלים נז:ה), וּכְעִנְיַן ״וַיִּדְרְכוּ אֶת לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר״ (ירמיהו ט:ב).

פרק מט

א **בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.** לְקֵץ הַיָּמִין בְּבוֹא גּוֹאֵל, שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרִית יְמֵי הָאוּמּוֹת אוֹיְבֵי ה׳ וּמַלְכוּתָם, שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם עַד סוֹף מְלוֹאָהּ, כְּאָמְרוֹ ״כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה״ (ירמיהו מו:כח), וְכָזֶה דִּבֵּר בִּלְעָם בְּאָמְרוֹ ״בְּאַחֲרִית הַיָּמִים״ (במדבר כד:יד), כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ ״וְקָרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת״ (במדבר כד:יז), וְכֵן הַנְּבִיאִים בְּאָמְרָם ״וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית ה׳ נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים״ (מיכה ד:א), וְזֶה הִגִּיד יַעֲקֹב בָּזֶה בְּאָמְרוֹ **כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים אַסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְכוּ׳:**

ב **וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם.** קַבְּלוּ אֶת הַדֶּרֶךְ שֶׁהוֹרָה לָכֶם כָּל יָמָיו, אֲשֶׁר בָּהּ תִּהְיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוּא אֲבִיכֶם, כִּי תִּשְׁתָּרְרוּ עִם אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים, וְלֹא יֹאבַד מִכֶּם הַטּוֹב הֶעָתִיד לָבֹא.

ג **יָתֹר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז. פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר** אַתָּה פַּחַז כַּמַּיִם, אַל תּוֹתַר עַל אַחֶיךָ בְּעִנְיַן יֶתֶר שְׂאֵת שֶׁהִיא מַעֲלַת שְׂאֵת וְקַבָּלַת חֵלֶק יֶתֶר בַּכְּהֻנָּה וּבַבְּכוֹרָה. אַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה **רֹאשִׁית אוֹנִי** וְהָיָה רָאוּי לְךָ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה, כְּאָמְרוֹ ״כִּי הוּא רֵאשִׁית אוֹנוֹ וְכוּ׳״ (דברים כא:יז):

וְיֶתֶר עָז. גַּם כֵּן לֹא **תּוֹתַר** בְּמַעֲלַת הָעֹז שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא יוֹתֵר עַז וְתַקִּיף מִכָּל אַחֵר זוּלָתוֹ בְּמַלְכוּתוֹ, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין עֹז אֶלָּא מַלְכוּת, וְזֶה גַּם כֵּן יָאוֹת לַבְּכוֹר, כְּאָמְרוֹ ״וְאֶת הַמַּמְלָכָה נָתַן לִיהוֹרָם כִּי הוּא הַבְּכוֹר״ (דברי הימים ב כא:ג).

ד **אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה.** אָז חִלַּלְתָּ כְּבוֹד אָבִיךָ אוֹ כְּבוֹד שְׁכִינָה שֶׁכְּבָר עָלָה עַל יְצוּעִי, וּכְנֶגֶד זֶה יֵחָלֵל כְּבוֹדְךָ וְלֹא יִהְיֶה בְּמַדְרֵגָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה.

ה **אַחִים.** וְהָיָה הַכָּבוֹד הָרָאוּי לִרְאוּבֵן רָאוּי לָהֶם בְּנָפְלוֹ מִמֶּנּוּ.

אָמְנָם **כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם.** וְזֶה לֹא יָאוּת לְמֶלֶךְ אֲשֶׁר בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ (משלי כט:ד), לָכֵן לֹא יָאוּת מַלְכוּת לְשׁוּם אֶחָד מִשְּׁנֵיכֶם.

ז **אָרוּר אַפָּם.** יֻחְסַר אַפֵּם בְּשִׁפְלוּת וְקִשְׁי מִזּוֹנוֹתֵיהֶם עַל יְדֵי חִלּוּק וּתְפוּצָה. אָמְנָם הַכְּהוּנָה נִשְׁאֲרָה לַבְּכוֹרוֹת כְּמֵאָז, עַד שֶׁזָּכוּ בָהּ בְּנֵי לֵוִי, כְּאָמְרוֹ (דברים י:ח) ״בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה׳ אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי״.

ח **יְהוּדָה אַתָּה.** אַתָּה הוּא הָרָאוּי לַמַּלְכוּת בִּנְפֹל מִמֶּנּוּ הַקּוֹדְמִים לְךָ, כִּי לֹא נִמְצָא בְּךָ פְּגָם שֶׁיַּמְאִיסְךָ מִמֶּלֶךְ.

יוֹדוּךָ אַחֶיךָ. יְקַבְּלוּךָ לְמֶלֶךְ כִּי יוֹדוּךָ לָרָאוּי לִמְלוֹךְ:

יָדְךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ. שֶׁיְּנוּסוּ מִפָּנֶיךָ, כְּעִנְיַן ״וְנָתַתִּי אֶת כָּל אוֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף״ (שמות כג:כז).

וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ. תִּמְלוֹךְ עַל כָּל בְּנֵי אָבִיךָ, אֲבָל לֹא עַל הָאֻמּוֹת עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה, כִּי אָז לֹא עַל בְּנֵי אָבִיךָ בִּלְבַד:

ט **גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה.** הִנֵּה יְהוּדָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ אַרְיֵה שֶׁאֵין לוֹ מַלְכוּת, הוּא אָמְנָם גּוּר אַרְיֵה, גּוֹבֵר בְּאֶחָיו וְעָתִיד לִמְלוֹךְ. וְאַף עַל פִּי כֵן:

מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ. אַתָּה יוֹסֵף בְּנִי עָלִיתָ מִשִּׁעְבּוּדוֹ, שֶׁלֹּא טָרַף אוֹתְךָ בְּאָפּוֹ לַהֲמִיתְךָ אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה שׂוֹנְאֶךָ, וְזֶה כִּי **כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה.** הָיָה אָז כְּמוֹ הָאַרְיֵה הַכּוֹרֵעַ וְרוֹבֵץ בִּלְתִּי מַזִּיק, כֵּן הוּא אָז לֹא צָוָה לַהֲמִיתְךָ.

וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ. כֵּן יִהְיֶה בְּמַלְכוּתוֹ לָעֲתִיד, שֶׁיִּרְבַּץ כְּלָבִיא, וְלֹא יִהְיֶה מִי שֶׁיּוּכַל לְהָטִיל עָלָיו אֵימָה כְּדֵי שֶׁיְּקִימֶנּוּ מִמְּקוֹמוֹ מֻחֲמַת יִרְאָה.

י לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה. כְּשֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַמַּלְכוּת כְּמוֹ שֶׁאָמַר **וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ**, לֹא יָסוּר שֵׁבֶט הַמַּלְכוּת מִמֶּנּוּ אֶל אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ "וְחַסְדִּי לֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ" (שמואל ב ז:טו). אֲבָל כְּשֶׁנִּפְלָה הַמַּלְכוּת בְּיַד הָאֻמּוֹת, לֹא הָיָה זֶה מִין הֶסְרָה שֶׁיָּסוּר הַדָּבָר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אֲבָל נִפְסַד לְגַמְרֵי, כִּי לֹא סָר שֵׁבֶט יִשְׂרָאֵל וּמַלְכוּתוֹ מִזֶּה אֶל זֶה, אֲבָל אָבַד לְגַמְרֵי, וְלֹא תִפּוֹל הֶסְרָה עַל הַבִּלְתִּי נִמְצָא כְּלָל:

וּמְחוֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו. שֶׁיִּהְיֶה מִזַּרְעוֹ שׁוֹפֵט יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא, וּבֵין רַגְלָיו יִהְיוּ סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִים כְּמִנְהָגָם.

עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה. הִנֵּה תֵּבֵת שִׁילֹה מֻרְכֶּבֶת מִשִּׁרְשׁ שׁוּל וּמוֹרֶה שׁוּלַיִם, וּמִשֹּׁרֶשׁ שָׁלָה הַמּוֹרֶה שָׁלוֹם, כְּלוֹמַר שְׁלוֹם הַסּוֹף. אָמַר שֶׁזֶּה שֶׁאָמַר שֶׁיִּהְיֶה לִיהוּדָה שֵׁבֶט וּמְחוֹקֵק בֵּין אֶחָיו בִּלְבַד בְּעוֹד שִׁבְטָם קַיָּם, יִתְאַמֵּת עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה:

וְלוֹ יִקָּהַת עַמִּים. אֲבָל כְּשֶׁיִּגָּלֶה הַמָּשִׁיחַ שֶׁיִּהְיֶה שְׁלוֹם הַסּוֹף, לוֹ תִּהְיֶה גַּם יִקָּהַת עַמִּים. חֲלִישַׁת הָעַמִּים, כְּמוֹ "אִם קֶהָה הַבַּרְזֶל" (קהלת י:י), כְּלוֹמַר מוֹתַר חֲלוּשִׁים שֶׁיִּשְׁאֲרוּ אַחַר אָבְדַן מַלְכוּתָם יִשְׁמְעוּ לְשִׁילֹה שֶׁהַזְּכִיר, כְּאָמְרוֹ "וְקָרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת" (במדבר כד:יז).

יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה. וּמֵאוֹתוֹת אוֹתוֹ הַמָּשִׁיחַ הוּא אֶחָד, שֶׁיִּגָּלֶה "עַל עִיר בֶּן אֲתוֹנוֹת" כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא (זכריה ט:ט), וְזֶה שֶׁלֹּא יָבֹא עַל סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה, כִּי אָמְנָם מִלְחֶמֶת הָאֻמּוֹת וְאָבְדַן מַלְכוּתָם כְּבָר תִּהְיֶה נִשְׁלֶמֶת עַל יְדֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְהוּא יִהְיֶה לְמֶלֶךְ בְּשָׁלוֹם. שֵׁנִית, שֶׁיֶּאֱסֹר אוֹתוֹ הֶעָיִר אֶל הַגֶּפֶן, וְזֶה שֶׁיִּשְׁפֹּן מַלְכוּת שְׁלוֹמוֹ בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַגֶּפֶן, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צב.) אֲמָה זוֹ לְגֶפֶן נִמְשְׁלָה, וְכֵן הֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "כִּי כֶרֶם ה' צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו ה:ז):

וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנֵי אֲתֹנוֹ. שְׁלִישִׁית מֵאוֹתוֹתָיו הוּא שֶׁיִּקְשֹׁר חֲמוֹרוֹ הַנִּזְכָּר, וְיִהְיֶה מִשְׁכָּנוֹ בְּשׂוֹרֵק שֶׁהוּא מִבְחַר הַגֶּפֶן, וְזֶה שֶׁיֵּאָר פָּנָיו אֶל צַדִּיקִים שֶׁבַּדּוֹר וְלֹא לְכָל הַגֶּפֶן:

כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבוּשׁוֹ. רְבִיעִית מֵאוֹתוֹתָיו תִּהְיֶה שֶׁיּוּכַל לְכַבֵּס לְבוּשׁוֹ בְּדָם, כִּי יִמְצָא הֶרֶג רַב נַעֲשָׂה קוֹדֶם בּוֹאוֹ, כְּעִנְיַן "מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ" (ישעיהו סג:ב), וּכְאָמְרוֹ "יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת" (תהלים קי:ו).

יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן. חֲמִישִׁית מֵאוֹתוֹתָיו תִּהְיֶה שֶׁיִּגְדַּל שׂוֹבַע שֶׁלֹּא כְּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּאָמְרוֹ "יְהִי פִּסַּת בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ" (תהלים עב:טז). וּכְאָמְרָם (שבת ל.) עֲתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתּוֹצִיא גְּלוּסְקָאוֹת וּכְלֵי מִילַת.

יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן. בְּאַרְצוֹ כִּי יִרַשׁ מְקוֹם חוֹף יַמִּים, וְהִקְדִּים זְבוּלֻן הָעוֹסֵק בְּפַרְקְמַטְיָא לְיִשָּׂשכָר הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְכֵן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּבִרְכָתוֹ בְּאָמְרוֹ "שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאׇהָלֶיךָ" (דברים לג:יח), כִּי אָמְנָם אִי אֶפְשָׁר לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה מִבְּלִי שֶׁיִּשַּׂיג הָאָדָם קֹדֶם דֵּי מַחְסוֹרוֹ, כְּאָמְרָם "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" (אבות ג:יז), וּכְשֶׁיִּסַּיֵּעַ הָאֶחָד אֶת חֲבֵרוֹ לְהַמְצִיאוֹ דֵּי מַחְסוֹרוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בִּזְבוּלֻן, הִנֵּה עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה תִּהְיֶה מְיֻחֶסֶת לִשְׁנֵיהֶם. וְזֹאת הָיְתָה כַּוָּנַת הַתּוֹרָה בְּמַתָּנוֹת כְּהוּנָּה וּלְוָיָה, שֶׁיְּסַיְּעוּ כָּל הָעָם לְתוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה שֶׁהֵם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, כְּאָמְרוֹ "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" (דברים לג:י), וְיִזְכּוּ כֻּלָּם לְחַיֵּי עוֹלָם כְּאָמְרָם כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (סנהדרין צ.).

וְהוּא לְחוֹף אֳנִיּוֹת. חוּץ מֵאַרְצוֹ הוֹלֵךְ לְחוֹף אֳנִיּוֹת בְּמִינֵי סְחוֹרָה, כְּגוֹן טָרִית וְחִלָּזוֹן וּזְכוּכִית לְבָנָה שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים בַּיַּמִּים וּבַחוֹל שֶׁלּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפוּנֵי טְמוּנֵי חוֹל" (דברים לג:יט).

יד יִשָּׂשכָר חֲמוֹר. בִּלְתִּי מוּכָן לַמִּלְחָמָה, כְּאָמְרָם (עבודה זרה יז:) "אִי סַפְרָא לָא סַיְפָא":

גָּרֶם. חֲמוֹר בַּעַל עֶצֶם חָזָק, וּבְחָזְקוֹ **רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם.** כְּשֶׁהוּא חוֹלֶה רוֹבֵץ בֵּין שְׁתֵּי הַחֲבִילוֹת הַנְּתוּנוֹת לְמַשָּׂא עַל שְׁנֵי צִדָּיו, עַל דֶּרֶךְ שְׁפִיתַת שְׁתֵּי קְדֵרוֹת בַּכִּירַיִם שֶׁלֹּא תְּמוּשְׁנָה עַד שֶׁיְּשַׁלִּים הַפּוֹעֵל בָּהֶן אֶת כַּוָּנָתוֹ. וְזֶה לֹא יִתָּכֵן זוּלָתִי לַחֲמוֹר חָזָק מְאֹד שֶׁיִּרְבַּץ עִם הַחֲבִילוֹת עַל גַּבָּיו, וּכְמוֹ כֵן **יִשָּׂשכָר** נוֹשֵׂא עָלָיו עֹל תּוֹרָה וְעֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ וְהַנְהָגַת מְדִינוֹת כָּרָאוּי לְחָכָם שָׁלֵם בְּמִדּוֹת וּבְמַשְׂכָּלוֹת.

טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב. וְזֶה רָאָה שֶׁהַמְּנוּחָה בִּשְׁלֵמוּת הַמַּשְׂכָּלוֹת אֲשֶׁר בּוֹ תָּנוּחַ הַנֶּפֶשׁ, כְּעִנְיַן "וּמְצָאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם" (ירמיהו ו:טז), שֶׁהוּא הַטּוֹב וְהַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן.

וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֳמָה. וְרָאָה גַּם כֵּן שֶׁאַרְצוֹ מוּכָנֶת לָתֵת מְזוֹנוֹ בְּלִי טֹרַח וּלְהִתְפָּרְנֵס שֶׁלֹּא בְּצַעַר:

וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל. שְׁנֵי מִינֵי הַמַּשָּׂא, וְהֵם עוֹל תּוֹרָה וְעוֹל צִבּוּר, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן ו.) "הַאי צוּרְבָּא מֵרַבָּנָן דְּאִיתֵיהּ בְּמָתָא כָּל מִילֵּי דְמָתָא עָלֵיהּ":

וַיְהִי לְמַס עֹבֵד. וְהֶהָמוֹן הָעוֹבֵד כָּל מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה בְּעִסְקֵי חַיֵּי שָׁעָה הָיָה לוֹ לְמַס, כְּאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב.) שֶׁבְּנֵי עִירוֹ הָיוּ מְצַוִּים לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ.

יז **יְהִי דָן נָחָשׁ.** הוּא מִמִּין הַנָּחָשׁ הָרַע בְּתַכְלִית, וְהוּא הַנִּקְרָא צִפְעוֹנִי, וְאֵצֶל רוֹפְאֵי הָעֲרַב נִקְרָא חוּרְמָן, כִּי אָמְנָם צִפְעוֹנִי אֶחָד יָמִית רַבִּים יַחְדָּו בְּהַבָּטָתוֹ וּבְקוֹלוֹ שֶׁיִּשְׁלַח עַל אָדָם רַב. וְכֵן שִׁמְשׁוֹן הֵמִית הוּא לְבַדּוֹ רַבִּים בְּמְעַט רֶגַע:

שְׁפִיפוֹן. הוּא נָחָשׁ דַּק, כְּאָמְרָם: "כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה הוּא וּשְׁפִיפוֹן שְׁמוֹ". וְעָלָיו סִפְּרוּ הָרוֹפְאִים שֶׁהוּא נֶחְבָּא בָּאִילָנוֹת לִירוֹת בְּעַצְמוֹ כַּחֵץ עַל יֶתֶר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְכֵן שִׁמְשׁוֹן בִּהְיוֹתוֹ נִלְחָם לְבַדּוֹ הָיָה בִּלְתִּי נִרְאֶה בְּחֵיל הֲרוּגָיו.

יט **גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ.** אַחַר שֶׁאָמַר שֶׁדָּן נִלְחָם כַּנָּחָשׁ וּמַפִּיל **סוּס וְרֹכְבוֹ**, אָמַר עַל גָּד שֶׁיִּלְחָם דֶּרֶךְ גְּדוּד שֶׁיָּגוּד וְיִכְרוֹת סוּסוֹ וְרוֹכְבוֹ, עַל דֶּרֶךְ "וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד" (דברים לג:כ).

וְהוּא יָגוּד עָקֵב. וּכְשֶׁיִּכְרוֹת **סוּס וְרֹכְבוֹ** יִכְרוֹת אֶת עֲקֵבָם, כִּי יִבְרְחוּ מִמֶּנּוּ, כְּעִנְיַן "וְנָתַתִּי אֶת כָּל אוֹיְבַיִךְ אֵלַיִךְ עֹרֶף" (שמות כג:כז).

כב **בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף.** הִנֵּה יוֹסֵף הוּא בֶּן גֶּפֶן פֹּרָת, עָנָף שֶׁל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה הָעוֹשָׂה צֵל לָרַבִּים כְּדֶרֶךְ הַגֶּפֶן, כְּאָמְרוֹ "כְּסוּי הָרִים צִלָּהּ" (תהלים פ:יא), וְזֶה כִּי בְצִלּוֹ חַי יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּמִצְרַיִם:

בֶּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת. וְעִנְיָנוֹ הָיָה כְּעִנְיַן עָנָף שֶׁל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה סָמוּךְ לְמַעְיָן, שֶׁהִיא פּוֹרַת וּמַגְדֶּלֶת בָּנוֹת שֶׁהֵן עֲנָפִים:

צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר. בְּאֹפֶן שֶׁאוֹתָהּ הַגֶּפֶן צָעֲדָה עַל הַחוֹמָה אוֹ הַגָּדֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי הָעַיִן, בְּאֹפֶן שֶׁקֹּדֶם לָכֵן לֹא הָיְתָה נִרְאֵית מִצַּד הַשֵּׁנִי לַחוֹמָה, וְהָיְתָה בִּלְתִּי נוֹדַעַת לְנִמְרֵי לַיּוֹשְׁבִים שָׁם, וְאַחַר שֶׁצָּעֲדָה עַל הַחוֹמָה נוֹדְעָה הִיא וּבְנוֹתֶיהָ. וְכֵן קָרָה לְיַעֲקֹב בְּעִנְיַן יוֹסֵף וּבָנָיו שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מְצִיאוּת יוֹסֵף, וּכְמוֹ רֶגַע נִגְלוּ אֵלָיו הוּא וּבָנָיו, כְּעִנְיַן "רְאֹה פָּנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְכוּ'" (בראשית מח:יא).

כג **וַיְשָׂטְמֵהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים.** בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, כְּעִנְיַן "חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם" (ירמיהו ט:ז). מֵהֶם הָיָה שַׂר הַמַּשְׁקִים בְּאָמְרוֹ "נַעַר עִבְרִי עֶבֶד" (בראשית מא:יב), וּמֵהֶם קָצַת עַבְדֵי פַּרְעֹה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁאָמְרוּ לַמֶּלֶךְ: "עֶבֶד שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ רַבּוֹ בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף תַּמְלִיכֵהוּ עָלֵינוּ?"

כד **וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ.** אָמְנָם קַשְׁתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף לִירוֹת חֵץ עַל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע יָשְׁבָה בְּאֵיתָן, וְהוּא הַמֶּלֶךְ, כְּאָמְרוֹ אֶל עֶבְדָיו "הֲנִמְצָא כָּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ" (בראשית מא:לח), וּבְאָמְרוֹ "אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ" (בראשית מא:לט).

וַיָּפֻזּוּ זְרוֹעֵי יָדָיו. בִּנְתִינַת טַבַּעַת פַּרְעֹה עַל יָדוֹ.

מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב. אָמְנָם זֹאת הַהַצָּלָה וְהַהַצְלָחָה הָיְתָה לְךָ מִידֵי אֲבִירוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁמְּקַיֵּם אֶת בָּנָיו לְבֵין הָאֻמּוֹת לְהַשְׁאִירָם בְּסוֹף כֻּלָּם, כְּעִנְיַן שֵׁם יַעֲקֹב הַמּוֹרֶה שֶׁיִּשָּׂאֵר בְּעָקֵב וּבְסוֹף כָּל הָאֻמּוֹת, וְכֵן קַיֵּם אוֹתְךָ וְהִצִּילְךָ מִבַּעֲלֵי הַחִצִּים אֲשֶׁר שָׂטְמוּךָ וַיְמָרְרוּ וָרֹבּוּ.

מִשָּׁם. וּמֵהֶרְךָ טוּבוֹ זֶה:

רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל. הוּא רוֹעֶה יִשְׂרָאֵל הַמִּתְקַיְּמִים לְבֵין הָאֻמּוֹת כְּמוֹ אֶבֶן יְקָרָה אוֹ בְּלִתִּי יְקָרָה הַמִּתְקַיֶּמֶת לְאֹרֶךְ יָמִים, כְּעִנְיַן "הִתְגַּדֶּרֶת אֶבֶן דִּי לָא בִידַיִן וּמְחַת לְצַלְמָא עַל רַגְלוֹהִי" (דניאל ב:לד), וְהֵם יִשְׂרָאֵל כִּי יָשׁוּרוּ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים, כְּאָמְרָם בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָלְכוּ נַעֲשׂוּ שָׂרִים לַאֲדוֹנֵיהֶם:

כה **מֵאֵל אָבִיךָ.** וְגַם כֵּן הָיָה לְךָ זֶה מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּאֲשֶׁר הוּא אֵל אָבִיךָ, שֶׁאָמַר לִי שֶׁהַמַּעֲלָה תִּהְיֶה לְזַרְעֵי אַחַר הַשִּׁפְלוּת, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ" (בראשית כח:יד).

וְיִעָזְרֶךָּ. שֶׁלֹּא תִּפּוֹל עוֹד.

וְאֵת שַׁדַּי. וּמֵאֵת אֵל שַׁדַּי שֶׁאָמַר לִי "אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמְּךָ" (בראשית לה:יא), מֵאִתּוֹ הָיְתָה לְךָ זֹאת הַמַּעֲלָה.

וִיבָרְכֶךָּ. בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, לֹא כְּבִרְכָתוֹ לִמְנַשֶּׁה וּלְאֶפְרַיִם שֶׁהָיְתָה עַל־יְדֵי הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל (בראשית מח:טז), וְלֹא כִּבְרִכַּת יִצְחָק לְעֵשָׂו וּבִרְכַּת מֹשֶׁה לְבָאֵי הָאָרֶץ שֶׁהָיְתָה מִפִּי אָדָם, אֲבָל הוּא יִהְיֶה הַמְבָרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב "וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אוֹתְךָ". וְכֵן מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל קוֹדֶם חָטְאָם בַּמְרַגְּלִים כְּאָמְרוֹ "וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם" (דברים א:יא):

בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעָל. בְּאֹפֶן שֶׁמִּסְפַּר יָמֶיךָ יִמָּלֵא (שמות כג:כז).

בִּרְכוֹת תְּהוֹם רוֹבֶצֶת תָּחַת. וְהֵם בְּרָכוֹת בַּמְּזוֹנוֹת וּבַמָּמוֹן:

בִּרְכוֹת שָׁדַיִם וָרָחַם. וְהֵם בְּרָכוֹת בַּבָּנִים, עַל הֵפֶךְ "רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צוֹמְקִים" (הושע ט:יד):

כו **בִּרְכוֹת אָבִיךָ.** וִיבָרֶכְךָ גַּם כֵּן בִּרְכוֹת אָבִיךָ, וְהֵם כְּאָמְרוֹ "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה" (בראשית כח:יד), שֶׁהוּא נַחֲלָה בִּלֹא מְצָרִים, וּכְאָמְרוֹ "וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ" (בראשית יב:ג). וְהוּא אֲשֶׁר עָתִיד לַשְּׁרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרֵא, כְּאָמְרוֹ "כְּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל" (במדבר כג:כג), וּכְאָמְרוֹ "וְאַתֶּם כְּהֻנֵי ה' תִּקָּרֵאוּ" (ישעיהו סא:ו), וּכְאָמְרוֹ "יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם" (זכריה ח:כג):

גָּבְרוּ עַל בִּרְכוֹת הוֹרַי. וְאָמַרְתִּי **בִּרְכוֹת אָבִיךָ** כִּי גָּבְרוּ עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁקִּבְּלוּ הוֹרַי:

עַד תַּאֲוַת גִּבְעוֹת עוֹלָם. שֶׁבִּרְכוֹתַי הִתְפַּשְׁטוּ עַד גְּבוּל שְׁנֵי צִדֵּי חֵלֶק הַגַּלְגַּל שֶׁל מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ הַיּוֹצֵא מֶרְכָּז, הַמַּגְבִּילִים אֶת הַיַּבָּשָׁה, שֶׁהֵם שִׁתֵּי קְצוֹת עוֹלָם הַזְּמַנִּיִּים וְנִפְסָדִים. וְקָרָא גִּבְעוֹת עוֹלָם אֶת שְׁנֵי חֲלָקָיו הַמַּגְבִּילִים אֶת הַיַּבָּשָׁה מִפְּנֵי גָּבְהָם מִמֶּרְכַּז הָאָרֶץ עַל תְּמוּנַת גִּבְעָה. וּבִרְכוֹתָיו אֵלֶּה הָיוּ כְּשֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "וּפָרַצְתָּ וְנִבְרְכוּ בְךָ", שֶׁהִיא בִּרְכַּת אֹשֶׁר נִצְחִי אֲשֶׁר בָּהּ יִתְבָּרֵךְ כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי.

תִּהְיֶיךָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף. מִפִּי עֶלְיוֹן שֶׁיִּשְׁלַח מִמָּרוֹם בִּרְכוֹתָיו לְרֹאשׁ יוֹסֵף בִּלְתִּי אֶמְצָעִי. וְכֵן אָמַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אַחַר שֶׁאָמַר "וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה" (דברים לג:טז) שֶׁהוּא אֱלֹהֵי מָרוֹם וּבִרְכוֹתָיו מִמָּרוֹם "תְּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף".

וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו. וְזֶה כִּי בִּהְיוֹתוֹ נָזִיר, מְעֻטָּר בְּנֵזֶר שֶׁלִּיט בֵּין אֶחָיו, הֵעִידוּ מַעֲשָׂיו שֶׁהוּא רָאוּי לְקַבֵּל בְּרָכוֹת מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, וְכֵן הָיָה זַרְעוֹ בְּמַעֲלָה קָרוֹב לְשֶׁבֶט הַמַּלְכוּת, כְּאָמְרוֹ (הושע יג:א) "כִּדְבֵר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְיִשְׂרָאֵל", וּמִמֶּנּוּ הָיָה רִאשׁוֹן לַשּׁוֹפְטִים וְנִבְחַר רִאשׁוֹן לַמֶּלֶךְ כַּאֲשֶׁר נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד:

כז זְאֵב יִטְרָף. תֹּקֶף הַזְּאֵב וְטַרְפּוֹ הוּא בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב עִם מְעוּט הָאוֹר, כְּאָמְרוֹ "וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב" (חבקוק א:ח). וְכֵן הָיָה עִנְיַן בִּנְיָמִין, כִּי הָיְתָה מַלְכוּתוֹ בְּתִחִלַּת זְרִיחַת מַלְכוּת אָחִיו בִּימֵי שָׁאוּל, וְאַחַר אָבְדָן מַלְכוּתוֹ בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר, כִּי אָמְנָם מַלְכוּת בֵּית שֵׁנִי הָיָה כְּמוֹ רֵגַע וְעִם שִׁעְבּוּד עַל הָרוֹב:

כח כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. אֵלֶּה שֶׁהִזְכִּיר יַעֲקֹב כָּאן הֵם הַשִּׁנִּים עָשָׂר שְׁבָטִים בֶּאֱמֶת, אֲשֶׁר נִכְתְּבוּ עַל הַחֹשֶׁן וְהָאֵפוֹד לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי ה', וְהָיוּ בִּבְרִית הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל, וּכְנֶגְדָּם הֵקִים מֹשֶׁה שִׁתִּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה, וְיהוֹשֻׁעַ הֵקִים אֲבָנִים בַּיַּרְדֵּן וּבַגִּלְגָּל, וְאֵלְיָהוּ הֵקִים אֲבָנִים בַּמִּזְבֵּחַ. אֲבָל מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם לֹא הָיוּ בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים, זוּלָתִי בְּעִנְיַן יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ וְהַנִּמְשָׁךְ אֵלֶיהָ בְּהֶעְדֵּר שֵׁבֶט לֵוִי:

וְיָבֶרֶךְ אוֹתָם. בְּזוּלַת מַה שֶּׁאָמַר לְמַעְלָה.

אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם. לְכָל אֶחָד מֵהֶם נָתַן בְּרָכָה צְרִיכָה לוֹ בְּיִחוּד, כְּגוֹן לִיהוּדָה בְּעִנְיַן הַמַּלְכוּת, וּלְיִשָּׂשכָר בְּעִנְיַן הַתּוֹרָה, וּלְלֵוִי בְּעִנְיַן הָעֲבוֹדָה:

ל אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם. מִפְּנֵי שֶׁיָּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת יָמִים וְשָׁנִים, הוֹדִיעָם אֶת קִנְיַן אַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרוֹן וּמֵאֵת בְּנֵי חֵת, וְשֶׁכְּבָר קָבְרוּ שָׁם הוּא וּשְׁנֵי דּוֹרוֹת קוֹדְמִים, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יוּכַל אָדָם לְעָרְעֵר.

פרק נ

ג וַיִּבְכּוּ אוֹתוֹ מִצְרַיִם. לֹא בִּלְבַד לִכְבוֹד יוֹסֵף וּבְמִצְוָתוֹ, אֲבָל מִצַּד מַה שֶּׁהוּא יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה רָאוּי לִשְׂרָרָה וּלְכָבוֹד מַלְכוּת:

ד וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פַּרְעֹה. כִּי אֵין לָבֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שַׂק.

ז וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ. בִּלְתִּי מִצְוָתוֹ.

זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם. לְהְיוֹת נֶחְשָׁב לְחָכָם בְּעֵינֵי חַכְמֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ "וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם" (תהלים קה:כב).

ט גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים. שֶׁהָיָה נֶחְשָׁב לְאִישׁ חַיִל בְּעֵינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה:

טז וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף. צִוּוּי לְעַבְדֵי יַעֲקֹב אוֹ זוּלָתָם עַל אוֹדוֹת יוֹסֵף, כְּמוֹ "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ו:יג).

לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה. צִוָּה שֶׁיֹּאמְרוּ לְיוֹסֵף "אָבִיךָ צִוָּה לָנוּ" שֶׁנֹּאמַר אֵלֶיךָ מֵאֵלֵינוּ, לֹא מִצִּדּוֹ, שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁד אוֹתְךָ כְּלָל, אֲבָל שֶׁאִם יִירְאוּ אַחֶיךָ נֹאמַר אֵלֶיךָ אֵלֶּה הַדְּבָרִים.

לִפְנֵי מוֹתוֹ. בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק צִוָּה, וְלֹא הָיָה לָנוּ פָּנַאי לְדַבֵּר אֵלֶיךָ אָז.

יז וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף. בְּהַזְכִּירָם אֶת אָבִיו וְאֶת חִבָּתוֹ שֶׁלֹּא חָשָׁדוֹ:

יט הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי. הַאָמְנָם אֲנִי דַּיָּן תַּחְתָּיו שֶׁאָדוֹן אַחַר גְּזֵרוֹתָיו וְאַעֲנִישׁ מִי שֶׁהָיָה שָׁלִיחַ מֵאִתּוֹ לַעֲשׂוֹתָם כְּמוֹ בֵּית דִּין הַמְּבַטֵּל דִּבְרֵי בֵּית דִּין חֲבֵרוֹ (עדיות א:ה). כִּי אָמְנָם הֱיִיתֶם שְׁלוּחָיו בָּזֶה בְּלִי סָפֵק כְּעִנְיַן "לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים" (בראשית מה:ח).

כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה. הִנֵּה פְּעַלַתְכֶם הָיְתָה בִּשְׁגָגָה, שֶׁחֲשַׁבְתֶּם אוֹתִי לְרוֹדֵף, וְאִם הָיָה זֶה הָאֱמֶת הָיָה פְּעַלַתְכֶם בְּדִין.

אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה. הִמְצִיא בָּכֶם זֹאת הַשִּׁגְגָה לְתַכְלִית טוֹב:

כו **וַיַּחַנְטוּ אוֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן.** בְּאוֹתוֹ הָאָרוֹן שֶׁהָיְתָה הַחֲנִיטָה בּוֹ הִנִּיחוּ עַצְמוֹתָיו, וְלֹא קְבָרוּהוּ בַּקַּרְקַע, וּבָזֶה נוֹדַע הָאָרוֹן לְדוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף״ (שמות יג:יט). חסלת פרשת ויחי. סליק ספר בראשית בעזר העושה כל בימים ששת.